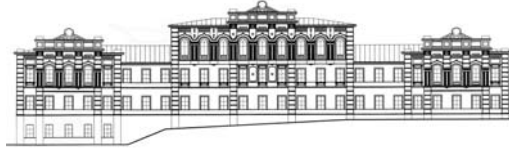

ISSN 2410-5333 (print)
ISSN 2522-1132 (online)

Міністерство культури України
Харківська державна академія культури
Ministry of Culture of Ukraine
Kharkiv State Academy of Culture

Вісник
Харківської державної академії культури
Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture

Серія: Соціальні комунікації
Series: Social Communications

Збірник наукових праць
Scientific Journal

За загальною редакцією В. М. Шейка
Editor-in-Chief V. Sheyko

Засновано в 1999 р.
Founded in 1999.

Випуск 53
Issue 53

Харків, ХДАК, 2018
Kharkiv, KhSAC, 2018

**Засновник і видавець — Харківська
державна академія культури**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія KB №13567-2541P від 26.12.2007 р.

Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 1328 від 21.12.2015 р. як фахове видання із соціальних комунікацій

Рекомендовано до друку рішенням ученої ради Харківської державної академії культури (протокол № 2 від 28.09.2018 р.)

Збірник поданий на порталі <http://www.nbuv.gov.ua> в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України», у реферативних базах «Україніка наукова» та «Джерело»

Індексується в наукометричній базі «Російський індекс наукового цитування» та в пошуковій системі Google Scholar

**Founder and publisher — Kharkiv State
Academy of Culture**

Sertificate of state registration of the printed mass media, series KB №13567-2541P of 26.12.2007

Approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1328 of 21.12.2015 as a Specialist Social Communications Publication

Recommended for publication by the decision of the Academic Board of the Kharkiv State Academy of Culture (record № 2 of September 28, 2018)

The journal is submitted to the portal <http://www.nbuv.gov.ua> in the information resource “Scientific Periodicals of Ukraine”, in bibliographic databases “Ukrainika scientific” and “Djereło”

Indexed in the bibliographic database “Russian Science Citation Index” and in the Web search engine Google Scholar

ХДАК є представленим учасником PILA

KhSAC is the Sponsored Member of PILA

Веб-сайт збірника:
<http://v-khsac.in.ua>

Website of the journal:
<http://v-khsac.in.ua>

E-mail ред.-видавн. відділу ХДАК:
rvv2000k@ukr.net

E-mail of Publishing dep. of KhSAC
rvv2000k@ukr.net

Статті, подані до редакції, рецензуються членами редколегії та зовнішніми незалежними експертами.

В 53 Вісник Харківської державної академії культури. Серія: Соціальні комунікації: зб. наук. пр. / М-во культури України, Харків. держ. акад. культури; за заг. ред. В. М. Шейка. — Харків: ХДАК, 2018. — Вип. 53. — 268 с.

У науковому збірнику розглядаються методологічні, історичні, теоретичні, методичні й організаційні проблеми інформаційної, бібліотечної діяльності; сучасні тенденції розвитку інформатики та наук соціально-комунікаційного циклу.

Для науковців, викладачів, аспірантів, докторантів, працівників сфер інформаційної та соціально-комунікаційної діяльності.

In a scientific journal discusses the methodological, historical, theoretical, methodological and organizational problems of information, library operation; current trends in the development of Informatics and Sciences of social communications.

For researchers, teachers, graduate students, postdoctoral students, employees of fields of information and social communications activities.

Головний редактор

Шейко В. М., д-р іст. наук, проф., дійсний член Національної академії мистецтв України, ректор, Харківська державна академія культури.

Заступник головного редактора

Кушнарєнко Н. М., д-р пед. наук, проф., проректор з наукової роботи, Харківська державна академія культури.

Відповідальний секретар

Булах Т. Д., канд. пед. наук, доц., Харківська державна академія культури.

Редакційна колегія

Серія: Соціальні комунікації

Ассєв Г. Г., д-р техн. наук, проф., Харківська державна академія культури;

Давидова І. О., д-р наук із соціальних комунікацій, проф., Харківська державна академія культури;

Дубровіна А. А., д-р іст. наук, проф., Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського;

Ельбєсаузен Х., д-р філософії, доц., Королівська школа бібліотекознавства та інформатики Університету Копєнгагена (Данія);

Кобєлев О. М., д-р наук із соціальних комунікацій, доц., Харківська державна академія культури;

Кулєшов С. Г., д-р іст. наук, проф., Інститут архівної справи та документознавства Держкомархіву України;

Лиман С. І., д-р іст. наук, проф., Харківська державна академія культури;

Лорєнз Б., д-р філософії, доц., Університет прикладних наук у галузі державного управління і правових питань (м. Мюнхен, Німєччина);

Лосєвський І. Я., д-р філол. наук, доц., Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка;

Мазур П., д-р пед. наук, проф., Державна вища професійна школа в Холмі (Польща);

Маркова В. А., д-р наук із соціальних комунікацій, проф., Харківська державна академія культури;

Мотульський Р. С., д-р пед. наук, проф., Національна бібліотека Білорусі (Білорусь);

Петрова Л. Г., д-р пед. наук, проф., Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв;

Потрашков С. В., д-р іст. наук, проф., Харківська державна академія культури;

Рижанова А. О., д-р пед. наук, проф., Харківська державна академія культури;

Сєнченко М. І., д-р техн. наук, проф., Книжкова палата України;

Соляник А. А., д-р пед. наук, проф., Харківська державна академія культури;

Столяров Ю. М., д-р пед. наук, проф., Московський державний ін-т культури, гол. наук. співробітник Наукового центру досліджень книжкової культури Російської акад. наук (Росія);

Філіпова Л. Я., д-р пед. наук, проф., Харківська державна академія культури;

Швєцова-Водка Г. М., д-р іст. наук, проф., Рівненський державний гуманітарний університет;

Шемаєва Г. В., д-р наук із соціальних комунікацій, проф., Харківська державна академія культури;

Editor-in-Chief

Sheyko V. M., Doctor of Historical Sciences, Professor, an Academician of the National Academy of Arts of Ukraine, Rector, Kharkiv State Academy of Culture.

Deputy Editor-in-Chief

Kushnarenko N. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice Rector for Research, Kharkiv State Academy of Culture.

Executive Editor

Bulakh T. D., Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture.

Editorial Board

Series: Social Communications

Asieiev G. G., Doctor of Technical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;

Davydova I. O., Doctor of Sciences in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;

Dubrovina L. A., Doctor of Historical Sciences, Professor, Vernadsky National Library of Ukraine;

Ebelshausen H., Ph. D, Associate Professor, Royal School of Library and Information Science, University of Copenhagen (Denmark);

Kobeliev O. M., Doctor of Sciences in Social Communications, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture;

Kuleshov S. H., Doctor of Historical Sciences, Professor, Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Management of State Archival Service of Ukraine;

Lyman S. I., Doctor of Historical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;

Lorenz B., Ph.D, Associate Professor, University of Applied Sciences (Munich, Germany);

Losiievskiy I. Ya., Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, V. Korolenko Kharkiv State Scientific Library;

Mazur P., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, the State School of Higher Education in Chełm (Poland);

Markova V. A., Doctor of Sciences in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;

Motulskiy R. S., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National Library of Belarus (Belarus);

Petrova L. H., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts;

Potrashkov S. V., Doctor of Historical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;

Ryzhanova A. O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;

Senchenko M. I., Doctor of Technical Sciences, Professor, National Book Chamber of Ukraine;

Solianyk A. A., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;

Stoliarov Yu. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Moscow State Institute of Culture, Chief Scientific Officer of the Scientific Research Centre of Book Culture “Science” at the Russian Academy of Sciences (Russia);

Filipova L. Ya., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture;

Shvetsova-Vodka H. M., Doctor of Historical Sciences, Professor, Rivne State Humanities University;

Shemaieva H. V., Doctor of Sciences in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture.

Зміст

Розділ 1. Наукова комунікація

Part 1. Scientific Communication

М. Е. Звєгинцова (M. E. Zvegintsova) Майкл Шчур: гра як стратегія подолання псевдокомунікації (Michael Shchur: Game as the Overcoming of Pseudocommunication)	9
В. М. Шейко (V. M. Sheyko), Н. М. Кушнарєнко (N. M. Kushnarenko) Концепти науково-освітньої й управлінської діяльності закладів вищої освіти культури і мистецтв (The Concepts of Scientific-Educational and Administrative Activities of Institutions of Higher Education in the Sphere of Culture and Arts)	16
О. М. Тур (O. M. Tur) Формування теоретико-методологічних основ стандартизації науково-технічної термінології (Formation of the Theoretical and Methodological Foundations of Standardization of Scientific and Technical Terminology)	29

Розділ 2. Теоретико-методологічні засади книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства

Part 2. Theoretical and Methodological Foundations of Book Science, Library Science and Bibliography

І. О. Давидова (I. O. Davydova) Роль знання в процесі організації бібліотечної діяльності (The Role of Knowledge in the Organization of Library Activities)	39
Н. А. Коржик (N. A. Korzhyk) Інтерактивна книга як сучасний видавничий продукт (The Interactive Book as an Up-To-Date Publishing Product)	49
Н. М. Міщанин (N. M. Mishchanyn) Консолідовані веб-ресурси наукових бібліотек освітньої галузі України (Consolidated Web Resources Of The Research Libraries In The Sphere Of Education Of Ukraine)	59
Є. М. Тодорова (Ye. M. Todorova) Бібліографознавство в системі соціально-комунікаційних навчальних дисциплін (Bibliography Studies in the System of Social and Communicative Academic Disciplines)	74
О. О. Шендрік (O. O. Shendryk) Міжнародне співробітництво публічних бібліотек України: сучасний стан (на прикладі діяльності Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки) (International Cooperation of Public Libraries of Ukraine: Modern State (The Case of Rivne Regional Universal Scientific Library))	87

М. А. Назаровець (M. A. Nazarovets) Послуги університетських бібліотек з підтримки наукової комунікації (Services of University Libraries for the Support of Scientific Communication)	96
---	----

Розділ 3. Документознавство та інформаційна діяльність

Part 3. Document Science and Information Activity

Г. В. Колоскова (H. V. Koloskova) Електронна книговидача як засіб задоволення інформаційних потреб користувачів Дніпровського регіону (Electronic Circulation as a Means of Meeting Information Needs Of Dniprovsk Region Users)	109
О. В. Курбан (O. V. Kurban), Інноваційні технології управління інформаційними процесами в сучасних українських медіа (Innovative Technologies of Management of Information Processes in Modern Ukrainian Media)	118
О. Т. Патряк (O. T. Patryak) Розвиток телекомунікаційного простору України в контексті формування інформаційного суспільства (The Development of Telecommunication Space of Ukraine in the Context of the Building of Information Society)	129
Чжан Хао (Zhang Chao) Проекти оцифрування документної культурної спадщини Китаю (The Projects of Degitizing China's Documentary Cultural Heritage)	139
Н. І. Кучина (N. I. Kuchyna) Медіапростір як ареал побутування інформаційної культури (Media Space as an Area of the Presence of Information Culture)	149

Розділ 4. Журналістика та засоби масової інформації

Part 4. Journalism and Mass Communication

Т. С. Гиріна (T. S. Hyryna) Трансформація та конвергенція в діяльності українських редакцій міжнародних радіостанцій (Transformation Processes and Convergence in the Activities of the Ukrainian Editorial Offices of International Radio Stations)	158
І. П. Коваленко (I. P. Kovalenko) Problem of Informational Objectivity in the Context of Journalists' Legal Culture (Проблема інформаційної об'єктивності в контексті правової культури журналістів)	169
М. В. Комова (M. V. Komova) Типологічна структура системи корпоративних видань (The Typological Structure Of In-House Publications)	176
О. Г. Макарчук (O. G. Makarchuk) Партійна преса надніпрянської політичної еміграції в Галичині та Буковині на початку ХХ ст. (The Party Press of the Dnieper Ukrainian Political Emigration in Galicia and Bukovina Early in the 20th Century)	190

М. О. Кузнецова (M. O. Kuznetsova) Засади й параметри функціонування науково-популярного контенту в українському телепросторі (Principles and Functionality of Popular Science Content in Ukrainian Television)	201
--	------------

Розділ 5. Прикладні соціокомунікаційні технології

Part 5. Applied Communication Technologies

В. М. Шейко (V. M. Sheyko) Науково-педагогічна інтелігенція та радянська влада в Україні в роки Української революції (1917–1921 рр.) (The Academic-Pedagogical Intelligentsia and the Soviet Power in Ukraine In the Years of the Ukrainian Revolution (1917–1921))	209
М. О. Зацерківна (M. O. Zatserkivna) Функції, структура й основи формування іміджу закладів вищої освіти (Functions, Structure and Basic Principles of Shaping the image of Higher Educational Institutions)	233
В. А. Меламед (V. A. Melamed) Упровадження медіаосвіти в освітній процес початкової школи (Implementation of Media Education in the Elementary School Learning Process)	242
Ю. Ю. Великий (Yu. Yu. Velikiy), Діти-міленіали початку XXI ст. (Children-Millennials of the Beginning of the XXI cen)	250
А. О. Сошніков (A. A. Soshnikov) Специфіка комплектування єгипетських колекцій музеїв Півдня України (The Specific Character of Egyptian Collections of Museums of the South of Ukraine)	258
Правила оформлення авторських оригіналів для наукових збірників та умови їх опублікування	266

Розділ 1
НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ
Part 1
SCIENTIFIC COMMUNICATION

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.01

УДК 070.422(477)Щур:316.77](045)

М. Е. Звєгинцова, кандидат філологічних наук, старший викладач,
Харківська державна академія культури, м. Харків

kukuzveg@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-0593-5548

**МАЙКЛ ЩУР: ГРА ЯК СТРАТЕГІЯ ПОДОЛАННЯ
ПСЕВДОКОМУНІКАЦІЇ**

Розглянуто діяльність Майкла Щура як медійного образу сучасного українського журналіста Романа Вінтоніва, зокрема стратегію його медійної гри, спрямовану на зміну соціальної звички до псевдокомунікації в таких актантів, як політик — журналіст — глядач. З'ясовано, що цю негативну соціальну конвенцію можна подолати, використавши нестереотипні та не-прогнозовані методи журналістики, які уподібнюють працю журналіста до акторської гри: тримають журналіста в напруженні, дезорієнтують політика та зацікавлюють глядача. Балансування на межі дозволеного як прояв сатири в медіа має на меті активізацію зацікавленості та критичного мислення глядача як соціального суб'єкта.

Ключові слова: гра, комунікація, медіа, журналістика.

М. Э. Звєгинцова, кандидат филологических наук, старший
преподаватель, Харьковская государственная академия культуры,
г. Харьков

**МАЙКЛ ЩУР: ИГРА КАК ПРЕОДОЛЕНИЕ
ПСЕВДОКОММУНИКАЦИИ**

Рассмотрено деятельность Майкла Щура как медийного образа современного украинского журналиста Романа Винтонива, а именно его стратегию медийной игры, направленную на изменение привычки к псевдокоммуникации у таких актантов: политик — журналист — зритель. Показано, что эту негативную конвенцию можно преодолеть, используя нестереотипные и непрогнозируемые методы журналистики, которые уподобляют работу журналиста актерской игре: держат журналиста в напряжении, дезориентируют политика, заинтересовывают зрителя. Балансирование на грани дозволенного как проявление сатиры в медиа своей целью имеет активизацию интереса и критического мышления зрителя как социального субъекта.

Ключевые слова: игра, коммуникация, медиа, журналистика.

M. E. Zvegintsova, Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

MICHAEL SHCHUR: GAME AS THE OVERCOMING OF PSEUDOCOMMUNICATION

The aim of the article is to study the game strategies of the Ukrainian journalist Roman Vintoniv, realized in the image he created, Michael Shchur.

Research methodology. The method of description was used in the article, which made it possible to represent the evolution of Michael Shchur's image as a component of the modern mass media process.

Results. The article analyzes the strategies of the media game of Michael Shchur, which are aimed at breaking the habit of pseudo-communication between such persons as the politician — the journalist — the viewer. This negative convention, as the experience of the functioning of Michael Shchur's image shows, can be overcome by accustoming to non-stereotypical and unpredictable methods of journalism, which almost assimilate the work of a journalist to actor's performance: keep the journalist in suspense, disorient the politician, and encourage the viewer.

The journalist turns the attempts of incompetent politicians to imitate conscientious activity against them. The satirical-playing attitudes of Michael Shchur activate the interest and critical thinking of the modern Ukrainian viewer.

Thanks to the game approaches, the journalist destroys the pseudo-event of communication, returns the lost role of the mediator between the political community and the audience to himself, and the status of the socially active subject to the viewer.

Novelty. The current article demonstrates the ways of modern Ukrainian journalism to overcome social inertia, behind which the situation of the social and political crisis can hide.

The practical significance. Lecturers of journalism, journalists and researchers studying the issues of media area, may use this article in the professional activities.

Key words: *game, communication, media, journalism.*

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень та публікацій.

Практична журналістська діяльність, що має на меті вплив на широку аудиторію, завжди перебуває в пошуку адекватних ситуації методів збирання та подання інформації. Робота з «негативним матеріалом» зумовлює використання адаптивних методів, серед яких: «метод із відкритим забралом», «із прикриттям», «роби із себе дурника» тощо (Нерух, 2002). В українському медійному просторі серед журналістів давно відбувся певний розподіл рольових ігор, наприклад, роль «світської левиці» виконує Катя Осадча, «журналіста-агресора» — Олег Дейнека, «заступниці героїв телесюжетів ТСН» — Алла Мазур, роль «інфантильного юнака» — Роман Вінтонів (Ворон, 2012).

Таким чином, на відміну від тлумачення гри Й. Гейзінги як акту свободи, що передбачає незацікавленість у винагороді (Гейзінга, 1994), ме-

дійна гра є професійно осмисленою та оплачуваною діяльністю. Але питання щодо її інтенціональної спрямованості ще не вирішено.

Мета статті — вивчити ігрові стратегії та журналістську цілеспрямованість Романа Вінтоніва на матеріалі його проєктів та інтерв'ю 2012–2013 рр., що стали своєрідними начерками до сучасного образу Майкла Щура.

Виклад основного матеріалу дослідження. Майкл Щур — медійний образ українського журналіста Романа Івановича Вінтоніва, котрий став відомим українському телеглядачеві у 2012 р. після виходу в ефір передачі «Чим живеш, Україно?». На початку кожного із шести випусків автор промовляв слова: «Я — Майкл Щур — телевізійний журналіст із Канади. Ці вибори є особливо цікавими для української діаспори. Я — її відряджений до України, аби робити телевізійні інтерв'ю з українськими політиками для діаспорянського каналу УТ-Торонто» («Чим живеш, Україно?», випуски 1–6). Так уперше публічно експліковано легенду про ревізора-іноземця українського походження. Навіть придумано правдоподібний слоган: «УТ-Торонто. Жовто-блакитна Канада». Аудіально-візуальним супроводом експозиції передачі були неодмінні атрибути міфологізованої «українськості»: кобза, вишиванка, народні пісні, низький уклін пам'ятникові Т. Шевченку тощо.

На той час, коли був відзнятий перший репортаж у Верховній Раді, Роман Вінтонів, як він сам розповідав 16 лютого 2015 р. під час майстер-класу в Школі журналістики УКУ, несподівано отримав спортивну травму, тому елементи образу Майкла Щура: вуса, окуляри, вишиванка та характерне лексико-орфоепічне мовленнєве забарвлення були доповнені кульгавістю та вимушеним спіранням на палицю, що лише додало стереотипної автентичності образу канадського діаспорянина. Більше того, репортажний жанр (що часто потребує від журналіста належного рівня фізичної мобільності) довелося змінити на інтерв'ю.

Так спонтанно утворилися жанрово-стильові межі першого медійного образу Майкла Щура, який викликає багато літературних алюзій: від мотивів ревізії Гоголя та Хвильового до мотивів несподіваної екзистенціальної перевірки героїв Достоевського (сходження князя Мишкіна) та Булгакова (поява та суд Воланда).

Для методологічної характеристики медійної парадигми, у яку вдало вписано образ Майкла Щура, можна скористатися такими термінами, як: «гра» — «маска» — «карнавал» — «пародія» — «травестія» — «сатира». «Гумор налаштовує аудиторію на вдумливе, серйозне ставлення до предмета сміху, виправдовує і захищає його. Сатира настановляє та направляє на виправлення звичаїв. І гумор, і сатира звернені до образів колективного несвідомого, універсальних цінностей світу, а тому

сатирично-гумористичні передачі є живучими, зрозумілими та близькими» (Лесневська, 2011). Сатиричними характеристиками наділено і сам формат передачі «Чим живеш, Україно?» загалом. Перший випуск, наприклад, являв собою опитування депутатів різних фракцій, котрим пропонувалося відповісти на запитання: «Чи показують депутати свою <...> виборцям?», «Чи хизуються депутати своїм <...>?». І лише наприкінці програми подавалася заставка з жартівливим написом: «На прохання окремих депутатів Верховної Ради редакція програми «Чим живеш, Україно?» приховала слова «декларація» та «звіт»». У стилі провокації відбулося й інтерв'ю з Олегом Ляшком, якого Майкл Щур відрекомендував як представника сексуальних меншин України. У третьому випуску програми розіграш втілено за допомогою монтажу: якщо повірити його ілюзії, можна побачити найкоротше у світі інтерв'ю, «жертвою» якого став Володимир Рибак.

Приклади хуліганських методів журналістики Майкла Щура можна екстенсивно продовжувати, але цікавішою є амбіційна та зовсім серйозна мета, яку поставив перед собою Р. Вінтонів. Якщо, згідно з журналістом, уявити структуру суспільства як піраміду, де згори вниз йдуть такі секції, як «влада» — «бізнес» — «громада», то головною метою журналістики буде надання на кожному з рівнів інформації звіт про загальний стан.

Актуальність українських ЗМІ, на думку Р. Вінтоніва, така, що й «влада», і «громада» позбавлені адекватного бачення цієї загальної картини: «влада» — через зухвалу готовність відповідати, навіть не вислухавши запитання; «громада» ж — через імпліцитну готовність слухати «безвідповідальні» відповіді або й бути зовсім проігнорованою. Р. Вінтонів наводить приклад експерименту, під час якого політикам пропонувалося відповісти на запитання, позбавлене сенсу: «Як ви ставитесь до того, що у зв'язку з останніми віяннями то чи можна вважати результативними голосування, враховуючи результати по фракціях, якщо останнім часом підсилися і податковий, і адміністративний, і політичний тиск. А прості громадяни?» (з майстер-класу в УКУ). І кожен політик не просто відповідав, але й озвучував підготовлені шаблони, наділені дзеркальним семантичним навантаженням. «Коли офіційні форми комунікації між журналістами та політиками не дають результатів і є формальними, їх інформативна значущість зводиться нанівець. Якщо журналіст хоче отримати цікаву відповідь чи реакцію політика, він часом вдається до кпинів над політиками. Це є спроба спровокувати природню реакцію на питання, відповіді на які, зазвичай, підготовлені і завчені» (Герасименко, 2015).

На думку Р. Вінтоніва, зупинити інерцію псевдокомунікації можна лише за допомогою методів, що не обмежуються традиційною

журналістикою. Так, за допомогою дихотомій «гра»/«реальність», «серйозне»/«несерйозне», журналіст створює для політичних осіб ситуації, на які в них немає готових відповідей, та й застосування шаблонних реакцій в яких прояснювало б виборцям рівень адекватності тих людей, яким вони делегують свої голоси.

Р. Вінтонів є автором двох жартівливих термінів: «дурналістика» та «ХУЛ-налістика». До своєрідних гасел «дурналістики» належать такі, як: «будьте дурними» та «просіть пояснення очевидних речей». «Дурналіст» може знімати репортаж у костюмі зайця чи, наприклад, запитати, «як розшифрується НАТО», «чому у вас тільки одна прес-конференція?», «чому ви вже годину читаете з листочка?» або «ви хоч самі розумієте, про що говорите?». «Дурналістика» — завдяки нетиповості та спрощенню ситуації — не дозволяє політикові відмежуватися й сховатися за «серйозною термінологією», статистикою: цифрами й словами, значення яких він сам не розуміє.

На відміну від неї, «ХУЛ-налістика» — або хуліганська журналістика — потребує подолання інертності від самих журналістів. Метафора, що є основою назви цього жартівливого визначення нового типу журналістики, полягає, звісно, не в агресії. Р. Вінтонів акцентує на здібності (чи не-здібності) людей формувати громаду. Він запитує, чому не вчителі чи медики, не журналісти або профспілки, а саме футбольні фани несподівано запропонували підтримку й захист євромайданівцям. Відповідь на це запитання Р. Вінтонів убачає в тому, що футбольні фани мають своє середовище: не формальне, а живе. Журналісти ж спільного середовища не створили, тому, навіть атомарно переслідуючи спільні інтереси, не можуть бути успішними. Саме тому для «ХУЛ-налістики» важливим є вміння формувати професійну спільноту, діяльність якої відбуватиметься конструктивно: довкола гасла «за щось», а «не проти чогось»: «Потрібно боротися за щось. Це продуктивніше й ефективніше. Треба зміцнювати свої позиції, будувати навколо них барикади. Придумати спільну мету. Створити мозок — середовище з багатьма зв'язками. Синхронізувати ідеї та зусилля. Навіть банальна спільна заява свідчитиме, що з'явилися люди, які координують свої дії. Це підштовхне до дії інших людей» (Руденська, 2015).

Проекцію цих двох видів неklasичної журналістики можна помітити й у самому виборі імені для медіаперсонажа, у якому втілено знану модель сміхової культури оксиморонного типу, коли поєднується те, що стилістично поєднаним бути не може: наприклад, стереотипні Венера Гарбуз чи Теодор Кукурудза. У випадку журналіста-ревізора з Канади одна частина імені новоствореного персонажа мала відповідати його «закордонності», інша — натякати на українське походження. Так з'явилися

Майкл та Аманда Щур (за легендою, канадське подружжя, прототипом якого є родина талановитої журналістки А. Бабінець та Р. Вінтоніва). Ірої-комічний потенціал семантики прізвища «Щур» свідчить про традицію оповідати про акцентовано-буденне високим стилем.

Слід зазначити, що до ігрової журналістики Р. Вінтонів звернувся, маючи великий досвід праці класичного журналіста. До жовтня 2012 р., коли на відеохостингу YouTube створено канал «Телебачення Торонто» (у зв'язку з яким і з'явився образ Майкла Щура), Р. Вінтонів уже співпрацював з каналами «К-1», «Інтер», «ВВС», «ZIK» «1+1» та «Україна». Тому в появі рольового персонажа можна вбачати не стільки потяг молоді натури до неформатної поведінки, скільки необхідність знайти новий спосіб комунікації, мовлення, яким можна було б зацікавити публіку, спрямувати її увагу на важливі громадські, політичні та культурні проблеми. Ефективність такої стилістики підтверджується тим, що експлуатація образу Майкла Щура є понині актуальною, про що свідчать такі передачі: «Але є одне але» (АЕОА), «Війо до Трону», «Вже на Троні», «Утеодин», «#@)€?\$0» («Грати, песик, дужка, гривня, знак питання, доллар, нуль»), «ЧереЩур».

Висновки. Р. Вінтонів зі своїм рольовим образом Майкла Щура здійснив кар'єрний шлях від репортера до шоумена. Його проект подолання псевдокомунікації виконує не тільки атрактивно-розважальну функцію, але інформує та заохочує до аналітичного сприйняття культурних і політичних подій. І хоча нагальність медійної апробації стартової легенди вже в минулому, образ ревізора із-за кордону вдало трансформувався в образ експерта-сатирика, що й досі є «оздобобою» українського телевізійного ефіру.

Перспективи подальших досліджень. Розвиток актуальної теми необхідний для поліпшення розуміння контексту сучасної української журналістики, її завдань та вибору релевантних методів для реалізації поставленої мети. Подальша розробка поданого матеріалу дозволить конкретизувати специфіку перетину журналістської діяльності з набутками літературного та театрального видів мистецтв, пов'язаних з феноменом гри.

Список посилань

- Ворон, Б. (2012, 14 лютого). Рольові ігри в журналістиці. *Медіакритика*. Узято з <http://www.mediakrytyka.info/ohlyady-analityka/rolovi-ihryv-zhurnalistytsi.html>.
- Гейзинга, Й. (1994). *Ното Ludens. Досвід визначення ігрового елемента культури*. О. Мокровольський (Пер. з англ.). Київ: Основи.
- Герасименко, Р. (2015, 16 червня). Комедійні технології в політиці: від іронії до провокації. *Медіакритика*. Узято з <http://www.mediakrytyka.info/>

ohlyady-analytyka/komediyni-tekhnohiiyi-v-politytsi-vid-ironiyi-do-provokatsiyi.html.

- Лесневська, В. (2011, 28 березня). Про свободу сміху або сатира vs цензура. *Медіакритика*. Узято з <http://www.mediakrytyka.info/drukovani/pro-svobodu-smikhu-abo-satyra-vs-tsenzura.html>.
- Нерух, О. (2002). *Першооснови журналістської творчості*. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Руденька, Т. (2015, 16 лютого) «*Будьте хуліганамі!*», — Роман Вінтонів. *Школа журналістики УКУ*. Узято з <http://journalism.ucu.edu.ua/program-highlights/2698/>.

References

- Voron, B. (2012, February 14). Role playing in journalism. *Mediakrytyka*. Retrieved from <http://www.mediakrytyka.info/ohlyady-analytyka/rolovi-ihryy-v-zhurnalistytsi.html> [in Ukrainian].
- Huizinga, J. (1994). *Homo Ludens, a study of the play element in culture*. O. Mokrovolskyi (Trans.). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Gerasymenko, R. (2015, June 16). Comedy in politics: from irony to provocation. *Mediakrytyka*. Retrieved from <http://www.mediakrytyka.info/ohlyady-analytyka/komediyni-tekhnohiiyi-v-politytsi-vid-ironiyi-do-provokatsiyi.html> [in Ukrainian].
- Lesnevskaya, V. (2011, March 28). On the freedom of laughter or satire vs censorship. *Mediakrytyka*. Retrieved from <http://www.mediakrytyka.info/drukovani/pro-svobodu-smikhu-abo-satyra-vs-tsenzura.html> [in Ukrainian].
- Neruh, O. (2002). *The fundamental principles of journalistic creativity*. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian].
- Rudenska, T. (2015, February 16). “*Be hooligans!*”, *Roman Vintoniv. School of Journalism of Ukrainian Catholic University*. Retrieved from <http://journalism.ucu.edu.ua/program-highlights/2698/> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 02.08.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.02

УДК 378.6: 008] (477.54-25) ХДАК "2017-2018"/045)

В. М. Шейко, доктор історичних наук, професор, ректор, Харківська державна академія культури, м. Харків
rector-2@ic.ac.kharkov.ua

<https://orcid.org/0000-0002-3532-7439>

Н. М. Кушнарєнко, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, Харківська державна академія культури, м. Харків
nataliyanikkush@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-1168-0446>

КОНЦЕПТИ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ Й УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

Різноаспектно проаналізовано розвиток Харківської державної академії культури у 2017–2018 н.р. Особливу увагу приділено розкриттю інноваційних напрямів кадрової політики, освітньої та наукової діяльності найстарішого, унікального, елітного, інноваційного типу закладу вищої освіти України культуролого-мистецького та інформаційно-бібліотечного спрямувань. Серед базових перетворень в академії визначено інтеграцію науки й освіти.

Ключові слова: вища культуролого-мистецька освіта, вища інформаційно-бібліотечна освіта, кадрова політика, освітня діяльність, наукова діяльність, Харківська державна академія культури.

В. Н. Шейко, доктор исторических наук, профессор, ректор, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

Н. Н. Кушнарєнко, доктор педагогических наук, профессор, проректор по научной работе, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

КОНЦЕПТЫ НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ И УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧРЕЖДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВ

Всесторонне анализируется развитие Харьковской государственной академии культуры в 2017–2018 уч. г. Особое внимание уделяется раскрытию инновационных направлений кадровой политики, образовательной и научной деятельности старейшего, уникального, элитного, инновационного типа учреждения высшего образования Украины культуролого-искусствоведческого и информационно-библиотечного профилей. Среди базовых преобразований в академии выделена интеграция науки и образования.

Ключевые слова: высшее культуролого-искусствоведческое образование, высшее информационно-библиотечное образование, кадровая политика, образовательная деятельность, научная деятельность, Харьковская государственная академия культуры.

V. M. Sheyko, Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv.

N. M. Kushnarenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice Rector for Research, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv.

THE CONCEPTS OF SCIENTIFIC-EDUCATIONAL AND ADMINISTRATIVE ACTIVITIES OF INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN THE SPHERE OF CULTURE AND ARTS

The relevance of the subject of this study is conditioned by the need of a system analysis of the activities of the Kharkiv State Academy of Culture (KhSAC) in 2017–2018 academic year as a manifestation of the publicity and openness of this institution of higher education.

Research methodology. The authors use system-oriented, comparative approaches and a problem analytical analysis to demonstrate the innovative objectives of personnel policy, educational and research activities of the Kharkiv State Academy of Culture in the 2017–2018 academic year.

Results. The paper is concerned with the areas of priority in the personnel policy of the Kharkiv State Academy of Culture in 2017–2018 academic year. Particular attention is paid to the analysis of staffing of the educational and scientific process. The study shows that the index of academic qualification of the KhSAC faculty is almost 70%, which is significantly higher than the average indicators of the institutions of higher education in Ukraine in the sphere of culturology and arts as well as information and library science. The paper demonstrates the staff potential of the administrative structures of the Academy, at the rector, dean's, and departments levels. The authors consider the KhSAC's academic activities of strategic importance. Integration of education and research, the increase in the number of educational as well as educational and research programs increase the quality of educational services at the Academy. In 2018 students were admitted to the first (bachelor's) educational level in 14 majors and 25 specializations; to the second (master's) educational level in 12 majors; to the third (post-graduate) educational-scientific level in 4 scientific majors.

The paper demonstrates the KhSAC's infrastructure and the research activities of the scientific and pedagogical staff of the Academy. The main elements of the research infrastructure are as follows: postgraduate course; doctoral course; specialized academic boards; academic journals; annual international and all-Ukrainian scientific conferences held at the KhSAC, research schools, etc. The paper also deals with the system of assessment of the effective research of the scientific and pedagogical staff, as well as the system of prevention and detection of academic plagiarism.

Novelty. The paper is the first attempt to examine the implementation of the areas of priority of personnel policy, educational and research activities of the Kharkiv State Academy of Culture, which is considered to be a unique, innovative type of the institution of higher education in Ukraine in the sphere of culturology and art as well as in information and library science.

Practical significance. The main results of this study can be used by the institutions of higher education in the sphere of culture and arts of Ukraine for further improving the personnel policy, educational and research activities.

Key words: *higher education in the sphere of culturology and arts, higher LIS*

education, personnel policy, educational activities, research activities, Kharkiv State Academy of Culture.

Постановка проблеми. Харківська державна академія культури (ХДАК) — головний заклад вищої освіти галузі культури та мистецтв України, фундатор і лідер вітчизняної культуролого-мистецької та бібліотечно-інформаційної освіти, який у вересні 2019 р. відзначатиме 90-річний ювілей. У цьому сенсі особливого значення набуває щорічний аналіз найважливіших векторів кадрового забезпечення освітньої та наукової, творчо-виконавської динаміки ХДАК.

Мета статті — проаналізувати досягнення Харківської державної академії культури у 2017–2018 н. р., окреслити основні завдання і пріоритети на 2018–2019 н. р.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Діяльність ХДАК набула висвітлення в публікаціях М. М. Каністратенка (2014), Н. М. Кушнарєнко (2014), А. А. Соляник (2012), В. М. Шейка (2012) та ін. Однак основні напрями діяльності ЗВО у 2017–2018 н.р. ще не були предметом аналізу та оприлюднення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моніторинг та аналіз напрацювань ХДАК у 2017–2018 н.р. здійснено в таких аспектах: кадрова політика, забезпечення якості освітніх послуг, ліцензування та акредитація освітньої й освітньо-наукової діяльності в академії.

Харківська державна академія культури в останнє десятиліття зацентувала на інтеграції науки й освіти, зорієтувалась не на кількісні, а на якісні — ціннісні — параметри соціальних змін. Тому саме людський капітал став основним чинником прогресу. Майже 70% науково-педагогічного складу ХДАК — професори, доктори наук, доценти, кандидати наук, дійсні члени галузевих академій України, заслужені діячі мистецтв України, народні, заслужені артисти України, заслужені працівники культури та заслужені художники України. Ці показники значно перевищують середні по ЗВО культури і мистецтв України.

Кадрова політика — один зі стратегічних пріоритетів розвитку ХДАК, оскільки асекурація якісними науково-педагогічними кадрами є запорукою високого рівня освітньо-виховного і науково-творчого процесу в академії. Авторитетним та високопрофесійним є ректорський корпус академії. Майже 30 років її очолює ректор В. М. Шейко — доктор історичних наук, професор, дійсний член Національної академії мистецтв України, заслужений діяч мистецтв України, один із найавторитетніших і найпродуктивніших учених — культурологів, праці котрого мають найвищий рівень цитування. Особистий талант В. М. Шейка, помножений на вміння об'єднати навколо себе для досягнення поставленої мети колег-однодумців, забезпечили високу результативність використання

його потенційних можливостей, стратегічного мислення для якісно нового рівня розвитку ХДАК щодо підготовки високопрофесійних, конкурентоспроможних на вітчизняному і світовому ринках праці фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів галузевого профілю.

У 2017–2018 н. р. у ХДАК функціонувало 7 факультетів, 26 кафедр. Деканами факультетів є висококваліфіковані фахівці, відомі своїми науковими і творчими здобутками за межами України: факультет культурології очолює О. В. Кравченко, професор, доктор культурології; управління та бізнесу — В. Ю. Степанов; професор, доктор наук з державного управління; соціальних комунікацій — А. А. Соляник; професор, доктор педагогічних наук; кіно, — телемистецтва — З. І. Алфьорова, професор, доктор мистецтвознавства; музичного мистецтва — Т. В. Большакова, професор, заслужений діяч мистецтв України; хореографічного мистецтва — Б. М. Колногузенко, професор, народний артист України; театрального мистецтва — І. О. Борис, доцент, заслужений діяч мистецтв України.

Потужним є кадровий корпус завідувачів кафедр ХДАК: 16 докторів наук, професорів та 8 кандидатів наук, доцентів (92,3% від їх складу). Так, кафедру менеджменту і адміністрування очолює А. О. Дегтяр, доктор наук з державного управління, професор; інформаційних технологій — Г. Г. Асєєв, доктор технічних наук, професор; журналістики — В. А. Маркова, доктор наук із соціальних комунікацій, професор; інформаційної, бібліотечної та архівної справи — І. О. Давидова, доктор наук із соціальних комунікацій, професор; психології — А. М. Большакова, доктор психологічних наук, професор; туристичного бізнесу — С. І. Лиман, доктор історичних наук, професор; теорії та історії музики — О. Г. Рощенко, доктор мистецтвознавства, професор; соціальної педагогіки — А. О. Рижанова, доктор педагогічних наук, професор; історії, музеєзнавства та пам'яткознавства — І. О. Шандра, доктор історичних наук, доцент; народних інструментів — А. Я. Сташевський, доктор мистецтвознавства, професор; майстерності актора — А. А. Кікоть, доктор культурології, професор; мистецтвознавства, літературознавства та мовознавства — С. Б. Рибалко, доктор мистецтвознавства, професор та ін.

Високий рівень науково-педагогічного складу є надійним професійним підґрунтям для інноваційного розвитку всіх основних напрямів діяльності ХДАК: освітньої, наукової, творчо-виконавської, виховної тощо. Усе різноманіття форм інноваційної діяльності ХДАК можна поділити на основні напрями:

- генерування інноваційних ідей щодо розвитку всіх напрямів діяльності ХДАК;
- освітня і наукова діяльність як чинник підтримки і розвитку інновацій.

Нині з більшості напрямів інноваційної діяльності ХДАК має відповідну інфраструктуру. Передусім це широкий спектр освітніх та освітньо-наукових програм. У 2018 р. ХДАК здійснила прийом на навчання за ступенем «бакалавр» за 14 спеціальностями та 25 спеціалізаціями, а саме:

Факультет Культурології

Спеціальність «Культурологія»:

Спеціалізація: фундаментальна та прикладна культурологія.

Спеціальність «*Менеджмент соціокультурної діяльності*»

Спеціалізація

Менеджмент культури та соціальний маркетинг.

Спеціальність «*Журналістика*»

Спеціалізації

Реклама та зв'язки з громадськістю в соціокультурній сфері.

Соціальна та культурна журналістика.

Факультет Управління та бізнесу

Спеціальність «Менеджмент» (денна форма).

Спеціалізація

Менеджмент маркетингової діяльності.

Спеціальність «*Туризм*».

Спеціалізація

Туризмознавство.

Факультет Соціальних комунікацій

Спеціальність «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Спеціалізації

Інформаційно-бібліотечний менеджмент.

Інформаційно-документні системи та цифрові архіви.

Спеціальність «*Інформаційні системи та технології*».

Спеціалізація

Інфокомунікації в документно-інформаційній діяльності.

Спеціальність «*Соціальна робота*».

Спеціалізація

Соціальне гувернерство.

Спеціальність «*Музеєзнавство, пам'яткознавство*».

Спеціалізація

Культурна спадщина та пам'яткоохоронна діяльність.

Спеціальність «*Психологія*».

Факультет Музичного мистецтва

Спеціальність «Музичне мистецтво».

Спеціалізації

Оркестрові духові та ударні інструменти.

Народний спів.
 Народні інструменти.
 Хорове диригування.
 Музичне мистецтво естради.
 Естрадний спів.

Факультет Театрального мистецтва

Спеціальність «Сценічне мистецтво» (денна, заочна форми).

Спеціалізації

Режисура естради та масових свят.
 Акторське мистецтво драматичного театру і кіно.

Факультет Кіно-, Телемистецтва

Спеціальність «Аудіовізуальне мистецтво та виробництво» (денна форма).

Спеціалізації

Режисура телебачення.
 Телерепортерство.
 Оператор телебачення.

Факультет Хореографічного мистецтва

Спеціальність «Хореографія»

Спеціалізації
 Народна хореографія (денна форма).
 Сучасна хореографія (денна, заочна форми).
 Бальна хореографія (денна, заочна форми).

За ступенем «магістр» у 2018 р. здійснено набір за 12 спеціальностями, а саме:

Факультет Культурології

Спеціальність «Культурологія» (денна, заочна форми);
 Спеціальність «Менеджмент соціокультурних діяльності» (денна, заочна форми);
 Спеціальність «Журналістика» (денна форма)

Факультет Управління та бізнесу

Спеціальність «Менеджмент» (денна, заочна форми);
 Спеціальність «Туризм» (денна форма).

Факультет Музичного мистецтва

Спеціальність «Музичне мистецтво (денна, заочна форми).

Факультет Соціальних комунікацій

Спеціальність «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (денна, заочна форми);
 Спеціальність «Соціальна робота» (денна, заочна форми).
 Спеціальність «Музеєзнавство, пам'яткознавство» (денна, заочна форми).

Факультет Театрального мистецтва

Спеціальність «Сценічне мистецтво» (денна, заочна форми).

Факультет Кіно-, Телемистецтва

Спеціальність «Аудіовізуальне мистецтво та виробництво» (денна, заочна форми).

Факультет Хореографічного мистецтва

Спеціальність «Хореографія» (денна, заочна форми).

За третім освітньо-науковим рівнем «доктор філософії» в аспірантурі ХДАК здійснено набір за 4 науковими спеціальностями: 034 «Культурологія», 025 «Музичне мистецтво», 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», 231 «Соціальна робота».

У 2017–2018 н.р. розширено освітню діяльність академії. Успішно ліцензовано нову освітню програму «Інфокомунікації в документно-інформаційній діяльності» за спеціальністю 126 «Інформаційні системи та технології», акредитовано спеціальності 021 «Аудіовізуальне мистецтво та виробництво», 242 «Туризм» за другим (магістерським рівнем), а також спеціальності 6.030 302 «Реклама і зв'язки з громадськістю (за видами діяльності)» за першим (бакалаврським) рівнем. Провідні науково-педагогічні працівники ХДАК узяли активну участь у створенні державних стандартів вищої освіти нового покоління за освітніми спеціальностями галузей знань «Культура і мистецтво», «Гуманітарні науки» та розробці освітніх програм, навчальних планів ХДАК за новими спеціальностями ступенів бакалавр і магістр. Важливим фактором позитивної динаміки є затребуваність випускників ХДАК, їхнє швидке адаптування до вимог ринку й успішне професійне зростання.

У 2017–2018 н. р. у ХДАК системно, послідовно і неформально здійснюється наукова діяльність, результати якої перевіряються в студентських аудиторіях, оприлюднюються в наукових монографіях, статтях, доповідях на наукових конференціях, в авторських програмах, інноваційних наукових та освітніх методиках тощо. Забезпечується доступ усіх суб'єктів освітньо-наукового процесу до наукового контенту в усіх його форматах: нонелектронному й електронному. Освітня й наукова діяльність у ХДАК — це взаємопов'язані системи. Академія має високий освітнянський і науковий авторитет та громадське визнання результатів досліджень.

Завдання науки — продукування нових ідей, виробництво інноваційних наукоємних продуктів і надання послуг. З позиції світоглядного підходу завершенням виконання кожного наукового дослідження є ті чи інші результати. До поняття «результат» належать нове знання, продукти використання знань у соціальній практиці, важливий науковий

потенціал. Усі ці види наукових результатів системно взаємозв'язані й визначають ефективність науково-дослідницької діяльності. Під час оцінки якості роботи вченого в теорії та практиці організації досліджень науковими результатами вважають: звіт про НДР, захист докторської або кандидатської дисертації, монографію, підручник, навчальний посібник, статтю у фахових наукових виданнях України, зарубіжних наукометричних журналах, наукову доповідь, тези доповіді на міжнародних і всеукраїнських наукових симпозиумах, конференціях, патенти, репринти тощо.

Академія прагне досягти значних результатів наукової діяльності, їх об'єктивно оцінювати. Метод застосування різних соціально-когнітивних оцінок є основою прогнозування, середньо- та довготермінового планування інноваційних напрямів розвитку, визначення пріоритетних напрямів наукових досліджень. ХДАК як вищий заклад освіти України культуролого-мистецького та інформаційно-бібліотечного спрямувань долучається до означених процесів науково-освітнього простору України, додаючи ексклюзивну наукову продукцію власної генерації. У цьому разі йдеться про систему дієвих заходів ХДАК щодо підвищення рівня результативності науково-дослідницької діяльності її науково-педагогічних працівників та молодих науковців: докторантів, аспірантів, студентів.

У цьому сенсі серед стратегічних перспектив ХДАК на 2018–2019 н. р. слід назвати такі:

- генерування нових наукових ідей;
- забезпечення високої ефективності наукових досліджень у визначеному науковому напрямі;
- створення відповідної наукової інфраструктури;
- сприяння впровадженню результатів наукових досліджень в освітній процес;
- активізація науково-дослідницької роботи студентів і молодих учених;
- посилення співпраці з галузевими академіями та ЗВО культуролого-мистецького та інформаційно-бібліотечного профілів щодо спільних наукових досліджень через укладання угод;
- запровадження рейтингової системи оцінювання результативності науково-дослідницької діяльності як ХДАК загалом, її структурних підрозділів, так і окремих викладачів.

У ХДАК створено відповідну наукову інфраструктуру, основними складовими якої є:

- аспірантура, докторантура;

- дві спеціалізовані вчені ради з правом захисту докторських (кандидатських) дисертацій з культурології, мистецтвознавства й соціальних комунікацій;
- два фахові збірники наукових праць: «Культура України» та «Вісник Харківської державної академії культури»;
- проведення щорічних міжнародних і всеукраїнських конференцій, серед яких: «Культурологія і соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку», «Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття», «Пам'яткоохоронні традиції Слобожанщини», «Герменевтика в науках про дух» та ін.;
- залучення викладачів і співробітників ХДАК до виконання науково-дослідних робіт, розробки тем, зареєстрованих в УкрІНТЕІ;
- функціонування багатьох авторитетних наукових шкіл культуролого-мистецького та інформаційно-бібліотечного спрямувань;
- участь провідних учених ХДАК у редакційних колегіях наукових журналів і збірників наукових праць, організаційних комітетах наукових конференцій, експертних, спеціалізованих радах тощо;
- інформаційна підтримка наукових досліджень бібліотекою, електронною читальною залом, комп'ютерним центром тощо.

Наукова інфраструктура ХДАК створює належні умови для ефективного функціонування системи наукових досліджень, орієнтування на успішне розроблення її вченими та молодими науковцями довгострокових фундаментальних і прикладних досліджень, що відбивають сучасні напрями розвитку науки, забезпечують розвиток наукового потенціалу академії. Нині в ХДАК успішно студіюються дві фундаментальні державні НДР: «Вітчизняна та світова культура: історико-теоретичні аспекти» та «Документально-комунікаційні структури суспільства: інноваційні стратегії розвитку», зареєстровані в УкрІНТЕІ.

Одним із ключових показників результативності наукових досліджень є кількість захищених докторських і кандидатських дисертацій викладачами ХДАК, підготовлених монографій, підручників та навчальних посібників. За останні 5 років викладачі академії захистили 18 докторських і 32 кандидатських дисертацій. Зокрема у 2017–2018 н. р. захищено 3 докторські і 4 кандидатські дисертації. За цей період співробітники академії опублікували понад 1 тис. наукових статей і тез доповідей, 12 монографій, 27 підручників і навчальних посібників, більше 200 програм курсів і навчально-методичних матеріалів.

Водночас важливими показниками результативності науково-дослідної роботи є участь викладачів у рейтингових конференціях, публікація статей у журналах і наукових збірниках із високим імпакт-фактором. Одна третина публікацій викладачів друкується у виданнях

наукових і освітніх установ Європи та США культуролого-мистецького профілю.

Одним із показників високого рівня науково-дослідницької діяльності є активна участь ХДАК у створенні єдиного культуролого-мистецького й інформаційного науково-освітнього простору як в Україні, так і за її межами. ХДАК має розвинуті зв'язки з багатьма українськими та зарубіжними ЗВО з окремих напрямів культурології, мистецтвознавства, соціальних комунікацій, що свідчить про високу конкурентоспроможність наукової продукції закладу. Яскравий приклад співробітництва — творча співпраця ХДАК з Національною академією мистецтв України (НАМУ). Це розроблення, спільно з Інститутом культурології НАМУ, фундаментальної НДР «Українська культура: історико-культурологічні виміри». ХДАК разом з НАМУ успішно реалізують інші наукові проекти — численні наукові конференції, симпозіуми, круглі столи, майстер-класи. Серед найпопулярніших — міжнародний симпозіум з питань культурно-мистецької освіти, міжнародні та всеукраїнські наукові конференції «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку», «Культура та інформаційне суспільство XXI століття», «Герменевтика в науках про дух» тощо.

Для дослідження структури, динаміки, закономірностей, результативності наукової діяльності, моніторингу, експертного оцінювання та прогнозування дослідницької роботи в ХДАК використовується інструментарій наукометрії та бібліометрії, що базується на такому показникові, як індекс наукового цитування. Це загальноприйнятий індикатор «значущості» праць ученого, кількість посилянь на його публікації, обчислюється індексом Гірша. Цей показник можна використовувати й для оцінювання публікаційної активності та наукової результативності ЗВО загалом, його структурних підрозділів, окремих учених, збірників наукових праць тощо. На базі сервісу Scholar Google (Google Академія) представлено профілі ХДАК, збірників її наукових праць «Вісник Харківської державної академії культури», «Культура України», провідних учених академії. Використано також можливості інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки», базованої в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, призначеної для надання суспільству цілісного уявлення про вітчизняне наукове середовище. Аналіз профілю ХДАК, створеного у 2012 р., засвідчив, що кількість цитувань праць її викладачів і співробітників становить понад 6 тис. одиниць, індекс Гірша — 26. Це високий показник. Наприклад, індекс Гірша Національної музичної академії імені П. І. Чайковського — 14. Серед 15 профільних наукових журналів і збірників України «Вісник Харківської державної академії культури» індекс Гірша становить 8, в

українському рейтингу посідає сьоме місце. У культуролого-мистецькій сфері — відносно невелике наукове співтовариство, що не дозволяє очікувати високих індексів цитування Гірша. Загалом цей показник у докторів наук культуролого-мистецької та інформаційної сфер — від 3 до 8, а для доцентів нормальним є індекс 2. Викладачі-корифеї культуролого-мистецького спрямування ХДАК мають індекс Гірша від 10 і вищий.

У 2017–2018 н.р. академія значну увагу приділяла формуванню системи запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових і навчальних працях науково-педагогічних працівників і здобувачів вищої освіти. Розроблено та реалізовано «Кодекс академічної доброчесності Харківської державної академії культури»; «Положення про систему запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових та навчальних працях науково-педагогічних працівників і здобувачів вищої освіти Харківської державної академії культури»; укладено угоду про співпрацю з українською компанією «Антиплагіат», українськими виробниками сервісу перевірки академічних текстів на плагіат Unicheck та ін. Система запобігання та виявлення академічного плагіату — складова внутрішнього забезпечення якості освітньої і наукової діяльності ХДАК — передбачає комплекс заходів: а) формування етосу, який не сприймає академічної нечесності; б) створення умов, що внеможливають академічний плагіат; в) виявлення академічного плагіату в наукових статтях, монографіях, дисертаціях, підручниках, навчальних виданнях, магістерських і дипломних роботах; г) притягнення до відповідальності за академічний плагіат.

Висновки. Отже, за кадровим потенціалом, масштабами освітньої і наукової діяльності Харківська державна академія культури має всі підстави, щоб долучитись до вітчизняних дослідних університетів, набути більшої автономії на освітньо-науковому просторі України.

Перспективою подальших досліджень є розгляд здобутків Харківської державної академії культури за 90 років її успішного функціонування в освітньо-науковому просторі України.

Список посилань

- Шейко, В. М. (2012). Репродуктивний підхід до підготовки науково-педагогічних кадрів у Харківській державній академії культури. *Культура України: збірник наукових праць*. Вип. 39. Харків. С. 162–172.
- Шейко, В. М. (2012). Рефлексія розвитку Харківської державної академії культури: 2007–2011 рр. *Вісник Харківської державної академії культури: збірник наукових праць*. Вип. 37. Харків. С. 67–76.
- Шейко, В. М. (2009). Стратегічні напрями інноваційної діяльності Харківської державної академії культури. *Вісник Харківської державної академії культури: збірник наукових праць: до 80-річчя Харківської державної академії культури*. Вип. 27. Харків. С. 4–16.

- Шейко, В. М. (2014). Харківська державна академія культури напередодні ювілею. *Вісник Харківської державної академії культури: збірник наукових праць*. Вип. 45. Харків. С. 57–68.
- Шейко, В. М., Каністратенко, М. М. та Кушнарченко Н. М. (2014). Харківська державна академія культури: досягнення та перспективи. *Вісник Харківської державної академії культури: збірник наукових праць*. Вип. 44. Харків. С. 28–46.
- Шейко В. М., Каністратенко, М. М. та Кушнарченко, Н. М. (2013). ХДАК — науково-освітній центр культурно-мистецького профілю: стратегії розвитку. *Культура України : збірник наукових праць*. Вип. 40. Харків. С. 185–196.
- Шейко, В., Кушнарченко, Н. (2004). Харківська вища школа бібліотечно-інформаційної та книгознавчої освіти в контексті історії та сьогодення: до 75-річчя Харківської державної академії культури. *Вісник Книжкової палати*, 7. Р. 29–33.
- Шейко, В., Кушнарченко, Н., Соляник, А. (2012). Харківська наукова школа книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства: система комунікаційних зв'язків. *Вісник Книжкової палати*, 10. Р. 45–48.
- Шейко, В., Кушнарченко, Н., Соляник, А. (2012). Харківська наукова школа книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства: система комунікаційних зв'язків. *Вісник Книжкової палати*, 11. Р. 40–45.

References

- Sheyko, V. M. (2012). Reproductive approach to the training of scientific and pedagogical staff at the Kharkiv State Academy of Culture. *Culture of Ukraine: a collection of scientific works*. Issue 39. Kharkiv. Pp. 162–172. [In Ukrainian].
- Sheyko, V. M. (2012). Reflection of the development of the Kharkiv State Academy of Culture: 2007–2011. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture: a collection of scientific works*. Issue 37. Kharkiv. Pp. 67–76. [In Ukrainian].
- Sheyko, V. M. (2009). Strategic directions of innovation activity of Kharkiv State Academy of Culture. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture: a collection of scientific works: to the 80th anniversary of the Kharkiv State Academy of Culture*. Issue 27. Kharkiv. Pp. 4–16. [In Ukrainian].
- Sheyko, V. M. (2014). Kharkiv State Academy of Culture on the eve of the anniversary. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture: a collection of scientific works*. Issue 45. Kharkiv. Pp. 57–68. [In Ukrainian].
- Sheyko, V. M., Kanistratenko, M. M. and Kushnarenko N. M. (2014). Kharkiv State Academy of Culture: achievements and prospects. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture: a collection of scientific works*. Issue 44. Kharkiv. Pp. 28–46. [In Ukrainian].
- Sheyko V. M., Kanistratenko, M. M. and Kushnarenko, N. M. (2013). KhSAC — scientific and educational center of cultural-artistic profile: development strategies. *Culture of Ukraine: a collection of scientific works*. Issue 40. Kharkiv. Pp. 185–196. [In Ukrainian].

- Sheyko, V., Kushnarenko, N. (2004). Kharkiv High School of Library and Information and Book Science Education in the Context of History and Present: to the 75th Anniversary of the Kharkiv State Academy of Culture. *Bulletin of the Book Chamber*, 7. P. 29–33. [In Ukrainian].
- Sheyko, V., Kushnarenko, N., Solyanik, A. (2012). Kharkiv Scientific School of Book Science, Library Science and Bibliography: Communication Communication System. *Bulletin of the Book Chamber*, 10. P. 45–48. [In Ukrainian].
- Sheyko, V., Kushnarenko, N., Solyanik, A. (2012). Kharkiv Scientific School of Book Science, Library Science and Bibliography: Communication Communication System. *Bulletin of the Book Chamber*, 11. P. 40–45. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 06.09.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.03

УДК 066.322

О. М. Тур, кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства, Кременчуцький національний університет імені Михайла

Остроградського, м. Кременчук

oktur@ukr.net

https://orcid.org/0000-0002-8094-687X

ФОРМУВАННЯ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ОСНОВ СТАНДАРТИЗАЦІЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Висвітлено дискусію стосовно доцільності й ефективності стандартизації як способу внормування термінології. Така діяльність спрямована на визначення єдиної форми термінологічної одиниці, за якою закріплюється певне значення і яка фіксується в спеціальних документах. Крім того, проаналізовано перші заходи з формування ідеологічних та теоретико-методологічних основ стандартизації термінології. З'ясовано, що практична робота зі стандартизації термінології спрямована на відбір і фіксацію термінів для номінації понять та їх подальшого рекомендованого або обов'язкового застосування у відповідних сферах науково-практичної діяльності.

Ключові слова: *термін, науково-технічна термінологія, стандартизація.*

О. Н. Тур, кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры украиноведения, Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского, г. Кременчук

ФОРМИРОВАНИЕ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ОСНОВ СТАНДАРТИЗАЦИИ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Освещена дискуссия по поводу целесообразности и эффективности стандартизации как способа унормирования терминологии. Такая деятельность направлена на создание единой формы терминологических единиц, за которой закрепляется определенное значение и которая фиксируется в специальных документах. Кроме того, в статье проанализированы первые мероприятия по формированию идеологических и теоретико-методологических основ стандартизации терминологии. Выяснено, что практическая работа по стандартизации терминологии направлена на отбор и фиксацию терминов для номинации понятий и их дальнейшего рекомендованного или обязательного применения в соответствующих сферах научно-практической деятельности.

Ключевые слова: *термин, научно-техническая терминология, стандартизация.*

O. M. Tur, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk

FORMATION OF THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF STANDARDIZATION OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TERMINOLOGY

Problem statement. The article highlights the discussion about the expediency and effectiveness of standardization as a way of terminology normalization. Such

an activity is aimed at establishing a unified form of terminological units, which are assigned a specific meaning, and their form is fixed in special documents.

The aim of this paper is to study the process of the formation of the basics of terminology standardization and to analyze the first measures on the formation of ideological, theoretical and methodological foundations of terminology standardization.

Research methodology consists in the application of a descriptive method based on the oppositional and internal interpretation.

Results. It has been found that the practical work on the terminology standardization is aimed at selecting and fixing terms for naming the concepts and for the further recommended or mandatory using them in relevant areas of scientific and practical activities. A necessity to develop such activities is also due to the fact that social communication is impossible without establishing clear, scientifically based terminology. The first methodological manual on drafting standards for terminology «The procedure for work on standardization and the introduction of scientific and technical terms and symbols and their definitions in the USSR» is analyzed.

Novelty. It is proved that the non-regulated terminology can significantly inhibit the science development as the lack of regulated terminology leads to a contradictory terms interpretation in normative, design and technological documentation, as well as in scientific, technical, industrial and educational literature, official documents.

The practical significance. The scientific work will be useful for the researchers standardizing the terminological systems of different fields of knowledge.

Keywords: *term, scientific and technical terminology, standardization.*

Актуальність дослідження. Життя випереджає термінологію. Остання неминуче деактуалізується через збільшення об'єктів кожної сфери діяльності, необхідність їх подальшої диференціації. Людські поняття не є сталими, вони постійно змінюються. Однак терміни відрізняються «живучістю», мають значну інерцію, яка дозволяє їм існувати тривалий час після того, як фактори, що їх зумовили, змінили свої сутність, масштабність або спрямованість. Саме тому від «старих» термінів завжди складно відмовитися, навіть у такому разі, коли вони перешкоджають вільному розвитку тієї чи іншої галузі теоретичної і практичної діяльності. Саме тому зі значними труднощами «приживаються» й нові терміни.

Постановка проблеми. Така об'єктивна ситуація ставить під сумнів доцільність та ефективність стандартизації науково-технічної термінології, зумовлює гостру дискусію між її прибічниками та противниками, що й визначає актуальність і проблематику дослідження.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз умов формування теоретико-методологічних основ стандартизації науково-технічної термінології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, О. П. Коршунов слушно зазначав, що «термінологічна неузгодженість певною мірою ускладнює дискусії» (Коршунов, 1973). Полемізуючи з приводу неефективності державної стандартизації як засобу управління розвитком наукової термінології, посилаючись на матеріали симпозіуму з проблем мови науки, термінології та інформатики, який відбувся в грудні 1971 р. в Московському державному університеті, автор дотримував думки, що не можна стандартизувати терміни науки, оскільки «жодна наука не може розглядати свій поняттєвий апарат та свою термінологію як дещо стандартизоване» (Коршунов, 1973). На думку дослідника, «наукова термінологія, яка фіксує моменти постійності та діалектичного руху понять, формується переважно стихійно. Чи означає це, що наукова термінологія взагалі не піддається управлінню. <...> Такі впорядкування (така стандартизація — О. М.) термінології доступні наукам, які досягли високого ступеня розвитку» (Коршунов, 1973). Учений пропонує шукати «ефективні форми управління розвитком наукової термінології», серед яких називає створення комісій, проведення спеціальних наукових досліджень, випуск словників і тощо (Коршунов, 1973).

О. П. Коршунов критикував визначення термінів «бібліографія», «бібліографічна діяльність», однак це, на думку сучасників, «не доводить і не може довести непотрібність та шкоду ГОСТа та ідеї стандартизації термінології. Недоцільними є й посилання на збірник матеріалів наукового симпозіуму «Семіотичні проблеми мов науки, термінології та інформатики», оскільки в ньому немає загальних висновків, у яких би осуджувалася ідея державної стандартизації термінології тих чи інших наук» (Моргенштерн і Уткін, 1974). Такої позиції дотримували й деякі науковці (Луппов, 1973; Богданова і Марусенко, 1982; Беспалова, 1983; Проблемы 1988). У своїх працях, присвячених питанням місця й ролі державної стандартизації науково-технічної термінології, вчені дійшли висновку, що «впорядкування й стандартизація термінології не тільки є результатом пізнання людиною певних закономірностей і зв'язків у тій чи іншій галузі науки й техніки, але й сприяє розвитку цих сфер діяльності» (Белахов, 1968). Необхідність розвитку такої діяльності пояснюється також тим, що соціальна комунікація неможлива без чіткої, науковообґрунтованої термінології. Невпорядкованість термінології може значною мірою гальмувати розвиток науки, призводить до суперечливого тлумачення термінів у нормативній, проектно-конструкторській та технологічній документації, а також науково-технічній, виробничій та навчальній літературі, іноді — в офіційних документах. Саме цим пояснюється намагання вчених, особливо в нових сферах досліджень, використовувати однозначну термінологію.

Голова Комітету стандартів, мір та вимірювальних приладів при Раді Міністрів СРСР проф. В. В. Бойцов зазначав, що «наукова організація роботи спеціалістів неможлива без їх взаєморозуміння та єдиних термінів. Стандартизація термінології є необхідною умовою автоматизації інформаційних процесів. Від наявності стандартизації термінології залежить успішне забезпечення народного господарства інформацією про новітні досягнення вітчизняної та зарубіжної науки й техніки» (Бойцов, 1967). Проблеми невпорядкованості термінології висвітлював у 1959 р. академік В. В. Виноградов. На його думку, «у сфері філологічних наук на всіх з'їздах, конференціях, нарадах гостро порушуються питання невизначеності термінології» (Белахов, 1968). Президент АН УРСР, дійсний член АН СРСР Б. Є. Патон, повністю поділяв таку точку зору «... про термінове проведення в загальнодержавному масштабі робіт з упорядкування і стандартизації наукової, технічної та техніко-економічної термінології» (Белахов, 1968). На думку віце-президента АН ЕРСР І. Вабеля та Головного вченого секретаря Президії АН ЕРСР І. Хейля, «... порушення питання про стандартизацію наукової та техніко-економічної термінології на рівні найважливіших державних проблем є більше ніж своєчасною» (Белахов, 1968). Водночас дійсний член АН СРСР О. О. Імпенецький зауважував: «У тому, що наукова та технічна термінологія повинна бути стандартизована, сумнівів немає»; директор Інституту органічної хімії АН СРСР академік Б. О. Казанський відзначив: «... стандартизація наукової і науково-технічної термінології є надзвичайно важливою, актуальною та складною» (Белахов 1968, с. 10).

Відомий мовознавець Р. Будагов стверджував: «якщо свідомо не займатися термінами — науковці зрештою перестануть розуміти один одного» (Будагов, 1974, с. 124). У контексті дискусії щодо доцільності стандартизації термінології прозвучала й така думка: «Головною метою стандартизації є, з одного боку, сприяння спілкуванню між фахівцями за допомогою усунення двозначності та необов'язкової синонімії, а з іншого — полегшення діловодства тією чи іншою мовою в тій чи іншій галузі» (Цит. за Д'яков, Кияк і Куделько, 2000, с. 147).

Автор посібника для студентів ЗВО «Основи стандартизації в інформаційних системах», що навчаються за спеціальністю «Документознавство та документаційне забезпечення управління», В. Кокорев у 1988 р. зазначав: «Стандартизація є не тільки теорією, але й засобом перетворення суспільства: пришвидшення науково-технічного прогресу, підвищення продуктивності праці тощо. Тому в сучасному розвитку стандартизації можна відзначити тенденцію, властиву будь-якій науці в епоху науково-технічної революції — перетворення в безпосередню виробничу силу суспільства» (Кокорев, 1988, с. 4).

Отже, численні науковці висловлювали думку про те, що значення стандартизації терміносистем різних галузей знань надзвичайно важливе. Якщо під час спілкування фахівців є можливість уточнити, пояснити значення того чи іншого терміна, то без стандартизованої термінології складно здійснювати документування, навчальну та наукову діяльність.

Практична робота зі стандартизації термінології спрямована на відбір і фіксацію певних термінів для певних точно сформульованих понять та їх подальшого рекомендованого або обов'язкового застосування у відповідних сферах науково-практичної діяльності. Таким чином, основною метою стандартизації термінології є утвердження однозначної та несуперечливої термінології чітко окресленої сфери людських знань.

У дореволюційній Росії намагалися впорядкувати науково-технічну термінологію. Російський електротехнічний комітет Міжнародної електротехнічної комісії (ІЕС), починаючи з 1910 р., регулярно в спеціальних виданнях доводив до відома спеціалістів рекомендовані ІЕС позначення (символи) величин, одиниць та понять. Діяльність Російського електротехнічного комітету не була відображена в певних актах, мала ініціативний, рекомендаційний характер. Уніфікацію термінології здійснювали й інші організації. Так, Особлива комісія при поштово-телеграфному управлінні протягом 1910–1914 рр. розробляла й упорядковувала термінологію в галузі струму високої частоти, електричних коливань та радіопередавання.

Основи вітчизняної стандартизації закладено 14 вересня 1918 р. декретом про запровадження метричної системи мір. Прийняття цього акту значно посприяло «стандартизації у сфері вимірювальної техніки та приладобудування» (Куфман, 1985, с. 10).

28 вересня 1922 р. при Головній палаті мір і ваг, заснованій у 1893 р. в Санкт-Петербурзі за ініціативи Д. І. Менделєєва, створено Комітет еталонів та стандартів. Незабаром (1923 р.) розпочато випуск першого в країні періодичного видання зі стандартизації — Бюлетеня Комітету еталонів та стандартів. У 1923 р. при Наркоматі РСІ створене бюро стандартизації для підготовки пропозицій зі створення центрального органу зі стандартизації.

Роботи з цілеспрямованої стандартизації термінології започатковано в 1906 р. Міжнародною електротехнічною комісією (International Electrotechnical Commission — ІЕС). На момент створення ІЕС налічувалося понад 20000 термінів з електротехніки (сам термін «електротехніка» виник у 1880 р.). Надрукований у 1907 р. електротехнічний словник Шломана містив 13600 термінів, а в новому виданні того ж словника, що вийшов друком у 1928 р, було вже 21000 термінів (Дрезен, 1934, с. 12). Перший організаційний крок щодо розроблення основ міжнародної уні-

фікації технічних термінів здійснено в 1936 р., коли Міжнародна федерація з національних стандартів (International Federation of National Standardizing Associates, ISA, створена в 1926 р. у Нью-Йорку на основі принципів, вироблених у 1921 р., під час першої конференції секретарів семи національних комітетів зі стандартизації) заснувала технічний комітет з термінології. Останній у 1938 р. затвердив резолюцію з міжнародної технологічної термінології, відому як «кодекс ISA», у якій, зокрема, йшлося про необхідність розроблення єдиних правил формування інтернаціональних терміноелементів (ключових слів) з різних галузей науки, доповнених списком найуживаніших афіксів та коренів (цит за: Д'яков, Кияк і Куделько, 2000, с. 152). У цьому ж році надруковано й перший стандартизований словник електротехнічних термінів, створений у результаті роботи ІЕС.

У СРСР у цей час також здійснювався комплекс робіт, пов'язаний зі стандартизацією. Наприкінці 1923 р. організовано тимчасове бюро зі стандартизації при Народному комісаріаті Робітничо-селянської інспекції, яке обстежило стан робіт зі стандартизації в установах і розробило перший проект положення про Центральний орган зі стандартизації (Деятельность, 1929, с. 13).

Початком планової роботи в галузях промисловості вважаємо березень 1924 р., коли у ВРНГ СРСР організовано Бюро промислової стандартизації — керівний орган зі стандартизації в промисловості. 15 вересня 1925 р. постанова Ради Народних Комісарів анонсувала введення в країні єдиних державних (загальносоюзних) стандартів, створення першого центрального органу зі стандартизації при Раді Праці та Оборони — Комітету зі стандартизації й Центрального бюро зі стандартизації при Народному комісаріаті Робітничо-селянської інспекції (Деятельность, 1929, с. 13).

21 червня 1927 р. Рада Народних Комісарів затвердила нове Положення про Комітет зі стандартизації, згідно з яким Центральне бюро зі стандартизації реорганізоване в бюро Комітету й є його секретаріатом.

У звіті про діяльність Комітету зі стандартизації (липень 1927 — червень 1928) зазначалося, що серед напрямів робіт Комітету зі стандартизації була «стандартизація термінології, номенклатури й позначень, яка проводиться в спеціальних наукових інститутах згідно з такими ж роботами в іноземних стандартних організаціях» (Деятельность, 1929, с. 11). Такою науковою установою був Державний інститут техніки управління Народного комісаріату Робітничо-селянської інспекції, який очолював М. М. Ікономов — голова робочих комісій, що входили до складу кабінету стандартизації, серед яких: комісія зі стандартизації стат-форматів паперів; пром-форматів паперів; конторського обладнання; якості папе-

ру; форм документів; зовнішнього оформлення книг та журналів; канцелярського приладдя та паперових виробів (Деятельность, 1929, с. 19). Окрім друку стандартів, а на липень 1928 р. видано 730923 таблиці стандартів, Комітет регулярно публікував двомісячний журнал «Вісник стандартизації» накладом 2000 примірників (Деятельность, 1929, с. 4). У кінці 1930 р. Рада Народних Комісарів СРСР ухвалила рішення про реорганізацію Комітету зі стандартизації у всесоюзний комітет зі стандартизації при Раді Праці та Оборони, роботу зі стандартизації в якому очолював Е. Дрезен. 1933 р. СРСР запропонував сконцентрувати роботу з уніфікації термінології в Міжнародній асоціації зі стандартизації (ISA), що об'єднувала з багатьох питань національні органи стандартизації найбільших країн світу. ISA погодилася обговорити цю пропозицію на найближчій міжнародній конференції зі стандартизації в Стокгольмі у вересні 1934 р. Доповідь, яку підготував Е. Дрезен і прийняла Комісія технічної термінології АН СРСР, обговорили на Стокгольмській конференції, де її схвалили й одноголосно постановили просити всесоюзний комітет зі стандартизації при Раді Праці та Оборони здійснити подальше розроблення своєї пропозиції і сформулювати принципи її здійснення в конкретних методологічних положеннях. Висунута ідея зводилася до розроблення міжнародного термінологічного коду, що являв би собою перелік точно визначених, на міжнародному рівні узгоджених науково-технічних понять, позначених стандартними звуковими й писемними термінами чи шифром (Авербух, 1985, с. 2).

У цей період проводилася значна робота щодо формування ідеологічних та теоретико-методологічних основ стандартизації термінології. Ще в серпні 1933 р., коли тільки планувалася організація Комісії зі стандартизації науково-технічних позначень та термінів, всесоюзний комітет зі стандартизації прийняв положення про те, що «стандартні науково-технічних позначень та термінів є провідними як з точки зору можливості й необхідності їх використання під час поглибленої стандартизаційної роботи в різних галузях, так і з точки зору полегшення освоєння нової техніки і пов'язування окремих галузей господарства з певними галузями науки» (Дрезен, 1936).

Першим документом, що визначав мету, завдання, порядок та методи стандартизації термінології, була інструкція зі стандартизації науково-технічних термінів та позначень, затверджена сектором науково-технічної термінології всесоюзного комітету зі стандартизації при Раді Праці та Оборони «Порядок проведення робіт зі стандартизації та запровадження науково-технічних термінів та позначень і їхніх визначень в СРСР» (Порядок, 1934). У цій інструкції зазначалося, що уподібнення термінів і позначень слід розпочинати з дисциплін, що викладаються в

школі, потім у ЗВО і має охопити термінологію теоретичних і прикладних спеціальних технічних дисциплін. Для більшої єдності термінології в суміжних сферах стандартизацію термінів та позначень пропонувалося проводити комплексно. Інструкція була першим методичним посібником з підготовки проектів стандартів на термінологію. Однак деякі положення інструкції були, як з'ясувалося пізніше, недостатньо обґрунтованими, а тому під час вибору тематики та черговості робіт, наприклад, не завжди зважали на потреби народного господарства.

Висновки. Аналіз поглядів дослідників щодо доцільності стандартизації науково-технічних термінів свідчить: основною метою стандартизації термінології є затвердження однозначної та несуперечливої термінології чітко окресленої сфери людських знань. формування ідеологічних та теоретико-методологічних основ стандартизації термінології розпочалося в першій половині ХХ ст. Саме в цей час всесоюзний комітет зі стандартизації створив фундаментальні для тогочасного термінознавства положення, наприклад: рекомендувалося здійснювати під час укладання термінологічних стандартів попередню класифікацію відповідних понять, щоб визначити чіткі межі кожного поняття (Дрезен, 1936).

Список посилань

- Авербух, К. Я. (1985). Стандартизация терминологии: некоторые итоги и перспективы (к 50-летию деятельности по стандартизации терминологии). *НТИ. Серия 1. Организация и методика информационной работы*, 3, 1–8.
- Белахов, Л. Ю. (1968). *Проблемы государственной стандартизации терминологии*. Москва: Изд-во Комитета стандартов, мер и измерительных приборов при Совете Министров СССР.
- Беспалова, Э. К. (1983). Перспективы создания терминологических стандартов. *Научно-техническая информация. Серия 2. Информационные процессы и системы*, 4, 12–17.
- Богданова, Л. М. і Марусенко, М. А. (1982). Стандартизация научно-технической терминологии: миф и действительность. *Научно-техническая информация. Серия 2. Информационные процессы и системы*, 10, 1–4.
- Бойцов, В. (1967). Стандартизация, труд, коммунизм. *Стандарты и качество*, 11, 3.
- Д'яков, А. С., Кияк, Т. Р. і Куделько, З. Б. (2000). *Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти*. Київ: Видавничий дім «КМ Academia».
- Деятельность Комитета по стандартизации. Июль 1927 г. — июнь 1928 г.* Москва: Издательство «Техника управления».
- Дрезен, Э. К. (1934). *Стандартизация научно-технических понятий, обозначений и терминов*. Москва: Стандартизация и рационализация.

- Дрезен, Э. К. (1936). *Научно-технические термины и обозначения и их стандартизация*. Москва: Стандартгиз.
- Кокорев, В. И. (1988). *Основы стандартизации в информационных системах : учебник*. Москва : Издательство стандартов.
- Коршунов, О. П. (1973). Терминология библиографической науки и пути ее совершенствования. *Научные и технические библиотеки СССР*, 9, 11.
- Куфман, М. И. и Чернягова В. Н. (1985). *60 лет стандартизации в СССР: Основные события и факты: (1925–1985)*. Москва: Изд-во стандартов.
- Луппов, С. П. (1973). О подготовке стандартов, входящих в систему информационно-библиографической документации. *Научные и технические библиотеки СССР*, 7, 3–7.
- Моргенштерн, И. Г. и Уткин Б. Т. (1974). Унификация терминологии — важнейшее условие ее совершенствования. *Советская библиография*, 3, 20.
- Никифоровская, Н. А. (1973). Трактовка термина «библиография» в терминологическом стандарте. *Научные и технические библиотеки СССР*, 7, 7–10.
- Порядок проведения работ по стандартизации и внедрению научно-технических терминов и обозначений и их определений в СССР*. (1934). Москва; Ленинград.
- Проблемы исследований и разработок в области стандартизации: сб. научн. трудов*. (1988). Москва: Стандарт.

References

- Averbukh, K. Ya. (1985). Standardization of terminology: some results and prospects (on the 50th anniversary of the standardization of terminology). *Scientific and technical information*. Series 1. Organization and methods of information work, 3, 1–8. [in Russian].
- Belakhov, L. Yu. (1985). *Problems of state standardization of terminology*. Moscow: Publishing Committee of Standards, Measures and Measuring Instruments at the USSR Council of Ministers. [in Russian].
- Bespalova, E. K. (1983). Prospects for the creation of terminological standards. *Scientific and technical information*. Series 2. Information processes and systems, 4, 12–17. [in Russian].
- Bohdanova, L. M. & Marusenko, M. A. (1982). Standardization of scientific and technical terminology: myth and reality. *Scientific and technical information*. Series 2. Information processes and systems, 10, 1–4. [in Russian].
- Boitsov, V. (1967). Standardization, Labor, Communism. *Standards and quality*, 11, 3. [in Russian].
- Diakov, A. S., Kyiak, T. R. & Kudelko, Z. B. (2000). *The Basics of Thermography. Semantic and sociolinguistic aspects*. Kyiv: Publishing house “KM Academia” [in Ukrainian].
- The activities of the Committee on Standardization*. July 1927 — June 1928. Moscow: “Management Technique” publishing house. [in Russian].
- Drezen, E. K. (1934). *Standardization of scientific and technical concepts, notations and terms*. Moscow: Standardization and Rationalization. [in Russian].

- Drezen, E. K. (1936). *Scientific and technical terms and designations and their standardization*. Moscow: Standartgiz. [in Russian].
- Kokorev, V. Y. (1988). *Fundamentals of Standardization in Information Systems: a textbook*. Moscow: Standards Publishing. [in Russian].
- Korshunov, O. P. (1973). Terminology of bibliographic science and ways to improve it. *Scientific and technical libraries of the USSR*, 9, 11. [in Russian].
- Kufman, M. Y. & Cherniahova V. N. (1985). *60 years of standardization in the USSR: Major events and facts: (1925–1985)*. Moscow: Standards publishing house. [in Russian].
- Lupov, S. P. (1973). On the preparation of standards included in the system of information and bibliographic documentation. *Scientific and Technical Libraries of the USSR*, 7, 3–7 [in Russian].
- Morhenshtern, Y. H. & Utkyn B. T. (1974). Unification of terminology is the most important condition for its improvement. *Soviet Bibliography*, 3, 20. [in Russian].
- Nykyforovskaia, N. A. (1973). Interpretation of the term “bibliography” in a terminological standard. *Scientific and technical libraries of the USSR*, 7, 7–10. [in Russian].
- The order of work on standardization and the introduction of scientific and technical terms and symbols and their definitions in the USSR* (1934). Moscow; Leningrad. [in Russian].
- Problems of research and development in the field of standardization: Sat. scientific works* (1988) Moscow: Standard. [in Russian].

Надійшла до редколегії 10.09.2018 р.

Розділ 2
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
КНИГОЗНАВСТВА, БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА
ТА БІБЛІОГРАФІЗНАВСТВА
Part 2
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
FOUNDATIONS OF BOOK SCIENCE, LIBRARY SCIENCE
AND BIBLIOGRAPHY

■ <https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.04>

УДК 005.94:316.77]-027.21

І. О. Давидова, доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
Харківська державна академія культури, м. Харків

idavydova1@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6015-2477>

РОЛЬ ЗНАННЯ В ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Обґрунтовано зростаючу роль знання в процесі організації бібліотечної діяльності, що дозволило визначити останню як когнітивну працю. Значну увагу приділено розкриттю феномену когнітивної праці в бібліотечно-інформаційній сфері діяльності. Акцентовано на необхідності змін в управлінні бібліотеками в напрямі диференційованого використання інструментів управління персоналом.

Ключові слова: *бібліотечно-інформаційне виробництво, бібліотечна праця, знання, управління знаннями, комунікації.*

И. А. Давыдова, доктор наук по социальным коммуникациям,
профессор, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

РОЛЬ ЗНАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ОРГАНИЗАЦИИ БИБЛИОТЕЧНОГО ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Обоснована возрастающая роль знания в процессе организации библиотечной деятельности, что позволило определить последнюю как когнитивную сферу. Значительное внимание уделено раскрытию феномена когнитивного труда в библиотечно-информационной сфере деятельности. Акцентируется на необходимости изменений в управлении библиотеками в направлении дифференцированного использования инструментов управления персоналом.

Ключевые слова: *библиотечно-информационное производство, библиотечная работа, знания, управление знаниями, коммуникации.*

I. O. Davydova, Doctor of Sciences in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE ROLE OF KNOWLEDGE IN THE ORGANIZATION OF LIBRARY ACTIVITIES

The aim of this paper is to substantiate the growing role of knowledge in the process of organizing library activities, which makes it possible to determine the latter as a cognitive work.

Research methodology. The cognitive nature of library work is considered, its areas of focus are covered with the help of comparative approaches and problem-analytical analysis.

Results. Considerable attention in the work is paid to the insight of the phenomenon of cognitive labour. The necessity of changes in the management of libraries in the process of differentiated use of personnel management tools is emphasized.

Novelty. The author argues that the work of specialized library services workers, who act as effective intermediaries in creating new knowledge, participate in the delivery of information and knowledge to the consumer, as well as their evaluation and quality improvement, fully complies with the requirements of cognitive work.

The practical significance. The main results of the research can be used in the formation of personnel policy of libraries, activating the creative component of library staff, which is a prerequisite for effective library and information production.

Key words: *library and information production, library work, knowledge, knowledge management, communication.*

Постановка проблеми. За останні десятиріччя бібліотечна система України суттєво реорганізувала свою діяльність на основі техніко-технологічних інновацій і подальшої стандартизації виробничих процесів. Результати розвитку сучасної бібліотечної діяльності, опанування цифрового простору, запровадження технологічних моделей інтелектуальних сервісів, призначених для ефективного подання знань і реалізації концепції семантичної бібліотеки свідчать про зростаючу роль знань у процесі організації бібліотечної праці. Бібліотечна праця стає дедалі інтелектуально ємнішою, що призводить до протиріч між інтелектуальною працею в інформаційно-бібліотечній діяльності та невизначеністю теоретико-методологічних засад, певною недооцінкою зростаючої ролі знання в процесі організації бібліотечної праці. Поглиблений аналіз ролі знання в сучасних засобах бібліотечно-інформаційного виробництва і нових паттернах розподілу праці у сфері інформаційної діяльності потребує чіткішого теоретичного обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом означена проблема є предметом уваги науковців у різних країнах, серед котрих – Л. Й. Костенко, К. В. Лобузін, Е. Р. Сукіасян, Т. Ю. Гранчак, А. С. Кримська. Розробку концептуальної моделі бібліотеки суспільства

знань як системи поглядів щодо її місії, функцій та структури здійснила Л. Й. Костенко (2006). Питання управління знаннями як перспективну технологію для бібліотечно-інформаційних працівників розглядала А. С. Кримська (2005). Е. Р. Сукіасян (2005) акцентував на тому, що більшість управлінських проблем, по суті, стосуються організації знань, як у сфері розумових процесів, так і документованої інформації. Стосовно інформаційно-бібліотечної сфери автор підкреслив: протиставляти управління знаннями і організацію знань хибно. Новий етап розвитку документально-інформаційних комунікацій найґрунтовніше охарактеризувала як когнітивний або семантичний К. В. Лобузін (2012), відзначивши, що сучасний етап еволюції бібліотек характеризується затребуваністю семантичного опрацювання та інтелектуального доступу до інформації, увагою до її змістового складника. Новий рівень семантичного узагальнення інформаційних послуг, які надає бібліотека, бібліотечні процеси опрацювання знання потребують не лише нового фахового рівня бібліотечних професіоналів, а й визначення когнітивної сутності бібліотечної праці.

Проблематика когнітивної праці аналізується в статтях зарубіжних авторів: М. Кофранека, А. Лазофскі-Блаут, С. Перніцької (2007). Основне питання — збільшення чисельності когнітивних працівників на підприємствах в інформаційному суспільстві. Про значення категорії «знання» для зміни трудових відносин пише Г. Коциба (2007), звертаючи увагу не тільки на кількісне і якісне розширення нового сектора ринку праці, а й на підвищення цінності компонентів знання в конвенційному трудовому процесі. Йдеться не про рутинне знання, а про ті його форми, які здатні забезпечити конкурентні переваги, специфічні для того чи іншого виробничого процесу.

Мета статті — обґрунтувати зростаючу роль знання в процесі організації бібліотечної діяльності, що дозволяє визначити останню як когнітивну працю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Численні дослідники акцентували на тому, що саме бібліотекарі збирають, передають і зберігають зафіксовані в документах знання; організовують і керують сховищем знань, документальними потоками; здійснюють пошук необхідної інформації; використовують власні явні і приховані знання для створення нових професійних знань, які з прихованих трансформуються в явні, особливо в процесі уточнення запитів (2005). Особливість діяльності бібліотекарів, котрі працюють з автоматизованими бібліотечно-інформаційними системами, надають доступ до комунікаційних каналів зв'язку, створюють сучасні електронні інформаційні продукти та послуги, вирішують питання інтеграції, упровадження і супроводу загального

програмного забезпечення проектування баз даних, а також здійснюють збереження і використання інформаційних ресурсів, виконують навігаційну роль в організації інформаційних потоків у результаті еволюційного поступу веб-технологій, суттєво змінилася і активно розвивається в напрямі когнітивної праці.

Феномен когнітивної праці (*Wissensarbeit, knowledge work*) у межах документно-інформаційної сфери досліджено недостатньо. Серед емпіричних досліджень, що надають додатковий матеріал для обґрунтування названого феномену як важливої складової функціонування бібліотек у цифровому просторі, важливим є дослідний проект Віденського університету і Інституту перепідготовки управлінських кадрів (Австрія), присвячений вивченню інтересів та потреб людей, професійна діяльність котрих пов'язана з управлінням знаннями. На думку учасників проекту А. Лазофскі-Блаута, М. Кофранека і С. Перніцької (2007), донині не існує уніфікованого визначення поняття «когнітивна праця», однак можна виокремити три головні ознаки, що дозволяють відрізнити когнітивну працю від інших форм зайнятості:

- сукупність різноманітної соціально значущої інформації, яка в більшості випадків потребує комбінації фахової освіти і підвищення професійної кваліфікації;
- креативність і рефлексивність характеру праці, її результатом часто стає виробництво нового знання;
- зайняті в цій сфері прагнуть знайти нетрадиційне рішення відомих завдань або звертаються до невирішених проблем; передумовою успіху є високий рівень компетентності під час вирішення проблем в умовах підвищеної складності.

У вузькому сенсі інтелектуальна праця являє собою сукупність творчих видів розумової діяльності. Підвищення її ефективності передбачає визначення основних напрямів стратегії комплексного використання науково-технічних, особистісних, організаційних, структурних, соціальних факторів і умов. Це свідчить, що діяльність працівників спеціалізованих бібліотечних служб, котрі є ефективними посередниками у створенні нового знання, беруть участь у доставці інформації та знань, а також їх оцінюванні та підвищенні якості, повною мірою відповідає вимогам когнітивної праці.

Бібліотекознавці підкреслюють, що саме в процесі становлення і розвитку бібліотечної діяльності розроблено семантичні технології, інтеграція яких із сучасним інструментарієм інформаційно-комунікаційної техніки та послідовне застосування в гібридних бібліотечних фондах (традиційних паперових документів та цифрових ресурсів) забезпечує їх трансформацію в сховища знань (Лобузін, 2012). Когнітивна праця

має місце переважно у сферах виробництва нового знання і його практичного застосування.

Водночас бібліотечна праця базується на таких технологіях, як бібліографування, систематизація, предметизація, реферування, формування систем класифікації документів та авторитетних файлів, опис історико-культурних фондів, колекцій і книжкових пам'яток (Лобузін, 2012). Уміння аналізувати, оцінювати і синтезувати інформацію дозволяє бібліотечно-інформаційним фахівцям забезпечувати якісний рівень інформаційного сервісу. Виконуючи функцію посередників у системі документних комунікацій, бібліотекарі спрямовують зусилля на пошук інформації, фактів та змісту, здійснюють експертну оцінку матеріалів, створюють друковані, віртуальні інформаційні продукти і послуги. У цих умовах відбувається розширення самостійності і відповідальності працівника за одночасного зростання інтенсивності праці. Простежується чітка залежність між інтенсивністю праці й упровадженням нових соціальних технологій, передусім інформаційних.

Роль когнітивної праці очевидна і в процесах наукових досліджень та розробок, упровадженні їх результатів у діяльність бібліотек, під час їх модернізації, реформування системи управління технологічними процесами і персоналом, консультуванні і застосуванні технологій контролю та маркетингу. На жаль, для багатьох представників адміністративних структур роль бібліотечно-інформаційної діяльності або використання результатів наукових пошуків у процесі створення інтелектуальних продуктів видається несуттєвою. Це нерідко призводить до фрустрації працівників бібліотечно-інформаційної сфери, знижує їх трудову мотивацію.

Визнання когнітивності бібліотечної праці потребує від керівників усіх рівнів диференційованого використання інструментів керівництва персоналом, де оцінка рівня знань стає складовою оцінки внеску того чи іншого працівника. Керівники повинні знати, яких нових знань і навичок набули ті чи інші співробітники. Саме ця інформація становить основу роботи з кадрами та планування їх кар'єрного зростання.

Когнітивна праця потребує нових (що є сферою регулювання трудового права) поліпшених умов її здійснення. Завдання керівників бібліотек полягає в тому, щоб, з одного боку, надати працівникам більшої свободи, а з іншого — долучити їх до основних процесів, пов'язаних з функціонуванням бібліотеки. Крім того, саме в насичених знаннями сферах можна апробувати модель довіри до рівня компетентності працівників, їх креативності, трудової дисципліни.

Оскільки знання виникає в процесі спілкування з колегами та зовнішніми експертами, важливою функцією адміністрації є створення

умов для виробничої взаємодії і співпраці, ефективної комунікації. Під час організації комунікативного процесу необхідно прагнути якомога чіткішого розуміння пов'язаних зі знанням завдань, які мають бути вирішені.

Керівництво бібліотек має заохочувати прагнення співробітників до професійного самовдосконалення, забезпечуючи для цього необхідні умови. Праця бібліотекарів заслуговує на визнання і повагу, оскільки тільки в доброзичливій робочій атмосфері можливі найбільші досягнення. Гнучкість стає основною характеристикою таких важливих аспектів трудових відносин, як робочий час, організація праці на персональному рівні (організація робочих місць), рівень зайнятості, кваліфікаційні вимоги.

Активізація творчої складової бібліотечного персоналу — основа неупередженої кадрової політики, яка є провідною умовою ефективного бібліотечно-інформаційного виробництва. Адже активне використання сучасних інформаційних технологій не лише зумовило зміни засобів виробництва, характеру праці, перебудову організаційно-функціональних зв'язків у структурі бібліотеки та поширення адміністративно-управлінських методів, але й значно посилило вимоги до професійно-кваліфікаційного рівня бібліотечних кадрів, їх інноваційного мислення, спроможності адаптуватися до прискореного розвитку сучасного цифрового простору.

Саме кадри визначають ефективність функціонування бібліотечного виробництва, а сучасні автоматизовані інформаційні системи стають ефективним інструментом, який уможливує здійснення обробки інформаційного потоку, часто в межах віртуального простору електронних технологічних комплексів. Це дозволяє швидко формувати електронний продукт, якого потребує споживач, і пропонувати його в інформаційному середовищі. Таким чином забезпечується формування сервісної складової, яка базується на оперативності в поєднанні з високою культурою оформлення інформаційної продукції і конкурентоспроможною рентабельністю її виробництва.

Роль знання як індикатора подальших процесів стандартизації, документації, розподілу, а також реорганізації інформації в цифровому середовищі є ключовою. О. Ю. Мар'їна (2017) зазначає: упродовж відносно нетривалого періоду структурно-організаційної адаптації інформаційного виробництва бібліотек до цифрових нововведень сама модель сучасної інформаційної продукції бібліотеки зазнала змін. Оновлена модель сучасного інформаційного продукту бібліотеки складається із семантичної складової і сервісної компонент: набору програм або інтерактивних застосунків, крос-платформових рішень, мультимедійних, мо-

більших додатків, інтелектуальних та хмарних інформаційних сервісів, систем наукового пошуку, рекомендації, автоматизованого перекладу та інтерпретації, на основі вподобання яких споживач може самостійно обирати кінцевий результат утілення продукту, час і місце його отримання та форму споживання.

Застосування інноваційних технологічних платформ створення інформаційних продуктів та послуг висуває нові вимоги до бібліотечної праці, які більшою мірою пов'язані з підвищенням продуктивності розумової, а не фізичної складової. Сучасне інформаційно-бібліотечне виробництво базується на посиленні аналітичного компонента в обробці інформації, компонуванні отриманих даних і наданні інформаційних послуг, які ґрунтуються на когнітивних підходах.

Аналітичні завдання підвищують конкурентоспроможність бібліотеки на ринку інформаційних продуктів і послуг. Саме аналітична діяльність — перспективний напрям розвитку когнітивної функції бібліотеки. Не можна не погодитися з тим, що бібліотечні працівники володіють технологіями, які об'єднують сучасні методи інформаційного пошуку й аналітичної обробки інформаційного масиву. Окрім того, основані на принципах каталогізації і бібліографознавства знання дозволяють вирішувати сучасні проблеми, з якими сьогодні мають справу більшість працівників, котрі працюють поза межами бібліотечної сфери (Сукиасян, 2005).

Вихід друком на початку XXI ст. праць, у яких аналітична діяльність розглядається в широкому соціокультурному й інформаційному контексті, можна пояснити новим розумінням функцій і завдань аналітичної діяльності, а також зміною технологій її здійснювання. Практично можна спостерігати виникнення аналітики нового типу, яка виконує цільовий системний аналіз, прогнозує динаміку впливу різних чинників на об'єкт, розробляє механізми і технології щодо впливу на зовнішні та внутрішні фактори, вирішує питання доведення розроблених механізмів і технологій до суб'єктів, які можуть впливати на ці фактори.

Сьогодні парадигма щодо управління знаннями змістилась до комунікації. Цю тезу обґрунтовує К. В. Лобузін (2012), стверджуючи, що знання та інформація більше не розглядаються в класичному, статичному вигляді, у «контейнерах» інформації або сховищах знань (традиційно в друкованих книгах, журналах, звітах), оскільки знання набувають електронної форми нелінійних гіпертекстів або веб-сайтів, що швидко поширюються та інтерактивно доступні користувачам. Отже, важливим елементом корпоративних бібліотечних знань є не лише онлайнві інформаційні ресурси, що розкривають фонди бібліотеки, фіксують знання про колекції та фондоутворювачів, а й когнітивна праця керівників усіх рівнів управління.

Саме керівники оперативного, тактичного та стратегічного рівнів управління бібліотекою забезпечують інтелектуальний і організаційний процес, складові якого — визначення проблеми, пошук рішення, концептуалізація і впровадження є своєрідними посередниками і перекладачами з мови розробників технологій (передусім інформаційних) на мови менеджерів виробництва і кінцевих споживачів. Водночас на основі інтеграції різних дисциплінарних підходів створюються нові знання і пропонуються інноваційні рішення, специфічні для відповідної бібліотеки та властивої їй технологічної моделі. Процес характеризується підвищеною складністю, і в його рамках не існує визначеної лінії пошуків оптимального рішення. Керівник бібліотеки, котрий опанував інструментарій методів і стратегій, безпосередньо приймає рішення про використання найефективнішого з них.

Серед найважливіших завдань керівників усіх рівнів управління бібліотекою:

- упровадження прийомів моделювання процесів і систем, які сприяють ефективному застосуванню інформаційних технологій у бібліотечній діяльності і людино-машинній взаємодії,
- використання оптимальних варіантів дій для реалізації проектів, пов'язаних з інформаційними технологіями, створенням інформаційних ресурсів;
- забезпечення збалансованого застосування інформаційних технологій і оцінка користі та витрат їх використання в технологічному процесі.

Нова якість знання виникає в процесі його застосування в конкретних обставинах, тому когнітивна праця — це форма трудової активності, яка оплачується не за абстрактне знання, а цілком конкретне використання знань для вирішення виробничих, комерційних завдань відповідної установи. Ідеться не тільки про використання нового знання всіма учасниками виробничої діяльності, а й про зміну самого способу мислення в бібліотеці і формування нового організаційного знання. Когнітивна праця керівників є творчою формою трудової активності фахівців бібліотечно-інформаційної сфери. Одним зі значимих ефектів когнітивної праці є посилення вимог до компетенцій працівників, підвищення попиту на професійні компетенції, спроможність до командної роботи, розширення можливостей для проявів творчої ініціативи, створення передумов для ефективної роботи.

Висновки. Таким чином, реалії формування складноструктурованого цифрового інформаційно-комунікаційного простору, до якого адаптуються бібліотеки, потребують визнання когнітивності бібліотечної праці як окремих виробничих процесів і операцій, так і управління.

Перспективою подальшого дослідження є висвітлення комунікативної сутності концепції управління знаннями і застосування її основних положень у бібліотечно-інформаційному виробництві.

Список посилань

- Гранчак, Т. Ю. (2018). Трансформація бібліотек в центри організації управління знаннями і орієнтири бібліотечної освіти. *VIII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна інформаційно-бібліотечна освіта: стратегічні орієнтири»*, Збірник матеріалів конференції (с. 9–14). В. С. Пашкова, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. В. Загуменна, І. О. Шевченко, Я. Є. Сошинська. Київ : УБА.
- Костенко, Л. Й. (2006). Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель. *Бібліотекознавство. Документознавство, Информологія*, 1, 23–27.
- Крымская, А. С. (2005). Управление знаниями — перспективная технология для библиотечно-информационных работников. *Научные и технические библиотеки*, 9, 10-16.
- Лобузина, К. В. (2012). *Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності, Монографія*. О. С. Оніщенко (Відп. ред.). Київ. 252 с.
- Мар’їна, О. Ю. (2017). *Бібліотека в цифровому просторі, Монографія*. Харків: ХДАК. 326 с.
- Сукиасян, Э. Р. (2005). Управлять можно только организованными знаниями. *Научные и технические библиотеки*, 9, 17-21.
- Lasofsky-Blahut, A. Kofranek, M. and Pernicka S. (2007). Wissensarbeiter brauchen flexible Arbeitsbedingungen. *Personal Manager*, 5, s. 33–35. Wien.
- Косыба, Н. (2007). Die Bedeutung der Kategorie Wissen für den Wandel der Arbeit. *Technikfolgenabschätzung — Theorie & Praxis*, 2. Frankfurt. S. 43–49.

References

- Granchak, T. Yu. (2018). Transformation of libraries into knowledge management and guidance centers of library education. *8th International scientific and practical conference “Modern information and library education: strategic guidelines”*, *Collection of conference materials* (pp. 9–14). V. S. Pashkova, A. V. Voskoboinikova-Guzeva, V. V. Zagumenna, I. O. Shevchenko, Ya. E. Soshinskaya. Kyiv: Ukrainian Library Association. [In Ukrainian].
- Kostenko, L. Y. (2006). Library of the Knowledge Society: a conceptual model. *Library Science. Documentation, Informology*, 1, 23–27. [In Ukrainian].
- Krymskaya, A. S. (2005). Knowledge management is a promising technology for library and information workers. *Scientific and technical libraries*, 9, 10-16. [In Russian].
- Lobuzina, K. V. (2012). *Technologies of organization of knowledge resources in library and information activity, Monograph*. O. S. Onischenko (Executive Editor). Kyiv. 252 p. [In Ukrainian].
- Marina, O. Yu. (2017). *Library in digital space, Monograph*. Kharkiv: KhSAC. 326 p. [In Ukrainian].

- Sukiasyan, E. R. (2005). Only organized knowledge can be managed. *Scientific and technical libraries*, 9, 17-21. [In Russian].
- Lasofsky-Blahut, A. Kofranek, M. and Pernicka S. (2007). Wissensarbeiter brauchen flexible Arbeitsbedingungen. *Personal Manager*, 5, s. 33–35. Wien. [In German].
- Кocyба, Н. (2007). Die Bedeutung der Kategorie Wissen für den Wandel der Arbeit. *Technikfolgenabschätzung — Theorie & Praxis*, 2. Frankfurt. S. 43–49. [In German].

Надійшла до редколегії 14.08.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.05

УДК 002.2-022.38:655.4/.5

Н. А. Коржик, кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач, Харківська державна академія культури, м. Харків

nktvlya@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-0305-2864

ИНТЕРАКТИВНА КНИГА ЯК СУЧАСНИЙ ВИДАВНИЧИЙ ПРОДУКТ

Розглянуто особливості функціонування інтерактивної книги як сучасного видавничого продукту. Охарактеризовано основні види новітніх форм видань. Особливу увагу приділено основним етапам, специфіці створення, сутності, властивостям інтерактивної книги. Проаналізовано ступінь інтерактивності сучасних видавничих продуктів. Наведено приклади перших найпопулярніших інтерактивних книг різних видавництв, розглянуто їх унікальні можливості.

Ключові слова: *видавничий продукт, новітні видавничі технології, інтерактивна книга, онлайн-сервіси.*

Н. А. Коржик, кандидат наук из социальных коммуникаций, старший преподаватель, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ИНТЕРАКТИВНАЯ КНИГА КАК СОВРЕМЕННЫЙ ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ПРОДУКТ

Рассмотрены особенности функционирования интерактивной книги как современного издательского продукта. Охарактеризованы основные виды новейших форм изданий. Особое внимание уделено основным этапам, специфике создания, сущности, свойствам интерактивной книги. Проанализирована степень интерактивности современных издательских продуктов. Приведены примеры первых наиболее популярных интерактивных книг различных издательств, рассмотрены их уникальные возможности.

Ключевые слова: *издательский продукт, новые издательские технологии, интерактивная книга, онлайн-сервисы.*

N. A. Korzhyk, Candidate of Science in Social Communications, Senior Lecturer, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE INTERACTIVE BOOK AS AN UP-TO-DATE PUBLISHING PRODUCT

Relevance. Under the conditions of the emergence of the innovative information technologies of the third millennium, a new generation of people of the digital era has been developed. The young people are more and more interested in the up-to-date gadgets, but they detract their attention from meaningful and developing reading. In the context of the intense competition of reading and computer games, a communication tool that combines these two kinds of leisure is of great necessity. The publishing market offers a new product, the interactive book that successfully combines the current information technologies and content.

The aim of this paper is to identify the essence, features and advantages of the interactive book as a modern communication medium.

Research methodology. The author examines the features of the interactive book as an up-to-date publishing product. Special attention is paid to the specific character, essence of the interactive book and the main stages of its development.

Results. The paper presents the features of the functioning of the interactive book, the main types of the new forms of publications. Particular attention is paid to the principal stages and specific character of developing the interactive book, its essence and features. The author presents and analyzes the examples of the first and the most popular interactive books of various publishing houses. The study also focuses on the great potential of the interactive book.

Novelty. The author makes an attempt to analyze the interactive book as an up-to-date publishing product.

The practical significance. The author analyzes the stages of developing interactive books, emphasizes the great potential of using this publishing product not only for entertainment, but also in the process of education as a training apparatus.

Conclusion. The paper examines the features of the functioning of the interactive book as an up-to-date publishing product. The main types of the new forms of publications are characterized. Special attention is paid to the principal stages and the specific character of developing the interactive book, its essence and features. The author analyzes the degrees of the interactivity of up-to-date publishing products. The study presents the examples of the first and the most popular interactive books of various publishing houses and identifies their great potential.

Keywords: *interactive books, reading, up-to-date publishing products, information technologies, digital era, publishing market, publishing house, online services.*

Постановка проблеми. В умовах розвитку новітніх інформаційних технологій третього тисячоліття сформувалася нова генерація людей цифрової ери, переважна більшість з яких — молодь та діти, так зване «екранне покоління», котре вже не уявляє свого життя без технічних засобів та глобальної мережі і яке, обираючи між друкованою та електронною книгою, надає перевагу останній. Сучасні високотехнологічні пристрої дедалі більше зацікавлюють молодь, відволікають від змістовного та розвиваючого читання.

В умовах жорсткої комунікації читання та комп'ютерних ігор необхідним є комунікаційний засіб, який поєднував би ці два види дозвілля. Видавничий ринок пропонує новий продукт, інтерактивну книгу, що вдало поєднує інформаційні технології та зміст контенту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уже не перше десятиліття видавничий ринок пропонує споживачам електронних продуктів різні види форматів книжкової продукції (аудіокниги, мультимедійні книги та ін.). В останнє десятиліття інтеграція інформаційних та видавничих

технологій дозволила створити новий сучасний продукт – інтерактивну книгу.

Розкриттю особливостей створення сучасних видань електронного формату присвячені праці зарубіжних та українських фахівців: В. Вуль (2003), Я. Бондаренко, Л. Городенко (2010), М. Єфімова (2013), М. Женченко (2016), А. Лисенко (2011), О. Малиновський ((2013); «Interactive book apps»).

Мета статті – розкрити сутність та переваги, унікальні властивості інтерактивної книги як сучасного комунікаційного засобу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині сучасний ринок української книжкової продукції пропонує широкий спектр видань, котрі різняться зовнішнім виглядом, формою та засобами подання інформації. Серед основних видів новітніх форм видань:

- аудіокнига (озвучена й записана на цифровий носій);
- електронне видання (електронний документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, має вихідні відомості та призначений для поширення в незмінному вигляді);
- мультимедійне видання (електронне видання, що містить систематизований матеріал, який пройшов редакційно-видавничу обробку, поєднує традиційну статичну (текст, графіку) та динамічну інформацію різних типів (музику, відеофрагменти, анімацію, тощо), впливає одночасно на декілька органів чуття реципієнта (органи зору і слуху);
- інтерактивна книга (програмний продукт, для користування яким необхідний планшетний комп'ютер (або смартфон), оскільки видання містить ілюстрації з інтерактивними елементами, іграми та передбачає моделювання читачем альтернативної реальності, яка вможливує взаємодію з персонажами книги) (Коржик, 2017).

У ДСТУ 7157:2010 «Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості» пропонується таке тлумачення поняття «інтерактивна книга». «Інтерактивне (недетерміноване) електронне видання – параметри, зміст і спосіб взаємодії з яким визначає сам користувач за алгоритмом, заданим видавцем» («Інформація та документація», 2010).

«Інтерактивна книга (англ. *Interactive book*) – передбачає вихід в альтернативну реальність з можливістю взаємодії з головними героями, реально існуючими за допомогою email, QR-кодів, сайтів тощо» («Інтерактивна книга»).

Аналізуючи наведені визначення, можна виокремити головні властивості інтерактивної книги: динамічність, клікабельність та мультиме-

дійність, сюжет такої книги не фіксований жорстко, а здатний змінюватися залежно від вибору читача. Отже, інтерактивна книга виникла як паперова книга з альтернативним сюжетом, а з розвитком та вдосконаленням комп'ютерів, особливо персональних, почала поширюватися у вигляді своєрідних відеоігор, передусім текстових квестів.

Існує думка, що першим створив книгу з інтерактивним сюжетом аргентинський письменник Хорхе Луїс Борхес. У його оповіданні «Про творчу спадщину Герберта Квейна» (1941 р.) описується книга вигаданого письменника, у якій читачі в підсумку могли прийти до одного з дев'яти фіналів. Надалі ця техніка написання набула поширення і в 1950-х рр. почали публікувати книги з розгалуженою сюжетною лінією. Жанр інтерактивної літератури (IF – Interactive Fiction), у якому читач ніби виконує роль головного героя книги, був популярним у США наприкінці 1970-х – середині 1980-х рр. Такі книги читали, а точніше «грали» у них на персональних комп'ютерах того часу («Дитячі інтерактивні видання»; «Інтерактивна книга»).

Виникнення планшетів уможливило об'єднати функції електронних книг та платформ для ігор, що зумовило створення сучасного видавничого продукту: інтерактивної книги.

У 2010 р. у світі набули поширення перші інтерактивні книги для планшетів, які презентувало видавництво Penguin.

В Україні першим видавничим інтерактивним продуктом стають книги для дорослих «Сім воріт» (2011 р.) автор О. Захарченко та «Crack 69» (2012 р.) для iPad – зухвала витівка молодого мультимедійного видавництва Corleon Global.

Нині інтерактивних книг для дорослих на українському ринку майже немає, на думку маркетологів, цей напрям доволі перспективний.

Соціологічні дослідження свідчать, що дорослим теж був би цікавий такий формат електронного видання завдяки унікальним властивостям: поєднання гри та інтерактивного світосприйняття. Приваблює цей варіант книги і підлітків завдяки комунікаційній взаємодії з віртуальною реальністю, а саме поєднанню гри та читання: пройти квест, щоб дізнатися, що відбуватиметься за сюжетом («Жива книжка» Ерве Тюлле).

Крім популяризації читання, завдяки особливостям інтерактивна книга розвиває креативні навички користувача. Дослідження зв'язку між технологіями та читанням, виконане Національним товариством грамотності, засвідчило, що електронні пристрої також можуть відігравати значну роль у розвитку комунікативних здібностей, мовлення та грамотності в ранньому дитинстві. Зокрема цьому сприяють інтерактивні книги, програми для інтуїтивного доповнення історій та інші подібні додатки («Як захопити дитину»).

Процес створення інтерактивної книги передбачає співпрацю видавництва з компанією-розробником програмного забезпечення, що є новацією у видавничій підготовці книги, оскільки координація та організація проекту, залучення додаткових працівників (програміст, аніматор та ін.) — усе це значно уповільнює та здорожчує процес виробництва такої книги.

Інтерактивні книги за своєю суттю можна вважати комп'ютерними програмами або додатками, що встановлюються на пристрій (планшет, смартфон). Вони різняться ступенем інтерактивності. Нині серед їх асортименту можна виокремити декілька таких видів (Бондаренко, 2003; Коржик, 2017):

- *інтерактивний додаток до друкованого видання*. Не використовується окремо від друкованого видання (наприклад, The Pumpkin's Year (DigitalDealerz). Або інтерактивність виникає в разі, коли користувач «сканує» камерою «чарівні сторінки», як, наприклад, у книзі «Гарбузовий рік» К. Бабкіної та Ю. Пилипчатіної («Видавництво Старого Лева» (2014 р.));
- *проста інтерактивна книга* (має невелику кількість інтерактивних елементів). Такі книги не надають значного вибору в сюжеті, пропонуючи інтерактивність лише для окремих елементів, наприклад, у книзі «Котигорошко» (KievSeaPirates) є можливість керувати боєм Котигорошка зі Змієм; Прикладом таких видань є дитячі книги для електронних пристроїв: «Забавлянки» Г. Малик — збірка віршів для найменших читачів («Видавництво Старого Лева» (2011р.)), уважається найпершою в Україні інтерактивною книжкою для дітей; «Котигорошко», видавничий проект «Пірати Київського Моря» (2013 р.) — представляє українську народну казку з розкішними ілюстраціями І. Сулими. З інтерактивних елементів — булави, які падають із неба (їх можна розбити пальчиком), сторінка-розмальовка тощо; «Мама поспішає додому» (Glowberry Books) інтерактивна версія тієї самої друкованої книги з аналогічною назвою С. Дорошевої з оригінальними ілюстраціями О. Дегтярьової;
- *інтерактивна книга* (повноцінний сучасний видавничий продукт з великою кількістю інтерактивних елементів та мультимедіа працює на електронному пристрої). Прикладом такої книги є «Снігова королева» — має велику кількість мультимедійних елементів: чіткий текст (який легко читати), можна ввімкнути режим читання вголос і програма заговорить приємним жіночим голосом. Водночас фрагмент тексту, який озвучується, виділяється червоним кольо-

ром — для дитини наочний спосіб закріплення навичок читання. Ілюстрації доповнені всілякими чудасіями та міні-іграми, які і становлять інтерактивну частину цієї книги. На картинках багато елементів анімовано й озвучено. Є панель налаштування з додатковими кнопками. Книга має шість ігор та розмальовку, передбачає можливість зробити свою фотографію та поєднати готову композицію з ілюстрацією книги та отриману світліну надіслати до соціальних мереж або зберегти.

Проте в Україні про масове втілення таких видавничих продуктів поки не йдеться, створення інтерактивних книг є поодинокими експериментами, а не новим етапом розвитку книговидання, дитяча інтерактивна книга має більші поширення та асортимент, ніж книги для дорослих. Певними здобутками вітчизняних видавництв у напрямі дитячого інтерактивного книговидання є: «Гаджетаріум» (видавництво «Gutenbergz»), «Забавлянки» («Видавництво Старого Лева»); «Снігова королева» («А-ба-ба-га-ла-ма-га»); «Книжка-з'їжка», «Завітай у гості» («Glowberry Books»), «Ходить котик по лавочці» (видавництво «Колесо») ін.

Процес створення будь-якої інтерактивної книги потребує копійки роботи та основних етапів розробки:

1. Вибір контенту (книги);
2. Підготовка графічного матеріалу (опрацювання персонажів та сцен, промальовування ілюстрацій);
3. Розробка алгоритму сюжетних ліній;
4. Обрання технології створення інтерактивної книги (PowerPoint, HTML, Publisher, середовище програмування та ін.);
5. Розроблення дизайну та системи інтерфейсу;
6. Верстка тексту;
7. Озвучення (до кожного слова підбирається звуковий файл і синхронізується звучання слова. Усі звуки повинні гармоніювати між собою);
8. Організація системи навігації книгою;
9. Тестування;
10. Упровадження (Коржик, 2017).

Інтерактивна книга, як і друкована, повинна містити видавничі елементи:

- титульна сторінка;
- головне меню;
- відомості про автора;
- правила користування;
- відомості про використані матеріали;

– зміст («Інформація та документація», 2010; Назаркевич).

Важливим під час створення інтерактивного видання є наповнення його динамічними елементами, такими як гіпертекстові посилання; аудіо- та відеофрагменти; навігаційні елементи; кнопки текстових поясень та кнопки-перемикачі тощо.

Для створення сучасного видавничого продукту існує безліч інструментальних засобів та сервісів, котрі умовно поділяються на: онлайн-сервіси; компілятори електронних книг; програмні редактори.

Найпоширеніші сервіси для створення інтерактивних продуктів:

FlipSnack — сервіс для створення та публікації електронних книг, презентацій, журналів, каталогів онлайн.

Yudu — сервіс, який надає можливість імпортувати формат PDF; файли Microsoft Office (Word, Excel, PowerPoint) та їх аналоги Open Office для створення онлайн-публікацій.

Сервіс Bookemon — візуальний редактор для створення книг.

PressBooks — сервіс з відкритим вихідним кодом, створений у вигляді плагіна на платформі WordPress. Візуальний редактор уможливає форматування тексту й елементів книги.

Сервіс Creatavist надає змоги інтегрувати текст, зображення, слайд-шоу, аудіо-, відео- (завантажене чи розміщене на YouTube, Vimeo) та інтерактивні елементи в електронні книги й цифрові публікації (Назаркевич).

Важливими компіляторами електронних книг є:

- eBook Maestro — зручний інструмент для створення нескладних за оформленням електронних публікацій та галерей зображень.
- HTML Executable — ефективний і універсальний HTML-компілятор, який конвертує веб-сайти (або будь-яку групу HTML-сторінок) у EXE-файл.
- Компілятор eBookGold створює електронні публікації на основі попередньо підготовлених HTML-файлів.
- eBook Maker є програмою-компілятором електронних книг. Працює з файлами формату HTML, які можуть містити вбудовані зображення, Javascript, flash-анімацію, таблиці стилів, аудіо- та відеофрагменти, зібрані в одній папці.
- eBook Compiler — компілятор компанії Natata, призначений для створення електронних книг та публікації веб-сторінок, довідкових систем, презентацій, меню автозапуску (Назаркевич).
- Потужними інструментальними засобами для створення інтерактивних електронних книг є програмні редактори, до яких належать такі поширені програми, як SunRav BookEditor, NeoBook, Adobe

Indesign, Apple iBooksAuthor (для MacOS), My Autoplay (Женченко, 2016; Назаркевич).

Отже, можна констатувати, що асортимент інструментальних засобів та сервісів для створення інтерактивної книги достатньо розвинений, дозволяє використовувати найзручніші його різновиди.

Серед переваг інтерактивної книги: зручність, динамічність, багатофункціональність, доступність, легкість використання, можливість застосування як навчального тренажера та ін.

Висновки. Завдяки унікальним можливостям інтерактивної книги, таким як анімаційність, компактність, багатовимірність трансляції інформації, емоційність впливу на сприйняття читача, видавці можуть успішно конкурувати з інтернет-ресурсами та телебаченням, долучати дітей і молодь до активного та розвиваючого читання.

Створення інтерактивної книги є перспективним напрямом видавничої діяльності, оскільки вможливить відкрити нові горизонти та розвиватися відповідно до сучасних запитів користувачів.

Список посилань

- Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості.* (2010). ДСТУ 7157:2010. Вид. офіц. Київ: Держспоживстандарт України.
- Бондаренко, Я. *Книжки, в которые играют, игры, которые читают: игровая деятельность как одно из направлений работы детской библиотеки.* Взято из <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3827>
- Вуль, В. А. (2003). *Электронные издания.* СПб.: БХВ-Петербург.
- Городенко, Л. М. (2010). Інтерактивна книга. *Інформаційне суспільство*, 12, 16-19.
- Дитячі інтерактивні видання в Україні: перспектива чи прецедент? *Interactivebookblog.* Взято з <https://interactivebookblog.wordpress.com/2016/04/17>.
- Сфімова, М. П. (2013). Інтерактивна дитяча книга в Україні: становлення та перспективи. *УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА: минуле, сучасне, шляхи розвитку*, 19, 13-16.
- Женченко, М. (2016). Дитяча література в електронному форматі: типологічна характеристика, бізнес-моделі. *Вісн. Кн. Палати*, 5, 14-17.
- Інтерактивна книга. Взято з https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0
- Коржик, Н. А. (2017). *Інтерактивна дитяча книга як комунікаційний феномен, Культура та соціальні комунікації: інновації стратегії розвитку: матер. міжнар. наук. конф.* 23-24 листоп. 2017 р. Харків: ХДАК.
- Назаркевич, М. А. *Особенности разработки интерактивных книг.* Взято з <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/31593/1/23-332-347.pdf>

- Малиновський, О. Б. (2012). Інтерактивні засоби медійних видань. *Восточно-Европейський журнал передових технологій*, 3, 36-38.
- Лисенко, А. (2011). Особливості співіснування електронних та друкованих книжкових видань. *Український інформаційний простір*, 20, 241-246.
- Еко, У., Кар'єр, Ж.-К. (2015). *Не сподівайтесь позбутися книжок*. Львів: Видавництво Старого Лева.
- Як заохотити дитину поміняти смартфон на книжку*. Взято з http://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/07/160725_smartphones_or_books_om
- Interactive book apps — 10 of the best*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/technology/2015/sep/14/ten-best-interactive-book-apps-ios-android>.

References

- Information and documentation. Electronic edition. Main types and publisher's imprint* (2010). State Standard of Ukraine 7157:2010. Official edition. Kyiv: Derzhspozhyvstandart of Ukraine. [In Ukrainian].
- Bondarenko, Ya. *Books that the people play, games that the people read: gaming activity as one of the areas of work of the children's library*. Retrieved from <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3827>. [In Russian].
- Vul, V. A. (2010). *Electronic publications*. SPb.: BHV-Peterburg. [In Russian].
- Horodenko, L. M. (2010). Interactive Book. *Information Society*, 12, 16-19.
- Children's interactive editions in Ukraine: a chance or a precedent? *Interactivebookblog*. Retrieved from <https://interactivebookblog.wordpress.com/2016/04/17/>. [In Ukrainian].
- Yefimova, M.P. (2013). Interactive Children's Book in Ukraine: Development and Prospects. *UKRAINIAN CULTURE: past, modern, the ways of development*, 19, 13-16. [In Ukrainian].
- Zhenchenko, M. (2016). Children's Literature in Electronic Format: Typological Characteristics, Business Models. *Bulletin of the Central Institute of Bibliography*, 5, 14-17. [In Ukrainian].
- Interactive Book*. Retrieved from https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0. [In Ukrainian].
- Korzhyk, N. A. (2017). Interactive children's book as a communication phenomenon. *Culture and social communications: innovation strategies of the development: material of the international scientific conference*, November 23-24, 2017. Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv: KhSAC, 181-182. [In Ukrainian].
- Lysenko, A. (2011). Features of coexistence of electronic and printed book publications. *Ukrainian Information Space*, 20, 241-246. [In Ukrainian].
- Małynovskyi, O. B. (2012). Interactive media editions. *East European Journal of Advanced Technologies*, 3, 36-38. [In Ukrainian].
- Nazarkevich, M.A. *Features of the Development of Interactive Books*. Retrieved from <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/31593/1/23-332-347.pdf>. [In Ukrainian].

Eko, U., Carrier, J.-K. (2015). *Do not expect to get rid of books*. I. Slavinskaia (trans.). Lviv: Publishing House of the Old Lion. [In Ukrainian].

How to encourage a child to change the smartphone to the book. Retrieved from http://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/07/160725_smartphones_or_books_om. [In Ukrainian].

Interactive book apps — 10 of the best. Retrieved from <https://www.theguardian.com/technology/2015/sep/14/ten-best-interactive-book-apps-ios-android>. [In English].

Надійшла до редколегії 22.08.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.06

УДК 025:004.775

Н. М. Міщанин, аспірант, спеціальність «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», факультет соціальних комунікацій, Харківська державна академія культури, м. Харків

<https://orcid.org/0000-0003-2795-8772>

mishchanin1@gmail.com

КОНСОЛІДОВАНІ ВЕБ-РЕСУРСИ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК ОСВІТЯНСЬКОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Охарактеризовано сучасний стан веб-ресурсів мережі наукових освітніх бібліотек України, подано результати контент-аналізу веб-сайтів бібліотек педагогічних закладів вищої освіти України, бібліотек науково-дослідних установ Національної академії педагогічних наук України. Визначено особливості тематичної та типо-видової структур повнотекстових ресурсів електронної бібліотеки Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, визначено внесок учасників корпоративного проекту створення електронної бібліотеки Національної академії педагогічних наук України. З'ясовано чинники, що знижують ефективність корпоративної співпраці мережі освітніх бібліотек України щодо формування консолідованого та зручно структурованого, оснащеного комфортними пошуковими сервісами електронного ресурсу у сфері педагогічної науки й освіти.

Ключові слова: *електронна галузева бібліотека, Національна академія педагогічних наук України, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, бібліотеки педагогічних університетів, цифрові репозитарії бібліотек освітньої галузі.*

Н. М. Мищанин, аспирант, специальность «Информационное, библиотечное и архивное дело», факультет социальных коммуникаций, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

КОНСОЛИДИРОВАННЫЕ ВЕБ-РЕСУРСЫ НАУЧНЫХ БИБЛИОТЕК ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

Охарактеризовано современное состояние веб-ресурсов сети научных образовательных библиотек Украины, представлено результаты контент-анализа веб-сайтов библиотек педагогических высших учебных заведений Украины, библиотек научно-исследовательских учреждений Национальной академии педагогических наук Украины. Выявлены особенности тематической и типо-видовой структуры полнотекстовых ресурсов электронной библиотеки Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. А. Сухомлинского, определён вклад участников корпоративного проекта по созданию Электронной библиотеки Национальной академии педагогических наук Украины. Выявлены факторы, снижающие эффективность корпоративного сотрудничества библиотек сети по формированию консолидированного и удобно структурированного, оснащенного комфортными поисковыми сервисами электронного ресурса в сфере педагогической науки и образования.

Ключевые слова: электронная отраслевая библиотека, Национальная академия педагогических наук Украины, Государственная научно-педагогическая библиотека Украины имени В. А. Сухомлинского, библиотеки педагогических университетов, цифровые репозитории библиотек образовательной отрасли.

N. M. Mishchanyin, postgraduate, speciality «Information, Library and Archival Affairs», Faculty of Social Communications, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

CONSOLIDATED WEB RESOURCES OF THE RESEARCH LIBRARIES IN THE SPHERE OF EDUCATION OF UKRAINE

The aim of this paper is to examine the current level of the development of the consolidated web resources of the network of research educational libraries in Ukraine and identify the directions of the improvement of this development.

Research methodology. Drawing on the content analysis of the web sites of libraries of institutions of higher education of Ukraine, libraries of the research institutions of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, the current state of the web resources of the network of research educational libraries of Ukraine is characterized and the directions of their further improvement are identified.

Results. The paper demonstrates that the most powerful and most valuable in content are specialized web resources of the Research and Pedagogical Electronic Library of V.O. Sukhomlynsky State Research and Pedagogical Library of Ukraine and the electronic libraries of the National Academy of Sciences of Ukraine (NAPSU). But their content is not perfect taking into account issue-related, type and institutional features.

The author states that regarding their quantitative and qualitative structure, the web resources of the network of educational libraries are fragmented and unable to fully satisfy the specialized information needs of the representatives of pedagogical science and practice. Almost complete absence of library electronic catalogs and search services on the websites of NAPSU research institutions, hyperlinks to specialized abstract and full text internet resources, including reputable international databases, influence negatively upon the quality of the distant library and information service.

Novelty. The paper focuses on the necessity of considerable updating the material support and staff assistance of the research libraries in the sphere of education of Ukraine aiming at intensification of the development of the consolidated resources of specialized electronic libraries.

The practical significance. The author identifies the directions of high priority for improving the consolidated cooperation of educational libraries. They are as follows: developing navigation tools for the system of specialized libraries and information resources and services, including a consolidated electronic catalog for distributed library collection of NAPSU institutions; diversifying the format of electronic data base documents by including presentations of reports, video lectures and reports at authoritative international conferences, records of online seminars, trainings and webinars; developing online platforms for professional communication.

Key words: *electronic specialized library; National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; V. O. Sukhomlynsky State Research and Pedagogical Library of Ukraine; libraries of pedagogical universities; digital repositories of educational libraries, consolidated web resources.*

Постановка проблеми. Одна з найважливіших умов реалізації «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр.» — запровадження цифрової освіти. Цифровою освітою є об'єднання різних компонентів і найсучасніших технологій завдяки використанню цифрових платформ, упровадженню нових інформаційних та освітніх технологій, застосуванню прогресивних форм організації освітнього процесу й активних методів навчання, сучасних навчально-методичних матеріалів (*Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр.: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р*). Завдання формування змістовних освітянських ресурсів, розміщених на спеціалізованих цифрових платформах з підтримкою інтерактивного та мультимедійного контенту для загального доступу суб'єктів освіти, потребує участі мережі освітянських бібліотек, які є найкваліфікованішими комунікаційними посередниками в системі «консолідовані інформаційні ресурси в галузі освіти — користувачі».

У сучасних умовах ефективне функціонування системи бібліотечно-інформаційного забезпечення педагогічної науки та освіти має ґрунтуватися саме на консолідованих електронних інформаційних ресурсах і дистантних сервісах. Свідченням цього є досвід роботи зарубіжних бібліотек, які надають перевагу таким новітнім трендам: корпоративна агрегація потужних електронних бібліотек; пріоритезація мобільного контенту і забезпечення доступу до бібліотечних ресурсів за посередництва мобільних технологій; підвищення комфортності бібліотечних онлайн-сервісів (зручна навігація на сайті, змістовний контент та ефективні інструменти управління знаннями); розширення комунікаційного простору науковців через посилення на ресурси професійного спілкування — спеціалізовані мережі, форуми, блоги; розбудова на базі бібліотечного простору зон активного навчання та обміну досвідом, виробничих студій, мейкерспейсів, які не лише сприяють продуктивності засвоєння учнями знань, але й створюють умови для розвитку в них креативності, комунікативності, здатності працювати в команді. В умовах європейської інтеграції система бібліотечно-інформаційного обслуговування освітянської галузі України має розбудовуватися на основі ґрунтового вивчення та запровадження кращого зарубіжного досвіду, спрямованого на диверсифікацію асортименту та підвищення комфортності дистантних бібліотечних ресурсів і сервісів.

Окремі теоретико-організаційні, методичні та техніко-технологічні аспекти генерування електронних освітньо-наукових ресурсів у галузі педагогіки, проблеми їх інтеграції в глобальний комунікаційний простір досліджували співробітники ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, які протягом 2010–2013 рр. розробили три визначальні документи, що отримали позитивну наукову оцінку й рекомендації для поглибленого вивчення й відповідного використання фахівцями бібліотечної справи інших систем і відомств: «Стратегію розвитку бібліотечно-інформаційного ресурсу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» (Артемов, Рогова, Вараксіна, 2010), «Модель всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» (Рогова, 2010) та «Концепцію створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського» (Рогова, Артемов, 2013). Ці документи мали сприяти створенню повноцінного галузевого інформаційного ресурсу (ГІР) в традиційній та електронній формах, на основі якого здійснюватиметься системне науково-інформаційне забезпечення розвитку національної освіти, педагогічної науки та практики в Україні. Але внаслідок домінування в означених концептуальних документах ресурсного підходу фахівцям галузевого методичного центру не вдалося теоретично обґрунтувати та практично реалізувати оптимальну модель ефективної системи бібліотечно-інформаційного забезпечення педагогічної науки та освіти в умовах глобального комунікаційного простору. Свідченням цього є колективна монографія (Рогова, Артемов, 2013), що видана за результатами фундаментального дослідження на тему «Організація і методика створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітнянської галузі України», проведеного колективом ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського протягом 2014–2016 рр.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методичні й організаційні засади інтеграції електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів розробляли Ю. Артемов (2011), Н. Вараксіна (2013), І. Лобановська (2014), Н. Плужнікова (2011), П. Рогова (2015, 2010) та ін. Ґрунтовними є результати дослідження Л. Самчук (2011), присвяченого організаційним проблемам запровадження корпоративної взаємодії освітнянських бібліотек України. Моніторинг якості онлайн-послуг для провідних категорій користувачів та стан їх задоволеності дистантними сервісами головної галузевої бібліотеки досліджували Ю. Артемов та П. Рогова (2015), В. Бондаренко (2010), О. Ісаєнко (2010), К. Карамішева (2014), Л. Савенкова (2008), Т. Павленко (2010). Важливою для опанування особливостей запровадження новітніх техно-

логій обслуговування користувачів у дистантному режимі була публікація О. Прохоренко й Т. Павленко (2014). Але, незважаючи на достатню кількість публікацій фахівців, проблема дисбалансу між очікуваннями висококваліфікованих педагогічних працівників щодо системи якісних дистантних бібліотечно-інформаційних ресурсів і сервісів та недосконалістю її формування в умовах розгортання глобального комунікаційного простору потребує вирішення.

Мета статті — з'ясувати сучасний рівень розвитку консолідованих веб-ресурсів мережі наукових освітянських бібліотек України та визначити напрями вдосконалення організації їх формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розбудова змістовного та комфортного інформаційно-комунікаційного простору мережі освітянських бібліотек України — найважливіша умова підвищення рівня освіченості громадян для забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. Мережа освітянських бібліотек України об'єднує 18066 бібліотек МОНУ (з них — близько 15000 бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів) та Національної академії педагогічних наук України. Обсяг єдиного розподіленого фонду цієї мережі бібліотек становить близько 333,2 млн прим. (Біла, Бондар, Бондарчук, 2016). Але стан опанування освітянськими бібліотеками новітніх інформаційно-комп'ютерних технологій, онлайн-ресурсів та сервісів незадовільний, що суттєво знижує зацікавленість ними сучасного користувача.

Ключовою ланкою системи бібліотечно-інформаційного забезпечення педагогічної науки й освіти України є мережа наукових бібліотек закладів вищої освіти педагогічного профілю Міністерства освіти та науки України і спеціальних наукових бібліотек установ Національної академії педагогічних наук України. Найпотужніші профільні науково-освітні інформаційні ресурси в галузі педагогіки формують шість наукових бібліотек національних педагогічних університетів України; бібліотеки 31 закладу вищої освіти III–IV рівнів акредитації, що здійснюють підготовку фахівців у сфері педагогіки; бібліотеки 26 обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, шість спеціальних наукових бібліотек науково-дослідних інститутів системи Національної академії педагогічних наук України (НАПН України) як вищої галузевої державної наукової установи (бібліотека імені А. Ф. Залевської Інституту психології ім. Г. С. Костюка; бібліотека Інституту вищої освіти; бібліотека Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих; бібліотека Інституту соціальної та політичної психології; бібліотека Інституту професійно-технічної освіти; спеціальна наукова педагогічна бібліотека Державного вищого освітнього закладу «Університет менеджменту освіти» НАПН України). Очолює мережу освітянських бібліотек Державна науково-

педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України), яка є всеукраїнським галузевим науково-дослідним, науково-інформаційним, науково-методичним та координаційним центром.

Акценти інформаційного обслуговування користувачів наукових бібліотек зміщуються нині на надання персоналізованих дистантних послуг, що виробляються на основі веб-технологій, ресурсів та сервісів. Так, зарубіжний досвід свідчить: найпопулярніша форма обслуговування серед користувачів наукових бібліотек — електронний абонемент повнотекстових видань, який функціонує на основі хмарних сервісів. Вельми затребуваними користувачами наукових бібліотек є також послуги, що виробляються на основі аналітичної обробки інформаційного наповнення авторитетних наукометричних БД Web of Science Core Collection (США) та Scopus (Нідерланди), а також запровадження електронних моделей вибіркового розповсюдження інформації для наукових колективів та окремих учених.

Результати контент-аналізу інтернет-ресурсів і сервісів вітчизняної мережі освітянських бібліотек свідчать, що онлайн-ова складова їх інформаційної інфраструктури перебуває нині лише на початковій стадії формування. Так, контент веб-сайтів більшості з мережі освітянських бібліотек не містить навіть електронних каталогів і посилань на профільні повнотекстові електронні ресурси базового методичного центру — ДНПБ України та електронної бібліотеки НАПН України. Типологічний склад веб-ресурсів, які протягом року виробляють 48 провідних освітянських бібліотек, незадовільний: лише 12% з них — це нові колекції інституційних репозитаріїв (2 бібліотеки), нові випуски фахових збірників установи (3 бібліотеки), тематичні БД серії «Видатні педагоги регіону» (2 бібліотеки), БД «Праці вчених установи» (2 бібліотеки), електронний «Календар знаменних і пам'ятних дат» (1 бібліотека). Інші 88% усіх веб-ресурсів наукових освітянських бібліотек — це віртуальні тематичні виставки.

Дослідження контенту інтернет-ресурсів наукових бібліотек провідних педагогічних університетів України, що мають статус національних (Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка) засвідчило, що стан дистантного інформаційного обслуговування вітчизняної системи під-

готовки педагогічних кадрів на основі змістовних консолідованих повнотекстових електронних ресурсів є незадовільним. Лише 43% цих бібліотек мають повноцінно функціонуючі на веб-сайтах репозитарії наукових та навчально-методичних електронних документів, але обсяг означених цифрових архівів вельми недостатній. Найрепрезентативнішим є репозитарій наукової бібліотеки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (НПУ ім. М. П. Драгоманова), який забезпечує дистантний доступ до близько 1700 авторефератів захищених в університеті дисертацій, більше 3 тис. навчальних та методичних видань викладачів кафедр, 10 тис. статей, опублікованих у збірниках наукових праць НПУ ім. М. П. Драгоманова. Окрім цього, бібліотека пропонує користувачам тестовий доступ до профільних зарубіжних баз даних. На другому місці в рейтингу інституційних репозитаріїв бібліотек національних педагогічних університетів — цифровий архів наукової бібліотеки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, який акумулює більше 4 тис. наукових та близько 4 тис. навчально-методичних видань викладачів університету. Доцільною є й наявність на веб-сайті бібліотеки посилань на цифровий репозитарій наукової періодики Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, реферативної бази даних «Україніка наукова», інші потужні електронні бібліотеки України. Але репозитарії більшості наукових бібліотек національних педагогічних університетів не мають і тисячі одиниць зберігання, що суттєво обмежує доступ користувачів до актуальної фахової інформації.

Згідно з даними вебметрики репозитаріїв України (https://liblab.tntu.edu.ua/webometric/repositories_sites_webometric_table.html), серед педагогічних закладів вищої освіти до рейтингу, що складається з 64 найпопулярніших серед користувачів цифрових сховищ, потрапили електронні архіви п'яти університетів: за показниками ефективності функціонування передреує електронний архів наукових публікацій Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, на другому місці — електронний архів Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, на третьому — Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, на четвертому — Української інженерно-педагогічної академії, на п'ятому — інституційний репозитарій Вінницького державного педагогічного університету. Слід зауважити, що до цього авторитетного рейтингу долучено єдиний із репозитаріїв обласних комунальних закладів післядипломної педагогічної освіти — Тернопільський, повнотекстовий електронний архів якого структуровано надзвичайно продумано й ефективно. Електронні архіви інших педагогічних університетів (Сумського,

Криворізького, Житомирського, Кіровоградського, Уманського та ін.) ще потребують суттєвого змістовного та структурного вдосконалення з метою підвищення показників відкритості ресурсів та їх цитування.

Необхідність формування єдиного інформаційного простору освітянських бібліотек передбачає активізацію генерування інтегрованого електронного галузевого інформаційного ресурсу та забезпечення вільного й багатоаспектного дистантного доступу до нього. У цих умовах неприпустимими є повільні темпи наповнення репозитаріїв більшості наукових бібліотек національних педагогічних університетів, які мають найвищий у галузі науково-дослідницький та творчий потенціал, генерують потужні потоки наукової й навчально-методичної документації, конче необхідної для підвищення якості вищої педагогічної освіти й науки України. Оперативне та якісне наповнення контенту цифрових архівів усіх вітчизняних педагогічних освітніх установ — запорука найповнішого оприлюднення ними результатів наукових досліджень, спрямованих на вдосконалення науково-педагогічної та навчально-виховної діяльності в Україні й світі.

Найпотужнішими за обсягом і найціннішими за змістом є галузеві інтернет-ресурси науково-педагогічної електронної бібліотеки ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського та електронної бібліотеки НАПН України. Але їх контент теж не можна вважати досконалим: електронний фонд наукової педагогічної електронної бібліотеки ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського як агрегатора єдиного розподіленого інформаційного ресурсу в галузі педагогіки вимірюється нині лише двома тисячами одиниць зберігання, серед яких 60% — оцифровані книжкові пам'ятки, 10% — праці В. О. Сухомлинського та література про нього, інше — електронні бібліографічні видання бібліотек освітянської мережі. Важливо, що бібліотека намагається забезпечити надання доступу до інтегрованих галузевих інформаційних ресурсів (ІГР) через формування та підтримку зведених бібліографічних баз даних: «Зведеної бази даних дисертацій з питань освіти, педагогіки та психології», «Зведеної бази даних збірників наукових праць з питань освіти, педагогіки та психології», «Зведеної бази даних періодичних видань»; надання дистантним користувачам різноманітних інформаційних послуг, здійснюваних на засадах кооперування, серед яких — міжбібліотечний абонемент (МБА), електронна доставка документів (ЕДД), віртуальна бібліографічна довідка тощо. У межах корпоративної співпраці з провідними освітянськими бібліотеками ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського формується галузевий сегмент у загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» та Українському реферативному журналі «Джерело». Але в процесі розбудови системи бібліотечно-інформаційного супроводу освітянської

галузі слід зважати на те, що нині стрімко зростають потреби користувачів у безперешкодному дистантному доступі до інтегрованих повнотекстових профільних баз даних.

У 2009–2011 рр. в Інституті інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України (ІТЗН НАПН України) під час виконання НДР «Науково-організаційні засади забезпечення функціонування єдиного інформаційного простору бібліотек наукових і навчальних закладів АПН України» на базі системи EPrints створено електронну бібліотеку НАПН України (<http://lib.iitta.gov.ua/>), яка об'єднує повнотекстові електронні ресурси науково-дослідних установ НАПН України: Інституту професійно-технічної освіти; Інституту соціальної та політичної психології; Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи; Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського; Інституту вищої освіти; Інституту обдарованої дитини; Інституту педагогіки; Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих; Інституту проблем виховання; Інституту психології ім. Г. С. Костюка; Інституту спеціальної педагогіки; Державного вищого освітнього закладу «Університет менеджменту освіти»; Інституту інформаційних технологій і засобів навчання. Тобто для кожного учасника цього корпоративного проекту в структурі ЕБ виділено робочий кластер відомостей та даних, у якому агрегуються, зберігаються та надаються в дистантний доступ відповідні праці наукових співробітників інститутів НАПН України.

На 1.08.2018 р. обсяг електронного фонду цієї бібліотеки становив 13565 одиниць зберігання. Найбільший внесок у його поповнення належить Інституту інформаційних технологій та засобів навчання, який оцифрував 22% одиниць зберігання фонду ЕБ, Інституту професійно-технічної освіти (15%), Інституту педагогіки (14%); ще третину фонду ЕБ майже в однакових частинах сформували Інститут психології ім. Г. С. Костюка (11%), Інститут педагогічної освіти для дорослих (10%), Інститут проблем виховання (9%). Питома вага інших учасників поповнення фонду ЕБ складає від 5,7% (Інститут спеціальної педагогіки) — до 0,5% (Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи). Загалом темпи поповнення фонду ЕБ НАПН України є повільними й гальмуються низьким рівнем корпоративної взаємодії між учасниками проекту, а також слабким матеріально-технічним та кадровим оснащенням бібліотек більшості академічних інститутів.

Так, за результатами контент-аналізу веб-сайтів означених інститутів НАПН України виявлено, що лише три установи з тринадцяти мають посилання на повнотекстові ресурси ЕБ (Інститут спеціальної

педагогіки, Інститут педагогіки, Інститут проблем виховання), ще шість формують власні електронні бібліотеки, які містять повні тексти праць співробітників інститутів (монографії, дисертації та автореферати дисертацій, збірники наукових праць, статті у фахових журналах, підручники та навчальні посібники, програми навчальних курсів і методичні рекомендації), але за кількісним та якісним складом ці ресурси є фрагментарними й не в змозі повною мірою задовольнити вузькопрофільні галузеві інформаційні потреби представників педагогічної науки та практики. На якість дистантного бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів негативно впливає майже повна відсутність на веб-сайтах наукових установ НАПН України електронних каталогів і пошукових сервісів власних бібліотек, гіперпосилань на профільні реферативні та повнотекстові інтернет-ресурси, зокрема й на авторитетні зарубіжні бази даних.

Багатофакторний компаративний аналіз веб-сайтів науково-дослідних установ НАПН засвідчив, що вони створюються без єдиної типової структури, не на кожному сайті є бібліотечні веб-сторінки, здебільшого доступ до системи бібліотечно-інформаційних ресурсів та послуг пропонується не з єдиної точки доступу, а з різних розділів, що розміщені на різних рівнях сайту установи. Суттєвими недоліками досліджених веб-сторінок з точки зору віддаленого користувача є: доступність у захищеному режимі (лише для співробітників установи); розміщення на глибоких структурних рівнях сайту, що ускладнює пошук інформації; розпорошення інформації про бібліотечні ресурси по різних розділах та рівнях сайту; складна методика формулювання пошукового запиту на певні види документів з певної проблематики та ін.

Так, на сайті Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 16 лабораторій якого надали до фонду електронної бібліотеки 1493 електронних документи, є веб-сторінка бібліотеки імені А. Ф. Залевської, у структурі якої передбачено такі рубрики: «Загальні відомості про бібліотеку», «Правила користування бібліотекою», «Нові надходження до бібліотеки» (містить бібліографічні списки різних видів видань та авторефератів дисертацій), «Рідкісні та цінні книги», «Віртуальні виставки книг», «Список праць Г. С. Костюка», «Список праць про Г. С. Костюка», «Передплата». Таким чином, на веб-сторінці бібліотеки академічного інституту немає навіть електронного каталогу на майже сотисячний фонд бібліотеки, а повнотекстові видання співробітників інституту зберігаються на численних веб-сторінках лабораторій Інституту психології. Неприпустимо, що на сторінці бібліотеки немає гіперпосилань навіть на консолідований ресурс електронної біб-

ліотеки НАПН України, у структурі якого наочно відбита наукова продукція кожної лабораторії Інституту, а також інших установ Академії за десять останніх років. Ще гіршою є ситуація в Інституті професійно-технічної освіти НАПН України, веб-сайт якого взагалі не передбачає окремої сторінки для бібліотеки, хоча 14 лабораторій Інституту надали до фонду ЕБ 2012 електронних документів, що також розпорошені по веб-сторінках лабораторій та подані в їх контенті вкрай безсистемно і фрагментарно.

Слід також зауважити, що наявні в складі ресурсів ЕБ НАПН України електронні підфони профільних дисертацій у галузі педагогіки та психології, збірників наукових праць майже повністю дублюють електронні галузеві ресурси БД «Україніка наукова», що генерує Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Потенціал, який витрачається на формування означених складових фонду науково-педагогічної електронної бібліотеки ДНІБ України імені В. О. Сухомлинського та ЕБ НАПН України, слід спрямувати на забезпечення доступу науковців до профільних інтернет-ресурсів відкритого доступу, зокрема інституціональних репозитаріїв та БД зарубіжних наукових видань у галузі педагогіки; пошук можливостей безплатного тестового доступу до міжнародних БД для оцінки пріоритетності їх подальшого придбання або укладання ліцензійних угод на пільговий доступ.

Висновки. Таким чином, вельми актуальним є створення науковими бібліотеками педагогічного профілю інструментів навігації по всій системі галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів і сервісів, зокрема зведеного електронного каталогу на розподілений бібліотечний фонд установ НАПН України; розширення видового складу документів ЕБ долученням презентацій доповідей, відеозаписів лекцій та виступів на авторитетних міжнародних конференціях, записів онлайн-семінарів, тренінгів та вебінарів; активне формування онлайн-платформ професійного спілкування. Якісне бібліотечно-інформаційне забезпечення модернізації освітянської галузі України є основою підвищення ефективності вітчизняної педагогічної науки та практики, від яких залежить рівень освіченості громадян для забезпечення сталого розвитку України та реалізації її європейського вибору.

Перспективи дослідження. Реалізація принципу корпоративності в системі організації якісного бібліотечно-інформаційного забезпечення педагогічної галузі потребує визначення стану сформованості веб-ресурсів бібліотек обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, бібліотек навчальних закладів вищої освіти педагогічного спрямування, пошук резервів їх удосконалення.

Список посилань

- Артемов, Ю. (2011). Аналіз деяких шляхів інтеграції бібліотечно-інформаційних ресурсів. *Вісник Книжкової палати*, 11, 1–3.
- Артемов, Ю. І., Рогова, П. І., Вараксіна, Н. В. (2010). *Стратегія розвитку бібліотечно-інформаційного ресурсу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського*. Київ. 29 с.
- Біла, Л. О., Бондар, Л. М., Бондарчук, О. Б. та ін. (2016). *Організація і методика створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітньої мережі України: колективна монографія*. Київ. 175 с.
- Бондаренко, В. (2010). Дистантне інформаційно-бібліотечне обслуговування: від МБА до електронних бібліотек. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*, 26, 150–163. Київ.
- Вараксіна, Н. В. (2013). *Концепція науково-педагогічної електронної бібліотеки Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського*. Київ; Вінниця: Нілан-ЛТД. 23 с.
- Ісаєнко, О. І. (2010). Бібліотечне дистанційне обслуговування в Україні на сучасному етапі. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 27, 139–147. Київ.
- Карамишева, К. (2014). Онлайн-послуги Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: сучасні підходи та перспективи. *Вісник Книжкової палати*, 6, С. 14–18.
- Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр.: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р*. Взято з <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#n13>.
- Лобановська, І. Г. (2014). Взаємодія освітніх бібліотек України у формуванні інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу: організаційний аспект. *Вісник Книжкової палати*, 9, С. 16–20.
- Онищенко, О. С., Дубровіна, Л. А. та ін. (2011). *Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства: монографія*. Київ: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. 247 с.
- Онищенко, О. С., Дубровіна, Л. А. та ін. (2011). *Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій: монографія*. Київ : Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. 221 с.
- Павленко, Т. С. (2010). Вивчення інформаційних потреб освітан як чинник удосконалення формування фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського. *Педагогіка і психологія: Вісник АПН України*, 4, С. 143–147.
- Плужнікова, Н. С. (Упор.) (2011). *Доукомплектування фондів бібліотек освітньої мережі МОН України та НАПН України: методичні рекомендації. Шкільна бібліотека плюс*, 5, С. 17–24.

- Попик, В. І. (2015). Формування національного науково-інформаційного простору: інтеграція й кооперація зусиль бібліотек, наукових установ та інформаційних центрів України. *Бібліотечний вісник*, 3, С. 3–11.
- Прохоренко, О. М. (2014). Сучасні технології обслуговування користувачів Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського через МБА та ЕДД. *Бібліотечний форум України*, 1, С. 16–19.
- Рогова, П. І. (2010). *Модель всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (описова)*. Київ: Нілан-ЛТД. 79 с.
- Рогова, П. І. (2015). Дослідження інформаційних ресурсів на відповідність потребам користувачів у контексті перетворень бібліотечного середовища. *Вісник Книжкової палати*, 2, С. 22–24.
- Рогова, П. І., Артемов, Ю. І. (2013). *Концепція створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського*. Вінниця: Нілан-ЛТД. 19 с.
- Савенкова, Л. В. (2008). Якість веб-представництва бібліотек педагогічних університетів України в Інтернет. *Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського*. 1: Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України. Київ.
- Самчук, Л. І. (2011). Кооперативна взаємодія освітянських бібліотек України: шляхи становлення. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 31. Київ.
- Шиненко, М. А., Лабжинський, Ю. А., Ткаченко В. А. (2016). *Моніторинг використання веб-ресурсу «Електронна бібліотека Національної академії педагогічних наук України» за допомогою Google Analytics: звіт за 2015 рік*. Київ: Інститут інформаційних технологій і засобів навчання Національної академії педагогічних наук України. 33 с. Взято з <http://lib.iitta.gov.ua/106463/>.

References

- Artemov, Yu. (2011). Analysis of some ways to integrate library and information resources. *Bulletin of the Book House*, 11, 1-3. [In Ukrainian].
- Artemov, Yu. I., Rogova, P. I., Varaksina, N. V. (2010). *Strategy of development of library and information resource of V.O. Sukhomlynsky State Scientific-Pedagogical Library of Ukraine*. Kyiv. 29 p. [In Ukrainian].
- Bila, L. O., Bondar, L. M., Bondarchuk, O. B. and others. (2016). *Organization and methodology for the creation of sectoral library and information resources for the educational industry in Ukraine: a collective monograph*. Kyiv. 175 p. [In Ukrainian].
- Bondarenko, V. (2010). Distant information and library service: from Department of interlibrary loan to electronic libraries. *Scientific works of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*. 26, 150-163. Kyiv. [In Ukrainian].
- Varaksina, N. V. (2013). *The Concept of the Scientific and Pedagogical Electronic Library of V. O. Sukhomlynsky State Scientific-Pedagogical Library of Ukraine*. Kyiv; Vinnytsya: Nilan-Ltd. 23 p. [In Ukrainian].

- Isaenko, O. I. (2010). Library distance service in Ukraine at the present stage. *Scientific works of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 27, 139–147. Kyiv. [In Ukrainian].
- Karamysheva, K. (2014). Online Services of V. O. Sukhomlynsky State Scientific-Pedagogical Library of Ukraine: modern approaches and perspectives. *Bulletin of the Book House*, 6, P. 14–18. [In Ukrainian].
- Development Concept of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020: approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 17, 2018, No. 67-p.* Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#n13>. [In Ukrainian].
- Lobanovska, I. G. (2014). Interaction of Educational Libraries of Ukraine in the Formation of the Integrated Sectoral Information Resource: Organizational Aspect. *Bulletin of the Book House*, 9, P. 16–20. [In Ukrainian].
- Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A. and others. (2011). *Electronic information resources of libraries in raising the intellectual and spiritual potential of Ukrainian society: monograph*. Kyiv: V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. 247 p. [In Ukrainian].
- Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A. and others. (2011). *Integration of Ukraine into the world community in the context of the development of library information technologies: monograph*. Kyiv: V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. 221 p. [In Ukrainian].
- Pavlenko, T. S. (2010). Study of informational needs of educators as a factor for improving the formation of the fund of V. O. Sukhomlynsky State Scientific-Pedagogical Library of Ukraine. *Pedagogics and psychology: Bulletin of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 4, pp. 143–147. [In Ukrainian].
- Pluzhnikova, N. S. (Comp.) (2011). Completion of library funds of the educational network of the Ministry of Education and Science of Ukraine and the National Academy of Sciences of Ukraine: methodical recommendations. *School Library Plus*, 5, P. 17–24. [In Ukrainian].
- Popyk, V. I. (2015). Formation of the national scientific and information space: integration and cooperation of the efforts of libraries, scientific institutions and information centers of Ukraine. *Library bulletin*. 3, pp. 3–11. [In Ukrainian].
- Prokhorenko, O. M. (2014). Modern technologies of servicing users of the State Scientific-Pedagogical Library of Ukraine them. V. O. Sukhomlynsky through the Department of interlibrary loan and Electronic Document Delivery Service. *Library Forum of Ukraine*, 1, pp. 16–19. [In Ukrainian].
- Rogova, P. I. (2010). *The model of the all-Ukrainian branch information resource on the basis of V. O. Sukhomlynsky State Scientific-Pedagogical Library of Ukraine (descriptive)*. Kyiv: Nilan Ltd. 79 p. [In Ukrainian].
- Rogova, P. I. (2015). Investigation of information resources to meet the needs of users in the context of the transformations of the library environment. *Bulletin of the Book House*, 2, P. 22–24. [In Ukrainian].

- Rogova, P. I., Artemov, Yu. I. (2013). *The concept of the creation of an integrated sectoral information resource at V. O. Sukhomlynsky State Scientific-Pedagogical Library of Ukraine*. Vinnytsya: Nilan-Ltd. 19 p. [In Ukrainian].
- Savenkova, L. V. (2008). The quality of the web representation of the libraries of the Ukrainian pedagogical universities on the Internet. *Scientific works of V. O. Sukhomlynsky State Scientific-Pedagogical Library of Ukraine*. 1: Scientific and informational support of the educational branch of Ukraine. Kyiv. [In Ukrainian].
- Samchuk, L. I. (2011). Cooperative interaction of educational libraries in Ukraine: ways of becoming. *Scientific works of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*. 31. Kyiv. [In Ukrainian].
- Shyenko, M. A., Labzhinsky, Yu. A., Tkachenko V. A. (2016). *Monitoring the use of the web resource "Electronic Library of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine" with the help of Google Analytics: 2015 report*. Kyiv: Institute of Information Technologies and Tools of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. 33 p. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/106463/>. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 20.08.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.07

УДК 01:378.147](045)

Є. М. Тодорова, кандидат педагогічних наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

todorovaEN@gmail.com

https://orcid.org/0000-0001-577-9160

БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВО В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Розглянуто зміни, які відбуваються в освітній сфері загалом й інформаційно-бібліотечної діяльності зокрема, їхній вплив на зміст, завдання, методику та навчально-методичне забезпечення бібліографічної підготовки студентів факультету соціальних комунікацій Харківської державної академії культури. Акцентовано на необхідності забезпечення відповідного змісту та структури бібліографознавчих навчальних дисциплін рівневі й вимогам сучасного стану бібліографознавства як науки. Зазначено, що нині навчальний план підготовки інформаційно-бібліотечних та інформаційно-документних фахівців неповною мірою задовольняє вимоги сучасного інформаційного суспільства й відповідає змінам у системі документних комунікацій як складової системи комунікацій.

Ключові слова: *бібліографознавство, теорія, історія, організація, методика, технологія, система документних комунікацій, бібліографознавча підготовка студентів.*

Е. Н. Тодорова, кандидат педагогических наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

БИБЛИОГРОВОЕДЕНИЕ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАЦИОННЫХ УЧЕБНЫХ ДИСЦИПЛИН

Рассмотрены изменения в сфере образования в целом и информационно-библиотечной деятельности в частности, их влияние на содержание, задачи, методику и учебно-методическое обеспечение библиографической подготовки студентов на факультете социальных коммуникаций Харьковской государственной академии культуры. Отмечена необходимость обеспечения соответствия содержания и структуры библиографоведческих учебных дисциплин уровню и требованиям современного состояния библиографоведения как науки. Подчеркивается, что действующий в настоящее время учебный план подготовки информационно-библиотечных и информационно-документальных специалистов не в полной мере соответствует требованиям современного информационного общества, изменениям в системе документальных коммуникаций как составной части системы социальных коммуникаций.

Ключевые слова: *библиографоведение, теория, история, организация, методика, технология, система документальных коммуникаций, библиографоведческая подготовка студентов.*

Ye. M. Todorova, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Information Science, Library Science and Archive Studies, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

BIBLIOGRAPHY STUDIES IN THE SYSTEM OF SOCIAL AND COMMUNICATIVE ACADEMIC DISCIPLINES

The aim of this paper is to analyze the impact of technological changes taking place in the modern information society, the sphere of education and the system of document communications on training students in bibliography studies (speciality 029 “Information Science, Library Science and Archive Studies”).

Research methodology. The author analyzes the contents of nine publications including textbooks, monographs, scientific papers and collections. In the process of research, the following general scientific and special methods have been used: analysis, synthesis, generalization, logical, structural-functional, genetic methods, and others.

Results. The development of the information society changes certain traditional insights into the content, structure, tasks, methods and technology of training, makes new demands both on the content of the curricula and on the structure and content of the disciplines themselves.

Bibliography studies as one of the major special disciplines of the current curriculum 029 “Information Science, Library Science and Archive Studies” are relevant, taking into account the objective and subjective reasons related to the substantiation of new scientific concepts, implementation of new technologies into practical bibliography, especially regarding the bibliographic description and use of electronic documents. Bibliography studies support the training of future specialists not only in the library sphere, but also in the book, information, archive, museum, editorial-and- publishing fields.

Despite the current changes, bibliography studies remain the traditional science of bibliography, which explores the methods, processes, results and conditions of the effectiveness of bibliographic activities. The components of bibliography studies are as follows: theory, history, methodology (technology) and organization of bibliography. Accordingly, all these components should be reflected in the academic disciplines. Unfortunately, these requirements are not always taken into account when developing curricula, in particular the curriculum for the speciality 029 “Information Science, Library Science and Archive Studies”. Thus, Theory of Bibliography is not studied at the beginning of the course, but at the end of it after Methodology and Organization of Practical Bibliography Activities, and for the teaching of History of Bibliography and sector bibliographic disciplines academic hours are not provided for by the curriculum.

Insufficient attention is also paid to the bibliographic disciplines in the curricula of specialization 029 “Information and Documentation Work” and speciality 027 “Museum Studies, Preservation of Historical and Cultural Heritage”.

Novelty. The author has analyzed the curricula of the speciality 029 “Information Science, Library Science and Archive Studies” and speciality 027 “Museum Studies, Preservation of Historical and Cultural Heritage” in the context of adding to them the academic disciplines of the integrated science “Bibliography studies” as well as the need to teach all future specialists in document and information sphere in these disciplines.

The practical significance. The author suggests revising the curricula in order to optimize them and bring into accordance with the current state of the development of bibliography studies as a science, document information sphere as an integral part of the system of social communications.

Keywords: *bibliography studies, theory, history, organization, methods, technology, system of document communications, the course of bibliography studies for students.*

Постановка проблеми. Розглядаючи проблеми вдосконалення будь-якого напрямку фахової підготовки, нині слід зважати на процеси, що відбуваються в освітній сфері загалом. Інформаційно-бібліотечна освіта не може бути ґрунтовно вивчена ізольовано від освітнього інституту суспільства. Незмінно, з моменту свого виникнення, вона запозичувала організаційні основи, педагогічні технології, методики організації навчального процесу та ін. з інституту освіти, що мав специфічні ознаки, які залежали від соціального оточення. В історичному аспекті вона є елементом освітянської системи й функціонально орієнтована на підготовку кадрів для певної сфери, має певні особливості становлення, функціонування та розвитку. В онтологічному аспекті вона — одна із систем, яка забезпечує бібліотечну сферу, тому є складовою іншого соціального інституту, розвивається й функціонує відносно самостійно порівняно зі спорідненою освітянською системою. Зрозуміти сутність того, що відбувається у сфері інформаційно-бібліотечної освіти, можливо тільки в тому разі, якщо розглядати її в усіх системних відношеннях і з урахуванням особливостей, зумовлених процесами саморозвитку.

Формування інформаційного суспільства змінює певні традиційні уявлення про зміст, структуру, завдання, методики й технології навчання, його методико-педагогічне забезпечення, вимоги, передусім до викладачів і певною мірою до тих, хто навчається.

Професіоналізм сучасного інформаційно-бібліотечного працівника передбачає вибір правильної траєкторії розвитку в умовах змін у внутрішньому та зовнішньому середовищах бібліотек.

Професійна освіта бібліотекарів зумовлена трансформаційними змінами в бібліотечному соціальному інституті, у процесі еволюції якого сформовано нові соціальні ознаки, що відповідають інформаційному та когнітивному рівневі розвитку соціальних комунікацій. Одна справа — бібліотекар, котрий працює з документами, їх структурами, масивами, технологіями збору, зберігання, розповсюдження тощо. Інша — бібліотечно-інформаційний фахівець, який працює в електронному оточенні гібридного або інформаційного простору, застосовуючи все розмаїття інформаційних технологій для надання відомостей про інформацію, документи, знання за допомогою різних носіїв. І зовсім інша — медіабібліотекар, котрий є інженером знань, оперує когнітивни-

ми структурами, навчає користувачів роботі з ними, аналізує документалізовані ресурси в будь-якій формі та презентує їх для задоволення різних потреб у будь-яких сферах діяльності, на будь-якому рівні її організації.

Зміна функціональної структури бібліотеки відповідає організаційним, технологічним перетворенням: бібліотека гібридна, електронна (цифрова), бібліотека-медіацентр (культурно-освітньо-інформаційний центр).

Розвиток документально-комунікативної сфери суспільства, активізоване впровадження нових інформаційних технологій потребують створення гнучкої та скоординованої системи підготовки сучасного бібліотечно-інформаційного фахівця.

Формування системи електронних інформаційних комунікацій кардинально змінює ситуацію щодо збору, зберігання та оброблення інформації. Технологію глобальних комп'ютерних мереж, що стрімко розвиваються, формують в інформаційній сфері нову систему відносин, які відображають реалії технічного рівня сучасного людства. Інтенсивність змін значною мірою зумовлена тим великим значенням, якого набуває інформація в постіндустріальному суспільстві, за таких умов вона стає головним і товаром, і ресурсом, й інструментом водночас.

Мета статті — проаналізувати вплив технологічних змін, що відбуваються в сучасному інформаційному суспільстві, освітній сфері та системі документних комунікацій, на бібліографознавчу підготовку студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бібліографознавча підготовка майбутніх фахівців документно-інформаційної та інформаційно-бібліотечної сфери досліджена, на нашу думку, недостатньо ґрунтовно. Проблеми розроблення професіограми бібліографа, вимоги до його знань, умінь і навичок розглядали В. П. Леонов, І. Г. Моргенштерн, А. С. Чачко, М. Г. Вохришева. Психологічні й етичні якості, притаманні бібліографам, аналізували Т. Добко, С. Єзова та ін.

Про вплив змін, які відбуваються в сучасній бібліографознавчій науці, на викладання бібліографознавчих дисциплін неодноразово зазначали О. П. Коршунов (Коршунов, Леликова и Лиховид, 2014), Е. К. Беспалова (2003), Т. А. Новожонова (2008), Г. Зленко (2007).

Предмет бібліографознавства як навчальної дисципліни, його мету, завдання, структуру детально проаналізовано в передмовях до підручників і навчальних посібників для студентів вищих навчальних закладів, авторами яких є М. Г. Вохришева (2004), О. П. Коршунов (2014), І. Г. Моргенштерн (2005), Г. М. Швецова-Водка (2011).

Необхідність бібліографознавчої підготовки студентів усіх спеціальностей і спеціалізацій документно-інформаційної сфери переконливо довів видатний учений, фундатор сучасної науковообґрунтованої теорії бібліографії О. П. Коршунов (2006).

Виклад основного матеріалу дослідження. З точки зору актуалізації навчального процесу наука повинна постійно стимулювати педагогічну практику. Предмет викладання має перспективу постійно збагачуватися, всотувати й органічно перетворювати для досягнення своєї мети здобутки наукового знання.

Система викладання повинна містити всі науково значимі досягнення, щоб уникнути обмеженості розвитку майбутнього фахівця.

Бібліографознавство як наука на початку ХХІ ст. має певні досягнення, але проблема підготовки кадрів вищої кваліфікації набула актуальності у зв'язку з об'єктивними та суб'єктивними причинами, пов'язаними не лише з обґрунтуванням нових наукових концепцій, але й із запровадженням нових технологій, що зумовило необхідність розгляду нових процесів і створення інших, можливо, принципово інших концепцій. Наприклад, трансформуються уявлення про об'єкт бібліографування, зокрема винахід електронної книги змінив уявлення про методику бібліографування, саме поняття методики в бібліографії має змінити системне розуміння технології тощо (Беспалова, 2003, с. 18).

Бібліографознавство є однією з базових спеціальних дисциплін, які забезпечують підготовку фахівців з книжкової, бібліотечної, інформаційної й архівної справ.

Бібліографознавство — це наука про бібліографію, тобто науководослідна галузь, яка вивчає методи, процеси, результати, умови ефективності бібліографічної діяльності, а також теорію, історію, методологію, технологію, методику й організацію бібліографії. Отже, складовими бібліографознавства є теорія, історія, методика (технологія) та організація бібліографії, які можна розглядатися як окремі розділи бібліографічної науки, а викладати як у курсі однієї навчальної дисципліни, так і в окремих.

Структура бібліографознавства складна, тому його вивчають у межах кількох навчальних дисциплін. Серед них важливе місце належить засвоєнню теоретичного розділу бібліографознавства. Г. М. Швецова-Водка вважає доцільним такий підхід: спочатку студенти опановують сучасну систему понять, яку розробило бібліографознавство, а потім на її основі ознайомлюються із сучасним станом розвитку бібліографії. І тільки після цього вивчатимуть історію бібліографії, особливості організації та методики бібліографічної роботи бібліотек або інші розділи бібліографознавства. У такому разі теоретичний розділ буде пер-

шим у навчальній дисципліні, яка започатковує засвоєння бібліографії (Швецова-Водка, 2011, с. 8).

Погоджуючись із пропозицією відомого українського бібліографознавця, професора Рівненського гуманітарного університету, викладемо власне бачення щодо бібліографознавства як навчальної дисципліни соціально-комунікаційного циклу.

Курс «Організація та технологія бібліографічної діяльності» починає бібліографічну підготовку студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (спеціалізація «Бібліотечно-інформаційна діяльність»), викладається протягом 4 та 5 семестрів, містить 40 лекційних і 20 семінарських год., а також 60 год. практичних занять. Самостійна робота становить 60 год. Формами контролю є залік у 4 семестрі та іспит у 5.

Мета навчальної дисципліни полягає у формуванні в студентів фахового розуміння важливих проблем бібліографічної діяльності, сприянні ефективному засвоєнню бібліографічної роботи, питань її організації й управління, технології створення довідково-бібліографічного апарату, процесів бібліографування та бібліографічного обслуговування, підвищенні інформаційної культури бібліотекарів і читачів.

Завданнями курсу є:

- розкриття особливостей бібліографічної діяльності як системи: її функцій, структури, основних процесів та видів;
- надання знань про об'єкт, предмет, напрями, методи й міждисциплінарні зв'язки бібліографічної діяльності як науково-практичної та навчальної дисципліни;
- ознайомлення студентів з базовими поняттями бібліографічної діяльності;
- надання відомостей про систему знань з методики, організації, управління й технології бібліографічної роботи бібліотек;
- допомога в засвоєнні технології формування довідково-бібліографічного апарату в бібліотеках різних типів і видів, його еволюціонування в умовах електронного середовища;
- підготовка до професійного здійснення процесів пошуку, аналітико-синтетичного оброблення документів;
- навчання технології створення бібліографічних посібників різних типів і видів;
- ознайомлення зі специфікою довідково-бібліографічного обслуговування та бібліографічного інформування, поширення бібліографічних знань, підвищення інформаційної культури бібліотекарів і читачів та реклами інформаційних ресурсів, продуктів і послуг;

- розкриття перспектив удосконалення бібліографічної роботи в Україні за умов використання комп'ютерних та інтернет-технологій;
- надання знань з технології обліку, планування та звітності бібліографічної роботи тощо.

Теорія є уявним відтворенням (моделлю) будь-якого об'єкта та його пояснення, на якій базується наукове знання. Навчальне пізнання бібліографії розпочинається з вивчення й розуміння її теоретичної моделі, яку визначають викладення сутності бібліографії, її поняттєвого апарату, характеристики бібліографічної інформації як основи бібліографії, її якості, форми існування та функції, ознайомлення з основними видами бібліографії, з'ясування системних зв'язків бібліографії та її ролі в сучасному світі (Моргенштерн, 2005, с. 12).

Теорія бібліографії викладається для студентів усіх спеціалізацій спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» в курсі «Бібліографознавство» протягом одного семестру (шостого). На денному відділенні передбачено 34 аудиторні години, з них – 20 лекційних, 6 семінарських, 8 практичних. На самостійну роботу відведено 56 год. Формою контролю є іспит у 6 семестрі. Як зазначалося вище, теорія бібліографії є лише однією з чотирьох складових наукової дисципліни «Бібліографознавство», тому нелогічно й неправильно використовувати ці терміни як синоніми.

Метою навчальної дисципліни є формування в студентів фахового розуміння бібліографічної теорії; сприяння ефективному засвоєнню її основних термінів, положень та явищ бібліографічної практики, питань еволюції уявлень про бібліографію, її структури й системних зв'язків, суті бібліографічної інформації (БІ), бібліографічної діяльності як системи та елементів бібліографознавства як наукової дисципліни; методології бібліографії та бібліографознавства.

Завдання курсу:

- означити еволюцію уявлень про бібліографію;
- розглянути поняттєвий апарат, структуру та системні зв'язки бібліографії;
- надати знання про суть бібліографічної інформації, її структуру, форми, властивості, якості й суспільні функції;
- визначити документально-бібліографічні потреби як причину виникнення основних суспільних функцій БІ;
- дослідити бібліографічну діяльність, її структуру, класифікацію;
- ознайомити студентів з інфраструктурою бібліографії;
- розкрити генезис бібліографічної наукової думки в Україні й за кордоном;

- визначити предмет, об'єкт, структуру й місце бібліографознавства в системі суміжних галузей знань;
- надати студентам знання з методології бібліографії та бібліографознавства;
- проаналізувати систему інформаційно-бібліографічного забезпечення бібліографознавства тощо.

Хибним рішенням, на нашу думку, є вивчення теорії бібліографії після практичної бібліографічної діяльності, оскільки складно пояснити студентам основні напрями бібліографічної роботи, якщо вони не опанували викладених вище понять.

Після здобуття Україною незалежності студенти всіх спеціалізацій спеціальності 6.020102 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія» почали вивчати предмет «Історія української бібліографії». Доцент Є. М. Тодорова підготувала три редакції програм, навчально-методичні матеріали, тестові завдання, а також конспект лекцій, тобто курс був повністю забезпечений усією необхідною навчально-методичною документацією. На жаль, з невідомих авторові причин новий навчальний план спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» не передбачає вивчення означеної дисципліни. Сподіваючись на усунення цієї помилки, представимо основні елементи вказаної частини «Бібліографознавства».

Викладення курсу передбачалося в 6 семестрі після практичної, але перед теоретичною частиною предмета. Курс складався з 18 лекційних год., 10 – семінарських, 4 – практичних занять, 40 – самостійної роботи. Вивчення курсу завершувалося заліком у 6 семестрі.

Мета навчальної дисципліни – формування у студентів фахового вирішення ключових проблем історії бібліографії, сприяння її ефективному розумінню як соціального явища, питань організації та трансформації основних видів у різних соціально-політичних умовах, починаючи з 1991 р.

Завдання курсу:

- а) надати студентам теоретичні знання, що забезпечать фундаментальність їхньої підготовки;
- б) розкрити конкретно-історичну зумовленість бібліографії як соціального явища залежно від особливостей історичного розвитку України;
- в) розглянути основні етапи формування організаційної структури бібліографії та систему бібліографічних ресурсів з метою їхнього ефективного використання під час обслуговування споживачів бібліографічної інформації на сучасному етапі;

г) здобути основні знання щодо:

- особливостей формування основних видів бібліографії з часів Київської Русі до грудня 1991 р. залежно від конкретно-історичних умов розвитку країни;
- особливостей кожного етапу формування української бібліографії в її конкретно-історичному контексті;
- історичної правди щодо «білих плям» української бібліографії;
- діяльності видатних українських бібліографознавців та бібліографів;
- структури й особливостей бібліографічних ресурсів, створених у минулому;
- можливостей їхнього використання в сучасному бібліографічному обслуговуванні споживачів інформації;
- організації бібліографії на кожному етапі її формування.

Нині актуальною є проблема співвідношення професійних і галузевих знань, необхідних інформаційно-бібліотечному працівникові не лише для виконання запитів користувачів, а й для відбору документів для комплектування фондів, каталогізації та систематизації, управління галузевими фондами, навчання користувачів джерелами інформації з конкретних тем і довідково-бібліографічного обслуговування (Тодорова, 2017).

Частково цю проблему можна подолати завдяки підготовці за означеними спеціалізаціями студентів, котрі вже матимуть будь-яку іншу вищу освіту. Надзвичайно прикро, що в навчальному плані 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» вилучили важливу навчальну дисципліну «Бібліографічні ресурси», яка потребувала певного доопрацювання, збільшення інформаційної складової й різноаспектного розгляду сучасних електронних джерел інформації. Але зовсім відмовитися від її викладання, на нашу думку, не лише нелогічно, але й хибно.

Перспективи бібліографознавства як загальнопрофесійної навчальної дисципліни вперше визначив відомий бібліографознавець, фундатор теорії бібліографії О. П. Коршунов. Він наголосив, що означена проблема є найважливішою та спричиняє непорозуміння у сфері навчальної форми існування сучасного загального бібліографознавства.

Нині система документальних комунікацій набула значних масштабів, охоплює всі сфери людського життя, постійно ускладнюється, зокрема й через удосконалення старих і винахід нових технологічних засобів фіксації інформації на матеріальних носіях. Така складна система самостійно успішно функціонувати не може, тому створено кілька

суспільних інституцій, призначених для забезпечення її роботи: бібліотечну справу, бібліографію, редакційно-видавничу справу, книжкову торгівлю, діяльність Книжкової палати, архівну, музейну, діяльність органів НТІ.

Змістовно-дисциплінарну диференціацію будь-якої професійної освіти загалом визначають три головні складові: професія – спеціальність – спеціалізація. У цій системі провідним системоутворюючим елементом є професія (фах), тому саме вона визначає зміст і межі відповідної системи професійної освіти. У кожній такій системі головним елементом, який надає цінності системі, є загальнопрофесійна підготовка, що забезпечується відповідними загальнопрофесійними дисциплінами (Коршунов, 2006).

Спеціальність 029 називається «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Слід усвідомити професійну цілісність системи документальних комунікацій (СДК), зрозуміти, що фахівці всіх суспільних інститутів (бібліотекарі, бібліографи, видавці, книготорговці, архівісти, інформатори, музейні працівники) – це люди однієї професії. Їх об'єднує єдина професійно-функціональна місія – забезпечувати функціонування системи документальних комунікацій, тобто створювати, зберігати, розповсюджувати документи, полегшити їхнє використання споживачами інформації. У цьому сенсі професія поки що не має назви, пропонують кілька, наприклад, документаліст, документатор, документолог та ін., але вони не набули поширення, тому О. П. Коршунов (2006, с. 48) запропонував об'єднуючу назву – працівник системи документальних комунікацій.

За таких умов уся структура професійної документально-інформаційної освіти стає цілісною. Вона містить загальнопрофесійну підготовку, у межах якої всі майбутні працівники системи документальних комунікацій однаково вивчають загальнопрофесійні дисципліни (наприклад, теорію соціальних комунікацій, документологію тощо), а згодом матимуть спеціальну підготовку в межах спеціальності та спеціалізації.

Таким чином, бібліографознавство є загальнопрофесійною дисципліною. Цей факт зумовлений особливим станом бібліографії серед означених вище інститутів, що забезпечують функціонування СДК. Бібліографія в цій системі не має власної організаційної оформленості, їй властиві лише організаційно оформлені суспільні інститути, у яких вона виконує основні вторинно-документальні (бібліографічні) функції.

Усі суспільні інститути в системі документальних комунікацій мають власні бібліографічні підрозділи, які можна означити так: бібліо-

течна, видавнича, книготорговельна, державна, науково-інформаційна, архівна, музейна бібліографія. Кожний бібліографічний підрозділ створює предметну галузь відповідних спеціальних навчальних дисциплін часткового бібліографознавства, покликаних брати участь у спеціальній підготовці працівників системи документальних комунікацій відповідного профілю.

Вторинно-документальний рівень систем створює єдину предметну галузь загального бібліографознавства як загальнопрофесійної навчальної дисципліни. Ідеться про те, що в освітньому процесі ЗВО, який забезпечує професійну підготовку фахівців для кожного з названих документально-інформаційних суспільних інститутів, загальне бібліографознавство має надавати знання, необхідні всім майбутнім працівникам різних підрозділів системи документальних комунікацій.

Навчальний план спеціалізації «Інформаційна та документаційна діяльність» передбачає викладання дисципліни «Бібліографознавство» одночасно і в тому самому обсязі, що й спеціалізації «Інформаційна та бібліотечна діяльність». Оскільки цей курс спрямований лише на вивчення теорії бібліографії, студенти першої спеціалізації не матимуть змоги ознайомитися з практичними процесами бібліографічної діяльності: формуванням довідково-бібліографічного (довідково-пошукового) апарату, бібліографуванням, бібліографічним інформуванням, довідково-бібліографічним обслуговуванням та ін., що, безумовно, надзвичайно важливо для їхньої подальшої професійної діяльності. Але навчальний план спеціальності 027 «Музезнавство, пам'яткознавство» не передбачає вивчення основ бібліографознавства, як це відбувалося кілька років тому.

Висновки. Отже, для підвищення ефективності та якості бібліографічної підготовки майбутніх фахівців соціально-комунікаційної сфери необхідно:

- негайно переглянути й доопрацювати існуючі навчальні плани, передбачивши в них необхідну кількість аудиторних годин як для теорії, так і для історії бібліографії, а також галузевих бібліографічних дисциплін курсу «Інформаційно-бібліографічні ресурси»;
- передбачити викладання теорії бібліографії спочатку, а лише потім – інших складових курсу «Бібліографознавство»;
- запровадити вивчення дисципліни «Бібліографознавство» для студентів усіх спеціалізацій спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» в достатньому обсязі;
- поновити в навчальному плані спеціальності «Музезнавство та пам'яткознавство» викладання курсу «Основи книгознавства й бібліографії»;

- будь-які зміни в навчальних планах факультету соціальних комунікацій ХДАК обговорювати на спеціальних кафедрах і затверджувати на розширених засіданнях Ради факультету.

Перспективним напрямом дослідження є аналіз співвідношення бібліографознавчих, бібліотекознавчих та інформаційних дисциплін у навчальних планах окремих спеціальностей факультету соціальних комунікацій з метою відносного узгодження складових соціально-комунікаційних навчальних дисциплін.

Список посилань

- Беспалова, Э. К. (2003). Библиографоведение: научная и педагогическая практика. *Библиография*, 4, 16–34.
- Вохрышева, М. Г. (2004). *Теория библиографии: учебное пособие*. Самара.
- Зленко, Г. (2007). Бібліограф без бібліографії. *Науковий світ*, 6, 18–19.
- Коршунов, О. П., Леликова, Н. К. и Лиховид, Т. Ф. (2014). *Библиографоведение: учебник*. О. П. Коршунов (Ред.). Санкт-Петербург: Профессия.
- Коршунов, О. П. (2006). Современное библиографоведение. Что это такое? *Российское библиографоведение: итоги и перспективы: сборник научных статей* (с. 15–51.). Москва.
- Моргенштерн, И. Г. (2005). *Общее библиографоведение: учебное пособие*. Санкт-Петербург: Профессия.
- Новоженова, Т. А. (2008). Преподавание библиографической теории: методологический поход. *Научные и технические библиотеки*, 12, 43–50.
- Тодорова, С. М. (2017). Вплив соціокультурних змін сучасного інформаційного суспільства на трансформацію професії бібліографа. *Вісник Харківської державної академії культури*, 50, 124–134. Харків.
- Швецова-Водка, Г. М. (2011). *Вступ до бібліографознавства: навчальний посібник*. Київ: Кондор.

References

- Bespalova, E. K. (2003). Bibliography studies: research and pedagogical practice. *Bibliography*, 4, 16–34. [In Russian].
- Vokhrysheva, M. G. (2004). *The theory of bibliography: a textbook*. Samara. [In Russian].
- Zlenko, H. (2007). Bibliographer without bibliography. *The Scientific World*, 6, 18–19. [In Russian].
- Korshunov, O. P., Lelikova, N. K. i Likhovid, T. F. (2014). *Bibliography studies: a textbook*. O.P. Korshunov (ed.). St. Petersburg: Profession. [In Russian].
- Korshunov, O. P. (2006). *Contemporary bibliography studies. What is it? Russian bibliography studies: results and prospects: a collection of scientific papers* (pp. 15–51). Moscow. [In Russian].
- Morgenshtern, I. G. (2005). *General bibliography studies: a textbook*. St. Petersburg: Profession. [In Russian].

- Novozhenova, T. A. (2008). Teaching bibliographic theory: a methodological approach. *Scientific and technical libraries*, 12, 43-50. [In Russian].
- Todorova, Ye. M. (2017). The influence of socio-cultural changes of modern information society on the transformation of the profession of bibliographer. *Bulletin of Kharkiv State Academy of Culture*, 50, 124-134. Kharkiv. [In Ukrainian].
- Shvetsova-Vodka, H. M. (2011). *Introduction into bibliography studies*: Kyiv: The Condor. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 07.09.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.08

УДК 021.64-027.543:027.53(477.81)

О. О. Шендрик, аспірант, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

Lapska93@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-3838-4439

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ)

Наведено огляд публікацій, у яких досліджено міжнародне співробітництво в бібліотечно-інформаційній сфері. Визначено важливість міжнародного співробітництва публічних бібліотек України на сучасному етапі. Охарактеризовано основні напрями міжнародного співробітництва бібліотек України. Проаналізовано досвід міжнародної співпраці Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки. Досліджено проектну діяльність бібліотеки. З'ясовано, що міжнародне співробітництво суттєво впливає на сучасний розвиток публічних бібліотек та їхню діяльність, модернізацію матеріально-технічної бази.

Ключові слова: публічна бібліотека, міжнародне співробітництво, інформаційний простір, міжнародні проекти, міжкультурна комунікація.

О. О. Шендрик, аспірант, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ПУБЛИЧНЫХ БИБЛИОТЕК УКРАИНЫ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ (НА ПРИМЕРЕ РОВЕНСКОЙ ОБЛАСТНОЙ УНИВЕРСАЛЬНОЙ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ)

Приведен обзор публикаций, в которых исследовано международное сотрудничество в библиотечно-информационной сфере. Определена важность международного сотрудничества публичных библиотек Украины на современном этапе. Охарактеризованы основные направления международного сотрудничества библиотек Украины. Проанализирован опыт международного сотрудничества Ровенской областной универсальной научной библиотеки. Исследовано проектную деятельность библиотеки. Выяснено, что международное сотрудничество существенно влияет на современное развитие публичных библиотек и их деятельность, модернизацию материально-технической базы.

Ключевые слова: публичная библиотека, международное сотрудничество, информационное пространство, международные проекты, межкультурная коммуникация.

O. O. Shendryk, postgraduate student, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

INTERNATIONAL COOPERATION OF PUBLIC LIBRARIES OF UKRAINE: MODERN STATE (THE CASE OF RIVNE REGIONAL UNIVERSAL SCIENTIFIC LIBRARY)

The aim of this article is to study the features and primary areas of international cooperation of public libraries of Ukraine at the present stage.

Research methodology. The author analyses professional publications, scientific publications on the subject. The author draws on the sites of international organizations.

Results. This article provides examples of the primary areas of international cooperation of public libraries: book exchange, international interlibrary loan, international bibliographic cooperation, participation in international projects, as well as exchange of experience through workshops, conferences, personal contacts and publications in the professional press. International cooperation of public libraries promotes solving the library problems, allows realizing joint projects and programs, forming the common informational space. In addition, it contributes to the creation of a new model of a public library that makes it competitive in the market of information services, to keep not only the traditional contingent of readers, but also increase it, expand the circle of friends and social partners. Public libraries become an information center that facilitates access to the information space of the world, ensures the constitutional right of citizens to information.

Novelty. An attempt has been made to determine the importance of international cooperation of public libraries of Ukraine at the present stage. The study makes it possible to characterize the primary areas of international cooperation of libraries of Ukraine.

The practical significance. Library professionals and students of this area can find the information useful for further research and use the material for a comprehensive study of the characteristic features of international cooperation in the field of library.

Key words: *public library, international cooperation, information space, international projects, intercultural communication.*

Постановка проблеми. В умовах розбудови інформаційного суспільства, відповідно до викликів сьогодення, актуальними є розвиток взаємодії бібліотек. На сучасному етапі розвитку Української держави дедалі більшої значимості набуває необхідність інтеграції у світове співтовариство та набуття міжнародного досвіду в бібліотечно-інформаційній сфері, оскільки останнє — важливий показник гуманітарного розвитку України.

Нині глобальна інформаційно-комунікаційна система кардинально змінила умови культурного обміну і взаємодії, освіти, бізнесу, міжособистісного спілкування, усуваючи тимчасові, просторові, мовні та інші бар'єри, формуючи єдиний інформаційний простір. Розвиток процесу інформатизації вможливує міжнародну співпрацю публічних бібліотек.

Співпраця із зарубіжними партнерами — невід’ємна складова розвитку бібліотечної справи кожної країни. Публічна бібліотека як складова системи соціальних комунікацій відіграє важливу роль у становленні та розвитку інформаційної взаємодії на загальнодержавному та міжнародному рівнях.

Жодна публічна бібліотека не в змозі задовольнити інформаційні запити суспільства й користувачів без звернення до інформаційних ресурсів зарубіжних бібліотечно-інформаційних центрів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізуючи наукові публікації вітчизняних науковців, котрі в тому чи іншому аспекті висвітлюють особливості міжнародного співробітництва в бібліотечно-інформаційній справі, слід виокремити праці Т. Вилегжаниної, В. Пашкової, О. Воскобойнікової-Гузевої та ін. (Вилегжанина, 2016).

Необхідність створення оновленої концепції організації та функціонування публічних бібліотек порушує у своїх публікаціях Т. Вилегжанина. Науковець наголошує, що стратегічним орієнтиром держави є інтеграція в європейський політичний, економічний та гуманітарний простори. Вона акцентує на важливості розвитку проектної діяльності публічних бібліотек України. На думку Т. Вилегжаниної (2016), завдяки міжнародному співробітництву українські бібліотечні фахівці, використовуючи досвід «євросусідів», значно ефективніше впроваджують у свою діяльність інформаційні технології.

В. С. Пашкова — автор праць з актуальних проблем розвитку бібліотечно-інформаційної сфери, діяльності бібліотечних асоціацій та міжнародного співробітництва — зазначає, що розвиток суспільства неможливий без міжнародного співробітництва бібліотек, без обміну інформацією та ідеями. Науковець визначила, що основними напрямками міжнародного співробітництва в бібліотечній сфері є обмін науковою, технічною, економічною інформацією та документами, партнерство у створенні й застосуванні міжнародних інформаційних систем, творчий обмін співробітниками і студентами. Значну увагу приділяє впровадженню в Україні новітніх інформаційних технологій, демократичних засад бібліотечної справи, прогресивного зарубіжного досвіду, реалізації міжнародних проектів, зокрема проектів «Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)», «Вікно в Америку», «Бібліоміст», «Publica», PULMAN, «Електронна бібліотека: Центри знань в університетах України» та ін. («Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України»: проект»).

О. Воскобойнікова-Гузева (2014) важливим чинником розвитку бібліотечно-інформаційної сфери вважає соціальне партнерство. З біб-

ліотекознавчої точки зору, соціальне партнерство розглядається як комплекс багатоваріантних відносин, особливий тип взаємодії між бібліотечно-інформаційними установами та державними і місцевими органами влади, різними установами, зокрема бібліотеками, громадськими організаціями, підприємствами, об'єднаннями й окремими громадянами, метою яких є забезпечення (ресурсне, організаційне, інтелектуальне тощо) максимально повного задоволення інформаційних, соціокультурних, освітніх потреб суспільства, за допомогою реалізації спільних проєктів і заходів. Автор подає власну концепцію розвитку соціального партнерства в бібліотечно-інформаційній сфері, одним із напрямів якої є розширення міжнародного співробітництва з метою обміну досвідом та реалізації конкретних програм і проєктів (Воскобойнікова-Гузева, 2014). Однак, як засвідчив аналіз наукової літератури, цілісного, комплексного дослідження проблеми міжнародного співробітництва публічних бібліотек України немає.

Мета статті — дослідити особливості міжнародного співробітництва публічних бібліотек України на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У декларації міжнародної спільноти «Маніфест ІФЛА/ЮНЕСКО про публічні бібліотеки», прийнятій у 1994 р., сформульовано мету, завдання й головні принципи організації діяльності публічних книгозбірень у постійно змінюваному інформаційному світі. Маніфест є рекомендаційним, проте найважливішим документом, необхідним для розуміння ролі бібліотеки в сучасному суспільстві, формування та реалізації бібліотечної політики органами влади різних рівнів, підготовки регіональних і національних документів — стандартів, інструкцій, рекомендацій, програм, концепцій.

У Маніфесті серед основних завдань публічної бібліотеки щодо міжнародного співробітництва слід відзначити «сприяння розвитку діалогу між культурами різних народів та збереження їх самобутності». Указано, що діяльність публічних бібліотек має бути спрямована на забезпечення співробітництва з партнерами, наприклад, певними групами користувачів та іншими спеціалістами, як на місцевому, регіональному, національному, так і міжнародному рівнях («Маніфест ІФЛА/ЮНЕСКО про публічні бібліотеки», 1995).

В Україні важливим документом щодо модернізації діяльності бібліотек, зокрема публічних, є Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України», затверджена Кабінетом Міністрів України 23 березня 2016 р.

У Стратегії визначено, що пріоритети діяльності бібліотек в умовах якісних змін мають на меті дотримання європейських цінностей, інте-

грацію в європейське співтовариство. У стратегічних напрямках розвитку бібліотечної справи, зокрема ефективних комунікацій, передбачається створення системи ефективної внутрішньої та зовнішньої комунікації для розвитку партнерств, розроблення спільних цінностей та досягнення стратегічних результатів. Зазначено: необхідно вдосконалити внутрішню професійну комунікацію, розвивати міжнародні професійні зв'язки, що сприятиме активному долученню суб'єктів бібліотечної галузі України до міжнародного професійного середовища.

Серед важливих заходів міжнародного співробітництва в планах дій Стратегії визначені короткострокові, зокрема прийняття необхідних документів для долучення України до міжнародних угод, пов'язаних із бібліотечно-інформаційною діяльністю.

Середньостроковими діями передбачено реалізацію державної цільової програми з модернізації матеріально-технічної бази бібліотек та створення зведеного електронного каталогу бібліотек України, бази даних авторитетних національних файлів.

Передбачено реалізацію державної цільової програми інформатизації бібліотек, створення Національної електронної бібліотеки України, програми «Мобільні бібліотеки» та ін. («Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України»: проект»).

Для збереження своїх основних функцій бібліотеки мають суттєво вдосконалювати традиційні форми і методи діяльності, недостатньо обмежуватися лише власними інформаційними ресурсами, слід використовувати інші можливості, наприклад, міжнародне співробітництво, що успішно здійснюється Рівненською обласною універсальною науковою бібліотекою. Це один з найбільших культурних, інформаційних центрів краю, науково-інформаційна установа, регіональне сховище творів друку, обласний депозитарій краєзнавчих видань, доступний для всіх верств населення.

РОУНБ, маючи на меті розбудову міжкультурної комунікації з професійними громадськими організаціями й бібліотеками інших країн, активно розвиває програми партнерства та співпраці. Результатом успішного співробітництва між дипломатичною місією Сполучених Штатів Америки й українськими бібліотеками є реалізація проекту «Вікно в Америку», що діє в Рівненській обласній універсальній науковій бібліотеці десять років поспіль. Створений інформаційно-ресурсний центр «Вікно в Америку», який дозволяє студентам і вчителям, школярам та науковцям, випускникам американських програм обмінів, а також усім охочим вивчати англійську мову. Користувачі можуть отримати точну та найсвіжішу інформацію про політичне, економічне, культурне, освіт-

не й суспільне життя Америки. Інформаційно-ресурсний центр «Вікно в Америку» — місце вільного доступу до Інтернету та зони Wi-Fi. Центр зберігає колекцію матеріалів англійською мовою, серед яких довідники про США, белетристика, художня література. Для тих, хто вивчає англійську мову, є аудіодокументи, а також велика добірка художніх та документальних фільмів англійською мовою. Для дітей пропонуються сучасні розважальні, пізнавальні, мовні ігри, які передбачені для різних вікових категорій. У центрі регулярно проводяться зустрічі з американськими гостями та спікерами, виставки книг, презентації, благодійні зустрічі, традиційні американські свята, переглядаються американські фільми («Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека»).

Студенти, зацікавлені в навчанні в американських ЗВО, можуть отримати професійні консультації та ознайомитися з умовами вступу до них, тестами на рівень володіння англійською мовою (TOEFL, GRE, SAT, GMAT), а також дізнатися про студентське життя в США. До послуг відвідувачів глобальна мережа EducationUSA, яка надає інформацію про більше ніж 400 консультативних центрів, що працюють за підтримки Держдепартаменту США і пропонують повну, об'єктивну й актуальну інформацію щодо освітніх можливостей у США, а також консультують усіх, кого цікавить вступ до вищих навчальних закладів у цій країні.

Для тих, хто хоче читати в електронному форматі, пропонуються чотири програмно-апаратні платформи для читання Amazon Kindle та Інтернет-планшети iPad. Контент е-рідерів містить спічі президентів США Барака Обами та Бенджаміна Франкліна, навчальні й довідкові посібники Andrew Wright «Games for Language Learning», The New Oxford American Dictionary, Mark Lester «McGraw-Hill's Essential ESL Grammar», Roget's Thesaurus of English Words and Phrases — для тих, хто бажає вивчати англійську мову, класику американських авторів Nathaniel Hawthorne «The Scarlet Letter», Mark Twain «Life on the Mississippi» тощо.

Відділ преси, освіти та культури посольства США в Україні разом із центрами «Вікно в Америку» ініціює програму «Велике читання» для заохочення читання в суспільстві, залучення молоді та всіх груп населення до читання кращих творів світової літератури. У межах американської програми Big Read (Велике читання) бібліотека планує запровадити проект «Рівне читає «Пригоди Тома Сойера» Марка Твена», мета цього проекту — відродити традиції сімейного читання, сформувані читацьку культуру молоді міста, популяризувати твори світової класичної літератури, рекламувати книгу як поєднання читання й дозвілля.

За фінансової підтримки фундації Білла та Мелінди Гейтс з 2010 р. Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека реалізує проекти в межах програми «Бібліоміст». Це партнерська робота Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Міністерства культури і туризму України й Української бібліотечної асоціації. Результатом успішної реалізації проектів є відкриття на базі бібліотеки навчально-тренінгового центру та підтримка його діяльності протягом останніх 4 років. Навчально-тренінговий центр оснащений 10 ПК з програмним забезпеченням та периферійними пристроями (навушники, веб-камери).

Мета центру – навчання бібліотечних працівників, місцевої громади використанню комп'ютерної техніки, Інтернету та можливостей інформаційних технологій, а також обслуговування, надання вільного доступу до мережі Інтернет користувачам бібліотеки.

Навчально-тренінговий центр надає такі послуги: доступ до мережі Інтернет; групові заняття за темами: освоєння роботи на персональному комп'ютері; робота з програмами пакета Microsoft Office; методика створення мультимедійної презентації; навчання різних методів пошуку інформації в Інтернеті; робота в комунікаційних програмах: Skype, ICQ. Важливо, що всі послуги навчально-тренінгового центру надаються безплатно.

Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека розвиває міжнародну співпрацю з Німецьким культурним центром Goethe-Institut, який діє в усьому світі. З 2008 р. в бібліотеці у відділі обслуговування документами іноземними мовами започатковано проект «Заочний абонемент» – Фонд Goethe-Institut в Україні, метою якого є забезпечення регіону актуальними й необхідними інформаційними документами з Німеччини і про Німеччину німецькомовних спеціалістів для ознайомлення з німецькою мовою, культурою та суспільством.

У межах проекту функціонує електронний сервіс, який надає доступ до бази даних матеріалів у режимі онлайн. Online дозволяє на обмежений проміжок часу брати на абонемент та завантажувати різноманітні електронні видання: книжки, аудіофайли, статті. Сервіс є зручним у користуванні, оскільки не потрібно повертати матеріали: це здійснюється автоматично після закінчення терміну дії доступу.

Оскільки Україна співпрацює з Білоруссю та Польщею, бібліотека стала учасником міжнародного проекту «Віртуальна реконструкція спадщини Юзефа-Ігнація Крашевського» за підтримки Національної комісії Білорусі в справах ЮНЕСКО. Учасниками проекту є Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека (Україна), Публічна бібліотека м. Біла-Підляська (Польща), Музей-садиба Ю.-І. Крашевського

в Романові (Польща), Національна бібліотека Білорусі, Брестська обласна бібліотека (Білорусь). У результаті співпраці бібліотек, музеїв, архівів України, Польщі, Білорусі створено комплект з 2 компакт-дисків «Юзеф-Ігнацій Крашевський» (Мінськ, 2013). Електронний ресурс комплексно презентує відомості про життєвий та творчий шлях одного з найунікальніших творців ХІХ ст. — Ю.-І. Крашевського — польського письменника, історика, художника, редактора, видавця, життєвий та творчий шлях котрого пов'язаний з Польщею, Україною, Білоруссю та іншими країнами світу. До електронного видання ввійшли: наукова монографія, бібліографічні матеріали, присвячені життю та діяльності Ю.-І. Крашевського, а також електронна колекція його літературних, музичних, графічних і живописних творів.

Висновки. Міжнародне співробітництво публічних бібліотек допомагає вирішувати бібліотечні проблеми, реалізовувати спільні проекти та програми, створенню нової моделі публічної бібліотеки, яка робить її конкурентоздатною на ринку інформаційних послуг, зберігати не тільки традиційний контингент читачів, але й збільшити його, розширити коло друзів та соціальних партнерів, формує спільний інформаційний простір. Публічні бібліотеки стають інформаційним центром, який сприяє долученню в інформаційний простір світу, забезпечує конституційне право громадян на інформацію. Співпраця з міжнародними установами дозволяє бібліотекарям підвищувати професійний потенціал та значно поліпшити інформаційне обслуговування користувачів.

Можна виокремити основні напрями міжнародної співпраці публічних бібліотек: книгообмін, міжнародний міжбібліотечний абонемент, міжнародне бібліографічне співробітництво, участь у міжнародних проєктах, а також обмін досвідом роботи за допомогою семінарів, конференцій, особистих контактів і публікацій у професійній пресі.

Перспективи. Маємо намір дослідити науково-теоретичні підходи до проблем міжнародного співробітництва публічних бібліотек України, проаналізувати масштабні міжнародні проєкти, які реалізуються в публічних бібліотеках України, охарактеризувати основні напрями міжнародного співробітництва публічних бібліотек України, визначити роль та значимість участі провідних українських публічних бібліотек у міжнародних проєктах.

Список посилань

- Вилегжаніна, Т. Т. (2016). Українські бібліотеки в процесі євроінтеграції. *Бібліотечна планета*, 3, 4–5.
- Воскобойнікова-Гузєва, О. В. (2014). Соціальне партнерство як чинник розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України. *Бібліотечний вісник*, 4, 3–7.

- Манифест ИФЛА/ЮНЕСКО про публичные библиотеки. (1995). *Библиотека*, 6.
- Пашкова, В. С. (2010). *Еволюція національних бібліотечних асоціацій. (Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук: 07.00.08)*. НАН України. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
- Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України»: проект. *Ліга. Закон: Головний правовий портал України*. Взято из http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/NT1592.html.
- Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека. *Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека*. Взято из <http://lib.rv.ua/ua/about/58-partneri/>.

References

- Vilyzhazhanina, T. T. (2016). Ukrainian libraries in the process of European integration. *Library Planet*, 3, 4-5. [In Ukrainian].
- Voskoboinikova-Guzeva, O. V. (2014). Social partnership as a factor in the development of the library and information sphere of Ukraine. *Library Bulletin*, 4, 3-7. [In Ukrainian].
- The IFLA / UNESCO Manifesto for public libraries. (1995). *Library*, 6. [In Russian].
- Pashkova, V. S. (2010). *Evolution of National Library Associations. (Author's dissertation for the degree of Doctor of Historical Sciences: 07.00.08)*. National Academy of Sciences of Ukraine. National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky. [In Ukrainian].
- Strategy for the development of the library business in Ukraine up to 2025 “Qualitative changes in libraries for the sake of sustainable development of Ukraine”: project. *League. Law: The main legal portal of Ukraine*. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/NT1592.html. [In Ukrainian].
- Rivne Regional Universal Scientific Library. *Rivne Oblast Universal Scientific Library*. Retrieved from <http://lib.rv.ua/ua/about/58-partneri/>. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 06.08.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.09

УДК 021:004.774

М. А. Назаровець, головний бібліотекар, наукова бібліотека
ім. М. Максимовича, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

marynanazarovets@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1797-4533>

ПОСЛУГИ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК З ПІДТРИМКИ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Розглядаються нові послуги бібліотек закладів вищої освіти, які формуються під впливом створення нових каналів наукової комунікації у світі. Проаналізовано інформацію, що доступна на веб-сайтах провідних бібліотек ЗВО України та світу, бібліотечні послуги з підтримки використання на різних етапах наукового дослідження цифрових інструментів, які надаються користувачам під час організації інформаційних заходів, індивідуальних консультацій та підготовки довідкових матеріалів. Визначено основні розбіжності в тематичному охопленні досліджуваних послуг в Україні та світі. Так, на сайтах бібліотек ЗВО України немає інформації про послуги з роботи з інструментами для управління даними досліджень та підготовки до проведення досліджень, а в бібліотеках університетів світу ці теми є найпопулярнішими. Водночас інструментам з оцінки наукових досліджень у бібліотеках ЗВО України приділяється більше уваги порівняно з бібліотеками ЗВО світу.

Ключові слова: *бібліотека університету, бібліотечні послуги, цифрові інструменти, наукова комунікація.*

М. А. Назаровец, главный библиотекарь, научная библиотека
им. М. Максимовича, Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев

УСЛУГИ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК ДЛЯ ПІДТРИМКИ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Рассматриваются новые услуги библиотек заведений высшего образования, которые формируются под влиянием возникновения новых каналов научной коммуникации в мире. Проанализирована информация, доступная на веб-сайтах ведущих библиотек ЗВО Украины и мира, о библиотечных услугах по поддержке использования на различных этапах научного исследования цифровых инструментов, предоставляемых пользователям в процессе организации информационных мероприятий, проведения индивидуальных консультаций и подготовки справочных материалов. Определены основные различия в тематическом охвате исследуемых услуг в Украине и мире. Так, на сайтах библиотек ЗВО Украины отсутствует информация об услугах по работе с инструментами для управления данными исследований и подготовки к проведению исследований, а в библиотеках университетов мира эти темы являются наиболее популярными. В то же время инструментам по оценке научных исследований в библиотеках ЗВО Украины уделяется больше внимания, чем в библиотеках ЗВО мира.

Ключевые слова: библиотека университета, библиотечные услуги, цифровые инструменты, научная коммуникация.

M. A. Nazarovets, chief librarian, Maksymovych Scientific Library of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

SERVICES OF UNIVERSITY LIBRARIES FOR THE SUPPORT OF SCIENTIFIC COMMUNICATION

The aim of the article is to study and compare library services related to the use of digital tools that support communication between researchers at all stages of their scientific activity, in the libraries of leading universities of the world and Ukraine.

Research methodology. In order to achieve the aim, an analysis of available information on the services, their forms and issue-related dimensions available on official libraries sites were made. According to QS World University 2018, the leading university libraries of the world and Ukraine were selected for the analysis.

Results. The author determines the main differences in subject-matter coverage of services in Ukraine and in the world. Thus, on the websites of Ukrainian university libraries there is no information about services for working with tools for managing research data and preparing for the research, and in the world university libraries these topics are the most popular. At the same time, more attention is paid to the tools for evaluating research in the university libraries of Ukraine than in the world university libraries.

Novelty. An attempt is made to conduct a study of the introduction of new library services in Ukraine on the use of digital tools for scientific communication, with a subsequent comparison of these services with the world-wide experience.

The practical significance. Based on the experience of organizing work with digital resources to provide all stages of scientific activity in the leading university libraries of the world, academic libraries in Ukraine will be able to form the main benchmarks for the organization of more efficient customer service in support of the process of scientific research.

Keywords: *university library, library services, digital tools, scientific communication.*

Постановка проблеми. Протягом тривалого часу найважливішими каналами наукової комунікації були наукові журнали, матеріали конференцій, наукові монографії, дисертації тощо. Розвиток Інтернету забезпечив набагато простіші й оперативніші засоби зв'язку між дослідниками (Dash, 2015). Водночас поява великої кількості веб-інструментів як спеціалізованих, так і універсальних, збільшення доступних засобів обміну в умовах постійного їх оновлення та обсягу інформації в Інтернеті сприяли формуванню нових напрямів участі бібліотек у процесі підтримки наукових досліджень (Назаровець, 2017). Залучені до всіх аспектів процесу наукового дослідження бібліотекарі в академічних установах світу впроваджують послуги з підтримки наукової комунікації за допомогою новітніх цифрових інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історично бібліотеки зосереджені на зберіганні інформації та організації доступу до неї, і ці процеси поєднуються із комунікаційними технологіями. Саме тому наукові бібліотеки здатні допомогти дослідникам відшукати й обрати максимально ефективні серед безлічі сучасних варіантів організації співпраці з колегами можливості поділитися власними дослідженнями. Водночас іноді інновації в бібліотеках випереджають потреби дослідників, орієнтуючи їх на кращі способи забезпечення інформаційних потреб (O'Dell, 2010). З цією метою бібліотекарі досліджують, наприклад, популярність упровадження нових послуг з бібліометрії та управління даними досліджень (Cograll, Kennan & Afzal, 2013), використання представниками установи ідентифікаторів авторів та соціальних мереж для науковців (Tran & Lyon, 2017).

У звіті Американської Бібліотечної Асоціації про роботу бібліотек США за 2018 р. міститься інформація про те, що протягом останніх п'яти років 61% академічних бібліотек здійснювали перепідготовку персоналу, створювали нові відділи та впроваджували нові послуги, пов'язані із виникненням новітніх технологій, серед яких — допомога в питаннях організації метаданих, управління даними, вимірювання впливу досліджень, візуалізації даних тощо (*State of America's Libraries Report*, 2018).

В українській науковій думці доступні дослідникам інформаційні наукові ресурси для пошуку, поширення та обміну науковою інформацією вивчали В. Андрущенко, І. Балагура та Д. Ланде (2017). Про місце бібліотеки в системі наукової електронної комунікації за умов швидкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій розмірковували В. Копанєва (2007), В. Медведєва (2015) та Л. Петрова (2011). Питання Бібліотеки 2.0, яка покликана досягти якісно нового рівня забезпечення інформаційних потреб користувачів, розглядав Д. Солов'яненко (2007). Перспективи діяльності бібліотек у межах концепції Web 3.0 аналізувала О. Мар'їна (2015). С. Назаровець та Є. Кулик (2017) розглядали концепцію та складники моделі бібліотеки наступного покоління — Бібліотеки 4.0. Т. Колесникова (2017) досліджувала діяльність інноваційних наукових бібліотек та сучасних бібліотечних практик з підтримки розвитку університетської науки. О. Сербін та Т. Ярошенко (2015) проаналізували та запропонували реформування бібліотечної освіти з урахуванням трансформацій бібліотечного обслуговування, пов'язаних з упровадженням новітніх інформаційних технологій.

Мета статті — дослідити та порівняти впроваджені під впливом розвитку новітні технології бібліотечних послуг, пов'язані з підтримкою використання цифрових ресурсів, які сприяють комунікації між дослідниками на всіх етапах їх наукової активності, у бібліотеках провідних

університетів світу та України. З цією метою проаналізовано доступну на офіційних сайтах бібліотек інформацію про послуги, їх форми та тематичне спрямування.

Недоліками дослідження є те, що отримана з їх сайтів інформація про доступні послуги, які надаються бібліотеками, може бути неповною (викладатися не в повному обсязі, видалятися через певний період часу, мати обмежений доступ для різних категорій користувачів тощо). Проте отриманої інформації, навіть з урахуванням зазначених обмежень, достатньо для визначення загальних тенденцій, характерних для світової бібліотечної справи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вибору бібліотек провідних закладів вищої освіти світу та України використано дані однієї з найвпливовіших рейтингових систем у світі – QS World University Rankings (Moed, 2016; Скалабан & Юрик, 2015). Відібрано топ-10 університетів світу та всі (шість) університетів України, які потрапили до QS World University 2018 (2018).

На офіційних веб-сайтах університетських бібліотечних систем світу (табл. 1) та України (табл. 2) було проведено моніторинг інформації щодо надання послуг з підтримки використання цифрових інструментів для дослідницької діяльності.

Під час дослідження визначено, що бібліотечні послуги надаються в бібліотеках закладів вищої освіти, як світу, так і України, у трьох основних формах:

- підготовка та публікація на сайті бібліотеки (у форматах .html, .pdf та відео-інструкцій) довідкових матеріалів про основи роботи з різноманітними електронними інструментами;
- проведення інформаційних заходів (тренінгів, семінарів, практичних занять тощо) для різних груп користувачів;
- звернення до бібліотекаря-фахівця з роботи з цифровими інструментами за персональною консультацією.

Отриману інформацію про довідкові матеріали й організовані масові заходи проаналізовано за етапами наукового дослідження, відповідно до запропонованої І. Босманом та Б. Крамер класифікацією «Innovations in Scholarly Communication»: підготовка (інструменти для управління проектами, пошуку співавторів та фінансування), відкриття (інструменти для пошуку даних та наукової літератури, забезпечення доступу до повних текстів, читання й анотування текстів), аналіз (інструменти для аналізу, поширення та отримання даних наукових досліджень), написання (інструменти, якими користуються в процесі створення рукописів, сервіси для управління бібліографією), публікація (інструменти для архівування і поширення публікацій та даних, для пошуку журналів

для публікації), пропагування (інструменти для поширення інформації про дослідження громадськості, створення і підтримки онлайн-профілів дослідників) та оцінка (інструменти для рецензування та вимірювання видимості й цитованості публікацій) (Bosman & Kramer, 2015; *400+ Tools and innovations in scholarly communication*, 2018), із додаванням категорії «мультифункціональні», до якої належать довідники і заходи, які охоплювали декілька етапів дослідження.

Бібліотеки університетів світу. Інформація про послуги, пов'язані з підтримкою використання електронних інструментів у науковій діяльності, міститься на сайтах усіх досліджуваних бібліотек університетів, які увійшли до топ-10 рейтингу QS World University 2018.

Таблиця 1.

Веб-сайти бібліотечних систем університетів світу,
які увійшли до топ-10 рейтингу QS World University 2018.

Місце в QS 2018	Університет	Бібліотечна система
1	Massachusetts Institute of Technology (MIT)	MIT Libraries https://libraries.mit.edu/
2	Stanford University	Stanford Libraries http://library.stanford.edu/
3	Harvard University	Harvard Library http://library.harvard.edu/
4	California Institute of Technology (Caltech)	Caltech Library https://www.library.caltech.edu/
5	University of Cambridge	Cambridge Libraries http://www.lib.cam.ac.uk/camlibraries/index.php
6	University of Oxford	Bodleian Libraries https://www.bodleian.ox.ac.uk/
7	UCL (University College London)	UCL Library https://www.ucl.ac.uk/library/
8	Imperial College London	Imperial College London Library https://www.imperial.ac.uk/admin-services/library/
9	University of Chicago	The University of Chicago Library https://www.lib.uchicago.edu/
10	ETH Zurich - Swiss Federal Institute of Technology	ETH Library's Knowledge Portal http://www.library.ethz.ch/

Таблиця 2.

Веб-сайти бібліотечних систем університетів України,
які увійшли до рейтингу QS World University 2018.

Місце в QS 2018	Університет	Бібліотечна система
401-410	Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна	Центральна наукова бібліотека http://www-library.univer.kharkov.ua/
411-420	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	Наукова бібліотека ім. М. Максимовича http://www.library.univ.kiev.ua/
501-550	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка http://library.kpi.ua/
701-750	Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»	Науково-технічна бібліотека НТУ «ХПІ» http://library.kpi.kharkov.ua/
801-1000	Донецький національний університет імені Василя Стуса	Наукова бібліотека ДонНУ https://library.donnu.edu.ua/
801-1000	Сумський державний університет	Бібліотека СумДУ http://library.sumdu.edu.ua/

У результаті аналізу виокремлено найбільше та найменше популярні теми для створення довідкових матеріалів у цих бібліотеках. Довідники з аналізу наукових даних за допомогою електронних ресурсів розміщені на всіх 10 сайтах досліджуваних бібліотек (21% від усіх довідників). Матеріали з написання наукових праць (16,5%) та подальшої їх публікації (16,5%) наявні на сайтах 8 бібліотек. Довідники з відкриття (пошуку) наукових даних (14%) та пропагування результатів наукових досліджень (14%) знайдено на сайтах 7 бібліотек. Найменше інформації надано щодо етапів підготовки до проведення дослідження (6%) та оцінки впливовості опублікованих результатів (6%) – на сайтах 3 бібліотек наявні відповідні матеріали (діагр. 1).

На сайтах усіх досліджуваних бібліотек наявна інформація про можливість звернення користувачів до бібліотекарів-фахівців з використання електронних ресурсів. Доступні онлайн-чати в реальному часі, звернення за адресою електронної пошти, запис на приватну консультацію з бібліотекарем у приміщенні бібліотеки тощо.

Для бібліотек, на сайтах яких доступний архів проведених у 2017 р. заходів (Cambridge Libraries – 36 заходів, Harvard Library – 33, MIT Libraries – 42 та Stanford Libraries – 48), виконано аналіз заходів щодо роботи з електронними інструментами для дослідницької діяльності (табл. 3).

Діаграма 1. Співвідношення за етапами дослідження довідкових матеріалів на сайтах бібліотек університетів світу (топ-10 QS World University 2018).

Таблиця 3.

Проведені у 2017 р. заходи з використання електронних інструментів для наукової діяльності у бібліотеках університетів світу (топ-10 QS World University 2018).

Назва	Підготовка	Відкриття	Аналіз	Написання	Публікація	Пропагування	Оцінка	Мультифункціональні
Cambridge Libraries	1	1	14	0	11	7	1	1
Harvard Library	8	1	7	9	1	1	0	6
MIT Libraries	0	2	31	5	1	2	0	1
Stanford Libraries	3	7	26	7	4	0	0	1

У результаті аналізу виокремлено найбільше та найменше популярні теми заходів із використання електронних інструментів у 2017 р. Приблизно половина розглянутих заходів (49%), проведених у 4 бібліотеках, стосувалась роботи з електронними інструментами для аналізу даних. Найменше заходів (лише 1%) присвячено ознайомленню науковців зі способами оцінки впливовості результатів їх досліджень (діагр. 2).

Діаграма 2. Співвідношення проведених у 2017 р. заходів у бібліотеках університетів світу (топ-10 QS World University 2018).

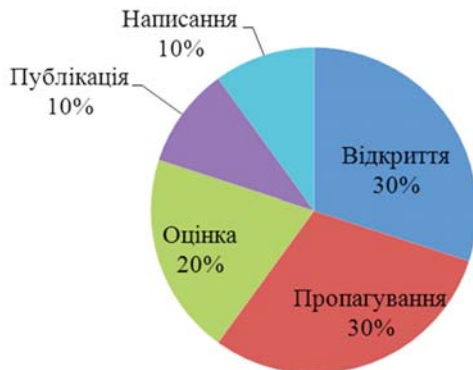
Бібліотеки університетів України. Аналогічно проаналізовано публікації на сайті бібліотек закладів вищої освіти України, які ввійшли до рейтингу QS World University 2018, довідкові матеріали щодо основ роботи з електронними інструментами для наукової діяльності, інформацію про проведення у 2017 р. заходів для різних груп користувачів, можливості звернення за персональною консультацією до бібліотекаря-фахівця з електронних ресурсів.

Інформація про довідники й інформаційні заходи з використання цифрових інструментів міститься на сайтах всіх досліджуваних бібліотек, за винятком наукової бібліотеки Донецького національного університету імені Василя Стуса, який у 2014 р. опинився в епіцентрі подій, що розгорнулися на Донбасі у зв'язку з російською військовою агресією, та змушений був переїхати до Вінниці.

Найбільше довідкових матеріалів присвячено етапам пропагування та відкриття (по 30%). Довідники з оцінки результатів наукової діяльності подано на сайтах двох українських бібліотек ЗВО (20%). По одному довідникові знайдено з написання та публікації наукових документів (по 10%). Зовсім не виявлено інформації з підготовки проведення наукового дослідження та аналізу наукових даних за допомогою електронних ресурсів. Немає довідкових матеріалів, присвячених декільком етапам дослідження (діагр. 3).

Інформація про можливість особистого звернення користувача до бібліотекаря доступна на сайтах 5 з 6 досліджуваних бібліотек ЗВО України. Але лише на сайті наукової бібліотеки ім. М. Максимовича

КНУТШ зазначена можливість звернення до бібліотекаря-фахівця з електронних ресурсів, на сайтах інших бібліотек доступна загальна форма для звернень на будь-яку тему переважно це сервіс віртуальної довідки.

Діаграма 3. Співвідношення за етапами дослідження довідкових матеріалів на сайтах бібліотек університетів України (QS World University 2018).

Для бібліотек, на сайтах яких був доступний архів проведених у 2017 р. заходів (ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна – 1 захід, НТБ НТУ ХПІ – 3, НТБ ім. Г. І. Денисенка КПІ імені І. Сікорського – 12, НБ імені М. Максимовича КНУТШ – 9, Бібліотека СумДУ – 1), здійснено аналіз заходів, присвячених роботі з електронними інструментами для дослідницької діяльності (табл. 4).

У результаті аналізу виокремлено найбільше та найменше популярні теми заходів з підтримки використання електронних інструментів у бібліотеках українських ЗВО у 2017 р. Найбільша кількість заходів (35%) присвячена декільком етапам наукового дослідження, про опублікування результатів ішлося на 19% заходах. Деяко менше заходів стосувалося етапів пошуку інформації в процесі дослідження та пропагування опублікованого дослідження (по 15%). Написанню та оцінці публікацій присвячено по 8% заходів. Зовсім не проводились заходи, на яких би розповідалося про те, які інструменти полегшують процес підготовки дослідження та допомагають організувати роботу із даними досліджень (діагр. 4).

Таблиця 4

Проведені у 2017 р. заходи з використання електронних інструментів у бібліотеках університетів України (QS World University 2018).

Назва	Підготовка	Відкриття	Аналіз	Написання	Публікація	Пропагування	Оцінка	Мультифункц.
Бібліотека СумДУ	0	0	0	0	0	0	0	1
НБ імені М. Максимовича КНУТШ	0	1	0	0	2	1	1	4
НТБ імені Г. І. Денисенка КПІ імені І.Сікорського	0	2	0	2	2	2	1	3
НТБ НТУ ХПІ	0	1	0	0	1	1	0	0
ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна	0	0	0	0	0	0	0	1

Діаграма 4. Співвідношення проведених у 2017 р. заходів у бібліотеках університетів України (QS World University 2018).

Висновки. Підсумовуючи дослідження нових сервісів бібліотек закладів вищої освіти із супроводу наукової діяльності за допомогою цифрових інструментів, можна відзначити суттєві відмінності, характерні для ресурсів, що допомагають працювати з даними в Україні та світі. Якщо в досліджуваних бібліотеках провідних університетів світу найбільша кількість довідкових матеріалів та інформаційних заходів присвячені етапу, який стосується інструментів з роботи з дослідниць-

кими даними (21% та 49%, відповідно), то в бібліотеках ЗВО України інформації про сервіси, пов'язані з цим етапом дослідження, не виявлено взагалі.

Не надаються також нові послуги українських бібліотек етапу щодо підготовки до наукового дослідження, на відміну від послуг бібліотек університетів світу, які працюють у цьому напрямі, хоча і не надто активно.

Недостатньо представлено у світовому бібліотечному інформаційному обслуговуванні етап оцінювання результатів наукових досліджень: з електронних інструментів для оцінки проведено найменше заходів та опубліковано найменше довідкових матеріалів. Водночас в українських бібліотеках цього етапу приділено значно більше уваги.

Перспективи подальших досліджень. Досвід роботи бібліотек провідних університетів світу з цифровими ресурсами для підтримки наукової комунікації на всіх етапах дослідження дозволить академічним бібліотекам в Україні визначити основні орієнтири з організації ефективного обслуговування користувачів у процесі виконання наукових розвідок.

Список посилань

- 400+ *Tools and innovations in scholarly communication* (2018). Retrieved from <http://bit.ly/innoscholcomm-list>.
- Bosman, J. & Kramer, B. (2015). 101 Innovations in Scholarly Communication: How researchers are getting to grip with the myriad of new tools. *Impact of Social Sciences Blog (11 Nov 2015)*. Blog Entry. Retrieved from <http://eprints.lse.ac.uk/id/eprint/70920>.
- Corrall, S., Kennan, M., & Afzal, W. (2013). Bibliometrics and Research Data Management Services: Emerging Trends in Library Support for Research. *Library Trends*, 61(3), 636-674. doi: 10.1353/lib.2013.0005.
- Dash, A. (2015). *Scholarly communication* (p. 5). Paris: United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002319/231938e.pdf>.
- Moed, H. (2016). A critical comparative analysis of five world university rankings. *Scientometrics*, 110(2), 967-990. doi: 10.1007/s11192-016-2212-y.
- O'Dell, S. (2010). Opportunities and Obligations for Libraries in a Social Networking Age: A Survey of Web 2.0 and Networking Sites. *Journal Of Library Administration*, 50(3), 237-251. doi: 10.1080/01930821003634989.
- QS World University Rankings 2018. (2018). Retrieved from <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2018>.
- State of America's Libraries Report 2018. (2018). Retrieved from <http://www.ala.org/news/state-americas-libraries-report-2018/academic-libraries>.
- Tran, C., & Lyon, J. (2017). Faculty Use of Author Identifiers and Researcher Networking Tools. *College & Research Libraries*, 78(2). doi: 10.5860/crl.78.2.16580.

- Андрущенко, В., Балагура, І., та Ланде, Д. (2017). Інформаційні ресурси доступу та обміну науковою інформацією, системи ідентифікації науковців — можливості, недоліки, переваги. *Матеріали XVI міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційні технології та безпека» (2 груд. 2016, м. Київ)*. Київ: ІПРІ, 180-191. Взято з <http://dwl.kiev.ua/art/itb2016/ITB-2016-pdf>.
- Колесникова, Т. О. (2017). Інноваційні наукові бібліотеки кидають виклик статус-кво. *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Візія бібліотеки ЗВО в контексті розвитку сучасних соціокомунікаційних концепцій» (27 квітня 2017, м. Миколаїв)*. Миколаїв: НБ НУК. Взято з <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/10017>.
- Копанєва, В. (2007). Бібліотека в системі наукової електронної комунікації. *Бібліотечний вісник*, (5), 3-9.
- Мар'їна, О. (2015). Бібліотека в епоху розвитку технологій Web 3.0. *Вісник Книжкової палати*, (7), 18-20.
- Медведева, В. (2015). Інноваційні технології — майбутнє бібліотеки. *Вісник Книжкової палати*, (8), 28-32.
- Назаровець, М. (2017). Інноваційні інструменти в українській науковій комунікації. *Актуальні питання масової комунікації*, (21), 8-23. doi: 10.17721/2312-5160.2017.21.08-23.
- Назаровець, С. та Кулик, Є. (2017). Бібліотека 4.0: технології та сервіси майбутнього. *Бібліотечний вісник*, (5), 3-14.
- Петрова, Л. (2011). Українська бібліотека в інформаційному суспільстві: сучасний стан, перспективи розвитку, проблеми управління. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*, (29), 14-20.
- Сербін, О. та Ярошенко, Т. (2015). Аспекти реформування та вдосконалення сучасної бібліотечної освіти. *Вісник Книжкової палати*, (2), 12-14.
- Скалабан, А. В. та Юрик І. В. (2015) Что нужно знать библиотекарям о международных рейтингах университетов? *Бібліотечны свет*, (1), 20-23.
- Соловяненко, Д. (2007). Бібліотека-2.0: концепція бібліотеки другого покоління. *Бібліотечний вісник*, (5), 10-20.

References

- 400+ *Tools and innovations in scholarly communication* (2018). Retrieved from <http://bit.ly/innoscholcomm-list>. [In English].
- Andrushchenko, V., Balahura, I., & Lande, D. (2017). Information resources for scientific information access and exchange, identification of scientists — opportunities, disadvantages, benefits. In XVI International scientific and practical conference “*Information technology and security*” (December 2nd 2016, Kyiv). Kyiv: IPRI, 180-191. Retrieved from <http://dwl.kiev.ua/art/itb2016/ITB-2016-pdf>. [In Ukrainian].
- Bosman, J. & Kramer, B. (2015) 101 Innovations in Scholarly Communication: How researchers are getting to grip with the myriad of new tools. *Impact of Social Sciences Blog (11 Nov 2015)*. Blog Entry. Retrieved from <http://eprints.lse.ac.uk/id/eprint/70920>. [In English].

- Corrall, S., Kennan, M., & Afzal, W. (2013). Bibliometrics and Research Data Management Services: Emerging Trends in Library Support for Research. *Library Trends*, 61(3), 636-674. doi: 10.1353/lib.2013.0005. [In English].
- Dash, A. (2015). *Scholarly communication* (p. 5). Paris: United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002319/231938e.pdf>. [In English].
- Kolesnykova, T. O. Innovative scientific libraries are challenging the status quo. In International scientific and practical conference “*Vision of the University Library in the context of the development of modern socio-communication concepts*” (April 27th 2017, Mykolayiv). Mykolayiv: NUOS Scientific Library. Retrieved from: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/10017>. [In Ukrainian]
- Kopaniewa, V. (2007). Library in the system of scientific electronic communication. *Bibliotechnyi Visnyk*, (5), 3-9. [In Ukrainian]
- Marina, O. (2015). Library in the era of technology development Web 3.0. *Bulletin of the Book Chamber*, (7), 18-20. [In Ukrainian]
- Medvedieva V. (2015). Innovative technologies — the future of the library. *Bulletin of the Book Chamber*, (8), 28-32. [In Ukrainian]
- Moed, H. (2016). A critical comparative analysis of five world university rankings. *Scientometrics*, 110(2), 967-990. doi: 10.1007/s11192-016-2212-y. [In English].
- Nazarovets, M. (2017). Innovative Instruments in Ukrainian Scientific Communication. *Current Issues Of Mass Communication*, (21), 8-23. doi: 10.17721/2312-5160.2017.21.08-23. [In Ukrainian]
- Nazarovets, S. & Kulyk, Ye. (2017) Library 4.0: Technology and services of the future. *Bibliotechnyi Visnyk*, (5), 3-14. [In Ukrainian]
- O'Dell, S. (2010). Opportunities and Obligations for Libraries in a Social Networking Age: A Survey of Web 2.0 and Networking Sites. *Journal Of Library Administration*, 50(3), 237-251. doi: 10.1080/01930821003634989.
- Petrova, L. (2011). Ukrainian library in the information society: current state, development prospects, management problems. *Science articles of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine*, (29), 14-20. [In Ukrainian].
- QS World University Rankings 2018* (2018). Retrieved from <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2018>. [In English].
- Serbin, O. & Yaroshenko, T. (2015). Aspects of reforming and improving modern library education. *Bulletin of the Book Chamber*, (2), 12-14. [In Ukrainian]
- Skalaban, A. V. & Yuryk Y. V. (2015) What do librarians need to know about international university rankings? *Bibliotechnyi Svet*, (1), 20-23. [In Russian]
- Solovianenko, D. (2007). Library-2.0: The concept of a second-generation library. *Bibliotechnyi Visnyk*, (5), 10-20. [In Ukrainian]
- State of America's Libraries Report 2018* (2018). Retrieved from <http://www.ala.org/news/state-americas-libraries-report-2018/academic-libraries>. [In English].
- Tran, C., & Lyon, J. (2017). Faculty Use of Author Identifiers and Researcher Networking Tools. *College & Research Libraries*, 78(2). doi: 10.5860/crl.78.2.16580. [In English].

Надійшла до редколегії 10.09.2018 р.

Розділ 3
ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО ТА ІНФОРМАЦІЙНА
ДІЯЛЬНІСТЬ
Part 3
DOCUMENT SCIENCE AND INFORMATION ACTIVITY

■ <https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.10>

УДК 027.022:002.1-028.27

Г. В. Колоскова, аспірант, Харківська державна академія культури,
м. Харків

k_a_n_@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-5311-7518>

**ЕЛЕКТРОННА КНИГОВИДАЧА ЯК ЗАСІБ ЗАДОВОЛЕННЯ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ КОРИСТУВАЧІВ ДНІПРОВСЬКОГО
РЕГІОНУ**

Проаналізовано особливості формування, зберігання, використання та розвитку електронних фондів і колекцій документів, видачі електронних видань як нового напрямку інформаційного обслуговування користувачів публічних бібліотек. Визначено роль і місце електронних видань в інформаційному просторі бібліотеки. Розглянуто перспективи розвитку електронних фондів і колекцій публічних бібліотек, надання онлайн-доступу до них та електронної книговидачі з метою задоволення інформаційних потреб реальних та віддалених користувачів дніпровського регіону.

Ключові слова: електронні фонди, електронні колекції, онлайн-доступ, електронна книговидача, публічна бібліотека.

Г. В. Колоскова, аспірант, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

**ЭЛЕКТРОННАЯ КНИГОВЫДАЧА КАК СРЕДСТВО
УДОВЛЕТВОРЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ
ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ ДНЕПРОВСКОГО РЕГИОНА**

Проанализированы особенности формирования, хранения, использования и развития электронных фондов и коллекций документов, выдачи электронных изданий как нового направления информационного обслуживания пользователей публичных библиотек. Определены роль и место электронных изданий в информационном пространстве библиотеки. Рассмотрены перспективы развития электронных фондов и коллекций публичных библиотек, предоставление онлайн-доступа к ним и электронной книговидачей с целью удовлетворения информационных потребностей реальных и удаленных пользователей.

Ключевые слова: *электронные фонды, электронные коллекции, онлайн-доступ, электронная книговыдача, публичная библиотека.*

H. V. Koloskova, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

ELECTRONIC CIRCULATION AS A MEANS OF MEETING INFORMATION NEEDS OF DNIPROPETROVSK REGION USERS

The aim of this paper is to analyze the features of developing, storing and using electronic collections and collections of documents, to provide online access and circulation of electronic publications in public libraries in order to meet the information needs of actual and remote library users of Dnipropetrovsk region. The study aims at identifying the role of electronic publications in the information environment of the library. The author examines the future trends of the development of electronic collections and collections of documents in public libraries, the provision of online access and electronic circulation.

Research methodology. The author uses comparative and analytical methods of research.

Results. The paper presents the main stages of developing the electronic collections of libraries. A new kind of information support of actual and remote users of public libraries in Dnipropetrovsk region is considered. The study suggests the alternative solutions of the problems which make difficulties to the development of electronic collections.

Novelty. The author examines the features of developing, storing and using the electronic collections, the provision of online access to them and electronic circulation as a new sphere of information service for public libraries users in Dnipropetrovsk region.

The practical significance. The proposed alternative versions of developing electronic collections, as well as their future trends described in the paper, can be successfully implemented by public libraries in Dnipropetrovsk region.

Keywords: *electronic collections, electronic circulation, the development of electronic collections, online access, information support, remote users, information service, information needs.*

Постановка проблеми. Поява повнотекстової електронної інформації, упровадження інформаційно-комунікаційних технологій і поширення Інтернету зумовили трансформацію складу та структури бібліотечних фондів і як наслідок — зміну технології інформаційного обслуговування в бібліотеках. До того ж, нині більшість сучасних користувачів читають в електронному форматі на персональних комп'ютерах, рідерах, планшетах, смартфонах. Саме тому вважаємо, що для більшості публічних бібліотек Дніпровського регіону настав той час, коли, крім традиційних фондів та форм роботи, спрямованих на задоволення інформаційних потреб читачів, необхідно створювати електронні фонди та колекції документів, надавати до них онлайн-доступ, а також передбачати можливість видачі електронних видань користувачам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що формування, використання електронних фондів та колекцій документів у біб-

ліотеках зацікавлює багатьох науковців. Теоретичні основи створення, використання, упорядкування фондів електронних документів вивчали українські та зарубіжні дослідники: А. Антопольський, О. Баркова, А. Земсков, Т. Майстрович, Ю. Нохрін, І. Павлуша, І. Резниченко, Ю. Столяров, С. Трифонов, Я. Шрайберг. На проблематику тривалого зберігання авторитетних джерел, сприяння розвитку міжкультурних комунікацій, вільного доступу до глобальних ресурсів звертають увагу І. Антоненко, В. Горовий, І. Давидова, В. Ільганаєва, Л. Костенко, О. Онищенко, А. Соляник, Л. Філіпова, Т. Ярошенко, Т. Єременко, О. Лаврик, Т. Майстрович.

Як зазначає М. Дворкіна, бібліотеки є важливим інститутом інформаційно-документаційного простору, до складу якого входить і електронний компонент. Він може складатися з електронних фондів та колекцій документів, саме тому формування, використання, розвиток електронних колекцій документів, надання до них онлайн-доступу та видача електронних видань у публічних бібліотеках можна розглядати як новий напрям інформаційного обслуговування реальних і віддалених користувачів.

Отже, **мета статті** — виявити основні етапи формування, використання та розвитку електронних фондів і колекцій документів, розглянути можливості надання до них онлайн-доступу та видачі електронних документів як нового напрямку інформаційного обслуговування користувачів публічних бібліотек Дніпровського регіону. Для її досягнення планується визначити роль і місце електронних видань в інформаційному просторі бібліотек, запропонувати заходи щодо подальшого розвитку електронних фондів і колекцій, надання до них онлайн-доступу та видачі електронних видань у публічних бібліотеках з метою задоволення інформаційних потреб реальних та віддалених користувачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом під впливом інтенсивного розвитку цифрових технологій у публічних бібліотеках зарубіжжя поширення набувають поряд із традиційними друкованими електронні видання. Згідно з ДСТУ 7157:2010 «Видання електронні. Основні види та вихідні відомості», електронне видання — це електронний документ, що пройшов редакційно-видавничого опрацювання, має вихідні відомості, вихідні дані та призначений для розповсюдження в незмінному вигляді (*Видання електронні. Основні види та вихідні відомості* : ДСТУ 7157:2010).

Згідно зі словами Ю. Столярова (2003), виникнення електронного документа істотно розширило можливості формування й використання бібліотечного фонду, якісно змінило технологію обслуговування користувачів, проте повністю зберегло сутність бібліотеки як документально-

комунікаційної системи. Фонд електронних документів є не конкурентом паперовим книгам, а важливим доповненням до традиційного фонду.

Нині публічну бібліотеку можна розглядати як сучасний інформаційно-комунікаційний центр, інформаційний простір якого поділяється на дві частини. Перша – фонд традиційних документів, друга складається з електронного фонду та колекцій документів. Основні види електронних видань, які можуть входити до складу електронних фондів публічних бібліотек та бібліотек у мережі Інтернет, подані в табл. 1

Таблиця 1

Основні види електронних видань
(Видання електронні. Основні види та вихідні відомості :
ДСТУ 7157:2010).

№ з. п.	За ознаками	Види електронних видань
1.	Наявністю друкованого еквівалента	Електронний аналог (копія, версія) друкованого видання; електронне видання
2.	Змістом основної інформації	Текстове (символьне); образотворче; звукове; програмний продукт; мультимедійне
3.	Цільовим призначенням	Офіційне; суспільно-політичне; наукове; науково-популярне; популярне; виробничо-практичне; навчальне; літературно-художнє; релігійне; довідкове; видання для дозвілля; рекламне
4.	Технологією використання	Локальне; мережеве
5.	Взаємодією з користувачем	Детерміноване; недетерміноване (інтерактивне)
6.	Періодичністю	Неперіодичне; періодичне; продовжуване
7.	Структурою	Однотомне, багатотомне; серійне

Нині публічні бібліотеки Дніпровського регіону не мають електронних фондів та електронних колекцій документів, крім краєзнавчих, які формує Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека. Причиною того є брак фінансування, відсутність техніки, персоналу. Тому власні проекти бібліотек, спрямовані на створення електронних фондів та колекцій документів, можуть бути одним із варіантів отримання необхідного фінансування від держави або спонсорів.

Однак фінансування – не єдина проблема. Перешкодою щодо формування електронних фондів стає авторське право, зокрема відсутність у законодавстві чіткого визначення прав книгозбірень стосовно зберігання і надання можливості користуватися електронними версіями дру-

кованих видань з науковою, освітянською і культурологічною цілями в режимі онлайн. Закон про авторське право надає дозвіл сканування друкованих видань і репродукування з метою архівування, проте можливість операцій обмежена. Тому нині бібліотекам необхідно отримувати від авторів ліцензію на зберігання, необмежений перегляд, завантаження і друкування матеріалів, що залежить від наявності коштів.

Досвід роботи книгозбірень зарубіжних країн засвідчив: електронні книги стали важливою формою читання. Аналіз сайтів бібліотек ближнього зарубіжжя довів, що, наприклад, колектив фахівців Центральної міської бібліотеки м. Таллінн створив власну електронну бібліотеку ELLU – інформаційну систему, призначену для зберігання та використання електронних видань. Е-бібліотека дозволяє користувачам читати книги з домашнього комп'ютера, планшета або смартфона. Е-бібліотека Over Drive Талліннської ЦБ пропонує користувачам читати або слухати електронні книги російською, англійською мовами. Такі книги видаються читачам на 21 день і автоматично повертаються до бібліотеки (*Сайт Центральної Міської бібліотеки м. Таллінн*).

Саме тому спробуємо визначити основні етапи створення, формування, зберігання електронних фондів документів і колекцій публічних бібліотек, дослідити роль в обслуговуванні користувачів та інформаційному просторі бібліотеки за умови переходу до моделі інформаційно-комунікаційного центру у звичайному та електронному середовищах.

Фонд електронних копій документів можна розглядати як розподілену інформаційну систему, що забезпечує створення, зберігання, використання документів в електронному форматі і можливість мережевого доступу до них в державних публічних бібліотеках (Столяров, 2003).

Електронні колекції та фонди бібліотеки формують за допомогою оцифрування документів, зокрема можна запропонувати моделі аутсорсингу та самостійної роботи бібліотеки з оцифрування.

Використання моделі аутсорсингу дозволить бібліотекам за необхідних витрат на оплату послуг сторонньої організації значно зекономити кошти, оскільки в усьому разі немає необхідності купувати дороге обладнання й оплачувати навчання бібліотекарів. Самостійна робота бібліотеки над оцифруванням документів потребує значних витрат на придбання обладнання та програмного забезпечення, навчання персоналу, але це надає бібліотекам певні переваги: гарантовану легітимність електронних документів, оскільки сама бібліотека узгоджує всі юридичні питання з правовласниками; повний контроль матеріалів та їх оброблення; відсутність ризиків із транспортуванням документів; швидку оцінку якості кінцевого продукту; відсутність третьої сторони, а отже зобов'язань перед нею (*Методические рекомендации по оцифровке*

библиотечных фондов областных государственных и муниципальных библиотек Свердловской области).

У контексті створення, формування та використання електронних колекцій документів та організації онлайн-доступу до них відзначимо досвід роботи колективу фахівців Центральної бібліотечної системи м. Шахтинськ (Казахстан) (*Сайт Центральної Миської Публічної бібліотеки м. Шахтинськ*).

У 2014 р. відділ комплектування та обробки літератури почав формувати фонд електронних книг, на сьогоднішній день їх кількість становить 1600, зокрема 4 книги казахською мовою. В електронному каталозі створено розділ «Е-книга». У фонді електронних книг представлені різні жанри: класика, галузева, навчальна та дитяча література. Читати електронні книги в режимі онлайн або завантажити можна на сайті бібліотеки в розділі «Читаємо книги Online». Особливо популярна ця послуга серед молоді, найактивніше читають класичні твори, праці з психології, навчальну літературу, новинки художньої літератури. Усі книги представлені у форматах .txt, .doc, .pdf, .fb2 (*Сайт Центральної Миської Публічної бібліотеки м. Шахтинськ*).

Цікавою з точки зору нових форм задоволення інформаційних потреб сучасних користувачів можна вважати послугу користування електронними читанками, яку надає своїм користувачам публічна бібліотека імені Лесі Українки м. Київ. Бібліотека вможливає попередні замовлення та завантаження в електронну книгу для читання (*E-Book*) потрібної художньої чи навчальної літератури з сайтів безплатних легальних електронних бібліотек. Бібліотека інформує користувачів про можливість використання пристроїв для читання електронних книг, що наявні у фонді інформаційних ресурсів бібліотеки; про книги, завантажені в електронну читанку із легальних електронних бібліотек; консультує, надає поради користувачам щодо роботи з електронними читанками, поповнює контент електронних читанок згідно із запитом користувачів за профілем комплектування фонду, з дотриманням вимог авторського права та умов їх придбання/передачі бібліотеці власником контенту. Скористатися електронною читанкою можна в читальній залі бібліотеки, у відділах краєзнавчої літератури та бібліографії, літератури іноземними мовами та у відділі мистецтв (*Сайт Центральної Миської Публічної бібліотеки ім. Лесі Українки м. Київ*).

Прикладом власного проекту публічної бібліотеки, спрямованого на створення електронної колекції документів та отримання необхідного фінансування від держави або спонсорів може бути «Електронна бібліотека» вищезазначеного закладу (*Сайт Центральної Миської Публічної бібліотеки ім. Лесі Українки м. Київ*).

Проект передбачає можливість безоплатного доступу користувачів до повнотекстових ресурсів, музичних творів, інших оцифрованих документів з фонду бібліотеки; надання користувачам якісно нових можливостей роботи з інтегрованим інформаційним ресурсом бібліотеки в єдиній точці доступу; створення електронних копій друкованих документів, що розміщуються у фондах бібліотеки для збереження культурної спадщини, запобігання фізичному зношенню документів; підвищення ефективності використання документів, розкриття фондів бібліотеки; уможливлення одночасного користування виданням багатьом користувачам. Планується, що ЕБ стане складовою Національної електронної бібліотеки.

Висновки. Основними етапами створення електронних колекцій і фондів документів можна вважати такі: виявлення, дослідження інтересів та потреб користувачів бібліотеки відповідно до профілю діяльності; визначення критеріїв відбору документів до електронних фондів і колекцій; створення відповідного структурного підрозділу, який здійснюватиме оцифрування документів та формування електронних колекцій документів; наявність персоналу; оцифрування видань; формування фондів, заходів зі зберігання та використання електронних копій документів відповідно до чинних вимог законодавства; розроблення комплексу заходів з метою задоволення інформаційних потреб користувачів, прогнозування розвитку подальшої діяльності.

Аналіз бібліотечних сайтів ближнього зарубіжжя свідчить, що публічні бібліотеки тільки починають створювати власні електронні колекції та фонди. Власні краєзнавчі колекції електронних повнотекстових видань формують обласні універсальні наукові бібліотеки та ЦБС публічних бібліотек для дорослих. Досвід роботи зарубіжних бібліотек демонструє — нині електронний фонд документів — важлива складова інформаційного простору сучасної бібліотеки, саме тому вона може істотно доповнювати традиційні фонди бібліотек.

Отже, створення електронних колекцій документів, надання до них онлайн-доступу та видача електронних видань — новий та перспективний напрям діяльності для більшості публічних бібліотек Дніпровського регіону. Основними проблемами формування електронних фондів є: недостатнє фінансування, відсутність техніки, персоналу, невизначеність у законодавстві прав книгозбірень щодо зберігання й надання можливості користуватися електронними версіями друкованих видань у наукових, освітніх і культурологічних цілях тощо. Одним із варіантів вирішення означених проблем та перспективою подальшого розвитку можуть бути власні проекти бібліотек щодо створення електронних фондів та колекцій документів й отримання необхідного фінансуван-

ня від держави або спонсорів. Другий — формування повнотекстових корпоративних електронних фондів і колекцій документів бібліотеками Дніпровського регіону й надання можливості онлайн-доступу фізичним та віддаленим користувачам.

Нині формування електронних фондів публічних бібліотек актуальне як для бібліотекознавців, так і для практиків бібліотечної справи. І саме тому надалі за належного фінансування, наявності технічного забезпечення та персоналу публічні бібліотеки зможуть формувати власні колекції електронних видань, а також надавати доступ до віддалених електронних фондів, електронних бібліотечних систем та баз даних, що буде важливим доповненням до традиційного фонду документів. А видачу електронних видань і надання до них дистанційного доступу реальним та віддаленим користувачам розглядаємо як один із головних елементів інформаційного обслуговування користувачів публічних бібліотек Дніпровського регіону.

Перспективи подальших досліджень. Оскільки створення електронних фондів і колекцій документів, надання до них онлайн-доступу реальним та віддаленим користувачам є новим і перспективним напрямом для задоволення інформаційних потреб сучасних користувачів публічних бібліотек, у наступній статті розглядатимемо електронні фонди і колекції як складову бібліотечно-інформаційного потенціалу Дніпровського регіону.

Список посилань

- Видання електронні. Основні види та вихідні відомості: ДСТУ 7157:2010.* [Чинний від 1996-01-01]. Київ: Держспоживстандарт України, 2010, 18 с. (Національні стандарти України). Відновлено з https://ntb.pstu.edu/images/N.../DSTU_7157_2010.pdf.
- Методические рекомендации по оцифровке библиотечных фондов областных государственных и муниципальных библиотек Свердловской области.* Восстановлено из <http://mkso.ru/data/File/dosug/rekomendacii%20po%20ocifrovke%20fondov%20bibliotek.pdf>.
- Сайт Центральної Міської Публічної бібліотеки ім. Лесі Українки м. Київ.* Відновлено з <http://lucl.kiev.ua/>.
- Сайт Центральної Міської Публічної бібліотеки м. Шахтинськ.* Відновлено з <http://shahtinsklub.kz/ru/pbd/>.
- Сайт Центральної Міської бібліотеки м. Таллінн.* Відновлено з <http://keskraamatukogu.ee/ru/>.
- Столяров, Ю. Н. (2003). *Електронний бібліотечний фонд.* Восстановлено из http://www.rba.ru/content/activities/section/12/mag/mag05/3.php?papka=12&id_sec=11#2.

References

- Electronic editions. Main types and outline: NSU 7157: 2010.* [Effective from 01/01/1996]. Kyiv: Derzhspozhyvstandart of Ukraine, 2010, 18 p. (National

-
- Standards of Ukraine). Retrieved from https://ntb.pstu.edu/images/N.../DSTU_7157_2010.pdf. [In Ukrainian].
- Methodological recommendations on the digitization of library funds of the regional state and municipal libraries of the Sverdlovsk Region*. Retrieved from <http://mkso.ru/data/File/dosug/rekomendacii%20po%20ocifrovke%20fondov%20bibliotek.pdf>. [In Russian].
- The site of the Central City Public Library Lesia Ukrainka of Kyiv*. Retrieved from <http://lucl.kiev.ua/>. [In Ukrainian].
- The site of the Central Public Library of the city of Shahtynsk*. Retrieved from <http://shahtinsklub.kz/en/pbd/>. [In Ukrainian].
- The site of The Central City Library of Tallinn*. Retrieved from <http://keskraamatojas.ee/ru/>. [In Ukrainian].
- Stolyarov, Yu.N. (2003). *Electronic library fund*. Retrieved from http://www.rba.ru/content/activities/section/12/mag/mag05/3.php?papka=12&id_sec=11#2. [In Russian].

Надійшла до редколегії 03.09.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.11

УДК 316.6:659.9]:004.7 (043.3)

О. В. Курбан, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, Київський університет імені Б. Грінченка, Київський національний університет імені Т. Шевченка, м. Київ

kurbanbairam0791@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-3937-7441

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА

Досліджено використання інноваційних технологій у сучасних медіа: систем підтримки прийняття управлінських рішень, штучних нейронних мереж та ройового інтелекту. Проблематика систематизації управлінських процесів сягає XVII ст., коли Р. Декарт, Г. Галілей та Е. Торрічеллі вперше порушили це питання. Нині означені технології в медіапросторі застосовують недостатньо, що потребує їх наукового опрацювання. Найперспективнішим використанням систем підтримки управлінських рішень у традиційних медіа (телебачення, радіо, преса) є системний моніторинг із формуванням відповідних баз даних та графічною презентацією результатів. Застосування штучних нейронних мереж ефективніше для новітніх медіа, зокрема соціальних онлайн-мереж та інтерактивних інтернет-видань. Принципи й відповідні системи ройового інтелекту будуть зручним інструментом управління інформаційними процесами саме в соціальних онлайн-мережах.

Ключові слова: *медіа, соціальні онлайн-мережі, системи підтримки управлінських рішень, нейронні мережі, ройовий інтелект.*

А. В. Курбан, кандидат наук по социальным коммуникациям, доцент, Киевский университет имени Б. Гринченко, Киевский национальный университет имени Т. Шевченко, г. Киев

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ В СОВРЕМЕННЫХ УКРАИНСКИХ МЕДИА

Исследовано проблематику использования в современных медиа инновационных технологий: систем поддержки принятия управленческих решений, искусственных нейронных сетей и роевого интеллекта. Проблематику систематизации управленческих процессов исследовали Р. Декарт, Г. Галилей и Е. Торричелли в XVII в. Сейчас рассматриваемые технологии в медиапространстве применяются недостаточно широко, что обуславливает отсутствие системной апробации и научной проработки этого вопроса. Наиболее перспективным использованием систем поддержки управленческих решений в традиционных медиа (телевидение, радио, пресса) является системный мониторинг с формированием соответствующих баз данных и графической презентацией результатов. Применение искусственных нейронных сетей более эффективно для инновационных медиа, в частности социальных онлайн-сетей и интерактивных интернет-изданий. Принципы и соответствующие системы роевого интеллекта бу-

дуг более удобным инструментом управления информационными процессами непосредственно в социальных онлайн-сетях.

Ключевые слова: *медиа, социальные онлайн-сети, системы поддержки принятия управленческих решений, нейронные сети, роевой интеллект.*

O. V. Kurban, Candidate of Sciences in Social Communications, Associate Professor, Borys Grinchenko Kyiv University, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF MANAGEMENT OF INFORMATION PROCESSES IN MODERN UKRAINIAN MEDIA

The aim of the article is to study the issues of the use of innovative technologies in modern media: management decision support systems, artificial neural networks and Swarm Intelligence.

Research methodology is based on such general scientific methods as: synthesis, analysis of comparison, as well as applied: modelling, forecasting.

Results. The study of systematization of management processes dates back to the seventeenth century, when R. Descartes, G. Galilei and E. Torricelli first raised this issue. Today, these technologies are not widely used in the media space, which requires a scientific elaboration of this issue. The most promising use of support systems for management solutions in traditional media (television, radio, press) is system monitoring with the formation of relevant databases and graphical presentation of the results. The use of artificial neural networks is more effective for the latest media, including social online networks and interactive online publications. The principles and corresponding roaming intelligence systems will be a convenient tool for managing information processes precisely in social online networks.

Novelty. This study enabled to summarize the experience of using innovative information management tools in social online networks and to identify promising directions for their further development, in particular in such areas as systems for making decisions, Swarm Intelligence, artificial neural networks.

The practical significance lies in the prospect of applying innovative management tools to social networks, in the process of training, implementation of practical tasks and further scientific research.

Keywords: *social online networks, support systems of managerial decision-making, Swarm Intelligence, artificial neural networks.*

Постановка проблеми. На думку провідних фахівців з інформаційних технологій, людство сьогодні перебуває напередодні значного прориву в галузі цифрових комунікацій, орієнтованих на забезпечення ефективного розвитку суспільних відносин в усіх їх проявах. Футурологічні концепції прогнозують всеохоплюючий розвиток інтернет-технологій формату web 4.0 та штучного інтелекту, які мають позбавити людство від рутинної роботи у сферах планування та реалізації управлінських процесів, залишивши профільним фахівцям завдання визначати генеральну стратегію та окреслювати межі управлінських рішень тактичного рівня. У межах експериментальних проєктів і прототи-

пів програмно-апаратного забезпечення ці технології вже використовуються у виробництві, державному урядуванні, бізнесі та поступово в медійному середовищі. У цьому аспекті людського прогресу наявні значні переваги, але є й зворотна сторона, що може призвести до негативних наслідків як технологічних, так і гуманітарних. Головний негативний аспект у цьому сенсі — розширення можливостей для маніпулювання громадською думкою та здійснення гуманітарних агресій із застосуванням інноваційних (інтернет-видання, соціальні мережі) та традиційних медіа (телебачення, радіо, преса).

Нині особливого значення набуває використання інноваційних цифрових й управлінських технологій у гуманітарному середовищі, зокрема в медіа, що відзначається високим рівнем творчості, креативності та нестандартності, які не характерні для автоматизованих систем і штучного інтелекту.

Таким чином, **мета** статті — проаналізувати ситуацію та визначити перспективні напрями розвитку високих цифрових й управлінських технологій у процесі управління сучасними медіа, зокрема соціальними онлайн-мережами.

Досягнення означеної мети потребує вирішення таких **завдань**:

- аналіз рівня дослідження проблематики;
- систематизація та класифікація ключових інструментів управління інформаційними процесами в медіа;
- розроблення рекомендацій щодо подальшого вдосконалення управлінських процесів у медіа.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про достатньо активне обговорення порушеної теми в ЗМІ та професійному середовищі й недостатню увагу представників профільних галузей вітчизняної науки.

Уперше технології управління соціальними процесами почали розробляти провідні вчені ще в XVII ст., зокрема Р. Декарт (філософські аспекти), Г. Галілей та Е. Торрічеллі (механістичні аспекти), котрі, застосовуючи технічні новації, намагалися моделювати природу, підлаштовуючи її під певні соціальні функції (Ярцев). У подальшому засоби планування та управління соціальними процесами аналізували переважно в контексті розвитку виробництва й механістичних технологій, що зумовлено специфікою цивілізаційних процесів тих часів.

У першій половині XX ст. алгоритми управління соціальними процесами розробляли Б. Рассел та А. Уайтхед у спільній праці «Основи математики» (Рассел и Уайтхед, 2005).

Уперше до питань автоматизованого управління соціальними процесами звернувся англійський математик і розробник першої електрич-

ної обчислювальної машини Алан Тюрінг, котрий замислився над питанням створення штучного інтелекту та порівняння його з людським (Тьюрінг, 2016; 2018). Зокрема на основі його концептуального тесту («Тест А. Тюрінга») нині вимірюється ефективність управлінських процесів комп'ютерних програм.

У подальшому, протягом ХХ ст. зазначене питання порушувалося в працях К. Цузе, В. Пітса, В. Мак-Каллока, котрі розпочали створювати базову концепцію теорії нейронних мереж (Мак-Каллок и Питтс, 1956).

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. основними напрямками розвитку прикладних і теоретичних розвідок у питаннях розроблення управлінських технологій стали системи штучного інтелекту (АСУ, web 1.0-3.0, ройовий інтелект), зокрема штучні нейронні мережі, які іноді визначають як інструменти «поглибленого навчання» (Шарафиев). Створюються прототипи програм штучної генерації та агрегації контенту для медіа у вигляді статей (*LiveIntellect*). Серед таких можна визначити французьку компанію Yuseop та іспанський стартап Narrativa.

Особливого розвитку зазначені технології набули під час активного протистояння в інформаційній сфері між Російською Федерацією та західним світом у зв'язку з гібридною агресією Кремля проти України та конфліктами навколо Сирії й Північної Кореї. Так, безпосередньо перед початком збройного протистояння в Україні, Служба зовнішньої розвідки РФ замовила три системи автоматизованого управління інформаційними процесами в соціальних онлайн-мережах (Барабанов, Сафронов и Черненко). Аналогічні системи управління інформаційними процесами в медіа свого часу взяли на озброєння й провідні країни Заходу, передусім США, Німеччина, Франція. Як окремий напрям розвитку така система існує в структурах НАТО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підтримавши ідеї створення штучних систем управління інформаційними процесами в сучасних медіа, провідні світові виробники програмних систем та засобів у тестовому режимі випробували такі можливості.

Першими розробками в цьому аспекті були автоматизовані системи пошуку й ідентифікації інформації в медіа, що базуються на принципах OSINT (Open source intelligence). Під цей алгоритм розроблялися різноманітні програми, орієнтовані на певні рівні пошуку. Такі розробки стали логічним продовженням відповідних дій, що здійснювалися раніше в ручному форматі.

Одними із перших, широковідомих прикладів використання штучного інтелекту в процесі генерації контенту, стали розроблення та запуск кілька років тому компанією Microsoft програми управління пер-

сональним акаунтом у соціальній мережі Twitter («Искусственный интеллект» от Microsoft за сутки полюбил Гитлера и возненавидел феминисток»). Наступний етап — створення програми, яка дозволила спілкуватися реальним користувачам соцмереж із програмою, що мала «інтелект» сімнадцятирічного підлітка («Бот для душевных разговоров. Microsoft создала искусственный интеллект, который общается, как 17-летняя девочка»). Згодом почали розроблятися та активно поширюватися програми автоматичного або напівавтоматичного створення текстового, графічного та відеоконтенту.

Таким чином, на початок ХХІ ст. людство набуло можливості оптимізувати інформаційні процеси в медійному просторі, відповідно й здобуло інструменти здійснення швидкого та масового впливу на громадську думку в масштабах окремих країн, а завдяки соціальним мережам — і в планетарному масштабі. Зрозуміло, маючи такі можливості, окремі країни почали використовувати їх з метою отримати суттєві переваги в міждержавних протистояннях в економічних, політичних, військових, дипломатичних та інших аспектах.

Нині основними напрямками розвитку технологій управління інформаційними процесами в медійному просторі є: системи підтримки прийняття управлінських рішень (СППУР), штучні нейронні мережі та штучний ройовий інтелект.

Технологія СППУ існує у двох форматах — автоматичному та ручному.

Автоматичний формат — певне програмне забезпечення, спрямоване на розроблення управлінських рішень відповідно до певних завдань, з урахуванням конкретних обставин та особливостей ситуації. Типовим прикладом таких програм є SPPUR Management Online (оптимізація управлінських функцій керівника проекту), SPPUR Doc Design (управління документообігом), 1-С (бухгалтерія, документообіг) та ін.

У ручному форматі СППУР — це переважно технологічні стандарти управлінських рекомендаційних рішень. Такими, наприклад, є стандарти ISO від Міжнародної організації зі стандартизації (International Organization for Standardization). Серед них ближче до медійної сфери такі: ISO 4 (система скорочень назв періодичних видань), ISO 9 (транслітерація символів кирилиці в латиницю), ISO 6000 (рекомендації щодо запровадження соціальної корпоративної відповідальності) тощо.

Використовуючи технології СППУР у медіа й передусім у соціальних мережах, можна зосередитися на такому напрямі роботи, як пошук та ідентифікація інформації за допомогою системи OSINT. У такому разі користувачі відповідного програмного забезпечення мають можливість оптимізувати рутинні процеси ручного пошуку й обробки (пере-

вірки) журналістських матеріалів, автоматизувати систематизацію (у базах даних) та візуалізацію (у вигляді таблиць і графіків) кінцевої інформації. Ці програми ефективно вирішуватимуть такі завдання, як моніторинг «класичних» ЗМІ (телебачення, преса, радіо) та інноваційних медіа (соціальні мережі).

Штучні нейронні мережі, як зазначалося вище, базуються на принципах глибинного навчання, що вможливить системну мімікрію суб'єктів інформаційно-комунікаційних процесів у межах конкретних мережевих середовищ. Це дозволяє безпечно контролювати або навіть впливати на певні процеси.

Основними напрямками застосування цієї технології є:

- ідентифікація та класифікація образів (фото, відео, графічні зображення);
- формування кластерів (класифікація та ідентифікація повідомлень);
- прогностика (передбачення певних сценаріїв перебігу подій);
- компонування контенту встановленням асоціативних зв'язків (бази даних повідомлень або персональної інформації).

За типами штучні нейронні мережі поділяються на: із прямими зв'язками (лінійні комунікації), зворотними зв'язками (двосторонніми каналами комунікації) та регулярні (множинні канали комунікації) («Нейронные сети в компьютерной инженерии»). За своїми характеристиками кожен із цих типів має свої напрям і специфіку застосування в медіа.

Мережі з прямими зв'язками характерні для медіа, які вибудовують лінійну схему комунікації із цільовими групами, належать до традиційних ЗМІ (телебачення, преса, радіо). Ідеться про рекламні повідомлення, оголошення, анонси. В інтернет-просторі це може стосуватися формату web 1.0, типових сайтів і порталів.

Інформаційні системи та комп'ютерні програми, створені на основі нейронних мереж зі зворотними зв'язками, зручніші для типових форматів web 2.0–3.0, тобто соціальних онлайн-мереж. Такі системи можуть бути подані різноманітними www-ботами, чат-ботами, вірусними комп'ютерними програмами.

Регулярні штучні нейронні мережі в сучасних медіа репрезентовані лише окремими прототипами та перспективними розробками. У цьому разі можна лише передбачити перспективи їх розвитку й попередньо вести мову про формат web 4.0, який ще визначається як «інтернет речей», або інтеграцію із програмами, що базуються на принципах ройового інтелекту. Подібні за принципами функціонування до цього типу

нейронних мереж у широкому використанні хіба що агрегатори новин, наприклад, «Яндекс. Новости», «Рамблер. Новости», «Ukrnet».

Аналізуючи перспективи й потенціал використання принципів ройового інтелекту та відповідного комп'ютерного програмного забезпечення з управління інформаційними процесами в медіасфері, зазначимо, що це практично недосліджена сфера. Нині в публічному просторі не зафіксовано жодного випадку застосування таких інструментів. Принципи ройового інтелекту почали використовувати військові для узгодження роботи з управління безпілотними апаратами (дронами).

Основою штучного ройового інтелекту є принципи групової поведінки біологічних одиниць, якими названо відповідні алгоритми. Серед них найвідоміші (Водолазский, Егоров и Краснов, 2017):

- «метод роя часток» (пошук оптимальної активності часток у просторі з метою посідання найкращих позицій);
- «алгоритм мурах» (пошук оптимального шляху руху для отримання певних результатів у пошуку їжі та подолання перешкод);
- «алгоритм бджоли» (розподіл обов'язків між суб'єктами під час виконання певних завдань у процесі пошуку їжі та захисту власної території).

Крім зазначених вище, основних алгоритмів, трапляються не такі відомі: «альтруїзму», «гравітаційного пошуку», «штучної імунної системи», «зозулі», «крапель води» тощо.

У медіа управлінські рішення та програмне забезпечення, що базуються на принципах ройового інтелекту, можна використовувати для забезпечення багатьох функцій: пошуку контенту в усіх типах медіаресурсів й особливо в соціальних мережах; для передбачення певних подій та перебігу конкретних процесів, якщо відомі вихідна ситуація та потенціал суб'єктів процесів; для створення та управління вірусним контентом у соціальних мережах; для планування інформаційних кампаній у класичних ЗМІ та соціальних мережах.

Таким чином, проаналізувавши в контексті сучасних медіа зміст та базові механізми трьох варіантів розвитку управлінських технологій – СППУР, штучних нейронних мереж та штучного ройового інтелекту, можна визначити основні перспективні напрями розвитку на найближчі кілька років. Передусім це стосується українського медіапростору, який нині зазнає значного зовнішнього тиску і потребує певного впорядкування.

Спочатку необхідно розробити програмно-апаратне забезпечення, що дозволить оптимізувати виконання рутинних завдань із пошуку та перевірки журналістських матеріалів. Це надто важливо для створення ефективної системи виявлення та нейтралізації інформаційних загроз.

В основі цієї роботи можуть бути системи штучних нейронних мереж та ройового інтелекту. Це можуть бути програми автоматизованого моніторингу ЗМІ та соціальних мереж із первинною обробкою, систематизацією інформаційних повідомлень (бази даних) та графічною візуалізацією отриманих результатів. У цьому сенсі у світовій практиці є багато розробок, на основі яких можна створювати програми відповідно до вітчизняного медіапростору. Цей напрям роботи необхідно реалізувати в системі роботи профільних державних структур, таких як Міністерство інформаційної політики, Міністерство іноземних справ, Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки України, як альтернативне, незалежне джерело його можна використовувати в окремих громадських проєктах, що реалізуватимуться громадськими організаціями, профільними навчальними та науково-дослідними закладами.

Для об'єднання суспільства та мобілізації всіх ресурсів з метою захисту від зовнішніх інформаційних агресій та внутрішніх розколів можна використовувати технології СППУР і штучного ройового інтелекту. За допомогою передбачення колективної поведінки та розгортання певних ситуацій у соціальних мережах, реакції на інформаційні кампанії в традиційних ЗМІ, профільні державні структури та громадські об'єднання можуть запобігти виникненню критичних ситуацій та конфліктів у суспільстві та сформувати потужний ментальний бар'єр проти зовнішніх гуманітарних агресій і внутрішніх розколів.

Для формування конкурентоздатного медіасередовища, здатного забезпечити українське суспільство значною кількістю альтернативних, незалежних джерел інформації, можна використати алгоритми штучних нейронних мереж та СППУР. Це дозволить організувати незалежні «фабрики контенту», якісні та достовірні інформаційні матеріали, контроль за виробництвом яких здійснюватиметься за допомогою мережі фактчекінгових проєктів.

Означені вище напрями розвитку інноваційних технологій управління інформаційними процесами в медіа перспективні та надзвичайно затребувані в умовах сучасної ситуації, що склалася в Україні. Науковий потенціал, система державного управління та громадянська активність дозволять Україні абсолютно безперешкодно реалізувати зазначені завдання.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, маємо зацентувати вітчизняне наукове та експертне середовища на необхідності активного засвоєння та реалізації на практиці таких сучасних технологій управління інформаційними процесами, як системи підтримки прийняття управлінських рішень, штучні нейронні мережі та штучний ройовий інтелект.

Означені технології мають тривалу історію розвитку, починаючи з XVII ст. (Р. Декарт, Г. Галілей та Е. Торрічеллі). Протягом кількох століть відбувався їх повільний розвиток, переважно в контексті еволюції механістичних технологій, і тільки наприкінці XX — на початку XXI ст. головний акцент перенесено на гуманітарні аспекти розвитку цих технологій.

Кожний із зазначених напрямів розвитку комунікаційних технологій специфічний за механізмами реалізації та має чітко визначену власну сферу застосування. Так, СППУР, орієнтовано на розроблення та реалізацію медійних проєктів. Штучні нейронні мережі ефективно забезпечують пошук та поширення контенту, а штучний ройовий інтелект — планування та передбачення комунікаційних процесів.

Маючи доволі потужний потенціал, сучасна вітчизняна наука, профільні державні структури та громадські об'єднання можуть вирішити багато питань, пов'язаних із розвитком прозорого та конкурентоспроможного медійного середовища, захищеного від зовнішніх загроз та внутрішніх деструктивних конфліктів. Для реалізації цього завдання потрібні передусім ініціатива всіх представників ключових секторів українського суспільства та підтримка західних партнерів.

Список посилань

- Барабанов, И., Сафронов, И. и Черненко, Е. Разведка ботом: СВР займется социальными сетями. *Коммерсант*. Взято из <https://www.kommersant.ru/doc/2009256>.
- Бот для задушевных разговоров. Microsoft создала искусственный интеллект, который общается, как 17-летняя девочка. *Meduza*. Взято из: <https://meduza.io/feature/2016/02/09/bot-dlya-zadushevnyh-razgovorov>.
- Водолазский, И., Егоров, А. и Краснов, А. (2017). Роевой интеллект и его наиболее распространённые методы реализации. *Молодой ученый*, 4, 147–153. Взято из: <https://moluch.ru/archive/138/38900>.
- «Искусственный интеллект» от Microsoft за сутки полюбил Гитлера и возненавидел феминисток. *Meduza*. Взято из <https://meduza.io/shapito/2016/03/24/iskusstvennyy-intellekt-ot-microsoft-za-sutki-polyubil-gitlera-i-voznenavidel-feministok>.
- Искусственный интеллект для написания текстов — статей, новостей. *LiveIntellect*. Взято из http://www.liveintellect.ru/tags/generacija_teksta/
- Мак-Кллок, У. и Питтс, В. (1956). Логическое исчисление идей, относящихся к нервной активности. *Автоматы* (с. 363–384). Москва: Издательство иностранной литературы.
- Нейронные сети в компьютерной инженерии. *Studfiles*. Взято из: <https://studfiles.net/preview/5683134/>
- Рассел, Б. и Уайтхед, А. (2005). *Основания математики: монография*. Самара: Издательство Самарского университета.

- Тьюринг, А. (2018). *Вычислительные машины и разум*. Москва: АСТ.
- Тьюринг, А. (2016). *Может ли машина мыслить?* Москва: Едиториал УРСС.
- Шарафиев, И. Что такое deep learning и почему о нем все говорят? *Хайтек*. Взято из: https://hightech.fm/2018/04/18/what-is-deep-learning_
- Ярцев, А. Философия науки и техники: проблемы начала XXI века. *Books. Google*. Взято из https://books.google.com.ua/books?id=PRDJDgAAQBAJ&pg=PT26&lpg=PT26&dq=%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5+%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D1%8B+%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F+17+%D0%B2%D0%B5%D0%BA&source=bl&ots=-Fqd-V_jqSA&sig=7DbJO7E6T-OG9F3wOAFdzkXwxKY&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjp2ZO-kfbbAhXJXiwKHdLKCvwQ6AEIZzAQ#v=onepage&q=%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82-%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D1%8B%20%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F%2017%20%D0%B2%D0%B5%D0%BA&f=false.

References

- Barabanov, I., Safronov, I. and Chernenko, E. Bot Intelligence: The Foreign Intelligence Service will be engaged in social networks. *Kommersant*. Retrieved from <https://www.kommersant.ru/doc/2009256>. [In Russian].
- Bot for intimate conversations. Microsoft created an artificial intelligence that communicates like a 17-year-old girl. *Meduza*. Retrieved from <https://meduza.io/feature/2016/02/09/bot-dlya-zadushevnyh-razgovorov>. [In Russian].
- Vodolazsky, I., Egorov, A. and Krasnov, A. (2017). Root intelligence and its most common methods of implementation. *Molodoj uchenyj*, 4, 147-153. Retrieved from <https://moluch.ru/archive/138/38900>. [In Russian].
- “Artificial intelligence” from Microsoft for a day fell in love with Hitler and hated feminists. *Meduza*. Retrieved from <https://meduza.io/shapito/2016/03/24/iskusstvennyy-intellekt-ot-microsoft-za-sutki-polyubil-gitlera-i-voznenavidel-feministok>. [In Russian].
- Artificial intelligence for writing texts — articles, news. *LiveIntellect*. Retrieved from http://www.liveintellect.ru/tags/generacija_teksta/ [In Russian].
- McCloughock, W. and Pitts, W. (1956). Logical calculation of ideas related to nervous activity. *Automatic machines* (pp. 363-384). Moscow: Foreign Literature Publishing House. [In Russian].
- Neural networks in computer engineering. *Studfiles*. Retrieved from: <https://studfiles.net/preview/5683134/>. [In Russian].
- Russell, B. and Whitehead, A. (2005). *Foundations of mathematics: monograph*. Samara: Samara State University Press. [In Russian].

- Turing, A. (2018). *Computers and the mind*. Moscow: AST. [In Russian].
- Turing, A. (2016). *Can the machine think?* Moscow: Editorial URSS. [In Russian].
- Sharafiev, I. What is deep learning and why is everyone talking about it? *High tech*. Retrieved from <https://hightech.fm/2018/04/18/what-is-deep-learning>. [In Russian].
- Yartsev, A. Philosophy of Science and Technology: Problems of the Beginning of the 21st Century. *Inbooks. Google*. Retrieved from https://books.google.com.ua/books?id=PRJDgAAQBAJ&pg=PT26&lpq=PT26&dq=%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5+%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D1%8B+%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F+17+%D0%B2%D0%B5%D0%BA&source=bl&ots=-FqdV_jqSA&sig=7DbJO7E6T-OG9F3wOAFdzkXwxKY&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwj2ZO-kfbbAhXJXiWKhDLKCvwQ6AEIzZzAQ#v=onepage&q=%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D1%8B%20%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F%2017%20%D0%B2%D0%B5%D0%BA&f=false. [In Russian].

Надійшла до редколегії 12.09.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.12

УДК 621.39

О. Т. Патряк, кандидат економічних наук, викладач кафедри документознавства, інформаційної діяльності та українознавства, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль
oleksandro4ka@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7844-3587>

РОЗВИТОК ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Досліджено стан та перспективи розвитку ринку телекомунікаційного зв'язку в Україні, визначено співвідношення показників розвитку галузі із загальними тенденціями розвитку економіки України, виокремлено перешкоди, що стримують розбудову інформаційного суспільства в Україні, сформовано комплексне розуміння галузевих особливостей та тенденцій, що надасть змоги отримати немало переваг як безпосередньо підприємствам, так і споживачам таких послуг, а також державі загалом.

Ключові слова: телекомунікаційні підприємства, інформаційне суспільство, інформаційний простір.

А. Т. Патряк, кандидат экономических наук, преподаватель кафедры документоведения, информационной деятельности и украиноведения, Тернопольский национальный экономический университет, г. Тернополь

РАЗВИТИЕ ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

Исследовано состояние и перспективы развития рынка телекоммуникационной связи в Украине, выявлено соотношение показателей развития отрасли с общими тенденциями развития экономики Украины, выделены препятствия, сдерживающие развитие информационного общества в Украине, сформировано комплексное понимание отраслевых особенностей и тенденций, позволяющие получить ряд преимуществ как непосредственно предприятиям, так и потребителям таких услуг, а также государству в целом.

Ключевые слова: телекоммуникационные предприятия, информационное общество, информационное пространство.

O. T. Patryak, Candidate of Economical Sciences, lecturer of the Department of Documentation, Information Activity and Ukrainian Studies, Ternopil National Economic University, Ternopil

THE DEVELOPMENT OF TELECOMMUNICATION SPACE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE BUILDING OF INFORMATION SOCIETY

The purpose of this paper is to study the telecommunication market conditions in Ukraine, determine its development trends, and describe the overarching challenges.

Research methodology. The author uses the general scientific and special research methods, in particular statistic methods for the analysis of official statistics and expert inspection of business analysts' data, generalization method and comparison method defining dynamics and structure of telecommunication market in Ukraine, and diagram method giving the possibility to increase data verification.

Results. The article is concerned with the conditions and development prospects of telecommunication market in Ukraine. The main tendencies of telecommunication enterprises activities were specified. The importance of national and foreign investments for subscriber growth was determined. Having analyzed the quality coefficients of corporate activities, the author considers the total level of telecommunication enterprises profitability. The tendencies and prospects of telecommunication market conditions in Ukraine were examined. The article describes the overarching challenges of business operation in the information field and telecommunication market.

Novelty. This paper proposes a new approach to the theoretical and methodological guidelines and recommendations for the improvement of the telecommunication market through the expansion of partnership with European companies in the context of creating a single information space, international transit traffic, and outsourcing of telecommunication services. In the course of the study, the general trends and features of the telecommunication industry development are examined, and the obstacles hindering the development of the information society in Ukraine are identified.

The practical significance of the results is to increase the significance of the development of the telecommunication space of Ukraine in the context of building the information society. The telecommunication industry has a number of specific features. Its development affects many spheres of socio-economic life, provides the implementation of numerous business processes, the use of modern communication technologies, operational communication and data transmission.

Key words: *telecommunication enterprises, information society, information space.*

Актуальність теми дослідження. В умовах науково-технічного прогресу та розвитку новітніх засобів комунікації галузь телекомунікацій набуває ознак стратегічно важливої сфери діяльності, оскільки віртуалізація, яка актуалізується останнім часом, багатьох суспільних відносин є перспективним напрямом розвитку суспільства, зокрема й українського, що особливо важливо в контексті європейського вектора розвитку України.

Постановка проблеми. Телекомунікаційна галузь має певні особливості, зумовлені інноваційною діяльністю та цільовим ринком, що стрімко розвивається; активним впливом конкурентів; унікальністю продукту й умовами його споживання (зазвичай у момент надання) та ін. Галузь інформації та телекомунікацій не ізольована від інших. Радше навпаки, її розвиток позначається на інших сферах суспільно-економічного життя, у багатьох випадках зумовлює розвиток фінансо-

вого сектора економіки, електронної комерції, інструментально забезпечує бізнес-процеси міжнародних відносин у глобальному економічному середовищі, оперативний зв'язок та передачу даних. Ринок телекомунікацій — ефективний інструмент розвитку суспільства загалом. Згідно з даними Державної служби статистики, в Україні функціонують 11954 телекомунікаційні підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розбудови інформаційного та телекомунікаційного ринку України присвятили науковий пошук В. О. Кулаков, В. О. Щебельська, М. Гончар, П. Чернишов. Проте, зважаючи на значний внесок указаних учених та науковців, є актуальними та невирішеними проблемні питання тенденцій розвитку телекомунікаційного простору України в контексті формування інформаційного суспільства.

Мета статті — вивчити стан ринку телекомунікаційних послуг в Україні, визначити тенденції його розвитку, описати основні проблеми телекомунікаційних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегічне значення якісного розвитку телекомунікацій зумовлено необхідністю: інтеграції України у світовий глобальний інформаційний простір (особливе значення мають розвиток та впровадження інтегрованих мультисервісних мереж); забезпечення необмеженого та надійного доступу користувачів до інформаційних ресурсів і спеціальних програмних інструментів різних мереж; створення технологічних умов мобільності користувачів телекомунікаційних послуг у всіх сферах суспільного життя в умовах динамічності глобального середовища.

Відповідно до Державного класифікатора видів економічної діяльності ДК 009:2010, у секції J «Інформація та телекомунікації» виокремлено розділ 61 «Телекомунікації (електрозв'язок)» (Державний класифікатор видів економічної діяльності, 2010), до якого входять «діяльність із надання телекомунікаційних та інших супутніх послуг, таких як передавання голосових, текстових, звукових або відеоданих» (Державний класифікатор видів економічної діяльності, 2010). Поділ економічної діяльності здійснено на основі типу задіяної інфраструктури, що дозволило структурувати її за групами та підгрупами, наведеними в табл. 1.

Вивчення розвитку та обсягів діяльності в досліджуваній галузі економіки здійснювалося на основі аналізу інформації Державної служби статистики України щодо секції J «Інформація та телекомунікації», що дозволило визначити співвідношення показників розвитку галузі із загальними тенденціями розвитку економіки України, сформувані комплексне розуміння галузевих особливостей та тенденцій, а також скеру-

вати подальший науковий пошук на обґрунтування шляхів подолання виявлених проблем.

Таблиця 1.

Групи та підгрупи видів економічної діяльності,
зазначеної в розділі 61 «Телекомунікації (електрозв'язок)»
секції J «Інформація та телекомунікації»
(надано на основі (КВЕД, 2010))

Шифр групи, класу	Назва групи, класу
61.1 (61.10)	Діяльність у сфері проводового електрозв'язку
61.2. (61.20)	Діяльність у сфері безпроводового електрозв'язку
61.3. (61.30)	Діяльність у сфері супутникового електрозв'язку
61.9. (61.40)	Інша діяльність у сфері електрозв'язку

Так, серед усіх суб'єктів господарювання в досліджуваній галузі економіки 11,7 % становили юридичні особи. Це свідчить про наявність значної кількості малих посередників (у понад 102,5 тис. фізичних осіб-підприємців галузі працюють лише 6,2 тис. осіб), здрібнення бізнесу загалом. Негативним аспектом цієї тенденції є те, що таких суб'єктів господарювання складніше контролювати стосовно дотримання чинного законодавства у сфері телекомунікацій. Наприклад, у контексті надання широкопasmового доступу до мережі Інтернет означена проблема полягає в тінізації діяльності постачальників, котрі, на думку О. Животовського, «утримують невисокі ціни або за рахунок низької якості, або за допомогою явного порушення законодавства, <...> невеликі гравці працюють у «сірій зоні»» (*Связь нового поколения*, 2014). При цьому розвиток ринку він убачає у додатковому інвестуванні технологічних процесів та консолідації гравців ринку, а також зниженні бар'єрів входження на ринок, спрощенні умов діяльності постачальників послуг.

Значна частка прибутків від реалізації належить 6 великим підприємствам досліджуваної галузі, що можна пояснити, по-перше, розвинутою технічною інфраструктурою, налагодженою клієнтською базою, а не великою кількістю персоналу, оскільки розподіл чисельності найманих працівників за кожною категорією підприємств приблизно рівномірний.

Відповідно до наведених вище результатів основних показників розвитку суб'єктів господарювання галузі інформації та телекомунікації (зі структуриванням за їх цивільно-правовим статусом), на рис. 1 конкретизовано суб'єктів господарювання, діяльність яких вивчалась у процесі цього дослідження, що вможливило конкретизувати його об'єкт.

Незважаючи на те, що підприємства становлять лише 11,73 % від загальної кількості суб'єктів господарювання в досліджуваній галузі,

вони мають 71,10 % величини доходу та 96,32 % найманих працівників, що підвищує соціально-економічне значення їх діяльності в економіці України.

Згідно з даними Державної служби статистики України, найбільшу питому вагу в доходах від надання послуг пошти та зв'язку протягом 2006–2016 рр. забезпечило надання послуг мобільного зв'язку (у середньому 61,37 %), телефонного зв'язку (у середньому 19,20 %).

На основі наведеної інформації до основних видів телекомунікацій, що розвиваються (у послідовності зменшення частки в доходах від надання послуг), належать послуги: мобільного та стаціонарного (дротового) зв'язку; передачі даних (data-послуги) та широкосмугової передачі даних та доступу до мережі Internet.

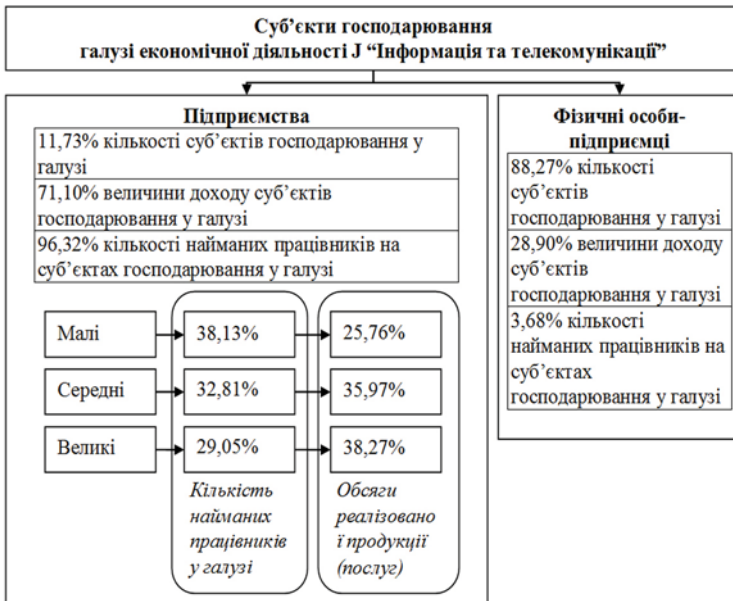

Рис. 1. Показники діяльності суб'єктів господарювання в галузі інформації та телекомунікацій

Значна частка доходів від надання послуг мобільного зв'язку пояснюється зменшенням чисельності абонентів мобільного зв'язку загалом в Україні: у 2015 р. така кількість становила 60720,1 тис. порівняно з 55576,5 тис. у 2011 р. (зросла на 9,2 %). Поглиблений аналіз тенденцій (рис. 2) свідчить про різке уповільнення темпів щорічного збільшення чисельності абонентів мережі Internet з майже 50 % до менше 20 %.

Сталим та відносно стабільним є щорічне збільшення числа абонентів мобільного зв'язку, утім зменшується кількість абонентів кабельного телебачення (починаючи з 2012 р.). Такий перерозподіл абонентів між різними видами телекомунікаційних послуг можна пояснити впровадженням багатьма операторами мобільного зв'язку пакетних пропозицій із доступом до мережі Інтернет, зокрема для перегляду телевізійних програм та онлайн-відеоінформаційних ресурсів.

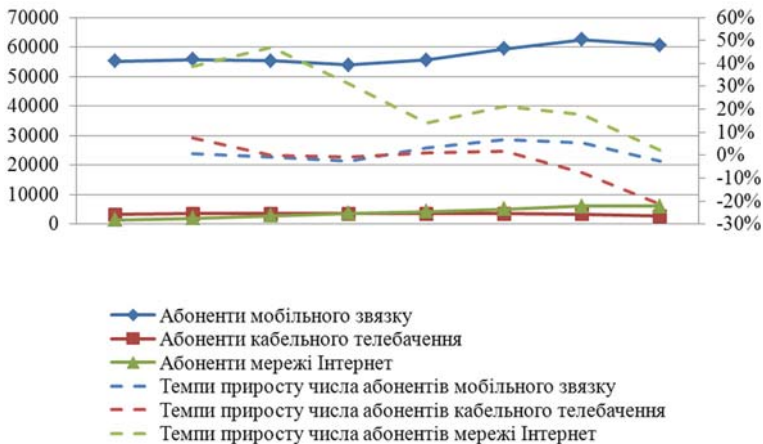

Рис. 2. Динаміка чисельності та темпів збільшення абонентів основних видів телекомунікаційного зв'язку за період 2008–2016 рр. (Абоненти зв'язку, 2008–2016 рр.; *Стан і розвиток зв'язку України, 2015*)

Слід указати й на постійне зростання питомої ваги доходів від надання комп'ютерного зв'язку, що пов'язано з розвитком інтернет-комунікацій і розширенням кола споживачів послуг доступу до мережі Інтернет, а також переходом до нових сучасних інтернет-технологій. За даними досліджень, проведених компанією «ЕКСПЕРТО-КРЕДЕ», «важливим визначником попиту на нові види й обсяги телекомунікаційних послуг є Internet <...>, пропозицію визначатимуть, насамперед, технології, за якими в найближчій перспективі буде реалізовано ядро телекомунікаційних мереж: Internet, асинхронний режим передавання даних (ATM), синхронні цифрові ієрархії SDH, волоконна оптика з дедалі більшим ущільненням каналів (WDM та DWDM) та бездротові мережі передавання даних (як стільникові мережі третього покоління, так і широкопasmові радіосистеми Wi-Fi, WiMAX, LTE тощо)» (*Аналіз світового ринку телекомунікацій, 2015*). Такі процеси зумовлені не тільки глобалізацією суспільних процесів та інформаційного середовища, а й упровадженням концептуально нових видів телекомунікаційних

послуг, розвитком мультисервісності, значним збільшенням попиту на нові види телекомунікаційних послуг для мобільних пристроїв.

Тенденції розвитку означеного сектора економіки багато в чому визначають найбільші гравці телекомунікаційного ринку, тому важливо вивчити їх позиціонування на вітчизняному та зарубіжних ринках телекомунікацій. Згідно з даними Рейтингу «ТОП-500 компаній Центральної та Східної Європи» (до якого ввійшли три телекомунікаційні компанії – «МТС», «Київстар» та «Укртелеком»), складеного консалтинговою компанією «Deloitte». Свідченням сильних позицій указаних компаній на ринку телекомунікацій є долучення їх і до національних рейтингів, показники яких подані в табл. 2.

Таблиця 2

Рейтинг вітчизняних компаній сектора телекомунікацій

(згідно з даними рейтингу ТОП-500 компаній Центральної та Східної Європи (рейтинг ТОП-500 компаній, 2015, с. 29) та рейтингу «200 найбільших компаній», за версією Forbes Україна (200 найбільших компаній, 2015))

Компанія	Згідно з даними рейтингу ТОП-500 Компаній Центральної та Східної Європи	Згідно з даними рейтингу «200 найбільших компаній» за версією Forbes Україна
	Місце	Місце
Київстар	144	19
MTS Україна	214	29
Укртелеком	394	42
Астеліт	У рейтингу не представлена	84

Як зазначає О. Животовський, голова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (НКРЗІ), «у Туреччині ARPU (середня виручка на одного абонента на місяць) становить \$10, у Європі вище, в Україні – \$3» (*Связь нового поколения, 2014*). На його думку, вітчизняні оператори мобільного зв'язку прагнуть підвищити цей показник, проте не через зростання вартості послуг для всіх абонентів, а через надання додаткових послуг у вищих цінових категоріях (*Связь нового поколения, 2014*).

Перспективними тенденціями розвитку телекомунікаційних ринків фахівці (*Рейтинг ТОП-500 компаній, 2015* с. 29, 32; *Forbes Україна, 2015*) визначають такі: розширення ринку за допомогою зростання обсягів послуг передачі даних (data-послуг), розвиток хмарних сервісів та їх поширення серед ширшого кола споживачів, а також послуг убезпечення та збереженості даних і передачі інформації; узгодження телекомунікаційного законодавства України та європейських країн (регулювання роумінгових і роздрібних тарифів, ставок міжнародного інтерконекту),

зменшення контролюючих органів та створення сприятливого податкового клімату (*Рейтинг ТОП-500 компаній*, 2015, с. 32); розширення партнерства з європейськими компаніями в межах створення єдиного інформаційного простору, міжнародного транзиту трафіку, аутсорсингу телекомунікаційних послуг (віддалене обслуговування та call-центри), упровадження найкращих телекомунікаційних послуг європейського рівня; розширення надання послуг на основі швидкісного мобільного доступу до мережі Інтернет, адже 8 млн осіб в Україні користуються смартфонами, що стимулює їх бажання отримувати різноманітні додаткові послуги мобільних телекомунікацій; індивідуалізація процесу надання послуг, створення пакету індивідуальних пропозицій для клієнтів; встановлення та розширення доступу до мережі Інтернет у депресивних, важкодоступних районах та сільській місцевості, подолання проблеми цифрової нерівності.

Наведений перелік не є повним та вичерпним, проте саме він визначає вектор розвитку вітчизняного ринку телекомунікацій в Україні. Упровадження окремих напрямів у діяльність телекомунікаційних підприємств надасть змогу отримати певні переваги як безпосередньо підприємствами, так і споживачами таких послуг, а також державою: підвищення якості телекомунікаційних послуг, урізноманітнення їх асортименту, мобільно-фінансові послуги, ОТТ (телебачення через Інтернет), розвиток мобільних додатків і мобільного контенту; забезпечення нових джерел отримання доходів від нових та дійсних клієнтів завдяки розширенню попиту на послуги; послаблення значного домінування окремих телекомунікаційних підприємств для створення можливості розвитку конкурентного середовища на ринку комунікацій; зменшення операційних витрат на надання телекомунікаційних послуг та вивільнення коштів для здійснення інвестицій та впровадження інновацій; підвищення динамічності господарських процесів в економіці на базі інтенсифікації телекомунікаційного зв'язку.

В. О. Кулаков і В. О. Щербельська (2013, с. 17) виокремили такі перешкоди, що уповільнюють розвиток інформаційного суспільства в Україні: «<...> низька інвестиційна активність; недосконалість єдності державної технічної та інвестиційної політики; упровадження електронного урядування уповільнено та недостатньо координовано <...>». Автори вважають за необхідне долучати до телекомунікаційної галузі України не тільки вітчизняних інвесторів, а й іноземних. Це також відповідає офіційній позиції Уряду України.

Згідно з результатами аналізу практичних аспектів діяльності досліджуваних телекомунікаційних підприємств, визначено певні галузеві особливості їх діяльності, серед яких:

- 1) значна інвестиційна привабливість телекомунікаційних підприємств, що потребує визначення доцільних та можливих форм залучення іноземного інвестування з точки зору економічної безпеки таких підприємств, запобігання рейдерським захопленням, а також утрати платоспроможності (у зв'язку з важливістю телекомунікаційного сектора для національної безпеки держави);
- 2) складна організаційна структура, яка впливає на формування комунікаційних зв'язків між структурними підрозділами;
- 3) наявність значної частини високоліквідних активів (нематеріальних – ліцензії на провадження діяльності у сфері телекомунікацій; основних засобів – телекомунікаційне обладнання та устаткування), що визначає потребу управління показниками ліквідності під час ухвалення рішення про залучення кредитних ресурсів для фінансування діяльності;
- 4) різноманітність моделей фінансування діяльності телекомунікаційних підприємств, які передбачають автономне фінансування, фінансування діяльності, переважно кредитними коштами (а також урівноважену модель фінансування (приблизно симетричне фінансування власними та кредитними коштами).

Висновок. Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що галузь телекомунікацій набуває стратегічно важливого значення для України, є перспективним напрямом інформаційно-культурного та економічного розвитку. У процесі аналізу статистичних даних та вивчення аналітичних матеріалів з питань телекомунікацій визначено співвідношення показників розвитку галузі із загальними тенденціями розвитку економіки України, виокремлено перешкоди, що стримують розбудову інформаційного суспільства в Україні, сформовано комплексне розуміння галузевих особливостей та тенденцій, що вможливить скерувати подальший науковий пошук на подолання виявлених проблем.

Список посилань

- 200 найбільших компаній: які компанії відіграють найважливішу роль в економіці України (2015). *Forbes Україна*. Узято з <http://forbes.ua/ua/ratings/2>.
- Абоненти зв'язку у 2008–2016 рр. (2016). *Державна служба статистики України*. Узято з http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/tz/az/az_u/az2007_u.htm.
- Аналіз світового ринку телекомунікацій: огляд (2015). «*ЭКСПЕРТО-КРЕДЕ*». Узято з <http://expertcrede.com.ua/index.php?id=28>.
- Державний класифікатор видів економічної діяльності ДК 009:2010. (2010). *Державна служба статистики України*. Узято з http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/61/KVED10_61.html.

- Кулаков, В. О. й Щебельська, В. О. (2013). Основні тенденції розвитку телекомунікаційної галузі: проблеми та перспективи. *Вісник Донецького університету економіки та права*, 1, 14–19.
- От чего должен отказаться и в каком направлении двигаться телеком-рынок. (2015). *Forbes Україна*. Узято з <http://forbes.ua/business/1385758-ot-chego-dolzhen-otkazatsya-i-v-kakom-napravlenii-dvigatsya-telekom-rynok>.
- Рейтинг ТОП-500 компаній Центральної та Східної Європи, 2014: прес-реліз. (2014). *Deloitte*. Узято з http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Ukraine/Local%20Assets/Documents/CE%20Top%20500/top500_2014_ukr.pdf.
- Связь нового поколения. (2014). *Forbes Україна*. Узято з <http://forbes.ua/magazine/forbes/1380616-svyaz-novogo-pokoleniya>.
- Стан і розвиток зв'язку України у 2015 році: статистичний бюлетень. (2015). *Державна служба статистики України*. Узято з http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/bl/03/bl_srz_2015pdf.zip.

References

- The 200 largest companies: Which companies play the most important role in the Ukrainian economy (2015). *Forbes Ukraine*. Retrieved from <http://forbes.ua/ua/ratings/2>. [In Ukrainian].
- Subscribers of communication in 2008-2016 (2016). *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/tz/az/az_u/az2007_u.htm. [In Ukrainian].
- Analysis of the World Telecommunication Market: Review (2015). *EXPERT-CREDE*. Retrieved from <http://expertcrede.com.ua/index.php?id=28>. [In Ukrainian].
- State classifier of types of economic activity DK 009: 2010 (2010). *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/61/KVED10_61.html. [In Ukrainian].
- Kulakov, V. O. and Shchebelskaya, V. O. (2013). Main tendencies of telecommunication industry development: problems and perspectives. *Bulletin of the Donetsk University of Economics and Law*, 1, 14-19. [In Ukrainian].
- What should I refuse and in what direction should the telecom market move (2015). *Forbes Ukraine*. Retrieved from <http://forbes.ua/business/1385758-ot-chego-dolzhen-otkazatsya-i-v-kakom-napravlenii-dvigatsya-telekom-rynok>. [In Russian].
- The rating of TOP-500 companies in Central and Eastern Europe, 2014: press release. (2014). *Deloitte*. Retrieved from http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Ukraine/Local%20Assets/Documents/CE%20Top%20500/top500_2014_en.pdf. [In Ukrainian].
- Connection of the new generation (2014). *Forbes Ukraine*. Retrieved from <http://forbes.ua/magazine/forbes/1380616-svyaz-novogo-pokoleniya>. [In Russian].
- Status and development of Ukraine's communication in 2015: statistical bulletin. (2015). *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/bl/03/bl_srz_2015pdf.zip. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 15.08.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.13

УДК 026.6:004]-025.12](510)(045)

Чжан Хао, аспірант, кафедра інформаційної, бібліотечної та архівної справи, Харківська державна академія культури, м. Харків

250580283@QQ.com

<https://orcid.org/0000-0001-5948-4669>

ПРОЕКТИ ОЦИФРУВАННЯ ДОКУМЕНТНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ КИТАЮ

Охарактеризована діяльність Китайської народної республіки в напрямі створення цифрових колекцій документної культурної спадщини. Відзначено особливу роль проектної діяльності у створенні бібліографічних та повнотекстових баз даних. Розглянуті завдання та напрями реалізації національних і корпоративних проектів CALIS, CADAL, ADLCAC, спрямованих на оцифрування рідкісних, цінних документів, формування колекцій електронних документів.

Ключові слова: *електронні ресурси, оцифрування документів, документно-інформаційні установи, проектна діяльність Китаю.*

Чжан Хао, аспирант, кафедра информационного, библиотечного и архивного дела, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ПРОЕКТЫ ОЦИФРОВЫВАНИЯ ДОКУМЕНТНОГО КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ КИТАЯ

Охарактеризована проектная деятельность Китайской народной республики в направлении создания цифровых коллекций документального культурного наследия. Отмечена особая роль проектной деятельности в создании библиографических и полнотекстовых баз данных. Рассмотрены задачи и реализация национальных, корпоративных проектов CALIS, CADAL, ADLCAC, направленных на оцифровывание редких, ценных документов, формирование коллекций электронных документов.

Ключевые слова: *электронные ресурсы, оцифровывание документов, документно-информационные организации, проектная деятельность Китая.*

Zhang Chao, postgraduate, Department of Information, Library and Archive Work, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE PROJECTS OF DEGITIZING CHINA'S DOCUMENTARY CULTURAL HERITAGE

The paper presents the work the People's Republic of China in the development of digital collections of documentary cultural heritage of China.

The aim of this paper is to identify the features of the project work of the document and information institutions of China in the sphere of developing the digital collections of cultural heritage.

Research methodology. In this study the author examines the work of the People's Republic of China in the area of developing the digital collections of documentary cultural heritage.

Results. Special attention is paid to the projects of document and information institutions of China concerning the process of digitizing rare and valuable documents and developing the collections of electronic documents. The paper emphasizes the particular significance of the project activities in the development of bibliographic and full-text databases.

Novelty. The author states that the tasks and directions of the implementation of national and corporate projects CALIS, CADAL, ADLAC aim at creating a high-tech, information-intensive digital space of China, a comfortable information environment.

The practical significance. The main results of this study can be used in the work of document and information institutions on digitizing the documentary heritage that is a prerequisite for the effective development of Ukrainian information space.

Key words: *electronic resources, document digitizing, document and information institutions, project activities, China.*

Постановка проблеми. Китай — нащадок однієї з найдавніших світових цивілізацій. Його історія, що віддзеркалена в писемних пам'ятках, налічує понад 5 тис. років. Китайська цивілізація зберегла свою цілісність і своєрідність, а її велика культура у своєму розвитку неодноразово випереджала культуру інших країн: саме китайці подарували людству мистецтво виготовлення паперу, винайшли книгодрукування, секрети виготовлення кераміки. Розвиток китайської культури вражає послідовним прагненням до вдосконалення людської думки. Протягом усієї історії китайська культура не втрачала своєї активності, зберігаючи монолітність. Кожна з культурних епох залишала для нащадків не лише неповторні за красою, самобутністю і різноманітністю цінності, а й праці стародавніх мислителів, твори художньої літератури, наукові розвідки — безцінні пам'ятки найбагатшої культурної документної спадщини, яка зберігається в інформаційних установах Китаю — бібліотеках, музеях, архівах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Програмно-проектна діяльність документно-інформаційних організацій почала виокремлюватись як відмінна характеристика стратегічної інноваційної роботи із середини 90-х рр. XX ст. багато в чому під впливом цифрового інформаційного простору, який розширює сучасний спектр інформаційних продуктів та послуг, що надаються на базі оцифрованої документно-інформаційної спадщини. Вона є потужним інструментом для реалізації і досягнення перспективних завдань реорганізації, модернізації роботи документно-інформаційних установ, ефективним засобом взаємозв'язку з партнерами, владними структурами, громадськістю. На це першими звернули увагу фахівці в галузі бібліотечної справи: Н. В. Жадько (2000), В. К. Скнар (2003), В. С. Пашкова (2008), І. О. Шевченко (2003), Г. В. Шемаєва (2006). Автори обґрунтовують упровадження проектної

роботи в діяльність документно-інформаційних установ як ефективний інструмент, за допомогою якого установи опановують нові інформаційні технології, визначають інноваційні напрями роботи на основі реалістичних цілей і оптимізації наявних та запозичених ресурсів.

Інноваційні форми роботи з електронними культурними надбаннями в провідних країнах світу здійснюються в рамках реалізації проектів, у яких документно-інформаційні установи є головними учасниками створення інформаційного фонду держави та зберігачами електронних копій документів. До фундаментальних наукових праць з питань започаткування цифрових проектів належать наукові доробки А. Б. Антопольського, Т. В. Майстрович (2007), О. В. Воскобойнікової-Гузевої (2006), І. Лобузїна (2016), О. Ю. Мар'їної (2017), у яких узагальнено досвід у галузі проектів створення цифрових бібліотек, зокрема щодо оцифрування окремих колекцій у межах формування електронних ресурсів національної пам'яті. Водночас питання особливостей проектної діяльності документно-інформаційних установ Китаю щодо створення цифрових колекцій культурної спадщини потребують окремого вивчення.

Мета статті — висвітлити особливості проектної діяльності документно-інформаційних установ Китаю в напрямі створення цифрових колекцій культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-культурне проектування інформаційно-комунікаційного середовища КНР спрямоване на реалізацію завдань створення високодуховного інтелектуального простору, захист інтересів держави, суспільства й особистості. З метою виконання цього завдання в Китаї реалізовано немало масштабних проектів, у рамках яких здійснено оцифрування фондів історико-культурної спадщини. Розглянемо детальніше найцікавіші проекти.

На початку третього тисячоліття у вересні 2002 р. розпочався другий етап реалізації проекту CALIS, присвячений створенню цифрових колекцій служби. Виконання цих завдань стало можливим завдяки створенню мережі служб обміну інформацією на основі спільного використання друкованих матеріалів. Ця мережа, яку становили чотири національні сервісні центри і сім регіональних, створена на першому підготовчому етапі проекту. Бібліотеки отримали безплатний доступ до послуг, що надаються CALIS, на основі підписаних угод. На другому етапі перед інформаційними фахівцями поставлено завдання оцифрування одного мільйона книг китайською та англійською мовами, створення цифрового середовища, на базі якого надаватимуться послуги з придбання літератури, довідкові консультації, здійснюватимуться наукові дослідження, індивідуальне обслуговування. Цей етап проекту заверше-

но в серпні 2006 р. Проект охоплював кілька місій: активізація розробки повнотекстових БД власної генерації китайських і англійських наукових джерел; імпорт БД; архівування наукових ресурсів на основі створення цифрових архівів. Ці завдання в повному обсязі успішно реалізовано на третьому етапі проекту CALIS у 2012 р. завдяки використанню високотехнологічних прикладних систем: EDU, EDE, розроблених у рамках проекту.

Проекти оцифрування документальної культурної спадщини Китаю реалізовано далі в проекті створення китайської академічної цифрової бібліотеки (CADAL), який фінансувався Міністерством освіти Китаю. У 2000 р. китайські й американські вчені запустили проект співпраці, що дістав назву «Цифрова академічна бібліотека Китаю та Америки». Цей проект підтримали Національний науковий фонд США (NSF) та Міністерство освіти Китаю. Університет Карнегі-Меллона та університет Чжецзян стали піонерами у створенні оцифрованих ресурсів у всьому світі. Результат проекту — функціонування найбільшої у світі неприбуткової цифрової бібліотеки понад 2,5 млн. книг китайською та англійською мовами, яка забезпечує універсальний персоналізований інформаційний сервіс, цифрову інтеграцію наукових джерел з техніки, сільського господарства, медицини, гуманітарних, соціальних наук, мистецтва тощо.

У 2002 р. CADAL об'єднано з Китайською академічною бібліотечно-інформаційною системою CALIS в Китайську академічну цифрову бібліотеку, яка стала однією з найважливіших інформаційних інфраструктур у країні. У документі Національної комісії розвитку і реформ та Міністерства освіти у вересні 2002 р., зафіксовано, що проект створення китайсько-американської академічної цифрової бібліотеки додано до планів розвитку КНР як важливу складову системи державного «Проекту 211». У 2005 р. інтернет-шлюз встановлено в бібліотеці університету Чжецзян. Станом на 2014 р. проект CADAL реалізовано в близько 60+ китайських академічних бібліотеках, він об'єднав інформаційні центри провідних університетів Пекіна, Цинхуа, Фудана і Нанкіна. CADAL і Китайська академічна бібліотечно-інформаційна система (CALIS) мають на меті створення в Китаї академічної цифрової бібліотеки із передовими технологіями, потужними мультидисциплінарними, багатомовними цифровими ресурсами. Як зазначила Л. В. Коновал, національна цифрова бібліотека Китаю належить до достатньо розвиненої мережі цифрових бібліотек, яка складається з декількох національних цифрових бібліотек: Національна наукова цифрова бібліотека Китаю, Китайська академічна бібліотечно-інформаційна система, Цифрова бібліотека Комуністичної партії, Національна військова цифрова біб-

ліотека (*Startup Ceremony for the “CADAL Project, Phase II” Was Held at Zhejiang University*).

Загальна мета урядового проекту CADAL — створення наукових електронних бібліотек на базі застосування можливостей сучасного цифрового простору, з потужним багатопрофільним та багатомовним мультимедійним ресурсом. Презентація проекту відбулася у 2011 р. (Коновал, 2016). Його відкриттю передувала кількарічна робота з підготовки цифрового контенту та декілька тестових проєктів. Національна бібліотека Китаю розпочала оцифрування фонду у 2000 р. Наприкінці 2012 р. загальний обсяг цифрових ресурсів досяг 813 ТВ.

Основний ресурс, створений у результаті реалізації проєкту CADAL — це сукупність відсканованих книг (1,7 млн у травні 2013 р., 2,5 млн у червні 2014 р., що становить 800 000 назв у рік). Серед них: 224 тис. стародруків, 150 тис. творів художньої літератури, 150 тис. періодичних видань, 40 тис. випусків газет, 800 тис. книжок, надрукованих після 1949 р., 320 тис. видань англійською мовою, 13 тис. наукових видань, 4 тис. відеороликів, 55 тис. аудіокниг (*Startup Ceremony for the “CADAL Project, Phase II” Was Held at Zhejiang University*). Проєкт передбачає створення медіаресурсів з медицини, гуманітарних, соціальних наук, мистецтва та інших галузей, зокрема образотворчого, театрального мистецтва, будівництва, архітектури, народних ремесел, декоративно-прикладного мистецтва. Інформаційні колекції спрямовані на унаочнення навчання, підтримку наукових досліджень академічних інститутів і університетів за допомогою мережі Інтернет. Він дозволяє всьому світові ознайомитися з культурними та науковими надбаннями китайської цивілізації, вивчати та досліджувати її історію, що має важливе як теоретичне, так і практичне значення. Результат реалізації проєкту — створення порталу Національної бібліотеки Китаю та Національної цифрової бібліотеки Китаю, які розміщені за однією адресою. Інтерфейс представлений двома мовами: китайською та англійською, при цьому варіанти порталу різняться інтерфейсом (Коновал, 2016). На порталі діє принцип «єдиного вікна» для пошуку в усіх ресурсах великої колекції електронних книг CADAL. За типами ресурсів весь цифровий контент — книги, періодичні видання, газети, дисертації, стародруки, відеоматеріали, музичні файли, мікроформи. Кожен тип ресурсів поділяється на колекції за тематичними, хронологічними та географічними параметрами. Доступ до книг залежить від статусу авторського права книги: джерела з вільним доступом, з обмеженим доступом лише для користувачів бібліотек-учасників проєкту.

Таким чином, цей унікальний китайський цифровий ресурс є яскравим підтвердженням зміни функцій академічних бібліотек з інституцій

збереження інформації на сучасні потужні центри виробництва і поширення інформаційних ресурсів. Проект CADAL, який фінансує держава і курує університет Чжецзян, — одна з важливих складових національних інноваційних систем та інформаційної інфраструктури КНР. Його масштабна реалізація, суттєвий соціальний ефект сприяли започаткуванню наступного проекту CADAL Project Phase II. Відповідальність за техніко-технологічну підтримку проекту від початку впровадження покладено на університет Цінхуа, який працював над створенням і будівництвом проекту CERNET — першої загальнонаціональної комп'ютерної мережі в галузі освіти та досліджень у Китаї.

У 2018 р. в Цецзянському університеті відбулась церемонія запуску другої черги проекту «CADAL Project, Phase II». На зустрічі були присутні віце-президент Китайської інженерної академії професор Пан Юньхе, заступник міністра освіти Чен Сі, інші офіційні особи. Головував віце-президент Ло Вейдун, з промовою виступив канцлер Чжан Сі (*Startup Ceremony for the «CADAL Project, Phase II» Was Held at Zhejiang University*). Високе офіційне представництво свідчить про увагу, яку приділяє держава сфері документно-інформаційної діяльності, реалізуючи такі масштабні, високозатратні національні проекти.

Друга черга реалізації проекту, у якій беруть участь десятки коледжів та університетів, передбачає оцифрування понад 2,5 млн книг, а також створення системи розвинутих мережевих сервісів. Цифрові бібліотеки більше не зберігатимуть цифрові книги, а перетворюються на «базу знань з функцією навігації» з інтеграцією текстових, аудіо-, відеоресурсів. На другому етапі в країні планується спорудити 4 центри обробки даних, які обслуговуватимуть тисячі коледжів та університетів, а також академічні й культурні заклади в західному Китаї та за кордоном. Лише в бібліотеці університету Чжецзян у кожному місяці в базу даних скануються 15 млн сторінок класичних видань, які містять не лише письмові документи, але і аудіо- та відеоресурси. Перевагами інформаційного ресурсу є надання повної інформації про друковане видання, розширений пошук за ключовими словами із назв публікацій, можливість пошуку всіх публікацій автора в електронній формі, інтеграція інформації з центрами обробки даних по всій країні.

У новій цифровій бібліотеці можна здійснювати пошук ресурсів зі звуковими кліками, зображеннями та відеокліпами. Таким чином, користувачі отримають новий спосіб доступу до мережевого індексування та пошуку знань. Бібліотека створює нові платформи для об'єднання та інтеграції знань. Наприклад, цифрова бібліотека інтегруватиме інформацію з літератури, історії та географії, щоб надати платформу даних для вивчення історії китайської літератури. Створення розподіленої

інформаційної системи в медичній галузі дозволить об'єднати інформацію про трави, рецепти та хвороби і надасть технічну платформу для порівняльного аналізу різних варіантів рецепту та досліджень у китайській фітотерапії.

Таким чином, результатом другої черги впровадження проекту CADAL стане створення інформаційної інфраструктури національної інноваційної системи, яка надаватиме громадськості багатодисциплінарний багатомовний масив цифрових ресурсів. На другому етапі CADAL продовжить міжнародне співробітництво з Гарвардським університетом, університетом штату Іллінойс в Урбані-Шампейні й іншими університетами. Крім того, некомерційна установа «Інтернет-архів, ІА» розробила меморандум про співпрацю для створення найбільшого у світі цифрового центру в Китаї та оцифрування 1,4 млн книг у найближчі три з половиною роки.

На особливу увагу в контексті оцифрування документальної культурної спадщини Китаю заслуговує перспективний проект зі створення академічної цифрової бібліотеки китайських стародруків, який започатковано в бібліотеці Пекінського університету — ADLСAC (академічна цифрова бібліотека китайських стародруків). Проект базується на корпоративному підході, який визнано універсальним механізмом співпраці академічних бібліотек, що дозволило долучити значний обсяг друкованих джерел. Спільний проект започатковано та реалізовано протягом 2004–2010 рр. на базі бібліотеки Пекінського університету спільно з бібліотекою Нанкінського університету (Nanjing University), бібліотекою педагогічного університету в Пекіні, а також бібліотекою Сичуанського університету (Sichuan University) за суттєвої підтримки CALIS. Бібліотеки вищих навчальних закладів Китаю мають необхідний потенціал для створення таких об'єднань: автоматизовані робочі місця, наявність комп'ютерної і копіювальної техніки, Інтернету, належний рівень кадрового забезпечення. Бібліотеки дотримують однакових підходів до методики предметизації, єдиних стандартів створення бібліографічних записів.

Результат реалізації проекту — створення однієї з найбільших серед світових наукових установ баз даних китайських стародруків. Узагальнюючі підсумки першої фази проекту відбиті в праці Xiao Long, Youe Yao (2017). Автори звітують, що на першому етапі проекту створено міжвузівську базу даних китайських стародруків, чотири бібліотеки-учасниці представили 202 449 видань, понад 5467 фотографій, а також більше 10 000 електронних книг. Протягом двох років чотири бібліотеки-учасниці завершили створення електронних каталогів стародруків, на базі яких виникла ефективна система пошуку під назвою «Сей Юань

Гу Джі». Результатом проекту став єдиний інформаційний простір для групи бібліотек, що сприяло ефективному впровадженню нових технологій і послуг для користувачів. Основне соціально-культурне призначення проекту полягає в збільшенні інформаційних ресурсів кожної бібліотеки-учасниці через взаємообмін інформацією, допомозі в модернізації та оптимізації керування документними ресурсами. Успішна реалізація цього проекту свідчить про розвиток тематичної корпоративної діяльності, що використовують переваги спільного застосування документів та інформації певної тематичної спрямованості.

Проект ADLCAC позитивно оцінила не лише громадськість, а й вітчизняні та міжнародні наукові бібліотеки (Xiao Long, Youye Yao, 2017). Більше того, немало наукових бібліотек висловили бажання долучитись до проекту. У подальшій його реалізації взяли участь бібліотека Східнокитайського педагогічного університету, бібліотеки університету Цзілінь і китайського університету в Гонконгу (The Chinese University of Hong Kong). На другій фазі проекту всі сім бібліотек-учасниць надали свої дані в ADLCAC, що дозволило створити колекцію метаданих стародруків загальним обсягом 310 000 записів, 26 000 фотографій книжок, сторінок і повнотекстових зображень.

Слід констатувати, що кооперація під час створення бази даних стародруків дозволила значно скоротити витрати установ-учасниць на традиційні бібліотечні процеси, що в більшості дублюються. Особливістю проекту є також спільне придбання, упорядкування, використання електронних ресурсів, які відіграють важливу роль у роботі бібліотек в інформаційному суспільстві. 10 000 томів електронних книг, поданих в ADLCAC, формують єдиний інформаційний простір стародруків для групи бібліотек, сприяють ефективному впровадженню нових технологій і послуг для користувачів. Особливо цінним для бібліотек є досвід роботи в консорціумі, який дозволяє мінімізувати фінансові й організаційні зусилля з доступу і використання електронних ресурсів.

Висновки. Документно-інформаційні установи Китаю впевнено формують цифровий інформаційний простір, ґрунтуючи свою діяльність на використанні проектних технологій. Визначальним підсумком їх реалізації є формування електронних баз даних, запровадження нових форм і методів діяльності, спрямованих на поліпшення якості обслуговування усіх категорій користувачів. Проектна діяльність документно-інформаційних установ Китаю в контексті створення цифрових колекцій культурної спадщини розвивається в рамках реалізації проектів CALIS, CADAL, ADLCAC, спрямованих на створення цифрового середовища та формування масштабних мультимедійних, багатомовних цифрових ресурсів документної спадщини Китаю.

Список посилань

- Антопольский, А. Б., Майстрович, Т. В. (2007). *Электронные библиотеки: принципы создания: научное пособие*. Либерея-бибинформ. 288 с.
- Воскобойнікова-Гузєва, О. В. (2006). Бібліотеки, музеї, архіви у формуванні інтелектуального та інформаційного простору. *Бібліотечний вісник*, 5, С. 41–42.
- Жадько, Н. В. (2000). *Проектное развитие библиотек*. Москва: Елена. 96 с.
- Коновал, Л. В. (2016). Досвід національних цифрових бібліотечних проєктів країн Сходу у контексті формування електронної бібліотеки «Україніка». *Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору: міжнародна наукова конференція, 4–6 жовтня 2016 р.* Київ: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
- Лобузин, І. (2016). *Цифрові бібліотечні проєкти: технологічні рішення та управління життєвим циклом колекції: монографія*. В. А. Широков (відп. ред.); Національна академія наук України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ. 216 с.
- Мар'їна, О. Ю. (2017). *Бібліотека в цифровому просторі: монографія*. Харків: Харківська державна академія культури. 326 с.
- Пашкова, В. (2008). Управління проєктами з оцифрування в бібліотеці. *Бібліотечна планета*, 1, С. 34–37.
- Скнар, В., Шевченко, І. (2003). Проєктна діяльність як передумова інноваційного розвитку. *Вісник Книжкової палати*, 4, С. 24–26.
- Шемаєва, Г. В. (2006). Проєктний менеджмент в галузі інформаційно-бібліотечної діяльності. *Бібліотечний вісник*, 9, С. 17–20.
- Chen Huang, Helen F. Xue (2017). The China Academic Digital Associative Library (CADAL). *Academic Library Development and Administration in China*. P. 20–30.
- Startup Ceremony for the “CADAL Project, Phase II” Was Held at Zhejiang University*. Retrieved from <http://rd.zju.edu.cn/en/index.php?c=main&a=detail&id=75>.
- Xiao Long, Boyue Yao (2017). The Construction and Development of the Academic Digital Library of Chinese Ancient Collections. *Academic Library Development and Administration in China*. IGI Global. P. 126–135.

References

- Antopolsky, A. B., Maistrovic, T. V. (2007). *Electronic libraries: principles of creation: a scientific manual*. Liberea-bibinform. 288 p. [In Russian].
- Voskoboinikova-Guzeva, O. V. (2006). Libraries, museums, archives in the formation of intellectual and informational space. *Library Bulletin* 5, pp. 41–42. [In Ukrainian].
- Zhadko, N. V. (2000). *Project development of libraries*. Moscow: Elena. 96 p. [In Russian].
- Konoval, L. V. (2016). Experience of national digital library projects of the East countries in the context of the formation of the electronic library “Ukraine”. *Library. Science. Communication: the formation of a national information*

- space: international scientific conference, October 4-6, 2016*. Kyiv: V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. [In Ukrainian].
- Lobuzin, I. (2016). *Digital Library Projects: Technological Solutions and Life Cycle Management Collections: Monograph*. V. A. Shirokov (ed.); National Academy of Sciences of Ukraine, National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky. Kyiv. 216 p. [In Ukrainian].
- Marina, O. Yu. (2017). *Library in digital space: monograph*. Kharkiv: Kharkiv State Academy of Culture. 326 p. [In Ukrainian].
- Pashkova, V. (2008). Project management for digitization in the library. *Library Planet*, 1, P. 34-37. [In Ukrainian].
- Sknar, V., Shevchenko, I. (2003). Project activity as a prerequisite for innovation development. *Bulletin of the Book Chamber*, 4, pp. 24–26. [In Ukrainian].
- Shemaev, G. V. (2006). Project management in the field of information and library activity. *Bulletin of the Bulletin*, 9, P. 17–20. [In Ukrainian].
- Chen Huang, Helen F. Xue (2017). The China Academic Digital Associative Library (CADAL). *Academic Library Development and Administration in China*. P. 20–30. [In English].
- Startup Ceremony for the “CADAL Project, Phase II” Was Held at Zhejiang University*. Retrieved from <http://rd.zju.edu.cn/en/index.php?c=main&a=detail&id=75>. [In English].
- Xiao Long, Boyue Yao (2017). The Construction and Development of the Academic Digital Library of Chinese Ancient Collections. *Academic Library Development and Administration in China*. IGI Global. P. 126–135. [In English].

Надійшла до редколегії 08.08.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.14

УДК 070:316.77:008](045)

Н. І. Кучина, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри культурології та музеєзнавства, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

kotykh@ukr.net

https://orcid.org/0000-0003-4556-4574

МЕДІАПРОСТІР ЯК АРЕАЛ ПОБУТУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

У розвідці за допомогою системного підходу досліджено медіапростір як ареал побутування інформаційної культури. Медіапростір — система відносин виробників і споживачів інформації — розглянуто з позиції чотирьох взаємопов'язаних компонентів: генератори повідомлень; отримувачі інформаційних потоків через певні канали передачі інформації (телеканали, радіоканали, Інтернет тощо); сфера високотехнологічного виробництва; працівники законодавчої та виконавчої гілок влади.

Ключові слова: *інформаційна культура, медіапростір, система медіапростору, «людська складова» підсистеми медіапростору.*

Н. И. Кучина, кандидат наук по социальным коммуникациям, доцент кафедры культурологии и музееведения, Ровенский государственный гуманитарный университет, г. Ровно

МЕДІАПРОСТРАНСТВО КАК АРЕАЛ БЫТОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ

В исследовании при помощи системного подхода изучено медиапространство как ареал бытования информационной культуры. Медиапространство — система отношений производителей и потребителей информации — рассмотрено с позиции четырех взаимосвязанных компонентов: генераторы сообщений; получатели информационных потоков через определенные каналы передачи информации (телеканалы, радиоканалы, Интернет и т. д.); сфера высокотехнологического производства; работники законодательной и исполнительной ветвей власти.

Ключевые слова: *информационная культура, медиапространство, система медиапространства, «человеческая составляющая» подсистемы медиапространства.*

N. I. Kuchyna, Candidate of Sciences in Social Communications, Associate Professor of Department of Cultural Studies and Museology, RSHU, Rivne

MEDIA SPACE AS AN AREA OF THE PRESENCE OF INFORMATION CULTURE

The aim of the article is to consider the media space as an area of the presence of information culture.

Research methodology. A set of such methods is used: analysis and synthesis of the empirical material; systematization; comparisons and generalizations to determine the main features of the area of the presence of information culture in the media space of the country.

Results. In the study the media space is considered as an area of the presence of information culture. It is established that the media space, as a system of relations between producers and consumers of information, consists of four interrelated components: message generators; recipients of information flows through certain channels of information data transfer (TV channels, radio channels, the Internet, etc.); sphere of high-tech production; employees of the legislative and executive branches of government. In turn, each “human component” of the subsystem of the media space can be considered from the position of information culture, as follows: the information culture of legislators, subject matter experts, workers providing the “technological side” of information data transfer and “consumers” of information.

Novelty. The main aspects of the media space have been specified. An attempt is made at identifying the component structure of the media space as the area of the presence of information culture.

The practical significance. The results of the research can be used in the practical activities of media organizations. The study can serve as a basis for creating narrow-focused special courses.

Keywords: *information culture, media space, system of media space, “human component” of the subsystem of the media space.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується тим, що жодна сфера буття людини не може нормально функціонувати й розвиватися без своєчасного та повного забезпечення необхідною інформацією, уміння її оперативно, якісно й адекватно сприймати, зберігати, обробляти, використовувати та передавати. У XXI ст. реальна дійсність може бути представлена за допомогою теоретично необмеженої кількості підпросторів, що описують відповідні сфери об'єктивної реальності, одним із яких є медіапростір. Виявлення його специфіки нині — одна з найактуальніших проблем соціально-культурного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інформаційної культури як соціального феномену приділяли увагу вітчизняні й зарубіжні науковці. Першовідкривачами в цьому напрямі були такі відомі дослідники: у сфері соціальних комунікацій — Д. Бел, М. Кастельс, Ф. Махлуп, Е. Тоффлер, Ф. Уебстер Т. Умсао та ін.; у контексті філософсько-культурологічного напрямку інформаційну культуру досліджували Г. Воробйов, М. Вохрищева, А. Гречихіна, Ю. Ерасов, Т. Іларіонова, В. Коган, А. Ракітов, А. Суханов та ін. У працях науковців проаналізовано фундаментальні теоретико-методологічні й філософські проблеми інформаційної культури суспільства та особистості.

У 90 рр. минулого століття в Російській Федерації серед наукових проблематик актуальною була тема інформаційної культури як соціокультурного феномену. Підтвердженням цього факту є плеяда науковців, котрі понад два десятиліття досліджують інформаційну культуру в бутті людини постіндустріального суспільства: Л. Алешин, І. Андреева,

Н. Гендіна, В. Герасименко, М. Вохрищева, В. Грачшов, А. Гречихін, Ю. Зубов, Н. Калиновська, В. Леончиков, Н. Хілько та ін.

Різні аспекти інформаційної культури в культурологічному та філософському вимірах стали предметом дослідження вітчизняних науковців. На особливу увагу заслуговують розвідки М. Антонченка, В. Бикова, О. Белякової та ін., де інформаційна культура розглядається в контексті загальнолюдської культури; О. Дарморіз, Л. Дротянко, Л. Калініна, Б. Моцик, О. Пруднікова та ін. — дослідники особливостей розвитку інформаційної культури в добу глобалізації; В. Іванов, Л. Калініна, П. Клімушкін та ін. висвітлюють процес формування інформаційної культури особистості.

Похідним від дефініції «інформаційна культура» є поняття «медіакультура», специфіку якої та її вплив на соціум досліджували Р. Арнхейм, А. Базен, Р. Барт, Д. Бел, В. Беньямін, Ж. Бодрійяр, Ж. Дельоз, М. Маклюен, Г. Маркузе, Х. Ортега-і-Гассет, Е. Тофлер, М. Кастельс, Ю. Крістева, Д. Рашко. На думку науковців, медіакультура дедалі більше впливає на людину, формуючи її світогляд, позначаючись на поведінці та творчості.

Як інформаційна культура, так і медіакультура, існують у медіапросторі, який на початку ХХІ ст. долучено до інтересів різних сфер людської діяльності. Визначити зміст поняття «медіапростір» у своїх працях намагалися представники різних наук: з позицій соціології цей термін розглядали: Г. Зіммель, П. Бурдьє, психологічного впливу — Є. Волков, Г. Маклюен; загальної теорії журналістики — М. Бурич, І. Смушкова; філософсько-культурологічний підхід, який найповніше й системно досліджує феномен медіапростору та визначає його місце в загальному людському бутті, використано в розвідках В. Ільганаєвої, С. Грицай, Е. Лоренц, Л. Оріховської, І. Пригожина, В. Степанова, Ф. Уєбстера та ін.

Мета статті — розглянути медіапростір як ареал побутування інформаційної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Базуючись на авторських розробках таких сучасних дослідників інформаційної культури, як Ж. Бодрійяр, У. Ліпман, Н. Луман, М. Маклюен, М. Нардорф, Е. Ноель-Нойман, О. Федоров та ін., з упевненістю можна стверджувати, що на початку ХХІ ст. світ захопили мас-медіа. Навіть більше — найважливіші рішення на рівні світової політики залежать саме від медіапростору та його користувачів і учасників. І це не дивно, адже медіапростір, як соціокультурне явище, є унікальним здобутком людства, здатним пронизувати час, простір. Згідно з Г. Енценбергером, відомим німецьким суспільним діячем, медіапростір — це величезний потенціал, який по-

трібно вивільнити та надати в розпорядження нових операторів (маніпуляторів) — пересічних людей, щоб кожен міг брати участь у цьому процесі. На наш погляд, доречно поміняти місцями абсолютно тотожні речі. Нині практично ніхто не може об'єктивно і в повному обсязі висвітлювати все, що відбувається. Кожна людина в такому разі — маніпулятор, оскільки намагається задовольнити передусім власні інтереси.

У розвідці «Реальність мас-медіа» Н. Луман стверджує: «Те, що ми знаємо про наше суспільство та навіть про світ, у якому живемо, ми знаємо завдяки мас-медіа. Це твердження справедливе не тільки стосовно нашого знання про суспільство й історію, а й щодо пізнання природи» (Луман, 2005, с. 256). Сучасна епоха лише посилює вплив медіа на суспільство, але в більшості випадків люди вже сформували в собі здатність не сприймати інформацію. Проте медіапростір теж вдосконалює свої «вміння маніпулятора». Так, часто, щоб здійснити певні вчинки, дії, прийняти рішення, людина зважає на чужі нав'язані відчуття, переживання. Люди втрачають можливість примножувати власний досвід, здібності, навички. Яскравим підтвердженням можуть слугувати різні форуми, де користувачі задають зовсім безглузді й прості запитання. Таким чином, медіапростір реалізує не тільки інформаційну функцію, але важливою стає й реакційна складова. Процеси, пов'язані з мас-медіа, призводять до збіднення духовної сфери людини. Крім того, простежується чіткий процес так званої «медіавізації» явищ, коли людина не сприймає інформацію, яка не пролунала в ефірі каналів масової комунікації. Раніше управління медіапростором здійснювалося за допомогою влади, а точніше її адміністративного апарату. За таких умов нічого не відбувалося вільно. На наш погляд, сучасна тенденція відмінна від попередньої, адже сам процес (управління) замаскований у форму демократичних стосунків суспільства, яке прагне стати громадянським. Управління медіапростором здійснюється за допомогою придбання найвідоміших брендових каналів комунікації, причому на тому етапі, коли люди починають їм довіряти (Виселко, 2011, с. 41).

Початкове призначення медіапростору — це продукування та формування громадської думки, спосіб осмислення реальності, здійснення ефективної комунікації. Можна зазначити, що медіапростір — це звуження простору, звуження, яке робить світ компактним. Водночас, відповідно до Г. Маклюєна, медіапростір — це спосіб розширення можливостей людини та звуження самого простору, отримання доступу до перегляду та участі в подіях в різних куточках планети. Відтак, позиції науковців у цьому сенсі різняться, а зважаючи на той факт, що кожен із дослідників наводить власні аргументи на підтвердження наукової позиції, можна констатувати факт наявності двох поглядів на питання.

Вивчаючи медіапростір як соціокультурне явище, передусім необхідно виокремити його складові. В узагальненому сенсі можна відзначити пресу, радіо, кіно, телебачення, Інтернет. Ця класифікація не є повною, оскільки медіапростір надзвичайно ємне поняття. Наприклад, Г. Маклюен поділяє медіапростір на такі елементи: друковане слово, преса, телефон, телеграф, радіо, кіно, телебачення, комікс, ігри, рекламні оголошення й навіть електрика, тобто все, що пов'язане з комунікаційною дією. Науковець виокремлює «гарячий» і «холодний» медіапростори, залежно від ступеня участі аудиторії. Приміром, «гаряче» — це більша участь і зворотний зв'язок, тобто отримання певної реакції (рефлексії аудиторії) (Маклюен, 2003, с. 14).

Зважаючи на те, що медіапростір науковці розглядають з позиції процесного підходу — як організацію виробництва та споживання інформації в будь-яких формах соціальної комунікації, а інформаційну культуру — як невід'ємну складову загальної культури особистості, можна з упевненістю стверджувати, що медіапростір — це соціокультурне явище, яке створене людьми та вдосконалюється відповідно до їх культурних запитів. Відтак, медіапростір можна розглядати як систему відносин виробників і споживачів інформації, що мають певний рівень інформаційної культури, який і визначає особливість подальших відносин між ними — виробником та споживачем інформації.

Інформаційна культура як складова загальної культури особистості в ХХІ ст. пронизує всі сфери людського буття, пов'язані з інформаційними потоками й інформаційною діяльністю (створення повідомлення, вибір каналу його передачі, аналіз інформаційного потоку тощо). Саме тому можна розглядати медіапростір як системне утворення крізь призму інформаційної культури людей, котрі і є його складовою. Найважливіші ознаки системи — її розчленованість, з одного боку, і цілісність, з іншого.

Медіапростір, як і будь-яка інша комунікаційна система, складається із трьох основних компонентів: 1) виробник інформації; 2) одержувач інформації; 3) інформація або повідомлення, яке передано через певний канал. Проте, розглядаючи медіапростір як систему й ареал побутування інформаційної культури, необхідно дещо видозмінити загальноприйнятну схему — долучити ще один компонент — законодавчу та виконавчу гілки влади, адже медіапростір деякі науковці вважають «четвертою владою», а його вплив на одержувачів (споживачів) інформації надто вагомий, щоб він був поза межами державного регулювання.

Відтак, медіапростір як ареал побутування інформаційної культури є системою, що складається із чотирьох взаємопов'язаних компонентів: 1) генератори повідомлень; 2) одержувачі інформаційних потоків через

певні канали передачі інформації (телеканали, радіоканали, Інтернет тощо); 3) сфера високотехнологічного виробництва; 4) працівники законодавчої та виконавчої гілок влади.

Кожну «людську складову» підсистеми медіапростору можна розглядати з позиції інформаційної культури, а саме:

1) інформаційна культура спеціалістів, котрі створюють і передають інформаційний потік. Такими спеціалістами є люди, задіяні у сфері журналістики. Зважаючи на поділ журналістики за такою класифікаційною ознакою, як вид комунікативного каналу поширення інформації, можна розглядати цю складову крізь призму інформаційної культури працівників друкованих органів масової інформації, радіомовної журналістики, телевізійної журналістики та електронних органів масової інформації;

2) інформаційна культура людей, котрі працюють у сфері високотехнологічних виробництв, стосується таких видів людської діяльності, що забезпечують «технологічну сторону» передачі інформації, а саме: виробництво й обслуговування апаратури для засобів масової інформації — радіо, телебачення та зв'язку;

3) інформаційна культура законодавчої та виконавчої гілок влади. Саме за цією складовою — це інформаційна культура людей, котрі працюють над створенням законів і нормативно-правових актів та в органах, які виконують контрольну функцію щодо дотримання всіма суб'єктами ринкових відносин чинного законодавства в будь-якій сфері людської життєдіяльності;

4) інформаційна культура людей, для котрих призначена інформація (повідомлення). У цьому разі ці люди є одержувачами повідомлення, що надходить через певний канал, який обирає безпосередньо людина (теле-, радіоефір, друковані ЗМІ, Інтернет тощо).

Так, працівники сфери журналістики задіяні у формуванні загальнонаціональної культури, адже журналіст як суб'єкт масово-інформаційної діяльності не лише збирає й ретранслює новини та повідомлення, але й узагальнює їх, аналізує, надає коментар. Саме тому його професійна та загальнолюдська культура впливають як на зміст самого повідомлення, так і на манеру його подання.

Сьогодні державні службовці законодавчої та виконавчої гілок влади мають усвідомлювати цінність інформації — необхідної складової формування інформаційного суспільства. Адже культура державного службовця є механізмом послідовного розроблення, створення, закріплення та трансляції духовних цінностей на соціально-культурне обслуговування громадян. А невід'ємна складова професійної — інформаційна культура працівника держапарату — пов'язана з інформаційним аспек-

том діяльності державного управління. Сучасний представник державних органів влади повинен виконувати професійні обов'язки вміло, орієнтуючись в інформаційних потоках та використовуючи знання законів інформаційного середовища. Також представники держапарату мають бути обізнані з механізмами формування інформаційної культури, орієнтованими на розвиток демократичних процесів і забезпечення інформаційних потреб громадян.

Аналітики та дослідники, котрі оцінюють роль інформаційної культури в діяльності органів державного управління (Д. Дубов, І. Іванова, П. Клімушкін та ін.), поділяють думку про те, що інформаційна культура державних службовців як у сфері законодавчої, так і виконавчої влади, є не виправдано низькою. Адже їх діяльність не забезпечує ні високий рівень інформаційної безпеки держави, ні доступ споживача до незаангажованої політикою інформації.

Інформаційна культура споживачів сучасних інформаційних продуктів має певні особливості. Так, усіх споживачів за ступенем інформаційної діяльності можна поділити на дві категорії. До першої належать ті споживачі, котрі здатні усвідомлювати і виокремлювати інформаційні потоки та аналізувати їх. До другої — споживачі, здатні лише сприймати результат — «готовий» інформаційний продукт (інформація, повідомлення) мас-медіа та спрямовують свої зусилля на розуміння і прийняття інформації.

Перша категорія споживачів інформації, котрі здатні до усвідомлення, виокремлення і аналізу інформаційних потоків, визнає вплив мас-медіа на окрему людину та громадськість загалом, однак не піддається маніпуляційному впливу засобів масової інформації. Друга категорія, до якої належить переважна більшість громадян України, зазнає впливу мас-медіа, таким чином віддаляючись від реального життя — «сірих буднів» і занурюючись у «яскравий світ» медіа.

Зазначену вище інформацію можна подати графічно (Рис. 1):

Нині в мас-медіа культивуються абсолютно нереальні, неприродні образи, які поступово витісняють реальність життя та прагнення до натурального. Можна сформулювати висновок, що в комунікаційному просторі немає форми діалогу, є лише монолог (репортаж, сюжет, стаття, новини). Звичайно, це не стосується спілкування в Інтернеті, по телефону. Але це обмежене коло людей, котре комунікаційно діє на невелику кількість учасників. Що ж стосується впливу і сприяння в межах області, країни, усього світу — це лише монолог, який ми слухаємо. У цьому аспекті слід згадати теорію Ж. Бодрійяра (2004), згідно з якою симулякри — це знаки, що не стосуються базової реальності, а створюють паралельну реальність. На думку науковця, таке явище має назву

Рис. 1

гіперреальність. В її основі — симуляція, яка є способом життя, а її складові — симулякри. Сьогодні симуляція стає настільки всеохоплюючою, що зникає різниця між виробленими нею ефектами й реальною дійсністю. Відбувається витіснення реальності та заміщення її віртуальною гіперреальністю, створюваною симулякрами. Таким чином, у XXI ст. можна спостерігати розмиття меж між реальністю та її пропагованими образами.

Висновки. Отже, медіапростір, як система відносин виробників і споживачів інформації, складається із чотирьох взаємопов'язаних компонентів: генератори повідомлень; одержувачі інформаційних потоків через певні канали передачі інформації (телеканали, радіоканали, Інтернет тощо); сфера високотехнологічного виробництва; працівники законодавчої та виконавчої гілок влади. Кожну «людську складову» підсистеми медіапростору можна розглядати з позиції інформаційної культури, а саме: інформаційна культура законотворців, вузькопрофільних спеціалістів, працівників, котрі забезпечують «технологічну сторону» передачі інформації та «споживачів» інформації.

Перспективи подальших досліджень полягають у детальному вивченні «людської складової» підсистеми медіапростору.

Список посилань

- Бодрійяр, Ж. (2004). *Симулякри і симуляція*. Київ: Видавництво Соломії Павличко «ОСНОВИ».
- Виселко, І. В. (2011). *Медіапростір як соціокультурне явище: теоретичні розвідки та практичні наслідки*. Узято з <http://www.ovyn.kpi.ua/2011-1/08-filos-Vyselko.pdf>
- Грицай, С. В. (2012). Визначення поняття «медіапростір» з позиції міждисциплінарного підходу. *Вісник Харківської державної академії культури*, 36.
- Дарморіз, О. (2012). Особливості розвитку інформаційної культури в добу глобалізації. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософські науки*, 15, 190–196.
- Луман, Н. (2005). *Реальность масс медиа*. А. Ю. Антоновский (Перев.). Москва: Праксис.
- Маклюэн, Г. М. (2003). *Понимание медиа: Внешние расширения человека*. Москва: Информ.

References

- Baudrillard, J. (2004). *Simulations and simulation*. Kyiv: Publishing House Solomiya Pavlychko “Osnovy”. 230 p. [In Ukrainian].
- Vyselko, I. V. (2011). *Media space as a sociocultural phenomenon: theoretical intelligence and practical implications*. Retrieved from <http://www.ovyn.kpi.ua/2011-1/08-filos-Vyselko.pdf>. [In Ukrainian].
- Hrytsay, S. V. (2012). Definition of the concept of “media space” from the standpoint of an interdisciplinary approach. *Visnyk of the Kharkiv State Academy of Culture*, 36. [In Ukrainian].
- Darmoriz, O. (2012). Features of the development of information culture in the era of globalization. *Bulletin of Lviv University. Series: Philosophical Sciences*, 15, 190-196. [In Ukrainian].
- Luhmann, N. (2005). *The reality of the media*. A. Yu. Antonovsky (Transl.). Moscow: Praxis. 256 p.
- McLuhan, G. M. (2003). *Media Understanding: External expansion of a person*. Moscow: Inform. 464 p.

Надійшла до редколегії 10.09.2018 р.

Розділ 4

ЖУРНАЛІСТИКА ТА ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Part 4

JOURNALISM AND MASS COMMUNICATION

■ <https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.15>

УДК 316.77:070:654.195:314.743

Т. С. Гиріна, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, докторант, Київський національний університет імені Т. Шевченка, м. Київ

hirinatetyana@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1587-8767>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА КОНВЕРГЕНЦІЯ В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ РЕДАКЦІЙ МІЖНАРОДНИХ РАДІОСТАНЦІЙ

Досліджено діяльність восьми українських редакцій міжнародних радіостанцій у контексті впровадження сучасних конвергентних інструментів. Осмислено перспективність використання у сфері материкового сектора україномовного радіо нетипових для нього на попередніх етапах відкладеного в часі прослуховування аудіо, банку аудіо, музики, візуалізації (текст, графічний, відео-контент, стрім зі студії), соціальних мереж, інтернет-реклами та пожертв як форми капіталізації діяльності радіопроєкту. Ці заходи вважаємо визначальними напрямками трансформації та запорукою підвищення конкурентоспроможності сектора у світовому медіасередовищі.

Ключові слова: *конвергенція, трансформація, українські редакції міжнародних радіостанцій, україномовне радіомовлення.*

Т. С. Гиріна, кандидат наук по социальным коммуникациям, доцент, докторант, Киевский национальный университет имени Т. Г. Шевченко, г. Киев

ТРАНСФОРМАЦИЯ И КОНВЕРГЕНЦИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКИХ РЕДАКЦИЙ МЕЖДУНАРОДНЫХ РАДИОСТАНЦИЙ

Исследовано деятельность восьми украинских редакций международных радиостанций на предмет внедрения ими современных конвергентных инструментов. Осмысленно перспективность использования в сфере материкового сектора украиноязычного радио нетипичных для него на предыдущих этапах отложенного во времени прослушивания аудио, банка аудио, музыки, визуализации (текст, графический, видео-контент, стрим из студии), социальных сетей, интернет-рекламы и пожертвований как формы капитализации деятельности радиопроекта. Считаем их определяющими направлениями в трансформации украиноязычного радио и

залогом підвищення його конкурентоспособності в мировому медіа-пространстві.

Ключевые слова: *конвергенция, трансформация, украинские редакции международных радиостанций, украиноязычное радиовещание.*

T. S. Hyrina, Candidate of Sciences in Social Communications, Associate Professor, Doctoral student, Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

TRANSFORMATION PROCESSES AND CONVERGENCE IN THE ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN EDITORIAL OFFICES OF INTERNATIONAL RADIO STATIONS

The purpose of the paper is to study intensive transformational processes and deep convergence in the activities of Ukrainian editorial offices of international radio stations. This analysis will enable to identify the most promising directions for the development of other sectors of Ukrainian-language radio under the competitive conditions in the media environment of the present-day world.

Research Methodology. The research is based on the methods of systematization, monitoring, induction, numerical analysis, discourse analysis and forecasting.

Results. The work of 8 Ukrainian editorial offices of international radio stations was investigated taking into account the introduction of modern convergent tools into their activities. The paper enlists the perspectives of the use of some atypical means in the Ukrainian-language radio — prolonged playback of audio, audio-databases, music, visualization (text, graphic content, video on demand and studio), social networks, Internet advertising and donations as forms of capitalizing a radio project. These measures are considered the decisive trends of its transformation and the key to increasing the competitiveness of the sector in the global media environment.

Novelty. The study is one of the first attempts of the scientific comprehension of the transformation and convergence in the activities of Ukrainian editorial offices of international radio stations and their influence on the development of mainland Ukrainian-language radio space.

Practical significance of the paper lies in the formation of a map of the Ukrainian-language radio of the world and the clarification of its competitiveness in the media environment of the world.

Key words: *convergence, transformation, Ukrainian editorial boards of international radio stations, Ukrainian-language broadcasting.*

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси та конвергенція в радіомовленні на світовому рівні динамічно проявляються в роботі потужних міжнародних громадських, державних радіокомпаній, корпорацій, некомерційних радіомовних організацій тощо. Розглядаючи розширення мовного діапазону, як передумову формування комплексної політики в регіоні, країні, які вбачають потенціал України як економічного партнера, ділового союзника та навіть соціально-демографічного донора, створюють та на різному рівні підтримують діяльність українських

редакцій. У 2004 р. українська увійшла до трійки найвикористовуваних неофіційних мов Євросоюзу. Після турецької та російської «популярність української мови пояснюється тим, що у багатьох нових країнах Євросоюзу проживає українська діаспора — насамперед в країнах Балтії, Польщі, Угорщині, Словаччині, Чехії» (Українська мова, 2004). Відтак, європейські радіомовні компанії «BBC» (Великобританія), «Deutsche Welle» («Німецька хвиля», Німеччина), «Polskie Radio» («Польське Радіо», Польща), «Radio Free Europe/Radio Liberty» («Радіо Вільна Європа/Радіо Свобода», Чехія), «Radio Romania International» («Всесвітня служба Радіо Румунія», Румунія), «Vatican Radio» («Радіо Ватикану», Ватикан), а також «Voice of America» («Голос Америки», США) та «CRI Online» (Міжнародне радіо Китаю, Китай) комунікують з українцями в усьому світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Україномовний сектор радіо, функціонування міжнародних радіостанцій у сучасних умовах трансформації медіасистем досліджено ґрунтовно. Американські дослідники М. Прайс, С. Хаас та Д. Марголін називають означені медіасистеми «частиною нового медіасередовища, темпи та масштаби регулювання якого варіюються від поверхневих до всепроникаючих» (Price, 2008, с. 152). Інтенсифікація процесів поступу в радіосекторі на рівні технологічних інновацій, на думку дослідників, зумовлює перегляд місії, стратегії радіомовних організацій, що на прикладі міжнародних «Radio France Internationale» та «Deutsche Welle» осмислюють А. Фідлер, М.-С. Фре. Бельгійські дослідниці зазначають: в умовах обмеженої демократії, воєнного конфлікту (згідно з Є. Біндер (2006)), монополії ЗМІ міжнародні мовники надають альтернативну точку зору та є єдиним майданчиком свободи слова в регіоні (Fiedler, 2016, с. 69). Водночас доповідь міжнародної організації «Репортери без кордонів» «Реальність після Євромайдану. Ситуація з журналістами та ЗМІ в Україні» підготована у 2016 р. (автор Г. Пергген) засвідчила: «порівняно з нинішньою ситуацією журналістики в Російській Федерації, в Україні фахівці медіасфери мають набагато більше свободи у своїй роботі. Немає державної цензури, і країна має плюралістичний медіаландшафт» (Pörzgen, 2016, с. 6).

Діяльність українських редакцій міжнародних радіомовних компаній, як індикатора свободи інформаційного простору України, є предметом наукового інтересу. Становлення «Deutsche Welle» як суб'єкта медіапроцесу в Україні, зокрема через формування «Української редакції «Німецької хвилі», комплексно осмислює О. Гоян (2017). Внесок у формування україномовного радіопростору, який з 27 березня 2000 р. почала здійснювати українська редакція «Німецької хвилі», дослідни-

ки вбачають у «врахуванні на українському телерадіоринку процесів поступової приватизації і роздержавлення електронних масмедіа, недосконалості законодавства щодо розвитку національного інформаційного телерадіопростору, масштабної комерціалізації ефіру, специфіки формування конкурентного середовища у сфері місцевих засобів масової інформації» (Гоян, 2014). А. Грабська пропонує використати «Deutsche Welle» як модель розвитку суспільного мовлення й іномовлення в Україні. Дослідниця констатує: для своєї країни медіакомпанія стала «інструментом німецької публічної дипломатії, а також «культуртрегером», тобто поширювачем німецької і європейської культури й німецької мови у світі» (Грабська, 2016, с. 42). Для України це набуває особливої актуальності, на переконання українсько-німецького дослідника О. Хаб'юка ще й зважаючи на те, що наша держава «порівняно з показниками рекламних ринків Німеччини, Польщі та Росії на дуже низькому рівні розвитку» (Дуцик, 2013).

Діяльність української редакції «Радіо Свобода» через призму змістового наповнення інформаційних передач викладено в працях М. Нагорняк, І. Ципердюка. Роль радіостанції в політичному процесі ХХ ст. та інформаційному полі зросійщеної України радянського періоду розкрили О. Богуславський, В. Ковпак, О. Мельникова. Завдяки своєму «особливому, релігійному, тематично-змістовому наповненню програм та матеріалів» (Ципердюк, 2015) окреме місце в українськомовному медіаландшафті, на думку І. Ципердюка, посідає українська редакція радіо «Ватикан». Утім, праць зі згаданої тематики в галузі обмаль, однак можна назвати історичні розвідки Т. Бублика, Ю. Каганова. Практично не досліджено радіомовну діяльність української служби «Голосу Америки» попри те, що, за переконанням О. Сухобокової, вона стала «одним з важливих чинників формування національної та політичної свідомості українців, а відтак — підготовки ґрунту до відродження в Україні державності та демократії» (Сухобокова, 2009, с. 63). У науковому дискурсі українські редакції зарубіжних радіостанцій представлені недостатньо, інші ж, як українська служба «Міжнародного радіо Китаю», зовсім не досліджено. Однак їхня роль у розбудові державності і становленні демократії в Україні вагома як в аспекті історії, теорії соціальних комунікацій, так і в контексті медіафутурології.

Мета статті — дослідити інтенсивні трансформаційні процеси та глибоку конвергенцію в діяльності українських редакцій міжнародних радіостанцій, що вможливить визначити найперспективніші напрями розвитку інших секторів українськомовного радіо в умовах конкуренції світового медіасередовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність міжнародних радіоорганізацій на теренах України в усі роки визначалася безкомпромісним професіоналізмом, повнотою відповідальності за достовірність повідомленого в ефірі безвідносно до внутрішньої кон'юнктури політичного процесу в державі. Нині ж вони є орієнтирами з точки зору впровадження у власну діяльність конвергентних механізмів, якими визначається трансформація сучасного радіомовлення. Найбільші зміни стосувались цих організацій в аспектах цифровізації, візуалізації, медіатизації діяльності, що в окремих випадках стало передумовою відмови знаних медіакомпаній від потокового радіомовлення, аж до повного заміщення радіоконтенту візуальними та текстовими матеріалами. Так, у 2008 р. припинила створення радіомовних програм українська служба «Голосу Америки», діяльність якої розпочато ще в 1949 р. (Kiel, 2008). 29 квітня 2011 р. вийшла в ефір остання радіoproграма «BBC Україна» (Великобританія), яка після здобуття Україною незалежності з 1 червня 1992 р. відома українським радіослухачам своїми інформаційними програмами, аналітичними, історико-культурологічними, просвітницькими проектами (табл. 1).

Причина таких змін — скорочення фінансування, а також перегляд інформаційної стратегії власної діяльності, яку медіаменеджмент убачає в розвитку інтернет-сайта редакції чи всієї медіакомпанії. Водночас окремі програми українських редакцій міжнародних радіостанцій доступні в ефірі українських радіостанцій у форматі спільних проєктів чи ретрансляції. Як приклад у щоденному ефірі «Радіо Сяйво» (Коломия, Івано-Франківська обл.) блоки програм української редакції «Радіо Свобода» (о 06:30 «Ранкова Свобода», о 08.00 «Новини Радіо «Свобода», о 19:00 «Вечірня Свобода»), української служби «Голосу Америки» (о 08:15 та 23:00 «Голос Америки») та української редакції «Німецької хвилі» (о 09.00 «Deutsche Welle»). У будні в ефірі «Радіо Незалежність» (Львів) до уваги слухачів «Програма від радіо «Свобода» (07.00–07.30 та 22.00–22.57) та «Програма від Польського радіо» (18.30–19.00). Транслюються окремі програми й в ефірі інших радіостанцій. Утім, основним джерелом комунікації українських редакцій з аудиторією є сайт, адже розпорошені в радіопросторі окремі проєкти зручніше відтворювати на одній платформі. Попри зручний мобільний додаток кожної з медіакомпаній, окремо створений відповідник української редакції підтримується не завжди, наявні ж, орієнтовані на надання інформації, лише інколи з можливістю прослуховування аудіо-контенту. Дослідження конвергентних процесів у роботі українських редакцій міжнародних радіокомпаній підтвердило гіпотезу щодо розширення технологій презентації власного контенту радіокомпаніями щодо набуття нових та збагачення наявних функцій (рис. 1).

Таблиця 1

Організація діяльності українських редакцій
міжнародними медіакомпаніями у часовій ретроспективі

№ з/п	Назва	Загальна кількість мов	Дата заснування медіакомпанії	Початок мовлення українською	Завершення створення радіоконтенту українською	Тип контенту, який нині створюється
1	«ВВС Україна»	29	1922 р.	1992 р.	2011 р.	текстові повідомлення
2	Українська служба «Голосу Америки»	46	1942 р.	1949 р.	2008 р.	телепрограми, текстові повідомлення
3	Українська редакція «Радіо Свобода»	25	1949 р.	1954 р.	–	радіопрограми, телепрограми, текстові повідомлення
4	Українська служба «Польського радіо»	8	1936 р.	1990 р.	–	радіопрограми, текстові повідомлення
5	Українська редакція «Німецької хвилі»	30	1953 р.	2000 р.		телепрограми, текстові повідомлення
6	Українська програма «Радіо Вагикану»	39	1931 р.	1939 р.	–	радіопрограми, текстові повідомлення
7	Українська служба «Міжнародного радіо Китаю»	56	1941 р.	2008 р.	–	радіопрограми, текстові повідомлення
8	Українська редакція всесвітньої служби «Радіо Румунія»	13	1927 р.	1941 р. – перші програми; 1994 р. – створення української редакції	–	радіопрограми, текстові повідомлення

Дослідниця німецької «Deutsche Welle» А. Грабська констатує, що міжнародна громадська телерадіокомпанія «своєчасно враховує такі тенденції глобального медійного ринку: інтернетизацію, інтерактив-

ність, доступність програмних продуктів, відкритість організації, багатомовність, пошук й освоєння нових цільових аудиторій та розвиток інформаційного виробництва мовами цільових регіонів, глокальність» (Грабська, 2014, с. 138). Подібна тенденція характерна для більшості медіакомпаній, українські редакції в структурі діяльності яких перебувають у мейнстрімі світової радіожурналістики.

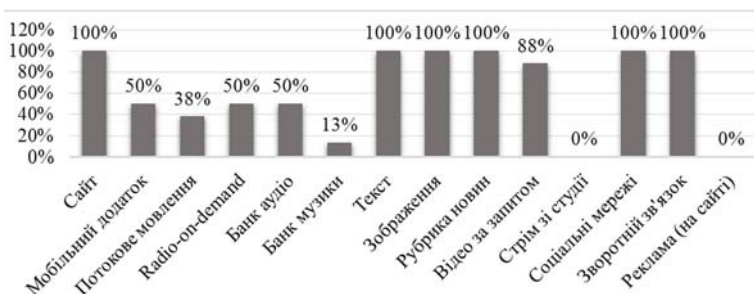

Рис. 1. Конвергентні процеси в роботі українських редакцій міжнародних радіокомпаній

Традиційний текст у Мережі перетворюється на майданчик до отримання інформації різного типу, а жанри набувають нових форм. Так, розділ програми «Схеми», спільного проекту Радіо Свобода та Першого каналу Суспільного мовлення України, окрім відеOVERSII програми, містить текстовий контент, графічні файли у формі документів, що підтверджують слова автора, інфографіку, копії офіційних документів, постів у соціальних мережах, фото героїв розповіді, майна, навколо якого точаться дискусії, тощо, а також аудіофайли-записи розмов журналістів з учасниками програми та ін. Жанр інтерв'ю на сайті набуває мультимедійного вираження завдяки верстці тексту на сторінці: аудіоверсію поєднано із текстом, де запитання і відповіді поетапно завантажуються в процесі перегляду сторінки. Відтепер не обов'язково читати весь текст, достатньо обрати іконку запитання та звернути увагу на розставлені акценти.

У рубриці «Усі медіаформати. Фотогалерея» на сайті української редакції «Німецької хвилі» новини позиціонують через графічне зображення. Для того, щоб переглянути весь текст, необхідно почергово завантажити декілька зображень та перечитати підписи під ними. Документальність репортажу в умовах Інтернету посилена та набула нового оформлення. Дослідниця Елонського університету (США) сучасних інтернет-журналістів Д. Льюїс (2010, с. 119) називає це не інак-

ше, як «тими, хто лише дає назви зображенням», акцентуючи на примітивізації професії. На тому ж сайті в розділі «Усі медіаформати. Відео» короткі (30 сек. — 1 хв.) ролики супроводжуються титрами, накладеними на відеоряд без закадрового тексту із закликом по завершенню перегляду поділитися відео в соціальних мережах.

Ціною, яку міжнародні медіакомпанії змушені платити за якісний контент, є перманентне скорочення штату та перегляду з метою оптимізації бюджету національних редакцій. І хоча жодну з українських редакцій досі не закрито, утім урізання фінансування стосувалося більшості із них. Деякі вимушено перейшли у формат роботи сайта («BBC Україна», Велика Британія), інші зазнали скорочення (до прикладу в редакції української служби «Голосу Америки» під керівництвом Л. Гонгадзе працюють 25 колег, а в українській службі «Міжнародного радіо Китаю» під керівництвом В. Урусова 4 журналісти). Про інтерес до України як впливових світових медіагігантів, так і регіональних лідерів у сфері радіовиробництва свідчить те, що українська перебуває серед 56 мов в ефірі «CRI Online» (Китай), 39 на «Vatican Radio» (Ватикан), 8 на «Polskie Radio» (Польща) та 13 на «Radio Romania International» (Румунія).

Історія становлення та функціонування україномовного радіо у світі свідчить, що на попередніх етапах саме українські редакції міжнародних радіостанцій стали каталізатором розбудови національного радіопростору, роками доносячи до відома активної частини соціуму достовірну об'єктивну інформацію. У перші роки незалежності українська редакція «Німецької хвилі», згадують В. Гоян та О. Гоян, «окрім якісного ефірного радіопродукту, пропонувала станціям-партнерам технічну допомогу, надавала можливості для «прокручування» власних супутникових програм у запису згідно з обраним форматом, готувала спеціальні музичні передачі, короткі випуски новин тощо. І такий комплекс засобів дозволяв їй тривалий час працювати в Україні» (Гоян О., 2014).

Висновки. Діяльність українських редакцій міжнародних радіостанцій може бути орієнтиром для України в процесі створення конкурентної на міжнародному рівні радіостанції, як цим скористалася, на думку редактора німецького журналу «Media Perspektiven», що спеціалізується на медіанауці, медіаекономіці та медіаполітиці Р. Волд, «перереформатована у післявоєнний період згідно з формою британської BBC Державна служба мовлення в Західній Німеччині, яка базується на засадах відповідальності держави за формування культури нації та свободи слова» (Woldt, 2010, с. 171–172). Запозичення досвіду роботи таких медіаорганізацій, що втілюють трансформацію та глибоку конвергенцію сектора радіо в системі сучасних медіа, неминучі в перспективі

декількох років та є безперечним орієнтиром для україномовного радіо-простору.

Відтак, **перспективами подальших досліджень** є вивчення потенціалу трансформації радіосектора україномовних програм в ефірі зарубіжних радіостанцій у різних країнах світу та окремих україномовних інтернет-радіостанцій, заснованих за кордоном.

Список посилань

- Гоян, В., Гоян, О. (2017). Телебачення Deutsche Welle: 25 років від супутника до онлайн. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*, 1, 64–72.
- Гоян, О., Гоян, В. (2014). «Німецька хвиля» на українському ґрунті. Взято з <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1691>.
- Грабська, А. (2014). Громадське мовлення в контексті викликів глобального медійного ринку: стратегія Deutsche Welle. *Наукові записки Інституту журналістики*, 57, 134–140.
- Грабська, А. (2016). Німецький міжнародний мовник Deutsche Welle: роль, завдання, функції. *Інформаційне суспільство*, 23, 38–43.
- Дуцик, Д. (2013). Олексій Хаб'юк: «У порівнянні з показниками рекламних ринків Німеччини, Польщі та Росії Україна на дуже низькому рівні розвитку». Взято з http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/oleksiy_khabyuk_u_porivnyanni_z_pokaznikami_reklamnikh_rinkiv_nimechchini_polschi_ta_rosii_ukraina_na_duzhe_nizkomu_rivni_rozvitku/.
- Сухобокова, О. (2009). Український відділ радіостанції «Голос Америки»: до 60-річчя від створення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 97, 60–63.
- Українська мова є третьою за поширеністю неофіційною мовою, якою розмовляють у державах розширеного Європейського Союзу (2004). *Радіо Свобода*. Взято з <https://www.radiosvoboda.org/a/915559.html>.
- Ципердюк, І. (2015). Тематично-змістові особливості програм української редакції радіо «Ватикан». *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*, 4, 105–112.
- Binder, E. (2006). *Journalistische Krisenkommunikation in internationalen Konflikten*. Wien: Universität Wien.
- Fiedler, A., Frère, M. (2016). «Radio France Internationale» and «Deutsche Welle» in Francophone Africa: International Broadcasters in a Time of Change. *Communication, Culture and Critique*, 1, 68–85.
- Kiel, P. (2008). *Voice of America to Cut Language Services*. Retrieved from <https://www.propublica.org/article/voice-of-america-to-cut-language-services-709>.
- Lewis, D. (2010). Foreign Correspondents in a Modern World. The past, present and possible future of global journalism. *The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*, 1, 119–127.
- Pörzgen, G. (2016). *Facing reality after the Euromaidan. The situation of journalists and media in Ukraine*. Paris: Reporters without borders.

- Price, M., Haas, S., Margolin, D. (2008). New Technologies and International Broadcasting: Reflections on Adaptations and Transformations. *The annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616 (1), 150–172.
- Woldt, R. (2010). Public Service Broadcasting in Germany: Stumbling Blocks on the Digital Highway. *Reinventing Public Service Communication*, 171–182.

References

- Hoyan, V., Hoyan, O. (2017). Television Deutsche Welle: 25 years from satellite to online. *State and regions. Series: Social Communications*, 1, 64–72. [In Ukrainian].
- Hoyan, V., Hoyan, O. (2014). «Deutsche Welle» on the Ukrainian soil. Retrieved from <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1691>. [In Ukrainian].
- Hrabska, A. (2014). Public speaking in the context of challenges of the global media market: a strategy Deutsche Welle. *Scientific notes of the Institute of Journalism*, 57, 134–140. [In Ukrainian].
- Hrabska, A. (2016). German international broadcaster Deutsche Welle: role, task, function. *Information society*, 23, 38–43. [In Ukrainian].
- Dutsyk, D. (2013). Oleksiy Habyuk: «Compared to the indicators of the German, Polish, and Russian advertising markets, Ukraine is at a very low level of development». Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/oleksiy_khabyuk_u_porivnyanni_z_pokaznikami_reklamnikh_rinkiv_nimechchini_polschi_ta_rosii_ukraina_na_duzhe_nizkomu_rivni_rozvitku/. [In Ukrainian].
- Sukhobokova, O. (2009). Ukrainian department of the «Voice of America» radio station: to the 60th anniversary of creation. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. History*, 97, 60–63. [In Ukrainian].
- The Ukrainian language is the third most widely spoken in the unofficial language spoken in the enlarged European Union (2004). *Radio Liberty*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/915559.html>. [In Ukrainian].
- Tsyperdiuk, I. (2015). Thematic and content features of the programs of the Ukrainian editorial board of radio «Vatican». *State and regions. Series: Social Communications*, 4, 105–112. [In Ukrainian].
- Binder, E. (2006). *Journalistische Krisenkommunikation in internationalen Konflikten*. Wien: Universität Wien. [In German].
- Fiedler, A., Frère, M. (2016). «Radio France Internationale» and «Deutsche Welle» in Francophone Africa: International Broadcasters in a Time of Change. *Communication, Culture and Critique*, 1, 68–85. [In English].
- Kiel, P. (2008). *Voice of America to Cut Language Services*. Retrieved from <https://www.propublica.org/article/voice-of-america-to-cut-language-services-709>. [In English].
- Lewis, D. (2010). Foreign Correspondents in a Modern World. The past, present and possible future of global journalism. *The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*, 1, 119–127. [In English].
- Pörzgen, G. (2016). *Facing reality after the Euromaidan. The situation of journalists and media in Ukraine*. Paris: Reporters without borders. [In German].

- Price, M., Haas, S., Margolin, D. (2008). New Technologies and International Broadcasting: Reflections on Adaptations and Transformations. *The annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616 (1), 150–172. [In English].
- Woldt, R. (2010). Public Service Broadcasting in Germany: Stumbling Blocks on the Digital Highway. *Reinventing Public Service Communication*, 171–182. [In English].

Надійшла до редколегії 23.08.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.16

УДК 070 + 340

I. P. Kovalenko, Candidate of Science in Social Communications, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

Irakovalenko777@mail.ru

https://orcid.org/0000-0001-6205-263X

PROBLEM OF INFORMATIONAL OBJECTIVITY IN THE CONTEX OF JOURNALISTS' LEGAL CULTURE

The article is devoted to the little-studied problem of journalistic information objectivity. Analyzing it in the context of the legal culture of journalists, the author highlights four factors that have a significant effect on the formation of journalists' domestic demand for objective coverage of social events. The author links the strengthening of journalists' information objectivity with the development of the democratic process; improvement of public control over the relations between publishers and editors, on the one hand, and journalists, on the other; the strengthening of the moral factor in shaping the legal culture of journalists; improvement of the system of their professional training.

Key words: *journalism, law, culture, legal culture, legal consciousness, legal behavior.*

И. П. Коваленко, кандидат наук по социальным коммуникациям, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ПРОБЛЕМА ИНФОРМАЦИОННОЙ ОБЪЕКТИВНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ ЖУРНАЛИСТОВ

Рассмотрена недостаточно изученная проблема объективности журналистской информации. Анализируя её в контексте правовой культуры журналистов, автор выделяет четыре фактора, оказывающих существенное влияние на формирование внутренней потребности журналистов к объективному освещению социальных событий. Усиление объективности журналистской информации связывается с развитием демократического процесса; совершенствованием общественного контроля за взаимоотношениями между издателями и редакторами, с одной стороны, и журналистами, с другой; усилением морального фактора в формировании правовой культуры журналистов; совершенствованием системы их профессиональной подготовки.

Ключевые слова: *журналистика, право, культура, правовая культура, правосознание, правовое поведение.*

I. П. Коваленко, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

ПРОБЛЕМА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОБ'ЄКТИВНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ЖУРНАЛІСТІВ

Мета статті — висвітлити основні проблеми забезпечення об'єктивності інформації в контексті формування правової культури журналістів.

Методологія дослідження. Стаття ґрунтується на біхевіористському, системному, структурно-функціональному та аксіологічному аналізі правових аспектів журналістської діяльності.

Результати дослідження полягають у визначенні та структуруванні проблем формування правової культури журналістів в аспекті забезпечення ними об'єктивності інформації. На думку автора, до таких належать: особливість політичного режиму, тиск на журналістську діяльність видавців та редакторів засобів масової інформації, внутрішні переконання й суб'єктивні вподобання журналістів та їхня фахова підготовка. Посилення об'єктивності журналістської інформації пов'язане з розвитком демократичного процесу; вдосконаленням суспільного контролю за взаємовідносинами між видавцями й редакторами, з одного боку, та журналістами, з іншого; посиленням морального чинника у формуванні правової культури журналістів; удосконаленням системи фахової підготовки.

Новизна. Уперше докладно та різноаспектно проаналізовано чинник об'єктивності інформації в контексті формування правової культури журналістів.

Практичне значення. Результати дослідження сприятимуть удосконаленню медійного законодавства в напрямі посилення об'єктивності інформації. Матеріали статті можна використовувати в процесі фахової підготовки журналістів.

Ключові слова: *журналістика, право, культура, правова культура, правосвідомість, правова поведінка.*

Problem statement and previous research. The formation of a journalists' legal culture is an urgent problem of Ukrainian modernity, the solution of which leads to the development of processes of building a democratic state and civil society. As a social institution, the journalism performs very important functions of citizens' information on various events and communication between different social structures through the media, which significantly affects the formation of social behavior trends among members of society. However, the information and communication functions of journalism (Romanyuk, Kovalenko, 2018) are mediated by the legal culture of journalists.

The concept of legal culture is rather vague (Michaels, 2011), which is explained by the peculiarities of its interpretation in works written in the Anglo-Saxon (Cotterrell, 2006; Nelken, 2004 and 2007), and German (Blankenburg, 1989; Gephart, 2006/2007) traditions, as well as Ukrainian researchers (Bytyak, Yakovyuk, 2007; Kalinovskyy, 2008). The vagueness is explained by the multidimensional nature of this phenomenon and the different approaches to its interpretation.

According to the behavioral approach, legal culture is interpreted as a certain set of stereotypes of legal consciousness and behavior in the aspect of observance of legal norms. Legal culture has specific features of its manifestation in various spheres of social life and in various professional activities. The influence of professional activities on legal culture is due to the fact that the functioning of the various spheres in which it occurs is regulated by different rules. Among the norms governing journalism, the most

socially important, but also the most difficult to control, is *the requirement of objectivity (Journalistic objectivity)*.

The requirement of an objective approach to coverage of social events is contained in the laws regulating journalistic activities in many countries, in particular, in Ukraine. Thus, article 26 of the Law of Ukraine (1992) "On printed mass media (press) in Ukraine" requires journalists to "submit for publication objective and reliable information". Article 59 of the Law of Ukraine (1993) "On Television and Radio Broadcasting in Ukraine" assigns the responsibilities of broadcasters to "disseminate objective information". The 3rd article of the Law of Ukraine (2014) "On Public Television and Radio Broadcasting of Ukraine" emphasizes that the important principle of the National Public Broadcasting Company of Ukraine is "comprehensive, objective and balanced informing about socially significant events in Ukraine and abroad". Although the problem of objectivity has found its reflection in a same works (Hunter, 2014; Kaplan, 2002; Lichtenberg, 1991), but many of its aspects remain unexplored.

The aim of this article is to identify the main problems of ensuring the information objectivity in the context of journalists' legal culture formation.

The main text. The main problems of objectivity in the formation of the journalists' legal culture can be divided into four items.

The first is a problem of the nature of the political regime. In undemocratic regimes, the objectivity of information is made impossible by the presence of political (in authoritarian regimes) and also ideological (in totalitarian regimes) censorship (Romanyuk, Kovalenko, 2017). Thus, only political democracy has the ability to create the conditions that form the internal need of journalists in the objective coverage of social events and problems, because it creates for these legal (requirements of the legislation concerning information objectivity), institutional (independence of the judiciary) and socio-psychological (negative attitude to "ordered information") preconditions. At the same time, it should be borne in mind that the formation of the internal need of journalists in the objectivity of their information, even in democracy, depends on the degree of its development. As practice shows, the best conditions for this are created by such political regimes which are defined as "liberal democracy".

The second is the problem of pressures on journalists' activities by publishers and media editors. Although the legislation in democratic countries guarantees the independence of journalism and protects journalists from an unlawful interference of publishers and media editors, this problem continues to exist. The reasons for such pressure are the engagement of publishers and editors by certain political forces or in their links with large

business structures. Journalists yield to such pressures because of the fear of dismissal from work, the career considerations, large royalties. However, there is a breach of the law in relation to the objectivity of information in any of these cases.

How to get rid of this disadvantage?

In the opinion of the author, this could be done by:

1) increasing responsibility of both publishers and editors regarding the pressure exerted on journalists and journalists' responsibility for the objectivity of their materials;

2) intensify the public control over the activities of the media and protect journalists exposed to pressure from publishers and editors;

3) increase the moral factor in the functioning of the media.

The third is the problem of inner convictions (ideological or religious) and subjective preferences (political or socio-economic) of the journalists. In the opinion of Nelken, the ideas, values, aspirations and mentalities are "more nebulous aspects" of the legal culture than institutions and norms (Nelken, 2004, p. 1). However, these aspects have a significant impact on the work of journalists, in the context of law as well. This is especially true of the objectivity of journalistic information.

Although inner convictions and subjective preferences cannot but affect journalistic activities (which is generally normal), the journalists, while protecting their positions, should tolerate alternative views. For example, the journalists of socialist political orientation, criticizing the work of the liberal government, must not only see its disadvantages, but also do not conceal the positive effects of its activities. Conversely, the journalists of liberal orientation should not blacken the work of the socialist government.

The problem of media coverage of inter-ethnic and inter-confessional relations is much more complicated. As Dankwart Rastow (1970, p. 359) observes, the ethnic and religious conflicts are much more brutal and longer than those that occur in the socio-economic context. Therefore, information on such issues should be especially careful. For example, journalists, shaping a negative attitude of the public to Islamic fundamentalism, should not extend it to all Muslims. The ability to combine internal convictions and subjective preferences with the objectivity of information is determined by the professional level of journalists.

The fourth is a problem of journalists' professional training. Unfortunately, many persons involved in journalism have not received any relevant professional education. Accordingly, they are not well-informed in the field of media law, which often leads to its violation. In addition, the journalistic education itself, as evidenced by the experience of Ukraine, has many shortcomings today. After the abolition of the institute of normative

disciplines in the system of higher education of Ukraine, a number of disciplines such as political science, economics, sociology, and cultural studies were excluded from the program of training journalists in some higher educational institutions. However, journalistic activities are inextricably linked with the coverage of the political, economic, social and cultural development of society. The question arises: how can a journalist “submit objective and reliable information for publication, if he or she does not have sufficient knowledge to determine the objectivity and reliability of this information? Even ethics was ostracized, although it plays an exceptional role in shaping a commitment to the objectivity of information from journalists. There is a straightforward and fairly rigid pattern the more the journalist is a moral person, the more objective is his information.

Thus, the formation of journalists' internal need for the objectivity of their information (as the most important aspect of their legal culture) is inseparably connected with creating such a system of their training, which would organically combine the inheritance of legal professional knowledge, profound knowledge in various fields of social life and education of high moral qualities of their personality.

Conclusion. Legal culture, representing a subjective reflection of the legal system of society, is an important factor in the regulation of social relations, including the professional sphere. The nature of professional activities require specific features of the individual legal culture.

The process of developing journalists' objectivity is determined by four main factors: the nature of the political regime and, accordingly, the legal system; the attitude of journalists on the part of publishers and media editors; journalists' internal convictions and subjective preferences; the system and content of their professional training. Accordingly, the main directions contributing to strengthening journalists' information objectivity are the development of a democratic process in society and improving its legal system; improvement of public control over the relations between publishers and editors, on the one hand, and journalists, on the other; strengthening the moral factor in shaping the legal culture of journalists; improvement of the system of their professional training, especially in higher educational establishments.

In this article the author has outlined only the main ways of developing journalists' internal need for objectivity in informing society about the events of public life. The task of further work on this problem is a deeper analysis of their content.

References

- Romanyuk, O. I & Kovalenko, I. P. (2018). The Communication Function on Journalism. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture. Series: Social*

- Communications, Scientific Journal*. (Issue 52, pp. 149–153). Kharkiv [In English].
- Michaels, R. (2011) *Legal Culture*. Retrieved from https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3012&context=faculty_scholarship [In English].
- Cotterrell, R. (2006) *Comparative Law and Legal Culture*. M. Reimann, R. Zimmermann (Eds.) *Oxford Handbook of Comparative Law*. Oxford: Oxford University Press, pp. 711–713 [In English].
- Nelken, D. (2004). Using The Concept of Legal Culture. *Australian Journal of Legal Philosophy*, Vol. 29, pp. 1–26 [In English].
- Nelken, D. (2007). Culture, Legal. D. S. Clark (Ed.). *Encyclopedia of Law and Society: American and Global Perspectives*. London: Sage, pp. 369–374 [In English].
- Blankenburg E. (1989) Zum Begriff “Rechtskultur” H. J. Hoffmann-Nowotny (Hrsg). *Kultur und Gesellschaft: gemeinsamer Kongreß der Deutschen, der Österreichischen und der Schweizerischen Gesellschaft für Soziologie*, Zürich Zürich: Seismo Verlag, s. 292–297 [In German].
- Gephart W. (2006/2007) *Rechtskultur und Geltung. An den Grenzen des Rechts: Vorlesung im Wintersemester*. Retrieved from https://www.politiksoziologie.uni-bonn.de/de/institut/lehrkoerper/kaete-hamburger-kolleg-recht-als-kultur/prof.-dr.-werner-gephart/Gephart_Skript_Vorlesung_Rechtskultur_und_Geltung_.pdf [In German].
- Bytyak, Y. P. & Yakovyuk, I. V. (Eds.) (2007). *Legal Culture in the Conditions of Formation of Civil Society*, Monograph. Kharkiv: Pravo. [In Ukrainian].
- Kalinovsky, Y. Y. (2008) *Legal Awareness of Ukrainian Society: Genesis and Modernity*. Kharkiv : Pravo. [In Ukrainian].
- Journalistic objectivity*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Journalistic_objectivity
- Verkhovna Rada Ukrainy (1992). *Law of Ukraine “On printed mass media (press) in Ukraine”*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2782-12> [In Ukrainian].
- Verkhovna Rada Ukrainy (1993). *Law of Ukraine “On Television and Radio Broadcasting”*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3759-12/print1509554453956466> [In Ukrainian].
- Verkhovna Rada Ukrainy (2014). *Law of Ukraine “On Public Television and Radio Broadcasting of Ukraine”*. Retrieved from <https://suspilne.media/documents/1> [In Ukrainian].
- Hunter, A. (2014). Crowdfunding Independent and Freelance Journalism: Negotiating Journalistic Norms of Autonomy and Objectivity. *New Media & Society*, Vol. 17, 2, pp. 272–288. [In English].
- Kaplan, R. (2002). *Politics and the American Press: The Rise of Objectivity, 1865–1920*. New York: Cambridge University Press. [In English].
- Lichtenberg, J. (1991). In Defense of Objectivity. J. Curran and M. Gurevitch (Eds.) *Mass Media and Society*. London: Arnold. [In English].

-
- Romanyuk, O. I. & Kovalenko, I. P. (2017). The Mass-media and Political Regimes (The Problem of Mass-Media Determination by Political Regimes). *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*". Series: *Social Communications, Scientific Journal*. (Issue. 50, pp. 245–251). *Kharkiv*. [In English].
- Rustow, D. A. (1970). Transitions to Democracy — Toward a Dynamic Model. *Comparative Politics*, Vol. 2, 3, pp. 337–363. [In English].

Надійшла до редколегії 22.08.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.17

УДК 930.22

М. В. Комова, кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

maria.komova@gmail.com

http://orcid.org/0000-0002-4115-3690

ТИПОЛОГІЧНА СТРУКТУРА СИСТЕМИ КОРПОРАТИВНИХ ВИДАНЬ

Розглянуто тенденції розвитку типологічної структури системи корпоративних видань в умовах інформатизації. Описано та систематизовано корпоративні друковані, електронні, гібридні видання за типологічно-жанровими ознаками, конкретизовано функціональне призначення окремих типів документів. Виявлено: корпоративні документи — ефективний засіб масового поширення ділової інформації. Трансформація типологічної й видової структур системи документів зумовлена процесами конвергенції, що передбачають органічне поєднання творчої (журналістської) діяльності з бізнес-інтересами та інформаційними технологіями.

Ключові слова: корпоративне видання, типологія, конвергенція, преса.

М. В. Комова, кандидат филологических наук, доцент, Национальный университет «Львовская политехника», г. Львов

ТИПОЛОГИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА СИСТЕМЫ КОРПОРАТИВНЫХ ИЗДАНИЙ

Рассмотрены тенденции развития типологической структуры системы корпоративных изданий в условиях информатизации. Описаны и систематизированы корпоративные печатные, электронные, гибридные издания по типологически-жанровым признакам, конкретизировано функциональное назначение отдельных типов документов. Выявлено: корпоративные документы – эффективное средство массового распространения деловой информации. Трансформация типологической и видовой структур системы документов обусловлена процессами конвергенции, которые проявляются в органическом сочетании творческой (журналистской) деятельности с бизнес-интересами и информационными технологиями.

Ключевые слова: корпоративное издание, типология, конвергенция, пресса.

M. V. Komova, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University, Lviv

THE TYPOLOGICAL STRUCTURE OF THE SYSTEM OF IN-HOUSE PUBLICATIONS

The aim of this paper is to highlight the development tendencies of typological structure of the system of in-house publications at the time of informatization.

Research methodology is based on using the general scientific methods and special methods: analysis, synthesis, logical method, method of visualization of research results.

Results. In the modern information space, a system of promotional presentation of corporate records, which have a multifunctional purpose, has been formed. The development of the typological structure of corporate records depends on the documentary support status for advertising and public relations, which are important components of the communication strategy of the institution, and the implication of mass media to marketing projects. The analysis of the tendencies of evolution of corporate records shows that this segment of mass communication system is dynamically developing, combining traditional printed, electronic and hybrid documents. Corporate records demonstrate high dynamics and the ability to functional transformations for the satisfaction of public needs in the aspects of implementing the information influence, shaping the specified public opinion. Corporate records are effective means of mass circulation of business information.

Novelty. An attempt is made to summarize the transformation tendencies of the typological structure of the document support system within the processes of convergence, which manifests itself in the apposite combination of creative journalizing with the business interests and information technologies.

The practical significance. The research has important implications for the description and systematization of corporate printed, electronic, hybrid records in accordance with typological features. The study demonstrated a need for the definition of the functional purpose of certain types of documents.

Key words: *in-house publication, typology, convergence, press.*

Постановка проблеми. Класифікація корпоративних документів як методологічна, аксіологічна й соціокультурна сфери діяльності актуалізована трансформацією типологічної та видової структур системи документів, що зумовлено конвергентційними процесами. Конвергенція, що розвивається завдяки синергетиці ресурсів творчої (журналістської) активності, медіаекономіки та інформаційних технологій, є безпосереднім чинником розбудови типологічного спектра корпоративних документів. Екстраполяція методологічних засад класифікації документів на мас-медіа цілком обґрунтована. Документи в усій своїй багатоманітності, зокрема мас-медіа, є каналами передавання інформації в системі соціальних комунікацій, а, отже, – складовими однієї системи. Корпоративні видання засвідчують динамічний розвиток документальних ресурсів у соціальних комунікаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням типології та типологічно-видової сегрегації ЗМІ як методу визначення специфіки їхньої сегментації, а також місця ЗМІ в новому інформаційному просторі, формування і розвитку системних зв'язків в інформаційній структурі, впливу закономірностей функціонування ЗМІ як інституціоналізованого явища сучасного українського суспільства присвячено немало досліджень. А. В. Радченко (2011), Д. А. Лаане (2010) вивчали типологію ділових друкованих ЗМК України, дотримання жанроутворювальних ознак у повідомленнях, що оприлюднюються в інформацій-

них жанрах. Однією із ключових проблем класифікації документів є не лише визначення типоутворювальних чи жанроутворювальних ознак, але й вивчення аспектів дотримання коректності цих ознак в інформаційних та аналітичних групах жанрів журналістики. К. Карякіна (2010) здійснила спробу розробити типологічну характеристику нових медіа, визначити принципи побудови основних моделей їхнього функціонування. Об'єкт дослідження — комунікаційні характеристики окремих мережевих медіаформ, зокрема блогів (Караева, 2009). Традиційні засади типологізації демонструє «Класифікатор друкованих ЗМІ України». Класифікаційний поділ, запропонований А. Горчевою, найбільше наближений до реалії комунікаційної діяльності установ, охоплює не тільки друковані видання, але й гібридні документи, що оприлюднюються і в електронній формі (Горчева, 2008, с. 80–81). А. Петрушка (2017) використала метод моделювання концептуальної типологічної моделі науково-популярного журналу, що передбачає розвиток цього типу документів за допомогою не тільки використання традиційних форм і методів, але й перспективних технологій, і забезпечить досягнення його конкурентоспроможності на інформаційному ринку.

Для багатьох досліджень характерні такі недоліки: надмірна ускладненість, неточність термінології. Реалізацію типологічного методу для порівняльного вивчення сутнісних ознак ЗМК ускладнює необґрунтоване розширення переліку типоутворювальних ознак, до яких належать: технологічні, економічні, аудиторні, редакційні, цільове призначення, організаційні, час виходу, формат, обсяг, періодичність виходу (Лаане, 2010; Шкондин, 2002). Підміна типологічних ознак численними видами, вторинними ознаками ускладнює вирішення практичного завдання типологізації, використання рекомендацій для заснування та оцінки видання. У деяких працях типоутворювальною ознакою помилково визначають видавця, однак від нього залежить лише вибір типу видання, а не сам тип (Лазаревич, 2008, с. 10).

Мета статті — систематизувати корпоративні видання за типологічними ознаками та конкретизувати структурно-типологічні характеристики окремих типів документів. Розроблення теорії класифікації охоплює проблематику типології корпоративних друкованих та електронних документів як методу визначення специфіки сегментів документальних ресурсів, особливостей окремих видів документів, зокрема ділової преси.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформація системи, типів і функціональних характеристик соціальних комунікацій — тенденція сучасних корпоративних документів, зумовлена якісними змінами в медіасфері. У зміні сучасних медіасистем технологічний чинник —

ключовий компонент. В основі конвергентних зв'язків — інформаційні технології, які призводять до зниження або зникнення комунікаційних бар'єрів і створення такого комунікаційного середовища, у якому звичні відносини журналіста, аудиторії й засобів масової інформації якісно змінюються (Караева, 2009). Конвергентні процеси змінюють систему ЗМК, зокрема її типологічну структуру. Упровадження інформаційних технологій у процеси масової комунікації зумовило формування, поряд з традиційними ЗМК, системи унікального електронного медіасередовища, нового комунікаційного простору. Актуальність проблематики передбачає необхідність багатоаспектного дослідження системи нових медіа. Активний розвиток корпоративних документів, створених на паперових чи електронних носіях, уможливує розроблення їх типологічної й видової класифікацій. Екстраполюючи прийнятну типологічну класифікацію на друковані мас-медіа, зазначимо: головна функція ділової преси — зберігати та передавати інформацію в просторі й часі — конкретизується виконанням загальних функцій: інформаційної та комунікаційної.

Інформаційна функція ділових видань полягає в тому, щоб бути надійним джерелом інформації, що дозволить цільовій аудиторії приймати правильні й ефективні рішення. Ділова преса надає різним категоріям споживачів інформації (керівникам, спеціалістам різного профілю, службовцям, робітникам) аналітичну інформацію про стан різних галузей економіки, чим допомагає спрогнозувати її розвиток і прийняти правильне рішення для успішного ведення власного бізнесу.

Комунікаційна функція ділових видань реалізується за допомогою забезпечення представниками преси адресних і актуальних журналістських та експертних матеріалів (публікація розповідей лідерів бізнесу про способи ведення вдалої власної справи; аналітичні матеріали експертів, науковців, топ-менеджерів компаній про стан та перспективи світової й вітчизняної економік, менеджерські рішення, які рекомендують читачам упровадити у своєму бізнесі).

Ділові видання, розміщуючи на своїх шпальтах інформацію про товари й послуги та просуваючи їх на ринок, реалізують і спеціальну функцію — рекламу.

Важливість класифікаційного процесу зумовлена й розподілом документів на класи як наукового методу соціальної комунікації, а також як практичного інструментарію. Типологічна структура ЗМК є об'єктом аналізу в дослідженнях функціональних характеристик мас-медіа та медіапланування. Зважання на типологічні характеристики видань, різноманітні функції, проблематику, читацькі групи вможливує визначити типологічну структуру медіаринку, заповненість окремих його

сегментів, місце та індивідуальні особливості кожного видання в системі ЗМК. Найповніше й найконкретніше типологія ЗМК використовується під час інформаційно-аналітичного оцінювання функціональних характеристик газет і журналів. Вагомим аспектом дослідження типологічних ознак сучасних друкованих мас-медіа в ракурсі титульної проблеми є необхідність окреслення стратегій розвитку друкованих медіа-представників України. Розгляд питання в такому контексті актуалізує проблему ринкових інновацій сучасних українських друкованих мас-медіа як політичного комунікатора. Неточне визначення типу видання під час його заснування призводить до порушення єдності змісту й форми, відходу від мети, завдань і функцій видання.

Серед друкованих видань важлива така форма корпоративних видань для внутрішнього використання, як зведення правил щодо збирання, опрацювання та розміщення контенту на інформаційному носіїві. У світовій практиці такі формалізовані стандарти створення продукту для читача існують уже кілька десятиліть під назвами: стайлгайд (styleguide), стайлбук (stylebook), гайдлайн (guideline). На їхній основі створювалися Книги стилів інших видань (Степанян, 2009, с. 79). Такі матеріали можна вважати презентаційними, оскільки вони регламентують вимоги до редакційних та оформлювальних компонентів, їхніх особливостей у певному виданні.

Упровадження інформаційних технологій у систему соціальних комунікацій сприяло поширенню електронних форм представлення корпоративної інформації, що зумовило розширення не тільки спектра форм корпоративної продукції, але й функціонального призначення її реалізації, наприклад, гібридних документів. Активне долучення інформаційних технологій до сфери документаційного забезпечення управлінської діяльності організацій, установ, закладів значно врізноманітило можливості представлення друкованих рекламних документів, корпоративних видань. Традиційні друковані документи стають гібридними, набувши форм і онлайн-версії, і електронних документів, маючи на меті охоплення інформацією і зовнішньої аудиторії.

Гібридність, зумовлена конвергентними процесами сучасного рекламного документа, виявляється на таких рівнях:

- функціональному — інтегрує інформацію для виконання функцій власне рекламного документа (поширення в суспільстві відомостей про виробу, послуги, заходи з метою створення на них попиту), довідкового документа (забезпечення суспільства довідковими відомостями) і виробничого документа (надання інформації для всіх сфер виробничої діяльності);

- комунікаційному — уможливить поєднання жанрів друкованої, електронної, вербальної комунікації з метою досягнення максимальної комунікаційної взаємодії, тобто цілеспрямованого, запрограмованого зв'язку між суб'єктами комунікаційних стосунків, результатом якого є зміна поведінки або стану свідомості;
- контентному — документ може бути створений з використанням різних типів інформації — тексту, мовлення, музики, кольорових і чорно-білих діапозитивів, а також мультиплікаційних і відеофільмів;
- формальному — документ може бути представлений як окремим друкованим виданням або електронним документом, опублікованим у друкованих або електронних ЗМК.

Оптимальним середовищем конвергенції є Інтернет, де за допомогою мультимедійних технічних засобів можливе створення новітніх форматів будь-яких креативних комунікацій. Електронний документ активно використовується завдяки презентаційним спроможностям як форми комунікації з потенційними клієнтами, так і внутрішні комунікаційні спроможності. Технології електронного документообігу поширюються шляхом впровадження локальних корпоративних мереж, які мають різні рівні доступу. Електронна корпоративна комунікація оперативно еволюціонувала від інтернет-сторінки, яка містить мінімальний обсяг інформації, веб-сайта, що є мобільною системою, здатною оперативно поповнювати й оновлювати інформацію, встановлювати інтерактивний зворотний зв'язок. Веб-сайт — базисний елемент інтернет-присутності організації у віртуальному просторі. Професійно організований інтернет-ресурс є не просто власністю компанії, а певною матеріальною цінністю (Бахметьєва, 2011, с. 35). Різновиди веб-сайтів відтворюють моделі власного кіберпростору компанії.

Корпоративний сайт — чи не найцікавіший електронний документ. У сучасному діловому житті він є неодмінним складником комунікаційної політики будь-якої організації, установи, підприємства й зорієнтований на презентацію компанії цільовій аудиторії. Залежно від функціонального призначення, корпоративний сайт може містити: детальну інформацію про компанію (напрями діяльності, історію бренда, асортимент продукції та послуг, іміджеву програму); галузеву інформацію, що передбачає розширення цільової аудиторії; інформацію для акціонерів (дійсних і потенційних), наприклад, щорічний звіт для перегляду в режимі on-line з можливістю завантаження; умови передплати на електронне розсилання новин; інтерактивну комунікацію з менеджером; інформацію про рекрутинг; ділову та фінансову комунікацію; інтернет-рекламу, що може виконувати функції інтернет-магазину, надавати сервісні чи дистрибуторські послуги.

Просування комерційного сайту потребує використання сучасних інформаційних технологій для його адаптації до вимог пошукових систем, адже користувачі надають перевагу популярним сайтам, що потрапляють на перші сторінки видачі. Оптимізація сайту надасть можливість збільшити кількість користувачів, підвищити пізнаваність бренду фірми і як результат – вирішити бізнес-завдання (збільшити кількість продажів). Для того, щоб комерційний сайт став популярним, необхідно: надати посилання на сайт у всіх довідниках, індексних та пошукових системах; указати адресу сайту в усіх друкованих документах (реквізитах офіційних листів, візитних картках); купити рекламні місця на інших сайтах; спровокувати поголос (усний або письмовий), організувавши конкурс із дорогими призами; запропонувати відвідувачам усі можливі засоби комунікації (e-mail, форуми, блоги); намагатися отримати адресу відвідувачів сайту для подальшої комунікації з ними (Бобало, 2015, с. 153).

Ефективність сайту визначається такими показниками, як частота відвідувань і кількість відвідувачів, котрі залучаються до комунікаційної взаємодії з компанією, порівнюють її діяльність з іншими, здійснюють пошук необхідної інформації. Згідно з американськими стандартами (Филлипс, 2004, с. 124), критеріями оцінки веб-сайту як певної інтернет-власності є:

- інформація про сайт, зокрема відомості про належність сайту установі або особі; компетентність веб-майстра, третіх осіб, котрі поповнюють контент; термін існування; кількість вставок, метапосилань, граматичних помилок; зручність структури для користувача;
- зміст сайту, який, залежно від функціонального призначення, оцінюється за такими параметрами: якість, достовірність, вичерпність інформації, своєчасне її оновлення, наявність підтримки третіх осіб і гіперпосилань на надійні й компетентні джерела інформації;
- масштаб охоплення, що засвідчує кількість користувачів мережі, котрі регулярно відвідують веб-сторінку; цей показник визначає рейтинг сайтів у пошукових системах;
- оцінка, ідентифікація аудиторії, думку якої вона формує, впливає на стосунки зі споживачами, партнерами, конкурентами, працівниками компанії;
- емпатія, що визначає взаємини, прийняті в мережі, які здатні якісно поліпшити репутацію сайту, а отже, компанії.

Дослідники веб-сайтів, зокрема Н. Трубачов (*Интернет-сайт как средство управления общественным мнением для реализации интересов местных органов власти*), використовують такі критерії оцінювання: структурованість змісту, що потребує розміщення широкого спектра

необхідної інформації; поновлюваність інформації (поповнення веб-сайта не рідше одного разу на півроку); інтерактивність веб-ресурсу — передбачає наявність онлайн-послуг, взаємодію з іншими сайтами; естетичність графічного дизайну; зрозумілість інтерфейсу.

Кожна із моделей організації кіберпростору компанії має певні особливості відповідно до зазначених критеріїв. Розмістивши на корпоративному сайті інформацію про напрями діяльності, історію бренда, асортимент продукції й послуг, іміджеву програму, надалі можна оновлювати інформаційний складник за допомогою актуалізації стрічки новин про діяльність компанії. Розмістивши на корпоративному сайті фахову, галузеву інформацію, автори цих розділів мають на меті зацікавити потенційних відвідувачів сайта, що сприятиме ефективнішому впливу на цільову аудиторію. Універсальність розміщеної інформації передбачає наявність в контенті сайта власної пошукової системи, тематичних рубрик, співпраці з іншими ресурсами. Суттєвою є значна кількість новин і банерів на головній сторінці і в тематичних рубриках, що значно розширює вплив іміджевої реклами (Чумиков, 2002). Витрати на створення, функціонування сайта адекватні кількості залученої аудиторії та спектру форм взаємодії з нею.

Аналізуючи контент веб-сайтів українських центрів науково-технічної інформації, Л. Філіпова зазначає: інтернет-комунікації — складне багатокомпонентне явище, особливо актуальне для сучасної документально-комунікаційної системи суспільства, що охоплює такі її інституції, як бібліотеки, архіви, інформаційні та реферативні служби, книговидавництва. Науковець виокремлює ресурсний, сервісний і технологічний компоненти інтернет-комунікаційної системи. Ресурсний (змістовний) компонент, який є джерелом поширення знань та інформації, і сервісний компонент, що використовує новітні засоби та канали функціонування інформації в суспільстві, мають особливе значення для сучасних інформаційних центрів, спрямованих на вдосконалення виробництва й розповсюдження конкурентоспроможних інформаційних продуктів та послуг власної генерації в міжнародному інформаційному просторі (Філіпова, 2012).

Аналіз тенденцій еволюції корпоративних документів свідчить, що цей сегмент системи масової комунікації динамічно розвивається (Комова, 2014), поєднуючи традиційні друковані, електронні та гібридні документи (табл. 1).

Розвиток типологічної структури корпоративних документів зумовлений статусом документаційного супроводу реклами й паблік рилейшнз як важливих компонентів комунікаційної стратегії установи та долученням мас-медіа до маркетингових проєктів. Значне домінування

Таблиця 1

Типологічно-жанрова класифікація корпоративних документів

Тип документа	Вид документа		
	Друкований	Електронний	Гібридні форми
Довідковий	Досье для преси, комюніке для преси, кейс проекту, аналітична стаття, іміджева стаття, розгорнутий коментар, рецензія, адресний лист, корпоративне видання, стайлбуки	Бізнес-презентації (корпоративна презентація агентства), портфоліо, кейси кращих проектів компанії, корпоративний сайт	Усна бізнес-презентація агентства, анімаційна презентація, корпоративний фільм, прес-конференція, інтерв'ю, консультація спеціаліста
Рекламний	Рекламне оголошення, афіша, анонс, розгорнуте рекламне звернення, прейскурант, проспект, буклет, брошура, календар, афіша		Корпоративне видання та онлайн-версія, спрямовані на зовнішню аудиторію
Літературно-художній			«Живі» історії (особисті історії, історії про друзів, вічні (сакаральні) історії)

електронних мас-медіа в рекламних кампаніях констатує О. Ю. Бобало. На думку дослідниці, компанії перерозподіляють свій бюджет на користь реклами в Інтернеті, поступово скорочуючи обсяги традиційних видів просування, оскільки вони вже не настільки ефективно виконують свої функції. Інтернет-реклама розглядається як процес комунікацій в інтерактивному середовищі, який впливає на масову або індивідуальну свідомість цільової аудиторії, зумовлює зміни в купівельній поведінці та спонукає до придбання продукції, послуг або ідей потенційними й існуючими покупцями (Бобало, 2015, с. 137–138). Ця тенденція засвідчує обґрунтованість прогнозу щодо розгортання типологічної структури електронних корпоративних документів, адже, як свідчать результати досліджень, протягом 2007–2013 рр. обсяг використання Інтернету в Україні зріс з 15% до 50%, водночас показники інших медіа знижуються (*Ринок інтернет-реклами в Україні з початку року зріс на 37%; Сучасна аудиторія сама пише, сама читає?*).

ЗМК — ефективний засіб масового поширення корпоративної інформації. Сучасна журналістика поступово й чітко конвергенційно тяжіє не тільки до реклами, але й до паблік рилейшнз, оскільки 50–60%

Таблиця 2

Функціональне призначення корпоративної продукції

Жанр документа	Функціональне призначення
Друкований документ	
Проспект, буклет	Поширення інформації про діяльність компанії серед цільової аудиторії
Брошури	Зацікавлення потенційного клієнта, посилання на джерела отримання повнішої, новішої інформації
Адресний лист	Налагодження комунікації з потенційним клієнтом відповідно до інформаційного приводу (привітання з призначенням, створення відділу зв'язків з громадськістю)
Аналітична стаття, досє для преси, комюніке для преси	Прийняття рішень щодо купівлі-продажу цінних паперів, створення громадської думки щодо цього рішення
Корпоративне видання, стайлбук	Звід правил щодо збирання, опрацювання й розміщення контенту на інформаційному носіїві
Електронний документ	
Бізнес-презентації	Презентація компанії загалом, пропозиція послуг щодо представлення компанії, її продукції, інформування про подію, програму, проект
Корпоративна презентація агентства	Історія компанії, напрями діяльності, ключові партнери, відгуки й рекомендації, інформація про проєктну групу, керівництво компанії
Портфоліо	Презентація досвіду компанії, сфери її діяльності та спеціалізації
Кейси	Презентація виконаних кращих проєктів компанії: інформування ЗМІ про запуск нової продукції; PR-підтримку під час абонентського обслуговування, організацію прес-конференції; публікації в друкованих та електронних ЗМІ, відгуки клієнтів, показники маркетингових досліджень
Корпоративний сайт	Презентація компанії цільовій аудиторії
Гібридні форми	
Бізнес-презентація агентства, прес-конференція, інтерв'ю	Посилення впливу візуальних текстових і графічних складових бізнес-презентації за допомогою переконання та особистих якостей доповідача, використання вербальних і відеозасобів

публікацій – продукт цієї гігантської «фабрики» з виробництва інформації (Караева, 2009). Наявність суспільно-політичної компоненти контенту корпоративних видань посилює синергетизм цього нового типу ЗМК, що виявляється в утвердженні соціального статусу корпоратив-

них видань унаслідок активізації процесів демасифікації медіасистеми, самоуправління й самоорганізації ЗМК (Василькова, 2003; Хакен, 2003).

У межах сучасного інформаційного простору сформувалася система корпоративних рекламних, презентаційних документів, які мають багатфункціональне призначення (табл. 2).

У сучасних умовах конвергенція — вимога розвитку масової й корпоративної комунікації, яка проявляється на різних рівнях роботи ЗМК, у рекламі, паблік рилейшинз (технологіях, контенті, ефективності). Результати впливу функціонування корпоративних ЗМК на медіа-економіку різні, позитивні — реалізація корпоративною пресою функції традиційних універсальних і спеціалізованих загальнонаціональних та регіональних масмедіа за допомогою організації сучасної, якісної як внутрішньокорпоративної комунікації, так і комунікації між суб'єктами господарювання; безпосереднє, оперативне, оригінальне та достовірне інформування про діяльність компанії. Водночас як негативне можна кваліфікувати заангажованість корпоративних ЗМК, необ'єктивність у формуванні споживчої поведінки аудиторії, адже в процесі паблік рилейшинз та рекламної кампанії корпоративні медіа схильні до відбору і представлення аудиторії тільки позитивної фактологічної інформації про діяльність фірми.

Висновки. Корпоративні видання, зберігаючи відносну самостійність створення контенту, функціонують як інформаційні канали між об'єктами господарювання та владними органами. Владні органи не мають можливості впливати на контент корпоративних медіа, однак подана в них аналітична, фактологічна інформація має практичну цінність для владних структур під час прийняття економічних, політичних, адміністративних, управлінських рішень. Документальні ресурси виявляють високу динаміку і здатність до функціональних трансформацій для задоволення суспільних потреб щодо здійснення інформаційного впливу, формування громадської думки певного спрямування. На виконання цих завдань може бути спрямована професійна соціально-комунікаційна діяльність на будь-якому своєму етапі.

Конвергенційні процеси зумовлюють розширення спектра функцій корпоративної преси в контексті формування медіаполітичної системи, оскільки процес медіатизації політики — універсальний: політика й медіа тісно пов'язані, здійснюють взаємні вплив та проникнення. Суб'єкти господарювання (приватні одноосібні власники, корпорації як виразники групових інтересів), не маючи можливості висловити політичні погляди в загальнонаціональних і регіональних ЗМК, для реалізації та розширення своїх політичних перспектив використовують власні корпоративні ЗМК. Корпоративна преса транслює позиції власників ком-

паній, виконуючи функції медіатора політичних поглядів з орієнтацією на зовнішню аудиторію (клієнтуру, бізнес-середовище), політичного організатора аудиторії самої корпорації під час виборчої кампанії, сприяє вирішенню суспільно важливих питань.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є вивчення закономірностей трансформації функціонального навантаження документів, формування документальних потоків залежно від суспільної потреби в певних інтерпретаційних характеристиках масово-комунікаційного продукту. Прагматика функціонування документів демонструє активне використання технологій документальної легітимізації інформаційного подання, що особливо актуалізується в умовах системного маніпулювання суспільною свідомістю.

Список посилань

- Бахметьєва, А. Д. (2011). Використання Інтернету як каналу комунікації сучасними ПР у вищій школі. *Вісник Київського міжнародного університету*, 10, 33–44. Київ.
- Бобало, О. Ю. (2015). *Комунікативні стратегії: навчальний посібник*. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
- Василькова, В. В. (2003). Синергетика и социологический эволюционизм. *Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности* (с. 58). Москва: Прогресс-Традиция.
- Горчева, А. Ю. (2008). Корпоративные издания. *Вестник Московского университета*, 2, 80–81.
- Ильганаева, В. А. (2009). *Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность): словарь-справочник*. Харьков: КП «Городская типография».
- Караева, В. А. (2009). Коммуникационная конвергенция журналистики, рекламы и ПР. *Вестник Московского университета*, 2, 42–256.
- Карякина, К. А. (2010). Актуальные формы и типологические модели новых медиа. *Вестник Московского университета*, 3, 128–137.
- Комова, М. В. (2014). *Документальна та інтерпретаційна природа контенту в соціальних комунікаціях*. Львів: Тріада-плюс.
- Лаане, Д. А. (2010). Типология деловых печатных СМИ Украины. *Вестник Московского университета*, 1, 90–99.
- Лазаревич, Э. А. (2008). Тип журнала и его дизайн. *Вестник Московского университета*, 2, 8–20.
- Петрушка, А. І. (2017). Ресурси SWOT-аналізу в моделюванні мас-медіа. *Держава та регіони*, 1, 146–150.
- Радченко, А. В. (2011). Інформаційні жанри: проблема дотримання жанроутворюючих ознак. *Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Соціальні комунікації*, 10, 111–114.
- Ринок інтернет-реклами в Україні з початку року зріс на 37%*. Узято з http://ua.korrespondent.net/business/mmedia_and_adv/1602620-rinok-internet-reklami-v-ukrayini-zpochatku-roku-zris-na-37.

- Степанян, С. К. (2009). Управление контентом печатного СМИ в условиях рынка. *Вестник Московского университета*, 1, 76–79.
- Сучасна аудиторія сама пише, сама читає? Узято з http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/suchasna_auditoriya_sama_pishe_sama_chitae.
- Трубачев, Н. *Интернет-сайт как средство управления общественным мнением для реализации интересов местных органов власти*. Взято из http://pr-club.com/PR_Librtribachev-korotkova.doc
- Філіпова, Л. (2012). Аналіз контенту веб-сайтів українських центрів науково-технічної інформації з точки зору використання інтернет-ресурсів. *Вісник Книжкової палати*, 10, 22–28.
- Филлипп, Д. (2004). *PR в Интернете*. И. Гаврилов (Пер.). Москва: ФАИР-ПРЕСС.
- Хакен, Г. (2003). *Синергетическая парадигма* (с. 106–123). Москва.
- Чумиков, А. Н. (2002). *Связи с общественностью: теория и практика*. Москва: Дело.
- Шкондин, М. В. (2002). *Системная типологическая модель СМИ*. Москва.

References

- Bakhmetieva, A. D. (2011). Using the Internet as a communication channel with modern PR in higher education. *Bulletin of the Kyiv International University*, 10, 33–44. Kyiv. [In Ukrainian].
- Bobalo, O. Yu. (2015). *Communicative strategies: tutorial*. Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic. [In Ukrainian].
- Vasilkova, V. V. (2003). Synergetics and sociological evolutionism. *Synergetic paradigm. Man and society under the conditions of instability* (p. 58). Moscow: Progress-Tradition. [In Russian].
- Gorcheva, A. Yu. (2008). In-house publications. *Bulletin of Moscow University*, 2, 80–81. [In Russian].
- Пганайева, В. А. (2009). *Social communications (theory, methodology, activity): a dictionary-reference*. Kharkov: Municipal enterprise “City printing house”. [In Russian].
- Karayeva, V. A. (2009). Communication convergence of journalism, advertising and PR. *Bulletin of Moscow University*, 2, 42–256. [In Russian].
- Karyakina, K. A. (2010). Relevant forms and typological models of new media. *Bulletin of Moscow University*, 3, 128–137. [In Russian].
- Komova, M. V. (2014). *Documentary and interpretive nature of the content in social communications*. Lviv: Triad plus. [In Ukrainian].
- Laane, D. A. (2010). Typology of business print media of Ukraine. *Bulletin of the Moscow University*, 1, 90–99. [In Ukrainian].
- Lazarevich, E. A. (2008). Type of magazine and its design. *Bulletin of Moscow University*, 2, 8–20. [In Russian].
- Petrushka, A. I. (2017). SWOT analysis resources in mass media modeling. *State and Regions*, 1, 146-150. [In Ukrainian].
- Radchenko, A. V. (2011). Information genres: the problem of observing genre-

- forming features. *Bulletin of the Kyiv International University. Series: Social Communications*, 10, 111–114. [In Ukrainian].
- The Internet advertising market in Ukraine since the beginning of the year increased by 37%*. Retrieved from http://ua.korrespondent.net/business/mmedia_and_adv/1602620-rinok-internet-reklami-v-ukrayini-zpochatku-roku-zris-na-37 [In Ukrainian].
- Stepanyan, S. K. (2009). Management of print media content in the market. *Bulletin of Moscow University*, 1, 76–79. [In Russian].
- Today's audience writes herself, reads herself?* Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/suchasna_auditoriya_sama_pishe_sama_chitae. [In Ukrainian].
- Trubachev, N. *Internet site as a means of managing public opinion for the realization of the interests of local authorities*. Retrieved from http://pr-club.com/PR_Libtrubachev-korotkova.doc. [In Russian].
- Philipova L. (2012). Analysis of the content of the websites of Ukrainian centers of scientific and technical information in terms of using Internet resources. *Bulletin of the Book Chamber*, 10, 22–28. [In Ukrainian].
- Phillips, D. (2004). *PR on the Internet*. I. Gavrilov (Transl.). Moscow: FAIR PRESS. [In Russian].
- Haken, H. (2003). *Synergetic paradigm* (pp. 106–123). Moscow. [In Russian].
- Chumikov, A. N. (2002). *Public relations: theory and practice*. Moscow: Business. [In Russian].
- Shkondin, M. V. (2002). *System typological model of the media*. Moscow. [In Russian].

Надійшла до редколегії 11.09.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.18

УДК 94 : 351 (47783/86) "18/19"

О. Г. Макаrchук, кандидат історичних наук, доцент, Національний університет «Львівська політехніка», Інститут права та психології, кафедра журналістики та засобів масової комунікації, м. Львів

olena.makarchuk@gmail.com

https://orcid.org/0000-0001-5591-4545

ПАРТИЙНА ПРЕСА НАДДНІПРЯНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕМІГРАЦІЇ В ГАЛИЧИНІ ТА БУКОВИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Розглядається партійна преса лівого спрямування, що на початку ХХ ст. видавалася наддніпрянськими українцями в Галичині та Буковині і призначалася для масового читача в «малоросійських губерніях» царської Росії. Тут, в умовах австрійської конституційної монархії, політичні емігранти з Наддніпрянської України мали змогу уникати більшості цензурних обмежень, безперешкодно отримувати фінансову підтримку від соціал-демократичних кіл Центральної Європи. Водночас ширші можливості зумовлювали й жорсткішу конкуренцію друкованих опозиційних видань, потребували посиленої уваги до потреб читацької аудиторії.

Проаналізовано провідні рубрики видань, співвідношення політичних та національних складників медіаконтенту, прийоми розширення читацької аудиторії.

Ключові слова: *соціал-демократичний рух початку ХХ ст., українська політична преса початку ХХ ст., прийоми і методи розширення читацької аудиторії партійної преси національно-визвольного та лівого спрямувань.*

О. Г. Макаrchук, кандидат исторических наук, доцент, Национальный университет «Львовская политехника», Институт права и психологии, кафедра журналистики и средств массовой коммуникации, г. Львов

ПАРТИЙНАЯ ПРЕССА ПРИДНЕПРОВСКОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭМИГРАЦИИ В ГАЛИЦИИ И БУКОВИНЕ В НАЧАЛЕ ХХ В.

Рассматривается партийная пресса левого направления, которая в начале ХХ в. издавалась поднепровскими украинцами в Галиции и на Буковине и предназначалась для массового читателя в «малороссийских губерниях» царской России. Здесь, в условиях австрийской конституционной монархии, политические эмигранты из Приднепровской Украины имели возможность обходить большинство цензурных ограничений, беспрепятственно получать финансовую поддержку от социал-демократических кругов Центральной Европы. Вместе с тем большие возможности диктовали и большую конкуренцию печатных оппозиционных изданий, требовали усиленного внимания к потребностям читательской аудитории.

Анализируются ведущие рубрики изданий, соотношение политических и национальных составляющих медиа-контента, приемы расширения читательской аудитории.

Ключевые слова: *социал-демократическое движение начала ХХ в., Украинская политическая пресса начала ХХ в., приемы и методы расширения читательской аудитории партийной прессы национально-освободительного и левого характера.*

O. G. Makarchuk, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University, Lviv

THE PARTY PRESS OF THE DNIEPER UKRAINIAN POLITICAL EMIGRATION IN GALICIA AND BUKOVINA EARLY IN THE 20TH CENTURY

The left-wing party press, which was published by the Dnieper Ukrainians in Galicia and Bukovina early in the 20th century and was intended for the mass reader in the «Little Russian Governorates» of tsarist Russia is viewed. The leading sections of the publications, the relation between the political and national components of the media content and the methods of expanding the reader's audience are analyzed. The attention to the issues of financing the publishing activity is paid.

Introduction. The examples of the common work of Ukrainian politicians, scholars, writers and journalists of the Dnieper and Western Ukraine on the issues of understanding of national cohesion became evident from the late 19th century — early in the 20th century. An original example of this kind of cooperation is the press of the Dnieper Ukrainian political emigration early in the 20th century.

The aim of the paper is a scientific analysis of the communication efforts of the left-wing Dnieper Ukrainian party journalism, which was published on the territory of Galicia and Bukovina early in the 20th century.

Research Methodology. The methods which are used in the study are the following: chronological, comparative, analysis and synthesis, the method of the systematic approach.

Results. The first Ukrainian political parties that emerged in Galicia in the late 19th century formulated the strategic task of the struggle for the political independence of Ukraine. That was a fresh impetus to the politicization of the national movement also on the eastern Ukrainian lands. The intensification of the press work of the political forces of the Dnieper Ukraine in Galicia and Bukovina was facilitated not only by the prohibition of the Ukrainian word in the Russian-ruled Ukraine, but also by the support of the Ukrainian political leaders of Austria-Hungary.

Conclusions. Due to ethnographic, political, geographic and other causes, the lands of Galicia and Bukovina were the arena of organizational activity of political parties of the all-Ukrainian direction early in the 20th century. There is no doubt that despite some differences in the media content, both the «Galician» and the «Dnieper Ukrainian» editions worked for the unity of the Ukrainian people and have created the important preconditions for the Ukrainian War of Independence of 1917–1921 and the subsequent work of comprehension of the Unity of Ukraine.

Keywords: *social-democratic movement early in the 20th century, Ukrainian political press of the early 20th century, political cooperation of Ukrainians of the Dnieper and Western Ukraine early in the 20th century.*

Актуальність теми дослідження полягає в спробах визначити впливи партійної наддніпрянської преси початку ХХ ст. Галичини і Буковини, орієнтованої на загальноукраїнського читача, в умовах фор-

мування української політичної нації, визначення спільного історичного шляху східної та західної гілок українського народу.

Постановка проблеми. Запорука успіху національно-визвольної боротьби — єдність сил нації, котра бореться за незалежність, — усіх її класів, політичних сил, регіональних сегментів тощо. Прикладом співпраці українських національно-визвольних сил Сходу і Заходу є преса наддніпрянської політичної еміграції в Галичині наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст., уроки якої актуальні і нині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, що дозволяють скласти докладну медіамапу західноукраїнського інформаційного простору кінця ХІХ — початку ХХ ст., опубліковані Науково-дослідним інститутом пресознавства (Романюк, 2002). Різноманітні аспекти історії партійної преси розглядали А. Животко (1999) та авторський колектив підручника «Історія української дожовтневої преси» (Цьох та ін., 1983).

Близькими до теми дослідження (але не тотожними) є наукові пошуки В. Георгієвської (2015), котра вивчала партійну пресу початку ХХ ст. на Східній Україні (Нова Громада, Робітник, Земля і Воля) та її вплив на політичну ситуацію в цьому регіоні.

Національне питання в соціал-демократичній періодиці Наддніпрянщини («Праця» та «Слово») вивчав М. Андрійчук (2010). А. Заводовський (2006) досліджував пресу української соціал-демократії та українське питання в Російській імперії загалом.

Пізнавальним є дослідження Н. Олешко (2015), чия сфера наукових пошуків — питання національно-визвольної боротьби українського народу в Галичині на початку ХХ ст. та її висвітлення в українській пресі Наддніпрянської України.

Мета статті — розкрити особливості існування наддніпрянської партійної журналістики лівого спрямування на початку ХХ ст. в умовах австро-угорської конституційної монархії. У статті досліджується медіаконтент друкованих органів політичних сил Наддніпрянщини, що виходили друком на початку ХХ ст. в Галичині і Буковині: органи Революційної української партії (РУП) — часопис «Гасло» (1902–1903 рр.), місячники «Селянин» (1902–1905 рр.), «Праця» (1904–1905 рр.), інші видання соціалістичного спрямування — газета «Правда», яку видавала українська соціал-демократична спілка, і часопис української соціалістичної партії «Добра Новина» (1903 р.).

У розвідці використано комплекс загальних та спеціальних методів дослідження, зокрема *хронологічний* — вивчення явищ у чіткому хронологічному (часовому) порядку. *Порівняльний* — за допомогою порівняння визначається спільне, особливе та окреме в досліджуваних явищах,

закономірностях їх розвитку; *метод системного підходу* — дослідження об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як моделі системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з основних особливостей українського національного відродження кінця ХІХ — початку ХХ ст. стало пожвавлення політичних, культурних, наукових зв'язків між Галичиною і Наддніпрянщиною.

Перші українські політичні партії, що виникли в Галичині наприкінці ХІХ ст., активізували постулат політичної самостійності України, що зумовило політизацію національного руху і на східноукраїнських землях.

На «Раді чотирьох» у Харкові 29 січня 1900 р. задекларовано створення першої на східноукраїнських землях української політичної партії, що дістала назву Революційна українська партія (Малик, 1998, с. 34). Програмою РУПу на початковому етапі стала написана в березні 1900 р. праця «Самостійна Україна» Миколи Міхновського (вперше надрукована у Львові. — О. М.), у якій визначалися не тільки цілі партії, котра «як партія бойова, партія, що виросла на ґрунті історії і єсть партією практичної діяльності», але й ставилася мета для всієї нації — «Одна єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ» (Міхновський, 1983, с. 71). Для пропаганди самостійницьких ідей ця партія виразно соціалістичного спрямування активно використовувала власні пресові органи — часопис «Гасло», місячники «Селянин» (1902–1905 рр.) та «Праця» (1904–1905 рр.).

Подібну діяльність з РУП провадила інша політична сила Наддніпрянщини — Українська соціалістична партія. Партійним органом УСР стала газета «Добра Новина» — неперіодичне видання, що виходило друком у Львові протягом 1900–1903 рр.

Медіамапу партійних часописів Наддніпрянської України початку ХХ ст., що виходили друком у Галичині, доповнює газета «Правда», яка представляла Українську соціал-демократичну робітничу партію.

Слід зазначити, що наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. в Наддніпрянській Україні ще діяла заборона українського слова (сумнозвісні Валуєвський циркуляр та Емський указ). Тому для «виголошення передових революційних ідей прогресивна громадськість Східної України шукала друкованої трибуни і за межами царської імперії, головним чином у Галичині і Буковині, де існували українські періодичні видання, які, незважаючи на постійні переслідування з боку офіційної і неофіційної австрійської цензури, виконували тоді роль всеукраїнських друкованих органів» (Цьох, 1983, с. 313–314).

Підтримка українських політичних діячів з Наддніпрянщини галичанами і буковинцями забезпечувалась передусім тому, що «вони там (у Великій Україні — О. М.) зорганізувались на народній програмі: є один українсько-руський народ; Україна австрійська і Україна російська однако нам рідні, та бажаючи поставити нашу справу незалежно від російських обставин, осередок нашої культурно-політичної справи переносимо в Галичину» (Левицький, 1926, с. 269).

Відтак, Львів та Чернівці стали видавничими осередками для політичних сил Наддніпрянщини на початку ХХ ст.

Піонером партійної наддніпрянської журналістики в Австрії був орган РУП, газета «Гасло». Його перший номер вийшов у Чернівцях з друкарні товариства «Рускої Ради» 1 березня (16 лютого) 1902 р. за редакцією Лева Когута. У редагуванні газети брали участь представники Наддніпрянської України, зокрема Дмитро Антонович та Євген Голіцинський. Підавстрійську Україну представляли чернівчани Василь Сімович та Лев Когут.

З самого початку видання редакційний колектив намагався визначити основну лінію розвитку партійного органу. Так, у вступній статті першого номера «Гасла» зазначалося (тут і далі дотримуємо мови оригіналу. — О. М.): «Являючи ся органом Р.У.П. наша часопись має на меті діяльність, що відповідала б найголовнішим потребам і причиняла ся би до провадження соціалістичної і революційної праці нашої партії» (*Гасло*, 1 березня (16 лютого) 1902, с. 1).

Протягом нетривалого (вийшло загалом 17 номерів) періоду існування «Гасла» редактори та автори видання намагалися популяризувати соціал-демократичні ідеї на теренах України. Зважаючи на те, що значна частина накладу переправлялася в Наддніпрянщину, більшість статей були анонімними або підписувалися криптонімами.

Перший рік існування газети засвідчив перетворення цього партійного видання на своєрідну трибуну, за якою обговорювалися способи і методи ведення революційної роботи й агітації серед мас. Так, у статті «Шлях боротьби» автори наполягали на тому, що «безумовною тактикою українських революціонерів, яко соціялістів, є класова організація мільонів робочих мас України» (*Гасло*, 1 березня (16 лютого) 1902, с. 2).

На сторінках видання автори намагалися роз'яснити роль самого часопису і місце партії (РУП) у тогочасному політичному житті українців. «Ми бажаємо подавати робітникам (...) найцікавіші відомості, аби можливо полігшити важку працю агітації. Маємо на оці збирати головним чином відомості з діяльності нашої партії, але будемо звертати також увагу і на успіхи та помилки інших поступових партій усієї Росії (...), подавати до відомості всі українські протести, більш цікаві відомості

про нашого головного ворога, про російський уряд (...), про поступовий рух Європи, призначаючи таким західноєвропейський демократичний соціалізм. Ми беремо на себе, — продовжували редактори, — не провідну роллю в партії, а лише обов'язок: служити інтересам її, популяризуючи справу її в суспільстві і служити інтересам робітників» (*Гасло*, 1 березня (16 лютого) 1902, с. 2).

Контент-стратегія видання передбачала друк матеріалів, присвячених діяльності партії, оглядові матеріали про селянські, робітничі, молодіжні страйки, із зазначенням, що «страйк є не лише ліпшим, але й єдиним засобом інтелектуальної організованої боротьби» (*Гасло*, 1 квітня (16 березня) 1902, с. 11), хроніку революційного руху в Україні. Цьому сприяло запровадження постійної рубрики «Хроніка з життя» з підрубриками «З України російської» та «З України австрійської» (або ж — «Із Прикарпаття»). Цікаво, що наддніпрянські автори високо (можливо навіть дещо надмірно) оцінювали політичний та культурний поступ підавстрійських українців. «В цілості прикарпатські Українці ступають на дорозі прогреса, їхній організм кріпшає, національні інституції, почавши із сільських читальнів крамниць і позичкових кас — множаться, інтелігенція прибуває, її горизонт розширяється (...). Проміні просвіти доходять до «найменшого брата», який (...) знає як постояти за свої права, вміє боронити своєї гідності» (*Гасло*, 1 березня (16 лютого) 1902, с. 16).

«Гасло» започаткувало друк наступних партійних видань, місцем «прописки» яких звично стали Чернівці та Львів.

Так, у грудні 1902 р. у Києві відбувся перший з'їзд РУП. Одним з його важливих рішень з'їзду стало ухвалення постанови про початок видання другого партійного часопису, призначеного для сільського робітництва — «Селянин». Редакція «Гасла» схвально сприйняла це рішення: «Доручаємо товаришам сю другу часопись нашої партії і надіємо ся, що вона полекшить важку справу ширенню соціалістичної думки між українським пролетариятом» (*Гасло*, грудень, 1902, с. 2). Цікаво, що гроші на нове видання надав відомий наддніпрянський громадський діяч, меценат Євген Чикаленко (Животко, 1999, с. 176).

Медіаполітична взаємодія обох партійних органів РУП виражалася як у редакторському складі — видавцем і редактором «Селянина» став Лев Когут (Микола Ганкевич та Семен Вітик у 1904–1905 рр.), так і в загальному спрямуванні матеріалів, що надходили з Наддніпрянської України.

У передовій статті першого числа «Селянина» вказувалося, що автори писатимуть «про все те, що потрібно знати робучим людям, коли вони хочуть здобувати собі кращої долі, і будемо розсилати та передава-

ти всім гурткам людей по всім містам і селах України, що прилучилися до нашої Революційної Української партії» (*Селянин*, січень, 1903, с. 2).

«Селянин», як і «Гасло», підтримував і висвітлював страйковий рух в обох частинах України. Про значення, яке видання надавало страйковому руху, свідчить не тільки звернення до європейського досвіду (публікація «Страйк німецьких страйкарів» у ч. 27), але й те, що цій формі боротьби трудящих мас за свої права було присвячене 7 число «Селянина» за 1903 р.

У липні 1903 р. «Селянин» повідомив про об'єднання Революційної української партії та Української соціалістичної партії. На початку 1904 р. редакція місячника переноситься до Львова і починає виходити під гаслом «Пролетарі усіх країн, єднайтеся!». Активно висвітлюються питання російсько-японської війни, наростання революційних подій у Росії. Для висвітлення революційних заворушень у Росії у часописі створюється рубрика «Дні революції в Росії».

Медіаплюралізм «Гасла» та «Селянина» продовжує наступне видання РУПу — газета журнального типу «Праця» (1904–1905 рр.). У цій «соціалістичній», за власним визначенням, ластівці, що друкувалася у Львові, переважали аналітичні та теоретичні матеріали. Гасло в підзаголовку видання «Пролетарі усіх країн, єднайтеся!» стало стислим формулюванням провідної ідеї часопису. Інтернаціональна за змістом, газета звертається до класиків соціалістичної думки (зокрема Карла Маркса (ч.3)).

З першого номеру «Праця» роз'яснює програму та завдання партії, резюмуючи, що «Агітація між сільським пролетаріатом дасть такі-ж самі наслідки, які вже дали і між мійським. Мусимо показати дорогу до щастя всім обездоленим» (*Праця*, май, 1904, с. 2).

Активна партійна агітація редакції «Праці» не завжди сприяла єдності навіть у партійному середовищі. Свідченням цьому є згадка про появу «симптомів, що могли би загрожувати єдності партії». З метою не допустити розколу і за дорученням ЦК РУП редакція «відкрила дискусію» за трьома найважливішими для українців питаннями: національним, організаційним та аграрним (*Праця*, січень, 1905, с. 1).

Деяко дивним є те, що автори (здебільшого анонімні), беззаперечно визнаючи існування окремої української нації, на сторінках партійного органу закликали обстоювати інтереси лише однієї верстви — пролетаріату.

Під цим (класовим — у неоголошеному протиставленні національному) кутом зору редакція «Праці» подала огляд зародження та розвитку партійної преси РУП — від утворення «першого теоретичного органу РУП», газети «Гасло», вказуючи, що до «сего спонукала партію

конечна потреба вияснення партійної програми, навіть більше того, самого напрямку партії» (*Праця*, січень, 1905, с. 1).

Редактори видання наполягали на тому, що тільки «спільною роботою російських, жидівських і українських соціально-демократів соціалістичний рух серед сільського і міського пролетаріату України виліється в один великий потік. Ми з гордістю зможемо сказати, що наша праця не пройшла марне, а сприяла великому ділу приєднання до всесвітньої армії пролетаріата ще одної його фаланги» (*Праця*, серпень-вересень, 1904, с. 5).

«Добра Новина» (партійне видання Української соціалістичної партії, що виходило друком у Львові в 1903 р.) і газета «Правда», яка представляла партійну програму української соціал-демократичної Спілки (1905 р.) виходили у Львові за редакцією Семена Вітика — одного із засновників соціалістичного руху в Галичині та Буковині. Цікаво, що «Добра Новина» на своїх сторінках не тільки висвітлювала програму та завдання соціалістичної партії, але й намагалася поєднати соціалістичну й національну ідеї. Автори часопису закликали «всіх товаришів до роботи: студентів, сільських і міських робітників. Нашою завдання нехай буде революційний рух, нашою метою Самостійна Демократична Українська Республіка і Соціальна Революція!» (*Добра Новина*, 9 (22) січня, 1903, с. 6). «А Україною зветься той край, — пояснюють читачам автори видання, — колы може не вси знають, де Подольська, Волинська, Київська, Полтавська, Харківська, Катеринославська, Херсонська, а вь частыни Воронежська и Могыливська губерни. Та ще за кордономъ, вь Австрии, шмать земли нашої» (*Добра Новина*, 9 (22) січня, 1903, с. 6).

Газета «Правда» (1905 р.) мала «за завдання зорганізувати робітництво, що говорить українською мовою» (*Животко*, 1999, с. 176), і в підзаголовку характеризувала себе як орган «Соціально-Демократичної Партії Росії» та «Української соціально-демократичної спілки». Гасло «Пролетарі усіх країн їднайтесь!» мало зорієнтувати читача на загальносоціалістичний зміст видання.

Незважаючи на те, що видання друкувалося у Львові за редагування галичан Семена Вітика та Миколи Ганкевича, у часопису висвітлювались події, які відбувалися в Росії.

Серед багатьох матеріалів, присвячених подіям у Росії, слід відзначити публікації щодо роз'яснення стратегії та тактики соціально-демократів. Попри загальноросійське спрямування видання, редакція інформує про «Жертви на **Українську Соціально-Демократичну Спілку**» (виділення моє — О. М.). При цьому інтернаціональність «Правди» — поза найменшим сумнівом. Газета позиціює себе як орган світового соціально-демократичного руху.

А. П. Животко характеризував «Правду» як видання, що мало «більш-менш характер “Селянина” і друкувалося спочатку фонетичним правописом, а потім перейшло на російський офіційний, що звався “ярижкою»» (Животко, 1999, с. 176).

Висновки. Через етнографічні (спорідненість наддніпрянців з галичанами та буковинцями), політичні (протистояння Відня і Санкт-Петербурга), географічні (спільний кордон) та інші причини терени Галичини і Буковини стали на початку ХХ ст. ареною організаційної діяльності політичних партій загальноукраїнського спрямування. У Львові та Чернівцях перебували зарубіжні комітети цих партій (зокрема РУП). У місцевих друкарнях публікувалися опозиційні до російської самодержавної влади видання, призначені для Наддніпрянської України.

На відміну від західноукраїнських аналогів, ці видання акцентували переважно на соціальних питаннях, національна складова була менш помітною, хоча й простежувалась.

Водночас не викликає сумніву така обставина: незважаючи на певні відмінності в медіаконтенті, як «галицькі», так і «наддніпрянські» видання працювали на справу єдності українського народу, слугували важливими передумовами Визвольних Змагань 1917–1921 рр. та здобуття Соборності України.

Перспективи подальших досліджень пов'язані передусім з науковим дослідженням у контексті співпраці «російських» та «австрійських» політиків й публіцистів; пошуком спільного та відмінного в стратегії і тактиці видавничої діяльності.

Список посилань

- Андрійчук, М. (2010). *Дискурс з національного питання на сторінках часописів «Праця», «Слово» та «Дзвін»*. Львів. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pivs_2010_2_6.
- Від редакції (1 березня (16 лютого) 1902). *Гасло*, с. 1–2.
- Від редакції (За грудень 1902). *Гасло*, с. 16.
- Від редакції (Січень 1905). *Праця*, с. 1.
- Георгієвська, В. (2015) *Партійна преса на Східній Україні початку ХХ століття*. Суми. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/obraz_2015_3_12.
- До програми УСРП (9 (22) січня 1903). *Добра Новина*, с. 6.
- Доклад ЦК Р.У.П. Міжнародному Соціалістичному Конгресові в Амстердамі (Серпень — вересень 1904). *Праця*, с. 5.
- Животко, А. П. (1999). *Історія української преси*. Київ: Наша культура і наука.
- Заводовський, А. (2006). *Преса української соціал-демократії та українське питання в Російській імперії на початку ХХ ст.* Взято з <http://avtoferat.net/content/view/3298/15>.
- Із Прикарпаття (Ухвали і замітки) (1 березня (16 лютого) 1902). *Гасло*, с. 13.

- Левицький, Кость (1926). *Політична історія українців. На підставі споминів*. Львів: 3 друкарні оо. Василян у Жовкві.
- Малик Я. Й. (Ред.). (1998). *Історія суспільних рухів і політичних партій України (XIX–XX ст.)*. Львів.
- Міхновський, М. (1983). Самостійна Україна. Т. Гунчак, Р. Сольчаник (Ред.) *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали* (Т.1). (с. 62–72). Б.м.: Сучасність.
- На села! (Травень 1904). *Праця*, с.2.
- Олешко, Н. П. (2015). *Репресивні заходи російської влади щодо україномовної преси (1906–1914 рр.) за матеріалами української наддніпрянської періодики*. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_97_10.
- Передова стаття (За січень 1903). *Селянин*, с. 2.
- Поміж словом та ділом (1 квітня (16 березня) 1902). *Гасло*, с.11.
- Романюк, М. (2002). Селянин. М. М. Романюк, М. В. Галушко (Ред.). *Українські часописи Львова 1848–1939: історико-бібліографічне дослідження: у 3 т.* (Т. 2). (с. 139–144). Львів: Світ.
- Цьох, Й. Т. (Ред.). (1983). *Історія української дожовтневої журналістики*. Львів: Вища школа.
- Шлях боротьби (1 березня (16 лютого) 1902). *Гасло*, с.2.
- Що це за Українська Соціалістична Партія та що це за люде такі соціялисти и чого вони хотять? (9 (22) березня 1903). *Добра Новина*, с.2.

References

- Andriychuk, M. (2010). *National issue in periodics “Pracia”, “Slovo”, and “Dzvin”*. Lviv. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pivs_2010_2_6.
- From the editorial office (March 1 (February 16) 1902). *Haslo [Motto]*, pp. 1–2. [In Ukrainian].
- From the editorial office (December 1902). *Haslo [Motto]*, p. 16. [In Ukrainian].
- From the editorial office (January 1905). *Pratsia [Labor]*, p. 1. [In Ukrainian].
- Georgievskaya V. (2015). *Political parties' press in Eastern Ukraine early in the 20th century*. *Sumy*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/obraz_2015_3_12.
- To the USP program (9 (22) of January 1903). *Dobra Novyna [Good News]*, p. 6.
- Report of the Central Committee of R.U.P. International Socialist Congress in Amsterdam (August-September 1904). *Pratsia [Labor]*, p. 5 [In Ukrainian].
- Zhyvotko, A. P. (1999). *The history of the Ukrainian press*. Kuiv: Nasha kultura i nauka [In Ukrainian].
- Zavodovskyi, A. (2006). *Press bodies of Ukrainian socialist-democratic parties and the Ukrainian issue in Russian empire in the beginning of XX century*. Retrieved from <http://avtoreferat.net/content/view/3298/15>
- From Subcarpathia (Decrees and Notes) (March 1 (February 16), 1902). *Haslo [Motto]*, p.13 [In Ukrainian].
- Levytskyi, K. (1926) *The Political History of Ukrainians. Based on memories*. Lviv: From the oo. Vasyliian printer in Zhovkva. [In Ukrainian].

- Malyk, Y. J. (Ed.). (1998). *The history of social movements and political parties of Ukraine (XIX–XX)*. Lviv. [In Ukrainian].
- Mikhnovskiy, M. (1983). Independent Ukraine. T. Gunchak, R. Solchanik (Ed.). *Ukrainian socio-political thought in the 20th century. Documents and materials*, pp. 62–72. B. M.: Suchasnist. [In Ukrainian].
- To the villages! (May 1904). *Pratsia [Labor]*, p.2 [In Ukrainian].
- Oleshko, N. (2015). *Repressive actions of Russian authorities towards Ukrainian press (1906–1914) according to Ukrainian periodic*. Lviv. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_97_10.
- Leading article (January 1903). *Selianyn [Ploughman]*, p. 2 [In Ukrainian].
- Between a word and a deed (April 1 (March 16). 1902). *Haslo [Motto]*, p. 11 [In Ukrainian].
- Romaniuk, M. (2002). Ploughman. M. Romaniuk , M. Galushko (Ed.) *Ukrainian periodicals of Lviv of 1848–1939: historical and bibliographic research: in 3 volumes. (Vol. 2)*. pp. 139–144. [In Ukrainian].
- Tsokh, Y. T. (Ed.). *The history of Ukrainian pre-October journalism*. Lviv: Vyscha shkola. [In Ukrainian].
- The Way of Struggle (March 1 (February 16) 1902). *Haslo [Motto]*, p. 2 [In Ukrainian].
- What is the Ukrainian Socialist Party and what kind of people the socialists are and what do they want? (9 (22) of January 1903). *Dobra Novyna [Good News]*, p. 2. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 04.09.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.19

УДК 007:304:659.3

М. О. Кузнецова, аспірант, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

k.mariika@ukr.net

https://orcid.org/0000-0003-3211-0338

ЗАСАДИ Й ПАРАМЕТРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО КОНТЕНТУ В УКРАЇНСЬКОМУ ТЕЛЕПРОСТОРИ

Визначено поняття «науково-популярний контент», досліджено характеристики, якими воно наділене в межах українського телепростору. Проаналізовано такі поняття, як «контент», «наука» і «науковий», «популярний», «телепростір». Досліджено позицію вчених щодо семантичних особливостей кожного з елементів поняття «науково-популярний контент». Розглянуто ненаукові концепції: «квазінаука», «псевдонаука», «лженаука», «антинаука» тощо та міркування вчених щодо їх розмежування. Виокремлено ознаки наукового і ненаукового. З'ясовано межі досліджуваного українського телепростору, зважаючи на три критерії «доступності» для українського телеглядача: технічний, мовний та ціновий, за допомогою яких визначено, що саме є українським телепростором, у рамках якого існує досліджуваний науково-популярний контент.

Ключові слова: *лженаука, науковий скептицизм, науково-популярний контент, телепростір.*

М. А. Кузнецова, аспірант, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, г. Харьков

ПРИНЦИПЫ И ПАРАМЕТРЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОГО КОНТЕНТА В УКРАИНСКОМ ТЕЛЕЭФИРЕ

Определено понятие «научно-популярный контент», исследованы характеристики, которыми оно наделено в пределах украинского телепространства. Проанализированы такие понятия, как «контент», «наука» и «научный», «популярный», «телепространство». Исследованы позиции ученых относительно семантических особенностей каждого из элементов понятия «научно-популярный контент». Рассмотрены ненаучные концепции: «квазинауки», «псевдонаука», «лженаука», «антинаучные» и т.д. и позиции ученых относительно их разграничения. Выяснены черты научного и ненаучного. Определены границы исследуемого украинского телепространства с учетом трех критериев «доступности» для украинского телезрителя: технического, языкового и ценового, с помощью которых определено, что именно является украинским телепространством, в рамках которого существует исследуемый научно-популярный контент.

Ключевые слова: *лженаука, научный скептицизм, научно-популярный контент, телепространство.*

M. O. Kuznetsova, postgraduate student, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv

PRINCIPLES AND FUNCTIONALITY OF POPULAR SCIENCE CONTENT IN UKRAINIAN TELEVISION

The aim of this paper is to define the concept of “popular science content” and to study what characteristic features it has within the framework of modern TV-space.

Research methodology. Various methodological approaches are used, including etymological origin, analysis, generalizations and others.

Results. The following concepts are analyzed: “content”, “science” and “scientific”, “popular”, “television”. The paper studies the position of scientists regarding the semantic features of each of the elements of the concept “popular science content”. Such non-scientific concepts as “para-science”, “pseudoscience”, “anti-science” and the positions of scientists regarding their delineation are considered. The features of scientific and unscientific are singled out. The boundaries of the Ukrainian television under inquiry are determined on the basis of three criteria of “accessibility” for a Ukrainian viewer: technical, linguistic and price.

Novelty. Having studied the components of the concept “popular science content”, the author has formulated key criteria that characterize popular science content, such as: 1) covers certain scientific knowledge and achievements from one or more branches of science (social, technical, natural sciences, etc.); 2) has a research base in the structure; 3) does not contain pseudo-guesses; 4) is designed for a mass audience.

The practical significance. The research can be recommended for developing lectures by specialists in science journalism courses.

Key words: *pseudoscience, scientific skepticism, popular science content, television.*

Постановка проблеми. Сучасний український телепростір містить великий об'єм інформації, яка репрезентується в найрізноманітніших екранних жанрах. Залежно від того, якими є тематично-функціональні особливості того чи іншого продукту, його можуть надавати аудиторії в конкретному тележанрі. Водночас науково-популярний контент у вітчизняному телепросторі, його ознаки досліджено недостатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «контент», «наука», а також «псевдонаука», «паранаука» тощо як варіанти ненаукових концепцій досліджували К. Іванов, А. Казаков, Л. Копилова, К. Костюк, М. Манер, В. Мінєєв, Р. Халлокс, Д. Хазен та інші. К. Костюк у праці «Книга в новому медійному середовищі» зазначає, що контент — це «позначення всього, що може бути цікавим, є продуктом творчих зусиль і що можна передати в інформаційному повідомленні» (Костюк, 2015, с. 343). На думку науковця, для поширення контенту необхідне існування інформаційного середовища. Зміст сам по собі існувати не може, а отже, доцільно зазначити рамки, у яких він існує, і те, якими характеристиками він наділений. У дослідженні таким інформаційним середовищем є телепростір, у межах якого існує досліджуваний контент.

Мета статті — визначити поняття «науково-популярний контент» і дослідити, якими характеристиками воно наділене в межах сучасного телепростору. Завдання: означити складники поняття «науково-популярний контент», проаналізувати погляди дослідників щодо спільних і відмінних змістових ознак кожного із цих елементів; розглянути особливості ненаукових концепцій, їх різновиди і погляди науковців щодо їх розмежування; виокремити елементи наукового та ненаукового; сформувати поняття науково-популярного контенту в українському телепросторі на основі виконаного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи науково-популярний контент як явище і поняття, доцільно сформулювати його визначення відповідно до змістових особливостей усіх складників. Термін «контент» запозичено з англійської мови, однак нині він в україномовному варіанті використовується в різних сферах, зокрема в медіасередовищі.

Якщо апелювати до семантичних властивостей слова «content» («контент»), то в англійській мові, на відміну від української, воно використовується в кількох значеннях і навіть є різними частинами мови, залежно від контексту повідомлення. Так, слово «content» в англійській мові використовується на позначення:

1. Іменника, у значенні «ідей, що відображені на письмі чи усно; все, що міститься в чомусь; кількість/об'єм конкретної речовини, що міститься в чомусь» (Cambridge Academic Content Dictionary, 2017). Українські відповідники в англо-українському перекладі — поняття «зміст», «об'єм», «обсяг», «суть», «значення», «задоволення».

2. Дієслова, у значенні «сприяти тому, щоб хтось почувався щасливим і задоволеним» (Cambridge Academic Content Dictionary, 2017). Українськими відповідниками в англо-українському перекладі є дієслова «вгоджати», «задовольняти», «задовольнитися», «вгодити».

3. Прикметника, у значенні «бути задоволеним ситуацією і не бажати змін або вдосконалення» (Cambridge Academic Content Dictionary, 2017). Українськими відповідниками в англо-українському перекладі є прикметники «вдоволений», «задоволений», «згодний». Спільним для поняття «контент» і в українській, і в англійській мовах є «зміст».

Згідно з «Великим тлумачним словником сучасної української мови» зміст — це «1. Те, про що йдеться, розповідається де-небудь, те, що описується, зображується (у книзі, статті і т. ін.). 2. Сутність, внутрішня особливість чого-небудь. // Певні властивості, характерні риси, які відрізняють явище, предмет від подібних явищ, предметів та ін. 3. Розумна основа, мета, призначення чого-небудь. Зміст освіти. 4. Перелік розді-

лів, частин оповідань і т. ін. книги, збірки рукопису тощо із зазначенням сторінок, де вони вміщені» (Бусел, 2005, с. 467)

К. Костюк стверджує, що «інформаційний масив чи інформаційний потік, з яким пов'язане поняття контенту, викликає асоціації з потужним джерелом виробництва інформації, таким типом упорядкування, який на відстані здається хаосом і шумом, а зблизка набуває структурності та осмисленості» (Костюк, 2015, с. 344).

Оскільки маємо на меті визначити поняття «науково-популярний контент», дослідимо інші його складники. Згідно з «Великим тлумачним словником сучасної української мови», наука — це «1. Одна з форм суспільної свідомості, що дає об'єктивне відображення світу; система знань про закономірності розвитку природи і суспільства та способи впливу на навколишній світ. 2. Окрема галузь цих знань; напрям у якій-небудь галузі знань, названий ім'ям його засновника. 3. Освіта, навички, знання, набуті людиною в процесі навчання, життєвого досвіду. 4. Те, що повчає, дає життєвий досвід: порада, урок, напучення» (Бусел, 2005, с. 741).

Поняття «науковий» — це той, «1. Який займається розробкою питань науки. 2. Який базується на принципах науки» (Бусел, 2005, с. 741). Ці дефініції повно характеризують поняття «науковий» і становлять основу першої частини визначення науково-популярного контенту. Друге визначення поняття «науковий» містить ідею, згідно з якою науковий — це протилежний хибному поняттю, ненауковому, підвидів якого на сьогодні існує надзвичайно багато і яке критикують представники наукового скептицизму.

Зазначимо, що нині науковці не дійшли спільної думки щодо ненаукових концепцій, а саме: чи є певне визначення узагальнюючим стосовно інших, чи можна об'єднати під поняттям «паранаука» такі поняття, як «квазінаука», «псевдонаука», «лженаука», «антинаука», або ж чи є всі вони синонімами. В. Мінеєв відзначає, що кожен науковець по-своєму трактує ненаукові концепції (Минеєв, 2013, с. 36). Так, Д. Головін об'єднує ненаукові концепції під загальною назвою «паранаука», уважаючи, що науковці, ті, які «виконують дійсно важливу роботу, критикуючи / виокремлюючи найагресивніші прояви паранауки — лженауку, псевдонауку, антинауку» (Головін, 2011, с. 291). Натомість М. Манер розділяє поняття «псевдонаука» і «паранаука», об'єднуючи під поняттям «паранауки» всі ненаукові концепції, які не завжди є псевдонауковими (Mahner, 2007, p. 527) К. Іванов об'єднує всі ненаукові концепції в поняття «лженаука», оскільки «це єдиний спосіб здійснити первісне розбирання цілої “купи” незвичайних для науки «фактів», хоча такий прийом негативно впливає на, звичайно, точність опису всієї проблеми»

(Иванов, 2002, с. 31). О. Михайличенко поміщає терміни, що визначають ненаукові концепції і вчення, у синонімічний ряд поруч із поняттям «псевдонаука»: «близькі за значенням терміни: паранаука, квазінаука, альтернативна наука, неакадемічна наука, що характеризують діяльність або вчення, які усвідомлено або неусвідомлено імітують науку, але по суті такими не є» (Михайличенко, 2014, с. 10).

Р. Халлокс виокремлює дві ненаукові концепції — псевдонауку і паранауку. Дослідник базується на тому, що «від грецького пара — це “поруч з” (тобто теорії і практики, які співіснують з наукою без судження про їх цінність)» (Halleux, 2000, р. 84), і «від грецького pseudomai, “брехати” (тобто підробки й фальшивки, які видаються за наукові)» (Halleux, 2000, р. 84). Не розмежовуватимемо, що належить до паранаук, а що до псевдонаук, адже різні наукові джерела долучають одні й ті самі ненаукові вчення, наприклад, алхімію, астрологію, нумерологію, екстрасенсоріку, хіромантію тощо до різних ненаукових концепцій. Однак означмо найвиразніші прояви псевдонаук з метою коректно розмежовувати наукові, псевдонаукові та паранаукові програми сучасного телепростору.

На противагу псевдонауці, «Б. Рассел акцентував на двох інтелектуальних інструментах, що конституювали сучасну науку — винайдений греками дедуктивний метод і експериментальний метод» (Товарниченко, 2010, с. 33). Відповідно, серед характерологічних особливостей псевдонаук виокремлюють невикористання наукових методів, зокрема експериментального й дедуктивного, а також «відсутність результатів чи доказів з певної теорії; ігнорування фактів дійсності» (Казаков, 2016, с. 133–134). Отже, науково-популярні телепрограми та фільми, що відповідають вищезазначеним критеріям псевдонауковості, не вважаємо складовою науково-популярного контенту в українському телепросторі.

Розглянемо поняття «популярний», що сформулювати повне визначення науково-популярного контенту. Слово «популярний» запозичено з французької мови й походить від «populaire», яке виникло від латинського «popularis», сформоване від «populus» — «народ». Словники В. Даля, Д. Ушакова, С. Ожегова, Т. Єфремової та В. Бусела однаково визначають термін «популярний», тому вважаємо за доцільне навести визначення з «Великого тлумачного словника сучасної української мови» за редакцією В. Бусела, де «популярний» — це «1. Нескладний змістом і формою викладу, легкий для розуміння; зрозумілий, доступний, дохідливий. 2. Який став загальновідомим, набув загального визнання, схвалення. 3. Який набув значного поширення серед населення; поширений, широко вживаний» (Бусел, 2005, с. 1064). Іншими словами,

коли йдеться про телеконтент, «популярний» — це той, який доступний і зрозумілий для масової аудиторії.

Із цього випливає трактування поняття «науково-популярний» — «пов'язаний з науковими знаннями і адресованими широкому колу читачів» (Бусел, 2005, с. 741). Т. Єфремова надала поняття «науково-популярний» дещо інше визначення, вважаючи, що науково-популярний — «викладений, написаний у загальнодоступній формі на основі досягнень науки» (Єфремова, 2000). (В обраному контексті доцільніше мати на увазі не читача, а глядача, зокрема масового).

Отже, можна визначити науково-популярний контент як обсяг інформації, насичений науковими знаннями з різних галузей наук, адресований масовій аудиторії з метою популяризації науки та який існує в рамках певної інформаційної системи. Інформаційною системою, де наявний досліджуваний науково-популярний контент, є вітчизняний телепростір. Згідно з В. Буселом, простір — це «1. Одна з основних об'єктивних форм існування матерії, яка характеризується протяжністю та обсягом. 2. Необмежена протяжність (у всіх вимірах, напрямках); тривимірна протяжність над землею. 3. Вільний, великий обшир, просторинь // Площа чого-небудь на земній поверхні, територія. 4. Відсутність будь-яких обмежень, перешкод у чомусь; воля. 5. Абстрактна множина з аксіоматично заданою певною структурою, у якій розвивається та чи інша математична теорія» (Бусел, 2005, с. 1170). Зважаючи на вищепиране, можна стверджувати, що явище простору не є обмеженим, однак у дослідженні йдеться про телепростір. Відповідно, єдине обмеження, у рамках якого існує досліджуваний науково-популярний контент, це телебачення.

Як зазначалося вище, будь-який контент існує в рамках певної інформаційної системи, головним компонентом якої є людська творчість. Отже, телепростір — вид інформаційної системи, що складається із купності телевізійних каналів і програм, які переглядає глядач.

Зважаючи на той факт, що сучасне телебачення постійно розвивається, воно зазнає і значних змін, зокрема в технологіях мовлення. Оскільки телеаудиторія нині має широкий вибір моделей телемовлення (ефірного, кабельного, супутникового, інтернет-телебачення), відзначимо, що до поняття «українського телепростору» долучено телеканали, які транслюються в Україні операторами кабельного телебачення. На нашу думку, аналіз телеканалів, представлених саме таким типом телемовлення, є найдоцільнішим, оскільки кількість телеканалів, представлених ефірним мовленням, на сьогодні не охоплює всього масиву, наявного в Україні, водночас супутникове та тим паче інтернет-телебачення, навпаки, мають у своєму арсеналі сотні телеканалів з усього світу, що внеможливує окреслити саме український телепростір. Оператори

кабельного телебачення транслюють вітчизняні телеканали та канали, офіційно існують в Україні (наприклад, «Viasat Nature», «Discovery Science» тощо). Під час дослідження проаналізовано ті телеканали, мовою яких є українська чи російська. Зарубіжні телеканали, представлені мовою оригіналу чи в перекладі будь-якою іншою мовою, окрім української чи російської, не досліджені.

Висновки. Отже, розглянувши складники терміна «науково-популярний контент», сформулюємо ключові критерії, які характеризують означене поняття як таке, що: висвітлює певні наукові знання та досягнення з однієї чи кількох галузей наук (суспільних, технічних, природничих тощо); має в структурі науково-дослідницьке підґрунтя; не містить псевдонауковості; призначене масовій аудиторії.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням науково-популярного контенту та його особливостей в університетах, популяризацією науки в Україні і розвитком наукової журналістики.

Список посилань

- Cambridge Academic Content Dictionary* (2017). Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/content>.
- Halleux, R. (2000). About Anti-Science, Para-Science and Pseudo-Science. *World Conference on Science. Science for the Twenty-First Century: A New Commitment*, p. 84–86.
- Mahner, M. (2007). Demarcating Science from Non-Science. *Handbook of the Philosophy of Science: General Philosophy of Science*, p. 515–575.
- Бусел, В. Т. (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Ірпінь: Перун.
- Головин, Д. В. (2011). О взаимоотношениях науки и паранауки. *Сборник научных статей по материалам V Всероссийской научной конференция с международным участием*, 380 с.
- Ефремова, Т. Ф. *Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный*. Москва: Русский язык. Взято из: <http://efremova-online.ru/slovar-efremovo/nauchno-populyarnyj/51766/>
- Иванов, К. П. (2002). Агрессивная лженаука. *Вестник Российской Академии Наук, том 72, 1*, с. 30–36.
- Казаков, М. А. (2016). Псевдонаука как превращенная форма научного знания: теоретический анализ. *Философия науки и техники, Москва, Институт философии РАН, 2*, с. 130–148. Взято из <https://cyberleninka.ru/article/v/psevdonauka-kak-prevrashchennaya-forma-nauchnogo-znaniya-teoreticheskiy-analiz>.
- Костюк, К. Н. (2015). *Книга в новой медийной среде*. Москва: Директ-Медиа.
- Минеев, В. В. (2013). Антинаука и современное образование: время переопределять понятия. *Вестник Красноярского государственного педагогического университета имени В. П. Астафьева, 3 (25)*, с. 31–38.
- Михайличенко, О. В. (2014). Наука в розвитку цивілізації. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Збірник наукових праць, 49*, с. 6–10.

- Товарниченко, В. О. (2010). Псевдонаука та її раціональність: соціокультурний аналіз. *Гуманітарний вісник ЗДІА, Запоріжжя*, 41, с. 30–40.
- Хазен, А. (2002). *О лженауке, её последствиях и об ошибках в науке*. Наука и жизнь. Взято з <http://www.webcitation.org/6uBSNzxUS>.

References

- Cambridge Academic Content Dictionary* (2017). Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/content>. [In English].
- Halleux, R. (2000). About Anti-Science, Para-Science and Pseudo-Science. *World Conference on Science. Science for the Twenty-First Century: A New Commitment*, p. 84–86. [In English].
- Mahner, M. (2007). Demarcating Science from Non-Science. *Handbook of the Philosophy of Science: General Philosophy of Science*, p. 515–575. [In English].
- Busel, V. T. (2005). *The Great Dictionary of Business Ukrainian Movement*. Irpin: Perun. [In Ukrainian].
- Golovin, D. V. (2011). The relationship between science and parasience. *Collection of scientific articles based on the materials of the 5th Russian Scientific Conference with International Participation*, 380 p. [In Russian].
- Efremova, T. F. *The New Dictionary of the Russian Language. Explanatory word-building*. Moscow: Russian language. Retrieved from <http://efremova-online.ru/slovar-efremovoy/nauchno-populyarnyj/51766/> [In Russian].
- Ivanov, K. P. (2002). Aggressive pseudoscience. *Bulletin of the Russian Academy of Sciences*. Volume 72, 1, p. 30–36. [In Russian].
- Kazakov, M. A (2016). Pseudoscience as a transformed form of scientific knowledge: a theoretical analysis. *Philosophy of Science and Technology*. Moscow, Institute of Philosophy, Russian Academy of Sciences, 2, p. 130–148. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/psevdonauka-kak-prevrashchennaya-forma-nauchnogo-znaniya-teoreticheskij-analiz> [In Russian].
- Kostyuk, K. N. (2015). *The book is in a new media environment*. Moscow: Direct Media. [In Russian].
- Mineev, V. V. (2013). Antinauka and modern education: time to redefine the concept. *Bulletin of Krasnoyarsk State Pedagogical University named by V. P. Astafyev*, 3 (25), p. 31–38. [In Russian].
- Mykhailichenko, O. V. (2014). Science in the development of civilisation. *Theoretical Nutrition of Culture, Examination and Violation: Collection of scientific works*, 49, p. 6–10. [In Ukrainian].
- Tovarnichenko, V. O. (2010). Pseudoscience and its rationalism: social and cultural analysis. *Humanitarian Newsletter of Zaporizhzhya State Engineering Academy*. Zaporizhzhya, 41, p. 30–40. [In Ukrainian].
- Hazen, A. (2002). About pseudoscience, its consequences and mistakes in science. *Science and life*. Retrieved from <http://www.webcitation.org/6uBSNzxUS> [In Russian].

Розділ 5**ПРИКЛАДНІ СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ****Part 5****APPLIED COMMUNICATION TECHNOLOGIES**

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.20

УДК 94:316.343-057.4:323.272](477)“1917/1921”(043)

В. М. Шейко, доктор історичних наук, професор, академік, Харківська державна академія культури, м. Харків

rector-2@ic.ac.kharkov.ua

<http://orcid.org/0000-0002-3532-7439>

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ТА РАДЯНСЬКА ВЛАДА В УКРАЇНІ В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 РР.)

Проаналізовано проблеми еволюції взаємин науково-педагогічної інтелігенції з різними владами в часи Української революції 1917–1921 рр.

Основну увагу приділено трансформації взаємин науково-педагогічної інтелігенції та радянської влади, оскільки саме вона з численних влад, які боролися за володіння Україною, перемогла. Зазначені процеси розглянуто переважно на матеріалах вищих навчальних закладів, у межах яких під час Української революції діяла основна маса науково-педагогічної інтелігенції України.

Ключові слова: *науково-педагогічна інтелігенція, радянська влада, Українська революція, вищі навчальні заклади, трансформація поглядів інтелігенції.*

В. Н. Шейко, доктор исторических наук, профессор, академик, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ И СОВЕТСКАЯ ВЛАСТЬ В УКРАИНЕ В ГОДЫ УКРАИНСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ (1917–1921 ГГ.)

Проанализированы проблемы эволюции отношений научно-педагогической интеллигенции с разными властями во время Украинской революции 1917–1921 гг.

При этом основное внимание уделяется трансформации взаимоотношений старой интеллигенции и советской власти, поскольку именно последняя из десятка властей, которые боролись за владение Украиной, победила. Указанные процессы рассмотрены преимущественно на материалах высших учебных заведений, где во время революции сосредоточилась основная масса научно-педагогической интеллигенции Украины.

Ключевые слова: *научно-педагогическая интеллигенция, советская власть, Украинская революция, высшие учебные заведения, трансформация взглядов интеллигенции.*

V. M. Sheyko, Doctor of Historical Sciences, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE ACADEMIC-PEDAGOGICAL INTELLIGENTSIA AND THE SOVIET POWER IN UKRAINE IN THE YEARS OF THE UKRAINIAN REVOLUTION (1917–1921)

The aim of this paper is to examine the processes of the evolution of the views and convictions of the old academic-pedagogical intelligentsia in the period of the 1917–1921 Ukrainian Revolution drawing on the analysis of a great number of information sources, mainly the archive sources.

Research methodology. In this study the author uses the principles and methods of culturological, comparative, historical and theoretical analysis of the political, economic, social and professional interrelations of the old Ukrainian academic-pedagogical intelligentsia and different authorities, first of all, the Soviet authorities, during the 1917–1921 Ukrainian Revolution.

Results. The author analyzes the issues of the evolution of the interrelations of the old Ukrainian academic-pedagogical intelligentsia and different authorities during the 1917–1921 Ukrainian Revolution drawing on a great number of information sources, principally, the archive sources. Special attention is paid to the analysis of the transformation of the interrelations of the old academic-pedagogical intelligentsia and the Soviet authorities that finally gained a dominant position in Ukraine in 1921. The author studies these processes using mainly the sources of higher educational institutions, which during the period of the Ukrainian Revolution concentrated the major part of the academic-pedagogical intelligentsia. The paper examines the processes of the evolution of the political, economic, social and professional interrelations of the old Ukrainian academic-pedagogical intelligentsia and different authorities, first of all, the Soviet authorities. The author proves that the academic-pedagogical intelligentsia as a rule did not support the Soviet power. The paper demonstrates the process of gradual compulsory transition of the intelligentsia to business cooperation with the Soviet authorities.

Novelty. The author studies the processes of the interrelations of the old artistic intelligentsia of Ukraine and the Soviet authorities during the 1917–1921 Ukrainian Revolution drawing on new factual, mainly archival material.

The practical significance. The information contained in this paper can be used in the process of further culturological research into the events of the 1917–1921 Ukrainian Revolution and the issues of the history and theory of Ukrainian culture. It can also be used when writing methodological recommendations for courses of lectures on Ukrainian culture.

Keywords: *the academic-pedagogical intelligentsia, the Soviet power, the Ukrainian revolution, higher educational institutions, transformation of the views of the intelligentsia.*

Постановка проблеми. У 2017 р. виповнилося 100 років з початку Української революції. Верховна Рада України прийняла Постанову «Про визначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році», у якій зазначалося про необхідність урочистого відзначення на державному рівні у 2017 році 100-річчя з дня початку Української революції та утворення Української

Центральної Ради («Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році: із постанови Верховної Ради України», 2017, 4 березня, с. 1). Президент України П. О. Порошенко (2017, 18 березня, с. 2) у своєму зверненні до українського народу з нагоди відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 рр. «Мужність творить перемогу, єдність творить непереможених» наголосив: «Сьогодні ми не скільки святкуємо, скільки аналізуємо помилки наших далеких попередників. Аналізуємо для того, щоб зараз уникнути подібного самим». «І навіть більшовики, — зазначив Президент України, — мусили рахуватися з розмахом і силою українського національного руху» (Порошенко, 2017, 18 березня, с. 2). Саме тому **мета статті** — проаналізувати процеси взаємин однієї з провідних верств старої інтелігенції України — науково-педагогічної з різними владами, передусім з радянською, під час Української революції 1917–1921 рр. Головну увагу приділено розгляду процесів еволюції поглядів, світогляду, професійних і соціальних спрямувань переважно того, центрального прошарку науково-педагогічної інтелігенції, яка діяла на час Української революції в межах вищих навчальних закладів. Аналіз літератури і джерел з указаної тематики загалом здійснено в попередніх публікаціях автора: «Інтелігенція й революція в Україні (кінець XIX — початок XX ст.)» (2017, с. 225–243), «Жовтневий переворот 1917 р. та інтелігенція в Україні» (2017, с. 138–154).

На долю співробітників і науково-педагогічного персоналу вищих навчальних закладів України випали складні випробування в період Української революції та громадянської війни. Особливо постраждали ЗВО під час австро-німецької окупації, інтервенції та війни з Польщею. Часто приміщення вищих і середніх навчальних закладів використовувалися для дислокації військових, приміщення грабували, вивозили обладнання лабораторій і кабінетів, жорстоко розправлялися з незадоволеними таким станом студентами й викладачами. Київські газети часто повідомляли про страйки студентів проти політики різних влад (Золотоверхий, 1961, с. 147). Приміщення Катеринославського гірного інституту, наприклад, окупанти використовували як конюшні (*Освободительная война украинского народа против немецких оккупантов: документы и материалы*, 1937, с. 216). А Директорія, яка в листопаді 1918 р. змінила гетьманщину, своє короткотермінове перебування при владі відзначила палкою підтримкою всього українського, з одного боку, з іншого, — спробою закрити всі ЗВО з російською мовою навчання (Пітов (Відп. ред., кер. авт. кол.), 1967, с. 45–46). Деякі влади використовували не за їх професійним призначенням кафедр ЗВО. Так, у Київському українському університеті, наприклад, 12 січня 1919 р. на засіданні професорсько-викладацького складу фізико-математичного

факультету вимушено заслухали лекцію «вченого геодезиста» пана отамана М. А. Медзвезького (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 274, арк. 8-зв).

Крім того, національно налаштоване студентство по-іншому оцінювало окремі періоди, зокрема й окупацію. Так, представники Київського українського університету, відкритого в жовтні 1918 р. гетьманським урядом, звернулися з листом до населення за грошовою допомогою, зазначивши: «Тільки прийшла можливість вільно дихнути після більшовицького нападу, як зразу ж стало можливо взятися за творчу роботу з оновлення — відродження того найкращого, найсвятішого, того, що називаємо Україна, український народ. Студенти Українського <...>, згадуючи кращі традиції українського студентства в минулому, створили Просвітню комісію, метою якої було гасло підняття на боротьбу тих, хто застряг в тенетах “російського космополітизму”» (*КМДА*, ф. Р-936, оп. 2, од. зб. 13, арк. 32). Подібне звернення яскраво характеризує складність ситуації того часу загалом і у вищій школі України зокрема. З одного боку, начебто правильні гасла національного визволення, з іншого, — крайній національний максималізм і не зовсім об'єктивне розуміння умов, створених австро-німецькими окупантами. Водночас згадуються «Кращі традиції» студентства в минулому. Сумнівні твердження, адже царизм зовсім не сприяв розвитку національних традицій українського студентства, а, зазвичай, робив усе, щоб їх знівелювати та знищити. І подібні радикально-національні звернення не завжди сприяли віковій боротьбі українського народу за своє визволення, за власну українську культуру. І все ж подібні заяви й гасла не свідчили про загальне невдоволення професури та студентства тими порядками, які не сприяли розвитку освіти й науки в Україні, її національної культури. І це незалежно від того, яка влада ці порядки нав'язувала.

З початку 1919 р. в Україні знову перемогла радянська влада. Основна маса науково-педагогічної інтелігенції, співробітники та студенти вищих навчальних закладів, навчені гірким досвідом існування при різномасних керівниках, дотримували очікувальної позиції. Зауважимо, що будь-яка влада вороже й карально ставилася до тієї інтелігенції, яка підтримувала в різні часи іншу владу. Водночас найактивніше переслідували тих, хто підтримував радянську ідеологію. І це теж не могло не позначитися на ставленні інтелігенції до радянської влади, яка знову встановилася в Україні. Нейтральність і невтручання в політику та практику будь-якої влади в Україні були основними позиціями ставлення основної маси науково-педагогічної інтелігенції України до різних влад того часу.

І в цих умовах більшовицька партія й радянська влада в Україні нав'язували політику залучення на свою сторону старої інтелігенції. Ця влада показувала переваги планів побудови нового суспільства для тієї частини інтелігенції, яка переходила на позиції професійного співробітництва з радянською владою. Водночас ставилося завдання реорганізації старої школи вищої освіти, яка б стала центром освіти трудящих, підготовки із робочо-селянських мас кадрів нової інтелігенції. Основа всіх цих завдань радянської влади, як можливість їх успішного рішення, — залучити на свою сторону стару інтелігенцію.

Більшовики й радянська влада намагалися перебудувати шкільну освіту зі своєю метою під виглядом її демократизації. III Всеукраїнський з'їзд Рад, який прийняв першу Конституцію УРСР, закріпив формальний доступ робочих і селян до знань, їх право на освіту. Остання мала бути безплатною («Декларация прав и обязанностей трудящегося и эксплуатируемого народа Украины: из Конституции УССР, від 10 березня 1919 р.», 1979, с. 87). Слід зауважити, що демократизація освіти проводилася в межах кампанії пролетаризації вищої та середньої спеціальної освіти. Демократизація та пролетаризація освіти вимушено пов'язувалися більшовиками з необхідністю українізації освіти. Мабуть, радянська влада, що остаточно встановилася в Україні, змушена була зважати на соціальний досвід освітніх перепитів зі сторони різних влад і базову вимогу українського народу до освіти.

На початку 1920 р. радянська влада в Україні, відповідно до вікових прагнень українського народу до національного визволення, вимушено погодилася й на українізацію школи. Так, у 1920 р. у ЗВО УРСР налічувалося 18 % українців, а в 1923 р. — вже 25,2 %, у технікумах — 46,2 %, у робфаках — 50,8 % (*Коммунист*, 1923, 24 июня, с. 23; *ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 107, арк. 286). Однак подібна реформація викликала в більшості професури й самого студентства негативну реакцію, адже раніше склад студентства ЗВО формувався переважно із вихідців панівних верств населення або близьких до них кіл. Несприятливе ставлення зумовило і спроби українізації вищої освіти.

І тоді радянська влада для контролю над освітою створила механізм управління. Так, наприкінці січня 1919 р. декретом Тимчасового робочо-селянського уряду України всі школи, зокрема й вищі, було підпорядковано Відділу освіти («Про передачу всіх шкільних закладів у відання відділу освіти: декрет Тимчасового робітничо-селянського уряду України від 25 січня 1919 р.», 1979), а 29 січня 1919 р. його реорганізовано в Наркомос України на чолі з В. П. Затонським. До речі, Декларацією Тимчасового Уряду від 26 січня 1919 р. проголошувалися доступ до університетів і спеціальної освіти робочих та селянських мас, організацію

народних університетів, створення паралельних освітніх курсів різними мовами («Із Декларації Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про завдання радянської влади в галузі освіти» від 26 січня 1919 р.», 1979).

Однак найрадикальніші кроки з так званої демократизації вищої освіти й підпорядкування її пролетарському управлінню здійснено в першій половині березня 1919 р. Так, оголошено про скасування всіх обмежень при вступі до ЗВО — національних, станових, класових, заборонено викладання релігійних дисциплін. У березні 1919 р. надруковано Декрет Раднаркому УРСР «Про вступ до вищої школи» (1979), а 4 березня — «Про скасування плати за навчання в школах» (1979). Декретами РНК УРСР, надрукованими 2 і 4 березня 1919 р., двері вищої школи оголошуються відчиненими для всіх охочих, яким виповнилося 18 років, із заборonoю вимагати будь-які дипломи. Плату за навчання в школах скасовано. А 24 квітня 1919 р. видано Декрет РНК УРСР, відповідно до якого всі приватні вищі шкільні заклади переведено на державне утримання («Про перехід всіх приватних вищих шкільних закладів на державне утримання: декрет Ради Народних Комісарів УСРР від 24 квітня 1919 р.», 1979, с. 73, 84, 85, 102).

Таким чином, створено заформалізовані умови для вступу робочих і селян без іспитів і відповідного документа про освіту до вищої школи, навчання в якій стало безплатним. Слід зауважити, що на практиці виконати такі декрети було майже неможливо. І однією з проблем стала неписьменність основної маси робочих і селян. У пошуках оперативнішого рішення цього питання в Україні практикувалися так звані нульсеместри, за постановою Відділу вищої освіти Наркомосу УРСР, виданої в середині 1919 р. Саме вони повинні були готувати пролетаріат до навчання в школі. Нульсеместри розпочиналися з 15 червня 1919 р. і мали три цикли: гуманітарних, природно-історичних і математично-технічних наук. Семестр складався з тримісячних вечірніх занять, приймали тільки тих робочих, котрі брали активну участь у революційній боротьбі («Про відкриття нульсеместрів для підготовки робітників до вузів: постанова відділу вищої школи народного комісаріату освіти УСРР, не пізніше 15 червня 1919 р.», 1979, с. 118, 102). І вже в червні 1919 р. в Києві, наприклад, відкрито нульсеместри (*Більшовик*, 1919, 18 червня).

Зрозуміло, що радянська влада потребувала спеціалістів, адже необхідно було відновлювати зруйноване війною господарство. Старі фахівці, як підкреслювалося, дотримували очікувальної або ворожої позиції. І радянська влада оголосила прискорену програму підготовки своїх робочо-селянських спеціалістів. Однак це потребувало значного часу та коштів, викладацького складу, який також, до речі, був одним із про-

шарків інтелігенції, без допомоги якої радянська влада й більшовицька партія не могли відновити зруйноване господарство, захистити себе та будувати омріяне майбутнє суспільство. Усе це змусило Наркомос України 4 березня 1919 р. оголосити про скорочення термінів вишколу на спеціалістів студентів. До того ж, Наркомос України скасував державні іспити й екзаменаційні комісії. Для отримання посвідчення про закінчення освітнього закладу достатньо було скласти іспити з предметів навчального плану певного факультету. Крім того, з метою збереження наявних кадрів викладачів і контингенту студентів радянська влада звільнила їх від призову в Червону Армію і надавала відстрочки (Золотоверхий, 1961, с. 239). Більше того, Раднарком України ще наприкінці березня 1919 р. видав Декрет про відстрочку від призову на військову службу студентів, котрі навчалися в народних університетах (*Більшовик*, 1919, 1 червня).

Окрім заходів, спрямованих на зміну класового складу студентства, радянська влада в Україні прагнула зруйнувати кастовість професорсько-викладацького складу. Як відомо, професура чинила подібним заходам жорсткий супротив, обстоюючи автономію вищої школи, її аполітичність. І хоча ставлення різних прошарків професури вищої школи до радянської влади та її заходів було неоднозначним, загалом воно відзначалося негативно. У будь-якому разі ігнорування перших змін у вищій школі, спроб її радянзації були настільки сильними зі сторони професорсько-викладацького складу, що радянська влада й у цій галузі вимушено ввела апарат насильства — інститут політкомісарів (Білик, 1927, 7 листопада, с. 3).

Так, згідно з постановою Наркомосу України, надрукованою 11 березня 1919 р., керівництво науковою, науково-навчальною й освітньою роботою вищих навчальних закладів покладалося на відповідні ради. Ради складалися із викладачів, їх очолювали політкомісари, призначені Наркомосом України. У містах, де існувало кілька ЗВО, створювалися ради комісарів вищих шкіл, які координували роботу та керівництво перебудовою ЗВО (*Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины за 1919*, 1919, 11, с. 365–368).

2 квітня 1919 р., наприклад, Київський комісар народного університету — політехнікуму Ф. Блох видав наказ, відповідно до якого всі документи та справи без узгодження з ним і без його підпису вважалися недійсними, а посади ректора й управляючого ліквідувалися (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 22, арк. 2). З 18 квітня 1919 р. розпочала роботу призначена на засіданні відділу вищої школи Наркомосу України рада комісарів вищих навчальних закладів Києва, до якої ввійшли: П. П. Владимирський (голова), Мицкун (заступник), Фінкельштейн,

Прохоренко, Будний, Шлеймакн, Торчинський (секретар) (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 270, арк. 2).

Відповідно до вказаної постанови Наркомосу України від 11 березня 1919 р., подібні ради комісарів ЗВО створено в Харкові, Одесі й Катеринославі. Вони реалізували на місцях декрети радянської влади та її розпорядження з реформи вищих навчальних закладів. При цьому основна увага приділялася виконанню рішень про: відокремлення школи від церкви, скасування плати за навчання, об'єднання різних вищих шкіл, пролетаризацію студентства тощо (Пітов (Відп. ред., кер. авт. кол.), 1967, с. 49).

Згідно із задумом керманічів радянської влади, в Україні склад комісарів вищої школи мав комплектуватися з відомих партійних і радянських працівників, котрі повинні знати систему вищої школи, оскільки на них майже не покладалося забезпечення «революційної» перебудови вищої школи. Окрім того, вони мали долучати до цього процесу лояльних до радянської влади викладачів ЗВО і студентів.

Слід зауважити, що основна маса професури вороже сприймала заходи радянської влади з так званої пролетаризації та демократизації вищої школи. Особливо негативно професура поставилася до створення інституту політкомісарів. 20 березня 1919 р., наприклад, рада Харківського університету приймає протестну постанову з цього приводу. У ній виправдано підкреслювалось, що постанова Наркомосу України про введення комісарів «<...> повністю руйнує вільну автономну школу, керівництво відбирається у колеги викладачів та їх виборних представників і передається назначеним комісарам, які зовсім не знайомі ні зі змістом складного академічного життя, ні з господарською стороною справи» (*Короткі нариси з історії Харківського державного університету*, 1940, с. 61). Рішення ради Харківського університету підтримала і професура Київського та ЗВО інших міст України (Золотоверхий, 1961, с. 237).

Радянська влада, як відомо, мала на меті тотально контролювати діяльність науково-педагогічної інтелігенції та створити умови для підготовки молодих педагогічних кадрів із робочих і селян. З цією метою Раднарком України декретом від 18 травня 1919 р. відмінив усі наукові ступені й учені звання, а також пов'язані з ними переваги та пільги. Визначено дві категорії навчального процесу — викладачі й асистенти. Викладацькі кадри мали поновлюватися через конкурсну систему, у якому брали участь будь-які громадяни України, незалежно від наявності документів про науково-педагогічну діяльність. Для переобрання викладачів і асистентів та заміщення вакансій кафедр у кожному місті створювався особливий орган, до якого входили комісари і представники викладачів ЗВО. При цьому кількість викладачів була меншою,

порівняно з комісарами («Про деякі зміни в складі устрою державних учбових і вищих учбових закладів УСРР: декрет РНК УСРР від 18 травня 1919 р.», 1959, с. 50–51). Об'єднувалися різні ЗВО, органи без урахування їх матеріальних і кадрових можливостей, адже головною для радянської влади була мета позбавитися антирадянських професорів, яких вони часто заміняли лояльнішими до нової влади приват-доцентами. Так, в Одесі звільнено 35 антирадянських професорів, їх замінено приват-доцентами. Подібні явища спостерігалися й у Харкові, де із 11 вищих навчальних закладів залишено 6 (*Більшовик*, 1919, 11 червня). Тобто радянська влада свідомо підривала основи існування вищої школи заради так званих класових інтересів.

Щоправда, радянська влада України одночасно підтримувала ті навчальні заклади, які, на її думку, становили особливу значимість для розвитку народного господарства. Так, декретом Раднаркому України від 6 травня 1919 р. «Про охорону сільсько-господарських навчальних закладів і господарств» заборонялося ревізування приміщень, господарств, майна, особливо в навчальних закладах середньої й нижчої ланки, де, зазвичай, найчастіше допускалася недооцінка сільсько-господарських навчальних закладів (*ЦДАВО України*, ф. 2, оп. 1, од. зб. 26, арк. 12).

Зрозуміло, що основна маса науково-педагогічної інтелігенції України поставилася до пролетаризації вищих навчальних закладів з недовірою. І не безпідставно, адже низький рівень необхідної освітньої підготовки в робочих і селян, іноді — навіть елементарної грамотності, низький культурний рівень не дозволяли їм швидко долати вказані бар'єри — на це необхідні були роки. Стара інтелігенція, з іншого боку, складно долала стереотипи зневажливого ставлення до творчих можливостей робочих і селян, які були приречені царизмом на зубожіння й неосвіченість. І в цих умовах радянська влада зробила ставку на лояльну до себе інтелігенцію та революційно налаштоване студентство.

У Києві, наприклад, після встановлення радянської влади в лютому 1919 р. почав формуватися союз студентів і учнів, який об'єднував тих, хто визнавав радянську владу. Члени цього союзу взяли участь у роботі вищої школи. Його виконавчий орган звернувся із закликом до всіх студентів і учнів долучитися до реформи вищої школи. Подібні об'єднання створювали і в інших містах. Так, студенти Харківського університету створили раду революційно-соціалістичного студентства, яку очолював виконком із 15 осіб. Рада діяльно підтримувала заходи радянської влади в галузі вищої освіти та з поліпшення матеріально-побутового становища студентства. В Одесі, наприклад, функціонувала революційно-студентська рада з 7 осіб. Їй навіть доручалося тимчасове керівництво університетом (Пітов (Відп. ред., кер. авт. кол.), 1967, с. 49–50).

Своєрідним прикладом участі студентства в роботі вищої школи на той час уважався меморандум бюро студентського союзу Київського політехнічного інституту. У цьому документі, поданому 4 травня 1919 р. комісарові інституту, підкреслювалося: бюро може надати тимчасову допомогу комісарові під час перебудови інституту. Водночас союз студентів пропонував заходи, спрямовані на нейтралізацію антирадянської професури й залучення студентів, готових допомогти новій владі реформувати вищу школу. До того ж, союз студентів подав пропозицію щодо створення необхідних умов для навчання пролетарської частини студентства (Золотоверхий, 1961, с. 241).

Необхідно нагадати ще про одну форму освітнього закладу тих часів — народні університети. Вони, на думку радянської влади, мали, відродивши стару форму освіти трудящих, наповнити її новим революційним змістом. Одна із активних революційних діячів того часу С. І. Гопнер, виступаючи в квітні 1919 р. на засіданні секції народних університетів, які входили до відділу вищої освіти Наркомосу України, відзначила необхідність розрізняти в діяльності народних університетів три напрями — просвітній, навчальний і науковий (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 521, арк. 1, 3). У Луганську, наприклад, викладачами народного університету повинні були стати представники різних прошарків місцевої інтелігенції та політичні діячі. Той же народний університет у Чернігові, який діяв із 1919 р., мав три факультети, які працювали за програмою змішаного типу й об'єднували середню та вищу освіту. Подібний народний університет із чотирьох факультетів функціонував і в Ніжині.

Згідно з положенням про робочо-селянські (народні) університети, затвердженим у середині 1919 р., зокрема зазначалося, що вони повинні допомагати готувати робочо-селянських вихованців до вищої школи. Відповідно до аналізу перших результатів діяльності народних університетів, останні загалом сприяли підвищенню загального культурно-політичного рівня робочих. До того ж, народні університети стимулювали і роботу нульсеместрів. Так, за свідченням секції народних університетів позашкільного підвідділу Одеського губернського відділу народної освіти, на вересень 1920 р. лекторське бюро провело 11 лекцій, а в масштабах міста — 7 лекцій і 2 концерти. У межах нульсеместру, який працював при гімназії, прочитано 12 лекцій, а на фізико-математичному відділенні — при середньому показникові відвідування — 25 осіб — 14 лекцій (*ЦДАГО України*, ф. 29, оп. 1, од. зб. 79, арк. 131-зв.).

Однак процес перебудови вищої школи й залучення до її роботи науково-педагогічних працівників перервано в середині 1919 р. насту-

пом білогвардійської армії Денікіна. Денікінська окупація також негативно відбилася на вищій школі. Остання залишилася не тільки без засобів існування, а й часто — без приміщень і лабораторій, адже кімнати ЗВО білогвардійці займали під казарми, лазарети, а іноді, як це було при австро-німецькій окупації, і під конюшні. Майно ЗВО, лабораторії, обладнання, книжкові фонди грабувалися. Переслідувалося все, що пов'язано з українською культурою. Спроби ж деяких видатних представників інтелігенції України звернутися до денікінської влади за допомогою, з метою порятунку вищої школи, як це зробив директор Київської консерваторії Р. М. Глієр, були безрезультатними (Золотоверхий, 1961, с. 242, 243, 275).

До того ж, у вищих навчальних закладах за часів денікінщини реставрувалися порядки царизму. Білогвардійці жорстоко придушували революційні настрої частини інтелігенції, арештовували й кидали до в'язниці прогресивних викладачів і студентів, особливо тих із них, котрі співпрацювали з радянською владою. Так, в Одесі арештовано професора Е. М. Щепкіна, який керував радою комісарів вищих навчальних закладів. З іншого боку, реакційна прокадетська та прочорносотенська професура була в захваті від денікінського режиму та разом із близьким до їх настроїв студентством обливали брудом ненависний радянський режим (Пітов (Відп. ред., кер. авт. кол.), 1967, с. 51–52).

Після звільнення України від білогвардійців наприкінці 1919 р. — на початку 1920 р. радянська влада практично не змогла продовжити перебудовувати вищу школу, чому завадила війна з Польщею. Україна була надзвичайно знесилена, вирували голод і епідемії. Професорсько-викладацький склад, рятуючись від голодної смерті, виїхав у села. Про складний етап вищої освіти в Києві, наприклад, ішлося на зборах представників вищих навчальних закладів 15 березня 1920 р. На них, до речі, констатувалося: викладачі, регулярно не отримуючи заробітної плати, перебували в тяжкому матеріальному становищі, будинки ЗВО не ремонтувалися багато років і занепадали, обладнання й реактиви лабораторій або розграбовано, або зіпсовано, деякі застаріли. Збори дійшли висновку, що вищій школі загрожувала катастрофа. Водночас прогресивно орієнтована науково-педагогічна інтелігенція Києва зазначила на зборах про підтримку вищої школи, але за умови державної підтримки, особливо у зв'язку з тим, що вища школа мала відіграти провідну роль у відновленні народного господарства й розвитку країни (Золотоверхий, 1961, с. 368).

Наркомос України, прагнучи поліпшити становище вищої школи, з початку 1920 р. декларує підвищення фінансування вищої школи, осо-

бливо — медичних і технічних ЗВО. Так, за рішенням Всеукраїнському 16 лютого 1920 р. заплановано виділити Комісії з освіти, яка функціонувала при ньому, 1 млн 14 тис. руб. на соціальне забезпечення студентів-медиків 10 семестрів Харківського університету та Харківського жіночого медичного інституту («Витяг із протоколу засідання Всеукраїнському про виділення коштів на соціальне забезпечення студентів-медиків м. Харкова від 16 лютого 1920 р.», 1979, с. 133). У губерній, відповідно до місцевих матеріальних можливостей і воєнного стану, навчання у вищій школі здійснювалося безплатно. Одеський губнаробраз, наприклад, наказом від 21 березня 1920 р. скасував плату за навчання у вищих школах, студентам вищих навчальних закладів, звільненим за несплату за навчання, надавалося право поновлення (Пітов (Відп. ред., кер. авт. кол.), 1967, с. 59, 138). До речі, цей факт свідчить, що на той час після декрету Раднаркому України від 4 березня 1919 р. про скасування плати за навчання так і не вдалося реалізувати у зв'язку з економічними труднощами воєнного часу.

Однак труднощі для вищої школи примножилися й у 1920 р. — у зв'язку з нападом Польщі та наступом Врангеля. У цей час вища школа зазнавала жорстоких утисків, оскільки поляки однаково ненавиділи як українську, так і російську культури та прагнули їх знищити. Слід нагадати, що замість 18–20 тис. складу студентів на той час налічувалося не більше 4–5 тис. Але й вони в перші місяці після завершення військових дій в Україні не мали змоги відвідувати заняття (Пітов (Відп. ред., кер. авт. кол.), 1967, с. 59). І все ж на початку 1921 р. в Україні, незважаючи на холод, голод, епідемії, відсутність освітлення, гостру політичну боротьбу тощо, кількість вищих навчальних закладів і студентів у них почала поновлюватися. Так, на початку 1921 р. в Україні налічувалося 38 вищих навчальних закладів і приблизно 56 тис. студентів. Щоправда, слід нагадати про неточність тогочасної статистики, яка позначилася на показниках як кількості ЗВО, так і їх студентів (Пітов (Відп. ред., кер. авт. кол.), 1967, с. 59–60).

Слід зауважити, що в роки громадянської війни та інтервенції радянська влада в Україні не тільки намагалася відновити роботу ЗВО, а й мілітаризувала їх. Так, декретом від 10 серпня 1920 р. Раднарком України ввів мілітаризацію багатьох ЗВО, а саме: воєнізований розпорядок дня, студенти й викладачі переводилися на державне матеріальне забезпечення відповідно до воєнного часу та воєнних норм. Загалом поряд із негативом існували іноді й певні позитивні моменти. Так, у Харківському політехнічному інституті створено електротехнічний факультет, який виконував не тільки важливі для держави військові замовлення, але й став базисом для відкриття робочого факультету. У тому

ж Харківському політехнічному інституті його мілітаризація сприяла поверненню на роботу викладачів і до навчання студентів, що дозволило забезпечити освітній процес в ті складні для України військові часи.

Потреба в Україні в кадрах вищої кваліфікації на той час була настільки нагальною, що вищій школі допомагав навіть Наркомат військових справ України, в умовах війни наказавши всім військовим організаціям до 1–4 червня 1920 р. звільнити приміщення навчальних закладів. У разі невиконання цього розпорядження винних карали, їм навіть могли припинити всі види постачання (Золотоверхий, 1961, с. 368–369).

Для підпорядкування вищої школи інтересам оборони України й господарсько-культурної перебудови радянська влада в умовах воєнного часу практикувала та різноманітні мобілізації. Зокрема постановою Наркомосу України від 24 травня 1919 р. «Про мобілізацію професорів і учителів» усі професори, у порядку трудової повинності, оголошувалися мобілізованими. Згідно з постановою, жоден не мав права відмовитися від обов'язків, які покладалися Наркомосом у межах творчої й наукової робіт, роботи з реформування вищої школи, а також у межах інших завдань народної освіти («Про мобілізацію професорів і вчителів: постанова Народного комісаріату освіти УСРР від 24 травня 1920 р.», 1979).

Зауважимо, що подібні мобілізаційні заходи, як підкреслювалося, мали і позитивний вплив у контексті підготовки кадрів вищої кваліфікації для потреб господарчого й культурного будівництва в Україні. Для радянської влади мобілізаційні заходи в галузі вищої освіти значною мірою були засобом боротьби з тією інтелігенцією, котра продовжувала саботувати заходи нової влади, спрямовані на перебудову вищої школи й залучення науково-педагогічних кадрів до співпраці. Однак подібних заходів було замало. Так, Раднарком України 5 червня 1920 р. прийняв постанову «Про прискорені випуски інженерів». Із цією метою при Наркомосі України створено комісію з вищої технічної освіти, яка через створені на місцях комісії в складі професорів і представників студентства мала організувати прискорений випуск інженерів. Усі студенти, котрі були допущені до цього випуску, оголошувалися мобілізованими і відряджались на навчання навіть із лав Червоної Армії. Викладачі та студенти, які стосувалися прискореного випуску, переводилися на червоноармійські пайки, прирівнювалися до військовослужбовців («Про прискорені випуски інженерів: постанова РНК УСРР від 5 червня 1920 р.», 1959, с. 65–66).

Означені заходи з мілітаризації вищих навчальних закладів і прискореного випуску спеціалістів значною мірою були системними й доповнені декретом Раднаркому України від 30 листопада 1920 р. Усім

колишнім студентам вищих технічних навчальних закладів надавалося право повернутися до ЗВО для завершення освіти. Усі заклади й організації, а також військове командування зобов'язувалися відрядити всіх бажаючих продовжити навчання у ЗВО. Тих, хто повертався, переводили на державне утримання («Про відкомандирування з установ студентів вищих технічних учбових закладів для продовження занять: декрет РНК УСРР від 30 листопада 1920 р.», 1959, с. 75–76). До того ж, для забезпечення професорсько-викладацького складу і студентів ЗВО у той час Уряд України обіцяв виділити додаткові кошти в розмірі 4,2 млн руб.

Подібні заходи позначилися на роботі вищої школи. У 1920 р. налічувалося більше 1500 студентів, котрі повернулися до занять. Так, Харківський технологічний інститут одним із перших долучився до прискорених випусків спеціалістів і запланував у першій половині 1921 р. випускати 150 осіб, а в другій половині 1921 р. — 300. Загалом інститут в 1920–1921 рр. випустив на 5 % більше спеціалістів, порівняно з дореволюційним часом, на 55 % більше, ніж у 1918–1919 навчальному році (Литвинова, 1972, с. 101–102).

Відзначимо, що в 1920 р. здійснено й перші спроби створити робочі факультети в Україні. Щоправда, перший робфак, організований восени 1920 р. в Одесі, був, як свідчив замнаркома України Я. В. Ряппо, своєю рідною школою для робочих, яка працювала окремо від системи ЗВО («Перший Всеукраїнський з'їзд Робфаків: другий день», 1923, 1 червня, с. 2).

У роки Української революції та громадянської війни в Україні здійснювалися посилені пошуки нової структури вищих навчальних закладів. Зрозуміло, що в ті буремні воєнні роки подібні пошуки супроводжувалися й помилками, і невдачами, і хибними експериментами. Найбільше відчутною втратою того часу була, як з'ясувалося пізніше, саме ліквідація радянською владою в 1920 р. університетів в Україні (Бутягин і Салтанов, 1957, с. 50, 154, 183).

Утім, незважаючи на серйозні труднощі та помилки, хибні експерименти, радянській владі вдалося відновити вищу школу й залучити науково-педагогічних працівників до роботи в ній. До того ж, здійснено перші, хоча й невдалі, спроби з так званої пролетаризації вищої школи та її залучення до української оборони, відновлення народного господарства й культури в Україні. Як відзначав один із теоретиків і практиків народної освіти в Україні, заступник Наркома освіти України з 1927 по 1928 рр. Я. П. Ряппо, пролетаризація трактувалася у вузькому й широкому сенсах. У вузькому вона розглядалася як комплектування вищої школи вихідцями з робочих і селян, оновлення викладацького

складу й організація внутрішнього життя вищої школи за допомогою робочо-селянських мас. Пролетаризація ж освіти в широкому сенсі розумілася як реорганізація навчальних закладів на нових основах відповідно до вимог часу зі зміною змісту і знань, які викладалися в школі. При цьому передбачалося оновлення складу викладачів та введення раціональних методів навчання, які, на наш погляд, спрямовувались на скасування старих порядків і пошуки нових форм організації роботи школи. Зрозуміло, що жорсткий супротив інтелігенції всім заходам, які насаджувала радянська влада, змусив її шукати інші шляхи підготовки кадрів.

Більшість абітурієнтів чи студентів або шукали під дахом вищої школи притулок від мобілізації як військової, так і трудової, або прагнули отримати в ті голодні часи продовольчі, побутово-житлові привілеї, таким чином чисельність студентства на кінець громадянської війни в Україні збільшилася до 56000 осіб (*Коммунист*, 1923, 20 декабря, 290, с. 1). Я. П. Ряппо, виступаючи на 1 Всеукраїнському з'їзді профспілки працівників освіти в 1924 р., підтвердив указане вище й надав як докази так звану «класову» характеристику студентства вищої школи. Так, у 1914 р. серед студентства ЗВО України налічувалося 64 % представників землевласників і крупної буржуазії. Щоправда, після лютневої революції 1917 р. їх відсоток зменшився, а представників міщанства налічувалося вже в 1920 р. до 72 %. Водночас паралельно відбувалося збільшення студентства серед категорії «службовців» — від 10 % до 24 % в 1918 р. і 59 % у 1922 р. Останні — вихідці зі службовців — при царизмі, «керенщині» і, нарешті, при радянській владі. Починаючи з 1922 р. спостерігалось їх зменшення в загальній масі студентства. З іншого боку, хоча й дуже повільно, зростали вихідці з робочих і селян серед студентства України. Так, якщо в 1913 р. серед студентства селянство було представлено 3 %, то в 1921 р. — 8 % і в 1924 р. — 24,9 %; робочі представники серед студентства були нечисленними до 1917 р., у 1921 р. їх налічувалося — 3,5 %, а в 1929 р. — 15,6 %. Разом представників робочих і селян серед студентства України на кінець 1924 р. налічувалося майже 41 % (*ЦДАВО України*, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 107, арк. 251–252). І все ж у 1920 р. представники робочих серед студентства України становили лише 3 %, а селян — 6 %, уся інша маса студентства — вихідці з буржуазії, дворян і службовців (Ряппо, 1925, с. 138). Робочі й селяни, їх представники формально набули можливості вступу до вищої школи після створення підготовчих закладів освіти, а також повернення з воєнних фронтів. На практиці цей процес розгорнувся з розвитком робфаків, су-

проводжуючись жорсткими примусовими чистками вищої школи від, як тоді стверджували, «чужого» пролетаріатові елементу.

Висновки. Отже, у роки громадянської війни із законодавчої точки зору радянська влада заформалізувала всі умови для перебудови вищої школи в контексті її так званої пролетаризації. Однак такі законодавчі декрети потребували реалізації. А для цього необхідні були умови миру, фінанси й навчальна підготовка робочих та селян для вступу у ЗВО. І такі умови настають наприкінці 1920 р. — на початку 1921 р., коли до вищої школи почали приходити вихідці із робочих і селян та червоноармійці. Паралельно здійснено заходи з руйнації корпоративної, кастової замкнутості науково-викладацького складу й керівництва ЗВО. Водночас нова влада намагалася змінити зміст освітнього процесу, наближаючи його до потреб пролетарської влади. Подібним спробам чинив опір старий викладацький склад вищої школи. Щоправда, деякі з них на початку 1921 р. погодилися з різних причин професійно співпрацювати з радянською владою, вочевидь зрозумівши, що нова влада вистояла в боротьбі з внутрішніми та зовнішніми супротивниками. З іншого боку, з'ясувалася практична неможливість здійснення ілюзорних надій старої інтелігенції на повернення минулого.

Цікаво відзначити, що показові матеріали з так званої справи «національного центру», які були фактично сфабрикованими в інтересах радянської влади, свідчили про неприйняття на той час більшістю науково-педагогічної інтелігенції радянської влади, яка на нетривалий термін чередувалася з десятком інших влад в Україні. Окремі представники професури звинувачувались у співпраці з денікінськими владними структурами, коли ті захопили частину України.

У квітні 1921 р. на судовому процесі в справі «національного центру» більшість звинувачуваних професорів визнали добровільно чи примусово відповідно до обставин хибність своєї антирадянської позиції. Так, ректор Харківського технологічного інституту професор І. А. Красуський, професор сільськогосподарського інституту О. О. Алов та інші заявили, що вони спочатку чекали на Денікіна, сподіваючись на краще, а потім були розчаровані його політикою. Значна кількість колишніх прихильників білогвардійських влад ще до вказаного процесу усвідомили, теж вільно чи примусово, свої помилки і виступили за ділову співпрацю з радянською владою. Характерно, що радянська влада в Україні, яку вже тоді справедливо звинувачували в жорстокому ставленні до інтелігенції, майже всіх учасників цього процесу змушена була осудити умовно й направила на роботу за спеціальністю. Зваживши на щиросердне каяття й нагальну потребу в спеціалістах («Сподвижники Деникина перед судом республики: (утреннее заседание 26-го апреля)»),

1921, 29 апреля, с. 2), слід зауважити, що більшість науково-педагогічної інтелігенції України плекала надії на минуле і прагнула співпрацювати з будь-якою владою. З іншого боку, очікуючи на повернення старих порядків, інтелігенція в основній своїй масі могла працювати при будь-якій владі, сподіваючись перечекати складні часи, вижити, маючи надію на тимчасовість різних влад.

Таким чином, за роки Української революції та громадянської війни відбулися події, які змінили формальні, законодавчі, духовні й матеріальні, освітні і наукові умови функціонування науково-педагогічної інтелігенції та студентства. Своєрідний і, безумовно, прорадянський аналіз подібних з Україною змін у вищій школі Російської Федерації надав відомий партійний і державний діяч того часу, замнарком освіти РСФСР, відомий історик М. М. Покровський у статті «Старе про Наркомосвіти». Він зазначив, що відбулися заформалізовані зміни в діяльності вищої школи за роки громадянської війни: платне навчання стає безоплатним, вступні іспити у ЗВО скасовано, в ієрархії ЗВО приват-доцент найбільше працював, а отримував — найменше, екстраординарний професор працював найменше, а отримував найбільше, раніше професор міг 25 років працювати безперервно, а після революції він мав обиратися через кожні 10 років комісією, яку формував губвиконком. Раніше читали лекції ті, кому довіряла стара влада, а в той час — кому довіряла радянська. Заняття раніше велися тільки вдень, відтоді й увечері, коли робочі могли їх відвідувати, для підготовки яких у ЗВО почали формуватися робфаки. Раніше канікули у ЗВО становили 4 місяці, а за радянської влади — місяць-півтора зі скороченням термінів навчання — з 5 до 3 років. За старої влади приват-доцент був позбавлений права участі в управлінні ЗВО, за нової влади в управлінні вищою школою поряд із професором брали участь і студенти. Щоправда, такі студенти мали входити до партій, які дотримували більшовицької ідеології тощо. (*Правда*, 1920, 10 июля, 150, с. 1). Усе це називалося заходами з так званої пролетаризації й демократизації вищої школи, які не тільки не сприяли поліпшенню роботи інтелігенції й самих ЗВО, а значно погіршили, що призвело до зниження рівня підготовки фахівців з вищою освітою.

Зрозуміло, що подібні заходи та зміни спостерігалися і в Україні з тією лише різницею, що в Російській Федерації радянська влада існувала кілька років, а в Україні — кілька місяців, у різні часи діяли більше 14 різноманітних влад. По-друге, Україна з усіх регіонів найбільше постраждала від воєн, розрух і голоду. По-третє, Україні були притаманні вікові традиції боротьби національної інтелігенції передусім за вирішення національного питання. І всі ці фактори не могли не впливати

на взаємини радянської влади і більшовицької партії з інтелігенцією України в роки громадянської війни та інтервенції.

Про зрушення у вищій школі України згадував і Є. О. Патон, котрий викладав тоді в Київському політехнічному інституті: «У двадцятому і в двадцять першому роках серед студентів з'явилися зовсім нові для мене люди — люди в шинелях і будьонівках, учорашні фронтовики, які не один раз дивилися смерті в обличчя <...>. і зараз з великою жадібністю знань і енергією накинулися на навчання <...>. Поряд з цією молоддю і мені якось не думалось у важкі роки про особисті негаразди, про холодну квартиру, про те, що фунт пшона став багатством, а хліб вдома навчилися різати так, щоб ні одна крихта не упала на пол. І приємно було усвідомлювати, що ні я, ні мої студенти не позалазили в нори, не загурили гострої цікавості до життя» (Патон, 1956, с. 63–64). Звичайно, у 50 рр. XX ст. жахливе минуле того часу сприймалося зовсім по-іншому, але певні зміни у вищій школі були очевидними.

Як свідчить звіт Наркомоса України за 1920 р., у всіх вищих навчальних закладах України налічувалося близько 2500 професорів і викладачів, найорганізованіше функціонували медичні інститути, ветеринарні й сільськогосподарські інститути, а також основна частина технічних вищих навчальних закладів. Саме медики й технічні спеціалісти передусім були мобілізовані на прискорений випуск. На утримання ЗВО тільки на квітень — травень 1920 р. було виділено близько 150 млн руб., велика сума грошей на ті часи (*ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 15, арк. 82, 84, 87; *ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 1, од. зб. 570, арк. 1, 5, 10, 70; *ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 9, од. зб. 12, арк. 59–60). Але задекларовані на освіту кошти існували лише на папері, а ті, які виділялися, були мізерними, адже війна забирала основні ресурси України.

Можна констатувати, що на кінець 1920 р. в Україні вдалося зберегти деякі вищі навчальні заклади, долучити до її відродження та функціонування науково-педагогічну інтелігенцію, яка, переважно, вимушено погодилася на ділову, професійну співпрацю з радянською владою.

Висновки. Отже, відзначаючи 100-річчя з дня початку Української революції 1917–1921 рр., ми проаналізували взаємини інтелігенції й різних влад, надаючи перевагу радянській владі в Україні. З'ясовано, що в процесі Української революції інтелігенція в основній масі подолала карколомний шлях надій та поневірянь, втрат і здобутків. Як підкреслив Президент України у зверненні до українського народу з нагоди 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років: «Українська ідея, якою до того протягом десятиліть цікавилася лише вузьке коло національної інтелігенції, пустила корені в середовищі робітництва» (Порошенко, 2017, 18 березня, с. 2).

Список посилань

- Білик, Я. (1927, 7 листопада). Наукові робітники й 10-ті роковини Жовтня. *Народний учитель*, с. 3–4.
- Більшовик* (1919, 1 червня).
- Більшовик* (1919, 11 червня).
- Більшовик* (1919, 18 червня).
- Бутягин, А. С. і Салтанов, Ю. А. (1957). *Университетское образование в СССР*. Москва: Издательство МГУ.
- Витяг із протоколу засідання Всеукраїнському про виділення коштів на соціальне забезпечення студентів-медиків м. Харкова від 16 лютого 1920 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927: збірник документів і матеріалів* (с. 133). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР [та ін.]. Київ.
- Декларація прав и обов'язностей трудящогося и експлуатуруемого народа Украины: із Конституції УСРР, від 10 березня 1919 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927: збірник документів і матеріалів* (с. 86–88). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР [та ін.]. Київ.
- Золотоверхий, І. Д. (1961). *Становлення української радянської культури (1917–1920 рр.)*. М. В. Коваль (Ред.). Київ: Видавництво АН УРСР.
- Із Декларації Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про завдання радянської влади в галузі освіти» від 26 січня 1919 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927: збірник документів і матеріалів* (с. 73). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР [та ін.]. Київ.
- КМДА (Київський міський державний архів)*, ф. Р-936, оп. 2, од. зб. 13, арк. 32.
- Коммунист* (1923, 24 юнія), с. 23.
- Коммунист* (1923, 20 декабрия), с. 1.
- Короткі нариси з історії Харківського державного університету* (1940). Харків.
- Литвинова, В. П. (1972). *Борьба за использование буржуазной технической интеллигенции в социалистическом строительстве в годы гражданской войны и восстановления народного хозяйства : (на материалах Украины)*. (Дис. ... канд. ист. наук). Харьковский государственный университет имени А. М. Горького. Харьков.
- Освободительная война украинского народа против немецких оккупантов: документы и материалы*. (1937). Киев: Партиздат ЦК КП(б)У.
- Патон, С. О. (1956). *Спогади*. Ю. Буряковський (Літ. запис). Київ: Держполітвидав УРСР.
- Перший Всеукраїнський з'їзд Робфаків: другий день (1923, 1 червня). *Вісті ВУЦВК*, с. 2.
- Пітов, В. І. (Відп. ред., кер. авт. кол.). (1967). *Вища школа Української РСР за 50 років* (1967). (Ч. 1: 1917–1945 рр.). Київ: Видавництво Київського університету.

- Порошенко, П. О. (2017, 18 березня). Мужність творить перемогу, єдність творить непереможених: звернення Президента до Українського народу з нагоди відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років. *Урядовий кур'єр*, с. 2.
- Правда* (1920, 10 июля), с. 1.
- Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році: із постанови Верховної Ради України (2017, 4 березня). *Голос України*, 12, 1.
- Про відкомандирування з установ студентів вищих технічних учбових закладів для продовження занять: декрет РНК УСРР від 30 листопада 1920 р. (1959). *Культурне будівництво в Українській РСР: важливіші рішення Комуністичної партії і радянського уряду, 1917–1959 рр.: збірник документів і матеріалів*. (Т. 1: 1917 — червень 1941 рр., с. 75–76). Міністерство культури УРСР [та ін.]. Київ.
- Про відкриття нульсеместрів для підготовки робітників до вузів: постанова відділу вищої школи народного комісаріату освіти УСРР, не пізніше 15 червня 1919 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927: збірник документів і матеріалів* (с. 118). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР [та ін.]. Київ.
- Про вступ до вищої школи: декрет РНК УСРР від 2 березня 1919 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927: збірник документів і матеріалів* (с. 84). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР [та ін.]. Київ.
- Про деякі зміни в складі устрою державних учбових і вищих учбових закладів УСРР: декрет РНК УСРР від 18 травня 1919 р. (1959). *Культурне будівництво в Українській РСР: важливіші рішення Комуністичної партії і радянського уряду, 1917–1959 рр.: збірник документів і матеріалів* (Т. 1: 1917 — червень 1941 рр., с. 50–51). Міністерство культури УРСР [та ін.]. Київ.
- Про мобілізацію професорів і вчителів: постанова Народного комісаріату освіти УСРР від 24 травня 1920 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927: збірник документів і матеріалів* (с. 141). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР [та ін.]. Київ.
- Про передачу всіх шкільних закладів у відання відділу освіти: декрет Тимчасового робітничо-селянського уряду України від 25 січня 1919 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927: збірник документів і матеріалів* (с. 72–73). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР [та ін.]. Київ.
- Про перехід всіх приватних вищих шкільних закладів на державне утримання: декрет Ради Народних Комісарів УСРР від 24 квітня 1919 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927: збірник документів і матеріалів* (с. 102). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР [та ін.]. Київ.
- Про прискорені випуски інженерів: постанова РНК УСРР від 5 червня 1920 р. (1959). *Культурне будівництво в Українській РСР: важливіші рішення Комуністичної партії і радянського уряду, 1917–1959 рр.: збірник*

- документів і матеріалів (Т. 1: 1917 — червень 1941 рр., с. 65–66). Міністерство культури УРСР [та ін.]. Київ.
- Про скасування плати за навчання в школах: декрет Ради Народних Комісарів УРСР від 4 березня 1919 р. (1979). *Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927: збірник документів і матеріалів* (с. 85). Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР [та ін.]. Київ.
- Ряппо, Я. (1925). *Реформа высшей школы на Украине в годы революции (1920–1924): сборник статей и докладов*. Харьков: Госиздат.
- Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины за 1919* (1919), 11. Рада Народних Комісарів УРСР. Киев: «Печатня С. П. Яковлева», Золотоворотская.
- Сподвижники Деникина перед судом республики: (утреннее заседание 26-го апреля). *Пролетарий* (1921, 29 апреля), с. 2.
- ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України), ф. 2, оп. 1, од. зб. 26, арк. 12.
- ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 15, арк. 82, 84, 87.
- ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 22, арк. 2.
- ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 270, арк. 2.
- ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 274, арк. 8-зв.
- ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 521, арк. 1, 3.
- ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 570, арк. 1, 5, 10, 70.
- ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9, од. зб. 12, арк. 59, 60.
- ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 107, арк. 251, 252.
- ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 1, од. зб. 107, арк. 286.
- ЦДАГО України (Центральний державний архів громадських об'єднань України), ф. 29, оп. 1, од. зб. 79, арк. 131-зв.
- Шейко, В. М. (2017). Жовтневий переворот 1917 р. та інтелігенція в Україні. В. М. Шейко (Ред.). *Культура України. Серія: Мистецтвознавство: збірник наукових праць*. Міністерство культури України, Харківська державна академія культури, 57, 138–154. Харків.
- Шейко, В. М. (2017). Інтелігенція й революція в Україні (кінець XIX — початок XX ст.). В. М. Шейко (Ред.). *Культура України. Серія: Мистецтвознавство: збірник наукових праць*, 56, 225–243. Міністерство культури України, Харківська державна академія культури. Харків.

References

- Bilyk, Ya. (1927, November 7). Scientific workers and the 10th anniversary of October. *People's Teacher*, pp. 3–4. [In Ukrainian].
- Bilshchyk* (1919, June 1). [In Ukrainian].
- Bilshchyk* (1919, June 11). [In Ukrainian].
- Bilshchyk* (1919, June 18). [In Ukrainian].
- Butiagin, A.S. and Saltanov, Yu. A. (1957). *University education in the USSR*. Moscow: MSU Publishing House. [In Russian].
- An extract from the minutes of the meeting of All-Ukrainian revolutionary committee on the allocation of funds for the social provision of medical students of

- Kharkiv dated February 16, 1920 (1979). *Cultural work in the Ukrainian SSR, 1917–1927: collection of documents and materials* (p. 133). Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR [and others]. Kyiv. [In Ukrainian].
- Declaration on the rights and obligations of the working and exploited people of Ukraine: from the Constitution of the Ukrainian SSR, dated March 10, 1919 (1979). *Cultural work in the Ukrainian SSR, 1917–1927: collection of documents and materials* (pp. 86–88). Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR [and others]. Kyiv. [In Russian].
- Zolotoverkhyi, I. D. (1961). *The Development of Ukrainian Soviet Culture (1917–1920)*. M.V. Koval (ed.). Kyiv: Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR. [In Ukrainian].
- From the Declaration of the Provisional Workers' and Peasants' Government of Ukraine "On the Tasks of the Soviet Government in the Field of Education" dated January 26, 1919 (1979). *Cultural work in the Ukrainian SSR, 1917–1927: collection of documents and materials*. (p. 73). Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR [and others]. Kyiv. [In Ukrainian].
- KCSA (Kyiv City State Archive), f. P-936 s. 2, archive unit 13, p. 32. [In Ukrainian].
- The Communist* (1923, June 24), p. 23. [In Russian].
- The Communist* (1923, December 20), p. 1. [In Russian].
- Short essays on the history of Kharkiv State University* (1940). Kharkiv. [In Ukrainian].
- Litvinova, V. P. (1972). *The struggle for the use of the bourgeois technical intelligentsia in the development of socialism during the years of the civil war and the restoration of the national economy: (the case of Ukraine)*. (Dissertation ... Candidate of Historical Sciences). A. M. Gorky Kharkov State University. Kharkov. [In Russian].
- The liberation war of the Ukrainian people against the German occupants: documents and materials (1937)*. Kiev: Partizat (Party Publishing House) of the Central Committee of the Communist Party (b) of Ukraine. [In Russian].
- Paton, Ye. O. (1956). *Memoirs*. Yu. Buriakovskiyi (Literary notes). Kyiv: Derzhpolityvydav URSR. [In Ukrainian].
- The First All-Ukrainian Rabfak Congress: The Second Day (1923, June 1). *The VUTSVK News*, p. 2. [In Ukrainian].
- Pitov, V. I. (Editor-in-Chief, Head of the Authoring Team). (1967). *Higher school of the Ukrainian SSR for 50 years (1967)*. (Ch. 1 1917–1945 biennium). Kyiv: Publishing House of Kyiv University. [In Ukrainian].
- Poroshenko, P. O. (March 18, 2017). Courage creates victory, unity creates unconquerable people: the President's address to the Ukrainian people on the occasion of the 100th anniversary of the events of the Ukrainian Revolution of 1917–1921. *Uriadovy Courier (The Governement Bulletin)*, p. 2. [In Ukrainian].
- "Pravda" (1920, July 10), p. 1. [In Russian].

- On the celebration of notable days and anniversaries in 2017: from the resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine (2017, March 4). *Voice of Ukraine*, 12, 1. [In Ukrainian].
- About delegating the students of higher technical educational institutions to continue studying: The Decree of the Council of the People's Commissars of the Ukrainian SSR dated November 30, 1920 (1959). *Cultural work in the Ukrainian SSR: the most important decisions of the Communist Party and the Soviet government, 1917-1959: collection of documents and materials*. (Vol. 1 1917 — June 1941, pp. 75-76). Ministry of Culture of the Ukrainian SSR [and others]. Kyiv. [In Ukrainian].
- About organizing zero semesters for training the workers to enter universities: the Decree of the higher education department of the People's Commissariat of Education of the USSR, no later than June 15, 1919 (1979). *Cultural work in the Ukrainian SSR, 1917-1927: collection of documents and materials* (p. 118). Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR [and others]. Kyiv. [In Ukrainian].
- About admission to higher education institutions: The Decree of the Council of the People's Commissars of the Ukrainian SSR dated March 2, 1919 (1979). *Cultural work in the Ukrainian SSR, 1917-1927: collection of documents and materials* (p. 84). Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR [and others]. Kyiv. [In Ukrainian].
- About some changes in the structure of the state educational and higher educational institutions of the Ukrainian SSR: The Decree of the Council of the People's Commissars of the Ukrainian SSR dated 18 May 1919 (1959). *Cultural work in the Ukrainian SSR: the most important decisions of the Communist Party and the Soviet Government, 1917-1959: collection of documents and materials* (Vol. 1 1917 — June 1941, pp. 50-51). Ministry of Culture of the Ukrainian SSR [and others]. Kyiv. [In Ukrainian].
- About the mobilization of professors and teachers: the resolution of the People's Commissariat of Education of the Ukrainian SSR dated May 24, 1920 (1979). *Cultural work in the Ukrainian SSR, 1917-1927: collection of documents and materials* (p. 141). Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR [and others]. Kyiv. [In Ukrainian].
- About the transfer of all school establishments to the department of education: The Decree of the Provisional Workers' and Peasants' Government of Ukraine dated January 25, 1919 (1979). *Cultural work in the Ukrainian SSR, 1917-1927: collection of documents and materials* (pp. 72-73). Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR [and others]. Kyiv. [In Ukrainian].
- On the transition of all private higher educational institutions to the state maintenance: The Decree of the Council of People's Commissars of the Ukrainian SSR dated April 24, 1919 (1979). *Cultural work in the Ukrainian SSR, 1917-1927: collection of documents and materials* (p. 102). Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR [and others]. Kyiv. [In Ukrainian].

- About the accelerated graduation of engineers: the resolution of the Council of People's Commissars of the Ukrainian SSR of June 5, 1920 (1959). *Cultural work in the Ukrainian SSR: the most important decisions of the Communist Party and the Soviet Government, 1917-1959: collection of documents and materials* (Vol. 1 1917 — June 1941, pp. 65–66). Ministry of Culture of the Ukrainian SSR [and others]. Kyiv. [In Ukrainian].
- About the abolition of tuition fees in schools: the Decree of the Council of People's Commissars of the Ukrainian SSR, dated March 4, 1919, *Cultural Work in the Ukrainian SSR, 1917-1927*. Collection of documents and materials. (1979). The Main Archive Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Kyiv, p. 85. [In Ukrainian].
- Ryappo, Ya (1925). *Reorganization of higher education in Ukraine during the years of the revolution (1920-1924): collection of articles and reports*. Kharkov: Gosizdat. [In Russian].
- Collection of legal acts and orders of the Workers' and Peasants' government of Ukraine for 1919 (1919)*, 11. Council of People's Commissars of the Ukrainian SSR. Kiev: "Printing House of S.P. Yakovlev", Zolotovorotskaya. [In Russian].
- Denikin's followers before the republic's court: (the morning session of April 26). *The Proletarian* (1921, April 29), p. 2. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine (Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine)*, f. 2, s. 1, archive unit 26, p. 12. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine* f. 166, s. 1, archive unit 15, pp. 82, 84, 87. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 166, s. 1, archive unit 22, p. 2. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 166, s. 1, archive unit 270, p. 2. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 166, s. 1, archive unit 274, p. 8 - reverse side. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 166, s. 1, archive unit 521, pp. 1, 3. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 166, s.1, archive unit 570, pp. 1, 5, 10, 70. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 166, s. 9, archive unit 12, pp. 59, 60. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 2717, s. 1, archive unit 107, pp. 251, 252. [In Ukrainian].
- CSAHAA of Ukraine*, f. 2717, s. 1, archive unit 107, p. 286. [In Ukrainian].
- CSAPA of Ukraine (Central State Archive of Public Associations of Ukraine)*, f. 29, s. 1, archive unit 79, p. 131 — reverse side. [In Ukrainian].
- Sheyko, V. M. (2017). The October Coup of 1917 and the Intelligentsia in Ukraine. V. M. Sheyko (Ed.). *Culture of Ukraine. Series: Art Criticism, Collection of scientific papers*, 57, 138-154. Kharkiv: KhSAC. [In Ukrainian].
- Sheyko, V. M. (2017). The Intelligentsia and the Revolution in Ukraine (the end of 19th — beginning of 20th centuries). V. M. Sheyko (Ed.). *Culture of Ukraine. Series: Art Criticism, Collection of scientific papers*, 56, 225-243. Kharkiv: KhSAC. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 12.09.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.21

УДК 339.138

М. О. Зацерківна, аспірант, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

zatserkivna@gmail.com

https://orcid.org/0000-0001-5951-2076

ФУНКЦІЇ, СТРУКТУРА Й ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Проаналізовано функції, структуру й основи формування іміджу закладів вищої освіти. Досліджено поняття «імідж», «імідж ЗВО». Розглянуто складові іміджу ЗВО, описана його структура з метою ґрунтовного дослідження його сутності. Зазначено, що кожен елемент структури є важливим у його формуванні, оскільки всі вони взаємопов'язані. Висвітлено етапи створення іміджу ЗВО, під час яких формується певний образ на основі ресурсів освітнього закладу.

Ключові слова: *імідж, функції іміджу, структура іміджу, основи формування іміджу, ЗВО.*

М. А. Зацеркивна, аспірант, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев

ФУНКЦИИ, СТРУКТУРА И ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИМИДЖА ЗАВЕДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Проанализировано функции, структуру и основы формирования имиджа заведений высшего образования. Исследовано понятие «имидж», «имидж ЗВО». Рассмотрены составляющие имиджа ЗВО, описана структура для более детального исследования его сущности. Отмечено, что каждый элемент структуры имиджа является важным в его формировании, поскольку все они взаимосвязаны между собой. Освещены этапы формирования имиджа ЗВО, во время которых создается определенный образ на основе ресурсов, которыми располагает учебное заведение.

Ключевые слова: *имидж, функции имиджа, структура имиджа, основы формирования имиджа, ЗВО.*

М. О. Zatserkivna, postgraduate student, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

FUNCTIONS, STRUCTURE AND BASIC PRINCIPLES OF SHAPING THE IMAGE OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The aim of the article is to analyze and study the functions, structure and foundations for shaping the image of higher education institutions.

Research Methodology. The analytical method was used that enabled to analyze and define the functions, structure and foundations of the formation of the image of higher educational institutions.

Results. The formation of an effective image of an institution of higher education involves the use of a certain algorithm for its construction. It is necessary to take into account the systemic qualities, such as hierarchy, complexity, diffusion,

inertia and nonlinearity. A higher education institution, like any organization or enterprise, has an internal and external image. Under the internal image the image of the faculty, staff and students is understood. The external image of the university is the city where the institution, place, interior, reputation in the region, the region, the state, quality of educational services, availability of budget places, licensing, accreditation, the infrastructure of graduates employment, social actions, public relations are situated.

There are many conceptions of the structure of the image, however, almost all of them are somewhat similar to each other. Every researcher who studies the structuring of the image, has an individual opinion on the image formation, as well as the rapid development of all systems, new requirements appear, and the structure changes. Shaping the image is very important for every university. This is due to the struggle for its existence. And in order to gain the image it is necessary to work hard on your image. Some higher education institutions even create certain departments that work on this issue. And, accordingly, they gain an advantage over others.

Novelty. The functions, structure and basic principles of shaping the image of higher educational institutions are studied.

The practical significance. The results of the article are of practical importance in the study of social relations as a type of activity and managerial functions. The provisions formulated in the paper can be used to develop courses on the scientific disciplines "Public Relations", "ImageMaking", as well as for further writing the articles on the specific features of the use of PR-technologies in shaping the image of higher education institutions.

Key words: *image, image function, image structure, the basic principles of shaping the image, university.*

Постановка проблеми. Нині в системі освіти важливий і недосліджений елемент — імідж закладу вищої освіти (ЗВО). Актуальним є питання його ефективного функціонування та аналізу змісту. Кожен ЗВО має на меті посісти найвигідніше місце на ринку освітніх послуг, відтак здійснює пошуки нових способів формування іміджу, постійно звертаючи увагу на кожен елемент його структури окремо.

Формування позитивного іміджу ЗВО та його підтримка впливають не лише на посилення конкурентоспроможності та його перспективність, а й загалом засвідчують рівень розвитку освіти в регіоні та країні, що істотним чином позначається на іміджі освіти, зокрема вищої. Саме тому виникає необхідність ґрунтовнішого дослідження як поняття «імідж ЗВО», так і процесу його формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед перших спеціальних досліджень з питань іміджу слід виокремити праці О. В. Гришуніної (1995), Ф. О. Кузіна (2002), О. І. Манякіної (1994), Б. Г. Ушакова (1995), Л. Брауна (1996) та В. М. Шепеля (2005). Наукові розробки, виконані з безпосереднім використанням категорії «імідж», пов'язані з проблематикою лідерства й переважно орієнтовані на вивчення іміджу політиків (О. І. Манякіна (1994), Р. Ф. Фурс (1996), О. В. Єгорова-Гантман (1994),

С. О. Матвеев (2003)). Створено праці, присвячені формуванню іміджу педагогів вищої школи (Т. О. Бусигіна (2003)), освіти й освітніх послуг (Л. О. Корчагіна (2007)). Серед сучасних зарубіжних авторів, котрі здійснюють дослідження та практичні розробки з формування іміджу особистості, можна назвати таких фахівців, як О. В. Сагінова (1997), Е. Г. Шейн (2002) та В. В. Водзинська (1970). Незважаючи на згадані та інші дослідження з питань іміджу загалом та іміджу ЗВО зокрема, ця проблема вивчена недостатньо як українськими, так і зарубіжними науковцями.

Мета статті — проаналізувати та дослідити функції, структуру й основи формування іміджу вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Імідж — це спеціально сформований образ, який має відповідати очікуванням і потребам тих, на кого він спрямований (2001) О. І. Манякіна зазначає, що імідж, як результат сприйняття людини або установи, значно меншою мірою ґрунтується на чуттєвому сприйнятті чи безпосередньому контакті суб'єкта з об'єктом, ніж інші знання (1994).

Імідж ЗВО, на думку фахівців, особистісний, оскільки людські уявлення є передусім сприйняттям їх особистісних якостей. Поняття «імідж» має багато різних визначень. О. В. Гришуніна (1995, с. 75–76) визначає його як «<...> стереотипізований образ конкретного об'єкта, що існує в масовій свідомості. Зазвичай, поняття іміджу стосується конкретної людини, але може також поширюватися на певний товар, організацію, професію тощо». Фахівці соціології і права, зокрема М. М. Обозов (1996, с. 37), трактують цю категорію як «узагальнену, емоційно забарвлену в громадській й індивідуальній свідомості форму відображення правової дійсності — комплексу уявлень про закони й методи соціально-правового впливу».

Фахівець у галузі соціології управління та іміджології В. М. Шепель (2005, с. 121–122) пропонує таке визначення: «Імідж — індивідуальний вигляд або образ, створений засобами масової інформації, соціальною групою або власними зусиллями особистості з метою приваблення до себе уваги».

Дієвий імідж ЗВО — це наповнений позитивним змістом образ вищого освітнього закладу, спрямований на створення ефективного зв'язку з громадськістю, що є необхідною умовою його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг. Такий імідж здатен підвищувати професійний рівень професорсько-викладацького складу, залучати абітурієнтів і надавати впевненості студентам у правильності їхнього освітнього вибору.

Дієвий імідж ЗВО передбачає використання певного алгоритму. При цьому слід зважати на системні якості: ієрархічність, складність, дифузність, інерційність і нелінійність (Корчагіна, 2007).

Ієрархічність іміджу полягає в тому, що окремі його елементи пов'язані між собою та впливають один на одного. Так, виокремлюють внутрішній і зовнішній елементи іміджу, імідж викладачів й імідж студентів, імідж якості викладання дисциплін й імідж інфраструктури тощо.

Складність іміджу зумовлена дією внутрішніх (мотиви, інтереси тощо) і зовнішніх (соціально-економічні умови, соціальні впливи, контроль тощо) чинників. Дифузність, або розмитість, зумовлена наявністю складних формальних і неформальних зв'язків, соціальних залежностей і тиском зовнішніх та внутрішніх впливів (Хаминіч, Пирог, 2012).

Інерційність іміджу проявляється в тому, що з моменту його появи й до моменту зворотного зв'язку минає певний час, упродовж якого імідж може втратити позитивний вплив, але результат його дії залишиться, що буде вже зайвим. Нелінійність іміджу визначається тим, що існують складні залежності (наприклад, узагальнений образ викладачів, студентів, технічного персоналу та культура освітнього закладу), які кумулятивно впливають на його загальний внутрішній зміст (2012). Тому для формування ефективного іміджу ЗВО потрібно визначити головний напрям діяльності іміджмейкерів, котрі зважатимуть на зазначені системні якості, відповідно до дійсного стану, у якому перебуває той чи інший ЗВО. Дієвий імідж ЗВО — це залучення потенційних користувачів освітніх послуг, індивідів з високим рівнем мотивації щодо здобуття вищої освіти.

Заклад вищої освіти, як і будь-яка організація або підприємство, мають внутрішній і зовнішній імідж. Під внутрішнім іміджем розуміють імідж професорсько-викладацького колективу, співробітників і студентів. Зовнішній імідж ЗВО — це місто, де розташований заклад, інтер'єр, репутація в регіоні, області, державі, якість освітніх послуг, наявність бюджетних місць, ліцензування, акредитація, інфраструктура працевлаштування випускників, соціальні акції, зв'язки з громадськістю (Ушаков, 1995).

Таким чином, імідж ЗВО умовно має кілька складових:

- імідж освітньої послуги — уявлення потенційних споживачів, тобто абітурієнтів, студентів та їхніх батьків щодо якості освітніх послуг, кількості спеціальностей, вартості навчання;
- імідж споживачів — образ вищих навчальних закладів, що формується громадською думкою;
- внутрішній імідж ЗВО — імідж науково-педагогічного складу та співробітників, внутрішні цінності, корпоративна культура тощо;

- імідж лідера — ректора, проректорів, деканів факультетів;
- імідж персоналу — компетентність співробітників, професійний рівень професорсько-викладацького складу, толерантність, культура поведінки тощо;
- соціальний імідж ЗВО — громадська думка про ЗВО, роль в економічному, соціальному й культурному житті міста (регіону, держави);
- візуальний імідж — будівля, інтер'єр, аудиторії, зовнішній вигляд викладачів, студентів, символіка закладу тощо;
- бізнес-імідж — заклад вищої освіти як діловий партнер, його репутація;
- віртуальний імідж ЗВО (Почепцов, 2001).

Для ґрунтовнішого дослідження сутності іміджу вищого освітнього закладу потрібно описати його структуру, яка складається з таких елементів:

1. Якість освіти. Цей елемент є одним з найважливіших, оскільки громадськість потребує якісної освіти. Якщо певний ЗВО надає неякісні освітні послуги, це може повністю зруйнувати імідж закладу. Для того, щоб громадськість мала уявлення про те, що освіта в тому чи іншому ЗВО є якісною, створюють рекламу. Особливо це можна спостерігати під час вступної кампанії. Однак така діяльність має негативний результат, оскільки громадськість уже давно до цього звикла й реакція на подібні повідомлення змінилася. Кращим показником якісної освіти будуть результати роботи студентів. Саме тому доцільно створити позитивний імідж за якістю освіти — надання якісних освітніх послуг.

2. Керівник вищого освітнього закладу. Імідж керівника ЗВО передбачає уявлення про наміри, мотиви, здібності, ціннісні орієнтації та психологічні характеристики, на основі сприйняття доступних для спостереження характеристик, таких як: соціально-демографічна приналежність, зовнішність, вербальна й невербальна поведінка, вчинки, хобі. Важливим є зовнішній вигляд керівника. Усі вищевказані характеристики — складові іміджу керівника, водночас це впливає на імідж ЗВО.

3. Стиль ЗВО — сукупність усіх методів, прийомів, дій, які використовує освітній заклад у своїй діяльності. Кожен ЗВО активно шукає нові методи та підходи. Щоб бути конкурентоспроможними на ринку освітніх послуг, необхідно віднайти шляхи роботи, які матимуть конкретні позитивні результати. Коли діяльність певного ЗВО відрізняється від діяльності інших ефективністю, то це забезпечує залучення більшої аудиторії.

4. Атрибутика освітнього закладу. На візуальний імідж ЗВО впливає виразна, яскрава атрибутика — прапор, гімн, емблема тощо. Важливим є функціонування власного web-сайта, де можна ознайомитися з усіма

елементами атрибутики. Належним чином оформлена й показана зовнішня атрибутика ЗВО свідчить про його унікальність, таким чином можна збільшити кількість аудиторії, а також через Інтернет і ЗМІ сформувати імідж.

5. Освітні послуги. Ідеться про сплату за освітні та додаткові послуги, інтелектуальні зусилля, конкурентний прийом, терміни навчання тощо. Якщо певний ЗВО встановлює вищі ціни на освітні послуги, ніж інші, то це означає, що цей заклад має позитивний імідж. Однак якщо в регіоні буде заклад вищої освіти з такими самими цінами, споживач може обрати інший ЗВО, якщо якість освіти там краща. Тому освітній заклад може пропонувати додаткові можливості, яких не мають інші, що також уможливить поліпшити імідж і залучити споживачів.

6. Рівень психологічного й фізичного комфорту учасників освітнього процесу. «Психологічний комфорт — це почуття задоволення, прийняття оточення, відповідності стану індивіда до навколишніх умов існування» (1995). Кожен ЗВО прагне, щоб споживачі освітніх послуг відчували себе комфортно на психологічному рівні. Однак не кожному закладу це вдається.

7. Образ персоналу, який засвідчує найхарактерніші для нього якості: компетентність, культура, соціально-демографічний профіль, особливості способу життя й поведінки. Усі зазначені елементи, хоча і на перший погляд не дуже значні, але певним чином формують образ персоналу, який водночас формує імідж освітнього закладу. Саме такі ознаки є найпомітнішими для зовнішньої аудиторії, вони формують позитивне або негативне ставлення до ЗВО.

8. Участь ЗВО у громадській діяльності. Громадська робота освітнього закладу залежить певним чином від студентів і персоналу: інтересів, здібностей, набутого досвіду. Ця складова іміджу ЗВО суттєво впливає на його формування. Проводячи диспути, конференції, зустрічі тощо, навчальні заклади намагаються показати через ЗМІ, що вони відіграють значну роль у громадській діяльності, особливо коли відбуваються зустрічі з відомими особами. Такими діями ЗВО намагаються зацікавити прихильників.

9. Згадування в ЗМІ. Кожен ЗВО прагне бути відомим для загалу, тому постійно намагається висвітлити свою діяльність у ЗМІ. Однак іноді поширена інформація може слугувати не на благо освітнього закладу, а навпаки — руйнувати репутацію. Цим можуть скористатися конкуренти, щоб поліпшити свій імідж (Обозов, Щекин, 1996).

Слід зазначити, що кожен елемент структури іміджу є важливим у його формуванні, оскільки всі вони взаємопов'язані. Однак кожен ЗВО акцентує більше на тому, що, як вважає, більше цього потребує.

Існує чимало концепцій структури іміджу, проте майже всі вони певною мірою подібні. Кожен учений, котрий вивчає структурованість іміджу, має індивідуальну думку щодо його формування, крім того, відбувається стрімкий розвиток усіх систем освіти, висуваються нові вимоги, відповідно і структура іміджу дещо змінюється (2005). Формування іміджу є надзвичайно важливим для кожного ЗВО, що пов'язано з боротьбою за його ефективне функціонування. І для того, щоб виграти в цій боротьбі, необхідно добре попрацювати над своїм іміджем. Деякі вищі навчальні заклади навіть створюють окремі відділи. І, відповідно, мають перевагу над іншими.

Створення іміджу ЗВО — це процес, під час якого формується певний образ на основі ресурсів освітнього закладу. Цей процес має такі етапи:

- визначення цілей іміджу ЗВО. На першому етапі здійснюється збір інформації про те, яким є і яким повинен бути імідж освітнього закладу в кінцевому підсумку;
- аналіз аудиторії, щодо якої формується імідж. Для цього етапу характерне визначення різних типів аудиторій (активна, малоактивна, пасивна). У результаті в подальшому легше визначити, яким чином вплинути на той чи інший тип аудиторії;
- створення списку бажаних характеристик, спрямованих на іміджеву аудиторію — визначення якостей, які ЗВО прагне реалізувати в громадськості;
- порівняння наявних та бажаних якостей іміджевої аудиторії для того, щоб визначити, над якими характеристиками необхідно працювати більше, а які вже сформовані;
- вибір способів і засобів презентації ЗВО. Цей етап є одним з найважливіших, оскільки саме від правильно обраних засобів і способів самопрезентації залежить імідж;
- реалізація означених цілей у формуванні іміджу ЗВО, а саме всіх вищеперелічених етапів формування іміджу вищого освітнього закладу. Саме цей етап є найважливішим і потребує найбільшого контролю (2002).

Висновки. Таким чином, реформування одного з елементів соціальної системи впливає не лише на подальші перспективи розвитку цієї сфери, а й на застосування закладами вищої освіти нових стратегій у галузі надання освітніх послуг, позиціонування ЗВО тощо. Формування позитивного іміджу вищого освітнього закладу та його підтримка в актуальному стані тісно пов'язані з посиленням позицій на локальному ринку освітніх послуг, а також загалом засвідчують рівень розвитку

освіти в регіоні та країні, що значною мірою позначається на іміджі вітчизняної освіти.

Чітко продуманий кожен етап формування іміджу в кінцевому підсумку забезпечить для ЗВО позитивний імідж, який дозволить більше впливати на існуючу аудиторію, мати більше прихильників, водночас надасть можливості бути витривалими серед конкурентів на освітньому ринку.

Список посилань

- Браун, Л. (1996). *Имидж — путь к успеху*. Санкт-Петербург: Питер.
- Бусыгина, Т. А. (2003). *Имидж преподавателя вуза. Профессор-профессия: теория проектирования образования преподавателя вуза*. Самара: Перспектива.
- Водзинская, В. В. (1970). *Ориентация на профессии. Социальные проблемы труда и производства*. Москва: Мысль.
- Гришунина, Е. В. (1995). *Психологические технологии как средство формирования имиджа организации*. Москва: Мысль.
- Егорова-Гантман, Е. В. (1994). *Имидж лидера. Психологическое пособие для политиков*. Москва: Издательство «Знание» России.
- Корчагина, Л. А. (2007). Маркетинговые инструменты в управлении вузом: формирование товарной политики. *Высшее образование сегодня*, 9, 18–28.
- Кузин, Ф. А. (2002). *Современный имидж делового человека, бизнесмена, политика*. Москва: Ось-89.
- Манякина, Е. И. (1994). *Политический лидер: Процесс формирования имиджа (Дисс. на соиск. учен. степени канд. полит. наук: 23.00.02)*. Москва: Ассоциация.
- Матвеев, С. О. (2003). *Політична психологія: навчальний посібник*. Київ: ЦУЛ.
- Обозов, Н. Н. и Щекин, Г. В. (1996). *Психология работы с людьми. Межрегиональная академия управления персоналом*. Київ.
- Почепцов, Г. Г. (2001). *Имиджелогия (2-е изд., испр. и доп.)*. Киев: Ваклер.
- Сагинова, О. В. и Сагинов, Л. Д. (1997). Проблема подготовки специалистов по маркетингу для международных компаний в России. *Маркетинг в России и за рубежом*, 8, 92–98.
- Ушаков, Б. Г. (1995). *Имидж как социально-психологическая проблема*. Екатеринбург.
- Фурс, Р. Ф. (1996). *Имидж политического лидера: Психологическая структура и пути оптимизации*. Москва: Ассоциация.
- Хаминіч, С. Ю. та Пирог, О. В. (2012). Теоретичні аспекти маркетингової діяльності вищих навчальних закладів. *Проблеми науки*, 7, 39–45.
- Шейн, Э. Г. (2002). *Организационная культура и лидерство*. Санкт-Петербург: Питер.
- Шепель, В. М. (2005). *Имиджелогия: секреты личного обаяния*. Ростов-на-Дону: Феникс.

References

- Brown, L. (1996). *Image is the way to success*. St. Petersburg: Peter. [In Russian].
- Busygina, T. A. (2003). *Image of the university teacher. Professorship: the theory of designing the education of a university teacher*. Samara: The prospect. [In Russian].
- Vodzinskaya, V. V. (1970). *Orientation to the profession. Social problems of labor and production*. Moscow: Nauka. [In Russian].
- Grishunina, E. V. (1995). Psychological technologies as a means of forming an organization's image. Moscow: Mysl. [In Russian].
- Egorova-Gantman, E. V. (1994). *Image of the leader. Psychological guide for politicians*. Moscow: Publishing House "Knowledge" of Russia. [In Russian].
- Korchagina, L. A. (2007). Marketing tools in university management: the formation of commodity policies. *Higher education today*, 9, 18-28. [In Russian].
- Kuzin, F. A. (2002). *Modern image of a businessman, businessman, politician*. Moscow: Os-89. [In Russian].
- Manyakina, E. I. (1994). *Political Leader: The process of image formation (Dissertations on the Sociological Degree of Candidate of Political Sciences: 23.00.02)*. Moscow: Association. [In Russian].
- Matveev, S. O. (2003). *Political psychology: tutorial*. Kyiv: Center for Educational Literature. [In Ukrainian].
- Obozov, N. N. and Shchekin, G. V. (1996). *Psychology of work with people. Interregional Academy of Personnel Management*. Kiev. [In Russian].
- Pochepstov, G. G. (2001). *Imagology (2nd ed., rev. and add.)*. Kiev: Wackler. [In Russian].
- Saginova, O. V. and Saginov, L. D. (1997). The problem of training specialists in marketing for international companies in Russia. *Marketing in Russia and abroad*, 8, 92-98. [In Russian].

Надійшла до редколегії 15.08.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.22

УДК 373.3.013.3:07](477)(045)

В. А. Меламед, учитель початкових класів, Пісочинська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів «Мобіль», смт Пісочин

melamed1973@ukr.net

https://orcid.org/0000-0003-2505-2432

УПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАОСВІТИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Розкрито необхідність упровадження медіаосвіти в освітній процес початкової школи. Зазначено, що медіаосвіта, впливаючи на всі сфери життя й діяльності молодшого школяра — його психіку, світогляд, здоров'я, уможливіє розвиток інтелектуального та творчого потенціалу, здібностей, самостійного критичного мислення, формує вміння орієнтуватися в сучасних інформаційних потоках, виховує компетентного медіаспоживача, підвищує рівень медіаграмотності. Висновано: надійно вбезпечити себе від деструктивного впливу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій можна лише завдяки розвитку інформаційної культури та компетенції, які мають формуватися в контексті безперервної медіаосвіти.

Ключові слова: *медіа, медіаосвіта, медіаграмотність, медіакультура.*

В. А. Меламед, учитель начальных классов, Песочинская общеобразовательная школа I–III ступеней «Мобиль», пгт Песочин

ВНЕДРЕНИЕ МЕДИАОБРАЗОВАНИЯ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Раскрыта необходимость внедрения медиаобразования в учебный процесс начальной школы. Отмечено, что медиаобразование, влияя на все сферы жизни и деятельности младшего школьника — его психику, мировоззрение, здоровье, — определяет развитие интеллектуального и творческого потенциала, способностей, самостоятельного критического мышления, формирует умение ориентироваться в современных информационных потоках, воспитывает компетентного медиапотребителя, повышает уровень медиаграмотности. Подытожено: надежно обезопаситься от деструктивного влияния современных информационно-коммуникационных технологий можно только благодаря развитию информационной культуры и компетенции, которые должны формироваться в контексте непрерывного медиаобразования.

Ключевые слова: *медиа, медиаобразование, медиакультура.*

V. A. Melamed, the teacher of primary school, a comprehensive school of I-III steps "Mobil" of Pisochin, Pisochin

IMPLEMENTATION OF MEDIA EDUCATION IN THE ELEMENTARY SCHOOL LEARNING PROCESS

The purpose of media education is to develop the media literacy of students, helping to communicate with the media from a critical angle, to understand the importance of media in every person's life.

Methods. this the media education technology that emerged in a separate part of pedagogy — the media-edacity that develops the theory of media education and education, scientifically substantiates the content of media education, studies the patterns, principles, methods and organizational forms of learning with the involvement of media products and media support — embody the principles of humanization of education, promote increase the intellectual, cultural, spiritual, moral level of the future specialist.

Scientific novelty. Today, media literacy is the ability to analyze and synthesize media texts, experiment, interpret, analyze and create their own media product. Our children are very actively using the media to spend their free time. Therefore, it is necessary to teach children the indicators by which they will distinguish high-quality media from poor quality, that is, they will be able to critically perceive all the information they receive through the media.

The novelty consists in determining the directions of updating approaches to the organization of the educational process, focused on preparing students for life in an informative society.

The practical significance. The use of multimedia gives the ability using of new educational programs, video materials, the selection of information that promotes the formation of the individual, updates its aspirations for self-development, self-knowledge, expands new horizons of knowledge. Formation of students in general — human values involves teaching children to navigate the information space in the modern world, be able to treat critically — selectively the flow of information, independently analyze and evaluate it. The result of media literacy is an active socialized person, lacking the difficulty in using mediainformation.

Постановка проблеми. Інформаційно-комунікаційні технології, упровадження яких нині є одним із пріоритетних напрямів розвитку освіти, посідають важливе місце в навчально-виховному процесі. Це — вимога часу.

Сьогодні людство є активним споживачем інформації, обсяг якої постійно збільшується. Численні телевізійні канали, відео- та аудіо-продукція, газети, журнали, сайти в Інтернеті — усе це невід’ємна складова сучасного суспільства. Потужний потік нової інформації, реклами, застосування комп’ютерних технологій на телебаченні, поширення електронних іграшок і комп’ютерів вносять певні корективи. Кожен день світ медіа створює навколо кожної людини особливу, медійну реальність, під впливом якої формуються світогляд, освіта, культура, життєві цінності. Тому особливої актуальності набувають питання, пов’язані із впливом засобів масової комунікації на навчання та виховання підростаючого покоління. Цей вплив є постійним, надзвичайно потужним та суперечливим. З одного боку, медіа можуть бути джерелом потрібної, корисної, важливої інформації для навчання та виховання особистості. З іншого, тотальна доступність інформації будь-якої якості, зокрема низькопроб-

ної та шкідливої, визначає нагальну необхідність упровадження медіаосвіти як важливого чинника формування сталих моральних цінностей, умінь критичного мислення, аналізу змісту засобів масової комунікації, протистояння потенційно шкідливим впливам медіа.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорія й практика медіаосвіти в сучасному педагогічному дискурсі стає предметом наукового вивчення багатьох учених, активізує увагу до багатьох проблем: дослідження масмедіа загалом, моделей і методів медіаосвіти (Д. Бекінгем, Л. Зазнобіна, Г. Лассуел, М. Маклуен, Л. Мастерман, С. Пензін, Ю. Усов, О. Федоров, О. Шариков та ін.), психолого-педагогічних аспектів (Л. Баженова, О. Баранов, О. Бондаренко, К. Ворсноп, Н. Габор, Л. Зазнобіна, О. Спічкін, О. Федоров, І. Челишева, О. Шариков та ін.), ролі засобів масової комунікації у вихованні школярів (С. Дорогий, В. Лизанчук, Г. Усова, І. Челишева), вітчизняного та світового досвіду медіаосвіти (А. Дилижан, О. Нечай, О. Самарцев, О. Шариков, С. Черкашин).

В Україні увага до медіаосвіти посилилась лише в останні роки. Її проблеми в контексті світового інформаційного простору досліджують такі українські вчені: О. Баришполець, О. Волошенко, Н. Габор, Н. Горб, В. Іванов, Л. Найдюнова, Г. Онкович, Б. Потятиник, І. Чемерис та багато інших.

Мета статті — розкрити необхідність упровадження медіаосвіти в освітній процес початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна освіта неможлива без засобів масової комунікації й інформаційних технологій, які виконують безліч функцій: інформаційну, виховну, просвітницьку, розважальну тощо. Тобто сучасні ЗМК стали системою неформальної освіти й просвіти різних прошарків населення.

Для вдосконалення якості сучасної освіти, забезпечення її доступності й ефективності, підготовки молоді до життя та діяльності в інформаційному суспільстві сьогодні доцільно зважати на процеси стрімкого інформаційно-технологічного розвитку різних галузей.

Згідно з Концепцією «Нова українська школа» та Новим Державним стандартом початкової освіти, навчально-виховний процес у школі має бути зорієнтований формувати та розвивати життєвонеобхідні компетентності, удосконалювати форми і зміст навчального процесу, упроваджувати інформаційно-комунікаційні технології для навчання. У зв'язку із цим значно актуалізується проблема розвитку медіаосвіти підрастаючого покоління.

У 1987 р. Рада Європи прийняла «Резолюцію з медіаосвіти та нових технологій», де медіа-освіті надавалося важливе значення. У 2000 р. Рада

Європи розробила Рекомендації Парламентської асамблеї з медіаосвіти, де відзначалося, що медіаосвіту можна розглядати як навчання, спрямоване на розвиток медіакомпетентності, критичного та вдумливого ставлення до медіа з метою виховання гармонійно розвинених громадян, здатних формувати власну думку на основі доступної їм інформації.

Медіаосвіта надає значних можливостей для розвитку дитини, її інтелектуального й творчого потенціалу, здібностей, самостійного мислення. Саме в межах медіаосвіти можна ефективно орієнтуватися в сучасних інформаційних потоках, підвищити рівень медіаграмотності школярів, змінити їхню позицію щодо сприйняття різних медіатекстів — з пасивного «поглинання» до критичного аналізу інформації.

На сучасному етапі в Україні нагальним є питання медіаосвіти. Адже саме від інформації залежить наше майбутнє, майбутнє держави.

Цінності й ідеали молодших школярів формуються телевізійними передачами, фільмами, комп'ютерними іграми.

Численні дослідження свідчать про те, що надмірне захоплення «спілкуванням» із засобами масової комунікації вкрай негативно позначається на зорі, психологічному та фізичному стані школярів. У зв'язку із цим значно актуалізується проблема необхідності розвитку медіаграмотності саме в молодшому шкільному віці, що зумовлено певними факторами:

- молодший шкільний вік є надзвичайно важливим періодом для інтелектуального, фізичного та психоемоційного розвитку дитини.
- сучасна дитина до моменту надходження до школи має, зазвичай, досить значний аудіовізуальний досвід: активно «спілкується» з телевізійною, комп'ютерною, відео- і звукозаписувальною технікою, має навички поводження з мобільною телефонією.
- учні початкової школи, котрі зіштовхуються з постійно зростаючим потоком інформації (навчальної, медійної), відчують значні труднощі, коли необхідно проявити пошукові навички, самостійно критично оцінити отриману інформацію, проявляючи не тільки інтелектуальну та пізнавальну активність, але й особистісну, суб'єктивну позицію, творчу індивідуальність.

Згідно з даними Національного союзу сімейних асоціацій, неповнолітня аудиторія щорічно проводить у середньому 154 год. якісного часу (тобто періоду неспання) з батьками і 850 год. — з учителями, водночас як на контакти з різними екранними медіа у дітей відводиться 1400 год.

Медики стверджують, що дитина молодшого шкільного віку без шкоди для здоров'я може дивитися телевізор від 1 до 3 годин на день, а сидіти перед монітором комп'ютера значно менше — від 10 до 30 хвилин.

Водночас, за підрахунками ЮНЕСКО, діти проводять перед екраном телевізора в середньому 3 години на день, що приблизно на 50% більше часу, який витрачається на будь-який інший вид позашкільної діяльності. Статистика телевізійних програм, які виходять в ефір, свідчить: спеціальним дитячим програмам відведено лише 2% загального ефірного часу, натомість: п'ять років тому їх було 15%. Для дитячої аудиторії на телевізійних каналах транслюються хіба що мультфільми та декілька дитячих тематичних передач, а діти переважно дивляться ті самі програми, що й дорослі.

Таким чином, медіа стали невід'ємною складовою життя молодшого школяра. Вони вже не тільки дозволяють отримувати інформацію, а формують світогляд, смаки, погляди та переконання. Крім інформації, важливих новин та авторитетних думок, медіа надають також і неправдиву чи необ'єктивну інформацію, перенасичені рекламою, пропагандою, порнографією та насильством. І, звичайно, дитина не в змозі самотійно й одразу розібратися в усьому потоці медіаінформації, навчитися критично сприймати медіатексти. Для того, щоб уміти протистояти негативним впливам медіа, допомогти дитині зорієнтуватися у величезному обсязі інформації та сформуванню власний погляд, потрібно застосовувати спеціальні знання й підходи, які називають медіаосвітою.

Медіаосвіта — формування медіа-грамотності на матеріалах та за допомогою засобів масової комунікації, кінцева мета якої — критичне сприйняття медіаповідомлень.

Мас-медіа, медіа (ЗМК) — засоби масової комунікації: радіо, телебачення, преса, кіно, фотографія, відео, мультимедійні комп'ютерні системи, Інтернет, розмножувальна техніка та ін.

Медіаграмотність — базовий елемент політики у сфері споживання інформації, — охоплює всі категорії людей протягом усього життя.

Медіакомпетентність — розуміння видів медіа та їх вплив на людину й суспільство.

Медіакомпетентність та медіаграмотність — основні показники, сформовані під час реалізації медіаосвітнього процесу, медіакультури особистості. Особистості, котра не лише технічно медіаграмотна, а й усвідомлює особливості функціонування медіа та закономірності їх існування, адекватно сприймає й у подальшому інтерпретує медійну інформацію, фільтрує її, критично осмислює. Саме такі здібності забезпечать самостійність особистості, її незалежність від наявних стереотипів, дозволять зменшити вплив медіа на свідомість, зберегти здатність залишатися індивідумом.

Медіаграмотна особистість здатна критично й усвідомлено оцінювати медіатексти, аналізувати їх, дотримувати критичної дистанції

щодо популярної культури та чинити спротив маніпуляціям (Федоров, 2009).

Медіакомпетенція — уміння користуватися різними медіа-технологіями, здійснювати пошук необхідної інформації, робити правильний вибір її та створювати медіа-продукти.

Сучасна школа — це пошук нових ефективних технологій за допомогою формування зрілої, соціально-значимої особистості. І тому надто важливо, щоб випускники здобули не тільки значний запас навчальних знань і вмінь, але і сформовані навички саморозвитку та самоосвіти, необхідні компетенції, що дозволять їм легко адаптуватися у великому і складному «дорослому» світі.

Школа — це модель «дорослого» світу, а отже, розвиток творчих здібностей, підвищення їх мотивації до творення — один із пріоритетних напрямів її розвитку.

Основні завдання медіаосвіти: підготувати нове покоління до життя в сучасних інформаційних умовах, сприйняття різноманітної інформації, навчити людину обмежити її вплив на психіку, оволодівати засобами спілкування на основі невербальних форм комунікації за допомогою технічних засобів.

Медіаосвіта як процес розвитку й саморозвитку особистості на матеріалах та за допомогою засобів масової комунікації має на меті формувати культуру комунікації, уміння усвідомлено сприймати, критично осмислювати, інтерпретувати медіатексти з метою розширення загальних, соціокультурних та професійно значущих знань, комунікативних і творчих здібностей сучасного учня.

Медіаосвіту називають у світі освітою XXI ст. Саме посилення інтересу до медіаосвітніх проблем, суттєві зміни в інформаційному просторі стали передумовами створення Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, розробленої Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України, схваленої Постановою Президії НАПН України та підтриманої Національною експертною комісією України з питань захисту суспільної моралі (травень 2010 р.). Головною метою Концепції є сприяння розбудові в Україні ефективної системи медіаосвіти з метою забезпечення всесторонньої підготовки дітей і молоді до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формування медіа-обізнаності, медіаграмотності й медіакомпетентності відповідно до вікових та індивідуальних особливостей.

І. В. Челишева, котра ретельно розглядає питання освоєння медійного простору молодшими школярами, небезпідставно впевнена, що школярам віком 6–10 років медіаграмотність необхідна, як і вміння

читати, писати чи рахувати. Науковець пропонує немало методик, які допоможуть учителям та батькам цікаво та із захопленням ознайомити дитину зі світом медіа, навчити її повноцінно сприймати й критично аналізувати твори медіакультури, зокрема телебачення.

Сучасні молодші школярі є активними споживачами медіаінформації, мають навички володіння комп'ютерною технікою. Однак медіаосвіта, як відомо, передбачає не тільки наявність суто технічних знань та вмінь володіння медіатехнікою, а й уміння повноцінного сприйняття творів медіакультури, аналізу, самостійного осмислення та інтерпретації медіатворів. Нині досить широко визнано, що початкова школа повинна навчити дітей критично ставитися до будь-якої інформації. Інше питання — яким чином школа чи система освіти загалом вирішуватимуть означену проблему.

Найважливішим є те, що діти мають уміти аналізувати, критично ставитися до змісту будь-якого медіатексту з Інтернету, телебачення чи друкованого видання, а також можуть робити усвідомлений вибір під час перегляду медіапродукції. Уважати, що це спрацює автоматично, нині не варто. Доречно процитувати вислів канадського медіапедагога, професора Маршала Маклюена: «Щоб бути по-справжньому грамотними, ми повинні бути грамотними у світі медіа».

Висновки. Медіаосвіта, впливаючи на всі сфери життя й діяльності молодшого школяра — його психіку, світогляд, здоров'я, уможливає розвиток інтелектуального та творчого потенціалу молодшого школяра, здібностей, самостійного критичного мислення, формує вміння орієнтуватися в сучасних інформаційних потоках, виховує компетентного медіаспоживача, підвищує рівень медіаграмотності.

Таким чином, обов'язковою умовою формування високої інформаційної освіти громадян є зацікавленість держави в цьому процесі. Висока інформаційна культура людини — запорука її активної громадянської позиції. Незалежно від політичного ладу тієї чи іншої держави, людина, не підготовлена до сприйняття інформації в різних видах, не може повноцінно її зрозуміти та аналізувати, протистояти маніпулятивним впливам медіа, не здатна до самостійного вираження своїх думок і почуттів. Отже, надійно вбезпечити себе від деструктивного впливу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій можна лише завдяки розвитку інформаційної культури та компетенції, які мають формуватися в контексті безперервної медіаосвіти.

Перспективи. У наступних матеріалах буде продовжено дослідження впливу медіаосвіти на життя і діяльність молодших школярів, а також впровадження в освітній процес медіаосвіти.

Список посилань

- Концепція впровадження медіаосвіти в Україні*. Узято з http://www.ispp.org.ua/news_44.htm.
- Іванов В. Ф. і Волошенюк, О. В. (Ред.-упор.). (2012). *Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник*. В. В. Різун (Наук. ред.). Київ: Центр вільної преси.
- Баришполець О. Т., Найдьонова, Л. А., Мироненко, Г. В., Голубева, О. С., Різун, В. В. та ін. (2009). *Медіакультура особистості; соціально-психологічний підхід: навчально-методичний збірник*. Л. А. Найдьонова, О. Т. Баришполець (Ред.). Київ: Міленіум.
- Федоров, А. В. (2009). *Медиа-образование: вчера и сегодня*. Москва: МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех».
- Челишева, І. В. (2006). Перші кроки в освоєнні сімейної медіа-грамотності. *Медіатека*, 3.

References

- Concept of implementation of media education in Ukraine*. Retrieved from http://www.ispp.org.ua/news_44.htm. [In Ukrainian].
- Ivanov V. F. and Voloshenyuk, O. V. (Ed.-comp.). (2012). *Media education and media literacy: a textbook*. V. V. Rizun (Scientific ed.). Kyiv: Free Press Center. [In Ukrainian].
- Baryshpolets O. T., Naidionova, L. A., Mironenko, G. V., Golubeva, O. Ye., Rizun, V. V. and others. (2009). *Media culture of the person; socio-psychological approach: educational and methodical collection*. L. A. Naidionova, O. T. Baryshpolets (ed.). Kyiv: Millennium. [In Ukrainian].
- Fedorov, A. V. (2009). *Media education: yesterday and today*. Moscow: IPO UNESCO WFP "Information for All". [In Russian].
- Chelishcheva, I. V. (2006). The first steps in mastering family media literacy. *Media Library*, 3. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 10.08.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.23

УДК 316.346.36- 053.5/.8"465*06/*28":159.923(045)

Ю. Ю. Великий, викладач, Харківська державна академія культури,
м. Харків

grosman555@gmail.com

https://orcid.org/0000-0003-2639-7731

ДІТИ-МІЛЕНІАЛИ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Розглянуто індивідуальні особливості дітей ХХІ ст., а саме Покоління Z — наймолодшого, сучасних школярів та студентів, котрі в майбутньому впливатимуть на життя всього людства. Висновано, що нове покоління заперечує і залишає в минулому відомий усім підхід до організації процесу навчання, коли учні повинні слухняно сидіти за партою та уважно слухати вчителя. Представники покоління Z демонструють неймовірне розуміння індивідуальності, відмінностей і унікальності. Вони транслюють власні цінності та бачення майбутнього, у якому прагнуть жити, й інфікують вірусом свободи дедалі більшу кількість людей, навіть з інших поколінь.

Ключові слова: *покоління Z, цифрові технології, соціальні мережі, нові технології.*

Ю. Ю. Великий, преподаватель, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ДЕТИ-МИЛЛЕНИАЛЫ НАЧАЛА ХХІ В.

Рассмотрены индивидуальные особенности детей ХХІ в., а именно Поколения Z — самого молодого, современных школьников и студентов, которые в будущем повлияют на жизнь всего человечества. Подытожено, что новое поколение отрицает и оставляет в прошлом известный всем подход к организации процесса обучения, когда ученики должны послушно сидеть за партой и внимательно слушать учителя. Представители поколения Z демонстрируют глубокое понимание индивидуальности, различий и уникальности. Они транслируют свои ценности и видение будущего, в котором хотят жить, и инфицируют вирусом свободы все большее количество людей, даже из других поколений.

Ключевые слова: *поколение Z, цифровые технологии, социальные сети, новые технологии.*

Yu. Yu. Velikiy, teacher Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

CHILDREN-MILLENNIALS OF THE BEGINNING OF THE XXI CEN.

Purpose of the article. The characteristic features and individual characteristics of the children of the 21st century called the “Generation Z”, are considered.

Research methodology. The main motivation of actions of the generation Z is exclusively some interest and not the responsibility or compulsion. So the main task of close people is to watch and to direct unobtrusively to the right way, to advise, to be a partner but not to be a mentor or the “elder friend”.

Results. Young people have a possibility to learn new technologies and methods of a faster life because they do not have any previous experience and they have

“pure” brains. At the same time they are open to the perception of the unknown and have a great wish for knowledge.

Novelty. The unique cultural peculiarity of the present time is in the process of rapid changing of the technologic habits. And this, in return, leads to the emergence of the phenomenon, when each new generation, changing of which takes place every 20 years, according to the theory of generations, brings new patterns of thinking. Every new technological mode changes our way of life.

Practical significance. “Digital generation” accumulate a lot of knowledge, is ready to learn and to work much. Besides, they are ready to share it.

Keywords: *generation Z, digital technologies, social networks, new technologies.*

Постановка проблеми. Про сучасних школярів говорять, що вони народилися на світ «із мишкою в руці». Діти, народжені у XXI ст., змалку оточені комп'ютерами, ноутбуками, планшетами, смартфонами й ігровими приставками. І якщо двадцять років тому діти в середньому проводили перед екранами девайсів три години на день, то сьогодні — близько восьми. Раніше підліткових кумирів можна було побачити в журналах і по телевізору, а герої сучасної молоді — це зірки YouTube. І, звісно, вони вже не уявляють життя без Інтернету: для «двотисячників» він існував завжди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорію поколінь розробили американські вчені Вільям Штраус і Ніл Хоув у 1991 р., відповідно до якої кожному поколінню властива власна психологічна специфіка, яка залежить від подій у світі.

Дослідники демографії виокремлюють 8 поколінь населення світу:

1. Утрачене покоління (Lost Generation) — народжені в 1880–1900 рр.
2. Найвеличніше покоління, покоління споживачів (The Greatest Generation) — народжені в 1901–1924 рр.
3. Мовчазне покоління (Silent Generation) — народжені в 1925–1945 рр.
4. Бейбі-бумери (Baby Boom Generation) — народжені в епоху демографічного вибуху, в 1946–1964 рр.
5. Покоління X (Generation X) — народжені в 1965–1982 рр.
6. Покоління Y, міленіали (Generation Y) — народжені з 1983 до середини 1990 рр.
7. Покоління Z (Generation Z) — народжені між 1990 та 2012 рр.
8. Покоління Альфа — народжені після 2012 р. Передбачається, що так називатимуть народжених до 2025 р.

Наймоладше покоління сьогодення — це покоління Z (iGeneration, постміленіали). Поки що це школярі та студенти. Покоління Z можна назвати цифровими аборигенами. На відміну від своїх попередників, нинішні діти вже виростили зі смартфоном в одній руці та планшетом в іншій.

Свого часу Стів Джобс — засновник Apple та IT-візіонер — в інтерв'ю відзначив, що обмежував своїх дітей у користуванні гаджетами. Заглиблення у віртуальну реальність та повальна комп'ютеризація не подобаються й іншим батькам, педіатрам, психологам. Але соціологи одноставно стверджують: саме доступ до технологій сформував «покоління Z».

Мета статті — з'ясувати, чим покоління Z відрізняється від попередніх поколінь і чому деякі дослідники називають їх «мутантами».

Виклад основного матеріалу дослідження. Покоління Z пов'язані соціальними мережами, але ізольовані один від одного фізично. Їх особливість — інший формат сприйняття інформації. Для покоління Z пости у Facebook і Twitter становитимуть більше сенсу, ніж прочитана книга.

Соціальні мережі? Звичайно. Книги? Радше ні. Відеоігри? Однозначно. Спорт? У жодному разі. Швидкість? Так. Терпіння? Ні. Ось характеристики представника покоління Z — незалежного, впертого, прагматичного, того, який завжди перебуває в русі.

Для них набагато легше знайти цікаву інформацію в Інтернеті, вони повністю інтегрували свою особистість у світову павутину, одночасно маневруючи між вкладками браузера, завантажуючи пост на Facebook і фото в Instagram, відповідаючи на повідомлення в месенджерах.

Представники цього покоління хочуть отримувати все й відразу, звикли шукати в Інтернеті інформацію, яка є для них невідомою, готові купувати дорогі смартфони, водночас не хочуть платити за фільми чи музику, оскільки їх можна завантажити безплатно. Майже про все нове люди Z дізнаються із соціальних мереж.

Людяма покоління Z зручніше спілкуватися онлайн, а не особисто. Друзі в соціальних мережах так само важливі, як і реальні. Вісім з десяти представників покоління Z зареєстровані в соцмережах і вважають віртуальне життя не менш вагомим, ніж реальне.

Неодноразово представники цього покоління помічали, як значна кількість технологій і гаджетів застарівали, а їх змінювали нові. Саме тому в них сформувався особливий підхід до навчання: люди покоління Z почали займатися самоосвітою. Вони не чекатимуть, поки хтось запропонує їм допомогу, а просто зайдуть на Youtube й подивляться навчальне відео.

Згідно з дослідженнями, представники цього покоління проводять за комп'ютером у середньому три-чотири години, живуть, постійно непокоячись, що пропускають щось важливе. Їх навіть мучить думка про те, що щось нове та захоплююче пройшло повз.

Соціальні мережі — їх головний наркотик. Facebook, стрічка з фотографіями в Instagram, миттєві повідомлення в месенджерах, усюдисущі Twitter, Tumblr, відеоблогінг... Молодь з легкістю шукає інформацію, сподіваючись, що з Інтернетом може практично все.

Однак це відображається на уважності: оперативність сприйняття інформації зростає, а концентрація уваги постійно знижується. Представники покоління Z мають звичку переглядати очима, а не запам'ятовувати, а це шкодить навчанню.

Діти покоління Z — дивне поєднання дитячої безпосередності й дорослих умінь. Така дитина — не-дитина, котра живе у якомусь своєму світі, вражаючи глибиною сприйняття життя. Молодь начебто реагує на якісь невідомі нам зміни зовнішнього світу, створюючи безліч проблем батькам і вчителям.

Чим відрізняється покоління Z від своїх попередників і яких викликів для освіти варто від них чекати?

Дослідники теорії поколінь виокремлюють кілька основних ознак, притаманних людям 1995–2012 рр. народження (Регент, 2018).

По-перше, це свободолюбство. Покоління Z не сприймає найменших проявів втручання в їхній особистий простір, негативно ставиться до будь-якого обмеження волі — як фізичного, так і морального.

По-друге, необхідність отримувати оцінку всього, чим вони займаються (так звані «лайки», «вподобайки»), адже перебуваючи значну частину свого часу в мережі Інтернет, зокрема в різноманітних соцмережах, для людей генерації Z надзвичайно важливими є схвальні відгуки всього, що відбувається з ними, інших інтернет-користувачів.

По-третє, природна допитливість: молоді люди із задоволенням готові багато навчатися, пізнавати нове, проте це навчання відбувається переважно за допомогою самоосвіти через відеоблоги Youtube чи подібні хостинги.

По-четверте, здатність швидко акумулювати значну кількість знань і готовність ділитися ними, при цьому найчастіше відсутні комплекси стосовно будь-яких вікових, соціальних чи інших нерівностей. Досить часто це спричиняє непорозуміння із дорослими, адже генерація Z не визнає будь-яких героїв, зірок чи брендів. Вони кожного сприймають як рівного собі, не мають авторитетів, проте можуть мати кумирів — інколи реальних, а інколи навіть фантастичних персонажів кінофільмів чи художньої літератури.

По-п'яте, активність, не лише фізична, але й така, що стосується думок, ідей, зміни інтересів і навіть настрою.

Головною мотивацією вчинків покоління Z є виключно інтерес, а не обов'язок чи примус, тому головне завдання близьких людей — спосте-

рігати й ненав'язливо спрямовувати в необхідну течію, бути порадиником, партнером, а не наставником чи «старшим другом» (Регент, 2018).

Американський психолог Джин Твендж звертає увагу на те, що сучасне покоління Z надмірно використовує мобільні пристрої та стало психологічно набагато вразливішим, ніж попередники. На думку дослідника, показники депресії серед дітей стали значно вищими, починаючи з 2011 р.

Дж. Твендж зазначає, що «вік дорослішання» в дітей теж затримується: «18-річні зараз поводять себе, як колись себе поводити 15-річні, а 15-річні поводяться більше як 13-річні. Дитинство нині затягується» (Регент, 2018).

Емілі Черрі з Національного товариства із запобігання жорстокості щодо дітей у Британії повідомила «The Guardian»: «існує думка, що це покоління має бути найщасливішим, оскільки в нього є так багато зв'язків у всьому світі й так багато інформації на їхніх кінчиках пальців. Але ці зв'язки фактично відмежують людей від справжньої дружби та можливості насолоджуватися світом разом».

Незабаром нинішні школярі стануть повнолітніми й займуть свою професійну нішу. За три роки вони становитимуть 20% робочої сили у світі, а це означає не тільки те, що роботодавцям доведеться шукати спільну мову з носіями нових цінностей — незалежними, вільними, не прив'язаними до одного офісу чи однієї країни людьми, котрі хочуть робити те, у що вірять, і отримувати від цього задоволення. І сам світ неминуче змінюватиметься завдяки їм.

Психолог і тренер з навчання Діана Житня працює з підлітками вже вісім років. За цей час вона встигла поспілкуватися з понад тисячею дітей, і у більшості з них відзначає слабку пам'ять. Причини — «надлишок інформації, яка не запам'ятовується, і звичка фіксувати все на пристрої». Крім того, діти мало читають. Але психолог наводить серйозну перевагу: «У них краще розвинута креативність, вони пропонують набагато цікавіші ідеї, ніж дорослі в аналогічних ситуаціях». Якщо додати до цього схильність до підприємництва та бажання працювати не заради грошей, а для суспільно важливих результатів, вимальовується обнадійлива картина. Можливо, у майбутню епоху роботів і автоматизації саме покоління Z вирішить ключові світові проблеми завдяки поєднанню таланту, бізнесу, альтруїзму й технологій.

Отже, перехід людства з постіндустріальної до інформаційної фази розвитку потребує негайних корінних змін у підході до освіти, передачі досвіду та культурних кодів.

Наведемо невеличку статистику. Учені підрахували за законом експоненціального зростання (коли швидкість зростання є пропорційною до значення величини) подвоєння знань у світі:

- перше відбулося приблизно з 750 до 1750 р. (тобто за 1000 років);
- друге — за 150 років (тобто в 1900 р.);
- третє — за 50 років (у 1950 р.).

Обсяг інформації, що зараз передбачає не тільки обмін відомостями між людьми, а між людиною й машиною, за ці півстоліття зріс у 8–10 разів.

Причому ця тенденція посилюється — з 2015 р. подвоєння обсягу знань людства відбувається за 2 роки, а за прогнозом на 2050 р. — за 1 тиждень. Це явище дістало назву «інформаційний вибух» та свідчить про початок інформаційної ери, коли знання людства та обсяг інформації збільшуватимуться з рекордною швидкістю.

Очевидно, що молодше покоління має можливості опанувати нові технології та способи життя швидше, оскільки ще не має попереднього досвіду. Водночас воно відкрите до сприйняття невідомого та прагне пізнання.

ЮНЕСКО ввела термін «реверсивне наставництво». Ідеться не тільки про те, що молодше покоління навчає старше, а про форму взаємодії, відповідно до якої обидві сторони змушені виходити із зони комфорту, мислити, працювати й навчатися по-новому, толерантно сприймаючи вікові та комунікативні особливості один одного.

Представники покоління Z не тільки знають, що їм робити, вони також знають, що робити вам (щоб краще з ними взаємодіяти). Ці діти дивним чином усвідомлюють своє призначення та цінності, здається, з коліски, чітко дотримують певної лінії поведінки, уміють співпрацювати й організувати дорослих навколо себе для досягнення якоїсь мети. Їх не збити зі шляху і не ошукати, вони знають, уміють і хочуть набагато більше, ніж колись мріяли попередники. Тому покоління Z нині часто здається «прибульцями» з майбутнього з незрозумілими ідеями та способом мислення.

Головна мотивація покоління Z — це інтерес, а наше основне завдання як батьків і вчителів — спостерігати й спрямовувати. Радше, бути партнерами та наставниками, оскільки всі спроби виховання й моралізаторства одразу зазнають невдачі. Молоді люди відчують будь-яку фальш і завжди знають, наскільки ви з ними щирі. Тому можна відразу забути про переконання з минулого, що головне «тримати марку». Будьте природними, з непідробним інтересом до них та того, що відбувається навколо.

Висновки. Отже, нове покоління заперечує і залишає в минулому знайомий усім підхід до організації процесу навчання, коли учні повинні слухняно сидіти за партою та уважно слухати вчителя. Сьогодні потребує справжньої взаємодії між дітьми й наставником, творчого та

гнучкого підходу до кожного навчального кроку, урахування індивідуальності й особливостей кожної дитини, прояву уяви та можливості ставитися до речей по-новому.

Представники покоління Z демонструють неймовірне розуміння своєї індивідуальності, відмінностей і унікальності кожного. Вони транслюють свої цінності та бачення майбутнього, у якому прагнуть жити й інфікують вірусом свободи дедалі більшу кількість людей, навіть з інших поколінь.

Перспективи подальших досліджень. У наступних публікаціях буде продовжено дослідження впливу покоління Z на життя людства та організацію процесу навчання сучасних дітей.

Список посилань

- Українське покоління Z: цінності та орієнтири. Результати загальнонаціонального опитування.* (2017). Київ.
- Центр розвитку навчальних "Покоління Z".* Взято с <http://pokoleniez.com.ua>
- Ірина Рубіс розповіла про особливості покоління Z.* Узято з <https://www.youtube.com/watch?v=x7pQaxPmpt8>.
- Вікіпедія.* Узято з <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
- Якими вони вирости молоді люди покоління Z.* Узято з <http://ukrainianblog.info/yakumu-vony-vyrosly-molodi-lyudy-pokolinnya-z/>.
- Опанасенко, Ю. М. (2016). «Покоління Z: нові виклики для освіти». *Нова грамотність у цифровому столітті: збірник матеріалів*. Черкаси.
- Божко, О. О. (2016). «Покоління Z». *Нова грамотність у цифровому столітті: збірник матеріалів*. Черкаси.
- Покоління Z: як ми стаємо свідками появи нової генерації інноваторів.* Узято з earlybirds.platform.ma/z-generation.
- Ukrmedia: останні події України, ключові новини світу.* Узято з <https://ukr.media>.
- Регент, Ю. (2018). «Прибульці з майбутнього = покоління Z. Як з ними порозумітися?». *Нова школа*.

References

- Ukrainian generation Z: values and benchmarks. Results of a nationwide poll.* (2017). Kyiv. [In Ukrainian].
- Center for the development of skills "Generation Z".* Retrieved from <http://pokoleniez.com.ua>. [In Russian].
- Iryna Rubis spoke about the features of the Z generation.* Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=x7pQaxPmpt8> [In Ukrainian].
- Wikipedia.* Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki>. [In Ukrainian].
- What did they grow up to young people of the generation Z.* Retrieved from <http://ukrainianblog.info/yakumu-vony-vyrosly-molodi-lyudy-pokolinnya-z/>. [In Ukrainian].
- Opanasenko, Yu. M. (2016). Generation Z: New Challenges for Education. *New Digital Literacy: a collection of materials*. Cherkasy. [In Ukrainian].

-
- Bozhko, O. O. (2016). *Generation Z. New Literacy in the Digital Age: a collection of materials*. Cherkasy. [In Ukrainian].
- Generation Z: How we are witnessing the emergence of a new generation of innovators*. Retrieved from earlybirds.platfor.ma/z-generation. [In Ukrainian].
- Ukrmedia: recent events in Ukraine, key news of the world*. Retrieved from <https://ukr.media>. [In Ukrainian].
- Regent, Y. (2018). “*Aliens from the Future — Generation Z. How to get to know them?*”. Nova shkola. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 05.08.2018 р.

https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.24

УДК 069.01

А. О. Сошніков, доктор філософських наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

<http://orcid.org/0000-0002-3019-5131>

soshnikov7272@mail.ru

СПЕЦИФИКА КОМПЛЕКТУВАННЯ ЄГИПЕТСЬКИХ КОЛЕКЦІЙ МУЗЕІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Систематизовано і здійснено стислий узагальнюючий аналіз даних про давньоєгипетські пам'ятки, які зберігаються в музеях Півдня України, для подальшого їх наукового опису. Складено історичну довідку про види, походження і нинішнє місце музейного зберігання цих пам'яток у музеях Одеси і Дніпра. Зазначено, що збір колекцій давньоєгипетських пам'яток у музеях України, як і їх зберігання, експонування, реставрація та міграція між музеями, досліджено недостатньо через повну відсутність тут музейників-єгиптологів. Підкреслюється: загалом українські музейні колекції єгипетських пам'яток, незважаючи на неповноту і нечисленність, є повноцінним історичним матеріалом і зберігають чудові зразки культури Стародавнього Єгипту.

Ключові слова: *артефакти, Стародавній Єгипет, єгиптологія, єгипетські пам'ятки, музеї України, музейні колекції України.*

А. А. Сошников, доктор философских наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

СПЕЦИФИКА КОМПЛЕКТОВАНИЯ ЕГИПЕТСКИХ КОЛЛЕКЦИЙ МУЗЕЕВ ЮГА УКРАИНЫ

Систематизовано и дан краткий обобщающий анализ данных о египетских памятниках, хранящихся в музеях Юга Украины, для дальнейшего их научного описания. Составлено краткую историческую справку о видах, происхождении и нынешнем месте музейного хранения этих памятников в музеях Одессы и Днепра. Указано, что сбор коллекций древнеегипетских памятников в музеях Украины, как и история их хранения, экспонирования, реставрации и миграции между музеями, изучено недостаточно по причине полного отсутствия здесь музейщиков-египтологов. Подчеркивается: в целом украинские музейные коллекции египетских памятников, несмотря на неполноту и малочисленность, являются полноценным историческим материалом и хранят превосходные образцы культуры Древнего Египта.

Ключевые слова: *артефакты, Древний Египет, египтология, египетские памятники, музеи Украины, музейные коллекции, музеи Украины.*

A. A. Soshnikov, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE SPECIFIC CHARACTER OF EGYPTIAN COLLECTIONS OF MUSEUMS OF THE SOUTH OF UKRAINE

The aim of this paper is to systematize and summarize the analysis of data on Egyptian historical artifacts kept in the museums of the South of Ukraine for their further scientific description.

Research Methodology. Ten major publications on this issue were considered. Statistical results are obtained after studying the data of museum catalogues and indexes containing lists of historical artifacts of ancient Egypt, stored in museums of the South of Ukraine.

Results. The systematization and brief generalizing analysis of data on Egyptian historical artifacts kept in Ukrainian museums for their further scientific description was carried out. A brief historical reference was made on the species, origin and present location of the museum storehouse of Egyptian historical artifacts in the museums of Odesa and Dnipro. It is noted that in general, these museum collections of Egyptian historical artifacts, despite their incompleteness and small amounts, are a full-fledged historical material and demonstrate fine examples of the culture of Ancient Egypt. The extreme importance of compiling catalogues of historical artifacts located on the territory of Ukraine is particularly emphasized, since they prove not only local but also global relevance.

Novelty. The main collections of ancient Egyptian historical artifacts, stored in the museum funds of Odesa and Dnipro, as well as a scientific description of the main artifacts are systematized and summarized.

The practical significance. The Ukrainian museum collections of Egyptian historical artifacts, in particular those that are in the museums of Odesa and Dnipro, despite their small number, are a full-fledged historical material and demonstrate fine examples of the culture of Ancient Egypt. Each of the artifacts that are now stored in Ukraine, can be the key to any Egyptian research.

Key words: *artifacts, Ancient Egypt, Egyptology, Egyptian historical artifacts, museums of Ukraine, museum collections, museums of Ukraine.*

Постановка проблеми. Культура Стародавнього Єгипту існувала в долині Нілу впродовж трьох тисячоліть (приблизно від III тис. до н. е. до 332 р. н. е., коли її завоював Олександр Македонський). Цікаво, що давньоєгипетські знахідки виявляють під час археологічних розкопок далеко від Єгипту — наприклад, на Середньому Сході, у Сибіру чи на території України. Від дешифрування Ж.-Ш. Шампольйоном давньоєгипетських ієрогліфів, тобто від 27 вересня 1822 р., починається єгиптологія — комплексна гуманітарна наука, що вивчає історію, мову й культуру Стародавнього Єгипту. Нині культурна спадщина Стародавнього Єгипту зберігається в численних музейних установах і приватних колекціях світу, зокрема і в музеях України, утім про вітчизняні музейні колекції давньоєгипетських старожитностей, на жаль, часто знає лише обмежене коло фахівців. Тому інформацію про ці колекції слід поширити в публічному просторі, щоб привернути до них увагу поціновувачів — адже у фондах українських музеїв наявні справжні скарби, які ознайомлюють нас з історією та культурою величної давньоєгипетської цивілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Музейна єгиптологія передбачає не лише вивчення історії потрапляння певного артефакту до

конкретного музею, а й його дослідження як матеріального об'єкта, зокрема матеріалів, із яких його було зроблено, технології виготовлення, призначення й місця в давньоєгипетській культурі. Спроби дослідити історію давньоєгипетських пам'яток у музеях на теренах України здійснювались ще за часів Російської імперії, зокрема вченими з Москви та Санкт-Петербурга. Передусім слід згадати одного із засновників російської єгиптології Бориса Олександровича Тураєва, котрий виконав серію описів давньоєгипетських пам'яток у музеях Одеси та Києва в 1900 р. За радянських часів (1922–1990 рр.) давньоєгипетські артефакти в музеях Півдня України досліджували О. Д. Берлев, С. І. Ходжаш, Г. Ф. Шамрай, Н. Г. Докнот, Л. П. Латишева.

На жаль, констатуємо, що, починаючи з 1991 р., Україна поки що не долучилась до світової єгиптології. Комплектування колекцій давньоєгипетських пам'яток у музеях України, як і їх зберігання, експонування, реставрація та міграцію між музеями вивчено недостатньо через повну відсутність музейників-єгиптологів. Деякі дослідження виконуються в Інституті сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України (насамперед, це публікації О. О. Романової та М. О. Тарасенко). Наукове описання колекції єгипетських пам'яток Одеського археологічного музею та Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького здійснили наукові співробітники цих музеїв.

Мета статті – систематизувати та стисло проаналізувати дані про єгипетські пам'ятки, що зберігаються в українських музеях, зокрема Півдня України для подальшого їх наукового опису.

Виклад основного матеріалу дослідження. На території України і в Криму давньоєгипетські пам'ятки зберігаються в 17 установах: Одеському археологічному музеї НАН України, Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, Національному музеї історії України, Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, Бахчисарайському історико-культурному заповіднику, Дніпровському національному історичному музеї імені Д.І. Яворницького, Євпаторійському краєзнавчому музеї, Керченському державному історико-культурному заповіднику, Музеї етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (м. Львів), Львівському музеї історії релігії, Китайському палаці Золочівського замку (філії Львівська галерея мистецтв), Музеї археології та етнографії Слобідської України Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Миколаївському обласному краєзнавчому музеї, Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського, Національному заповіднику «Херсонес Таврійський», Кримському

республіканському краєзнавчому музеї (м. Сімферополь), Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Романова, 2010, с. 114).

Історія одеської колекції давньоєгипетських пам'яток почалася з 10 предметів (6 стел, 2 бронзових статуєток Осіріса, статуєтки богині Ушебті і дерев'яного зображення сокола), переданих у дар Одеському міському музею його засновником Іваном Павловичем Бларамбергом у 1825 р. (*Латышева, 1963, с. 125*). У 1843 р. до музею надійшов дар від єгипетського генерала Клод-бея: мумія і плита з давньоєгипетського м. Мемфіс. А в 1846 р. відомий мандрівник, архімандрит Порфирій Успенський, подарував музею мумію з фіванського некрополя, 2 забальзамованих ібісів, 6 каноп, сувій папірису та інші давньоєгипетські предмети (*Латышева, 1963, с. 128*).

У 1849 р. в м. Катеринослав засновано Громадський музей старожитностей Катеринославської губернії. Створення ініціювали губернатор Андрій Якович Фабр і директор місцевої гімназії Дмитро Якович Грахов. Першими експонатами Катеринославського музею старожитностей були «єгипетські і грецькі старожитності», які придбав катеринославський губернатор А. Я. Фабр у 1840–1850 рр. У колекції Фабрівського музею налічувалося 39 єгипетських пам'яток, серед яких — фрагмент саркофага із зображеннями єгипетських богів, ритуальна борідка, кришка канопи (посудина для зберігання нутроців померлого) з головою шакала, статуєтки (раба, бога Міна і ушебті), крилатий скарабей з блакитного фаянсу та інші артефакти. Мабуть, саме А. Фабр придбав мумію жінки з дитиною I тис. до н. е. Якщо жіноча мумія являє собою справжню забальзамовану жіночу голову і згорток льняної тканини з декількома кістками всередині, то дитяча мумія — згорток щільної тканини з намальованим на ній дитячим обличчям, тобто це — модель мумії, вклadena у кошик, сплетений з очерету (збереглася лише частина). В особистих документах Фабра немає відомостей про його поїздку до Єгипту, але, будучи колекціонером і поціновувачем історії (Фабр був членом-засновником Одеського товариства історії та старожитностей), він міг придбати єгипетські раритети в одному з південних портів, куди часто морські офіцери привозили з Єгипту незвичайні предмети — статуєтки, муміфіковані людські залишки, амулети, посудини). У 1856 р. у зв'язку з Кримською війною в Катеринослав евакуйовано скарби Керченського музею, серед яких траплялись і єгипетські цінності. Ймовірно, це був причорноморський імпорт з стеатиту і єгипетської пасти — скарабей і амулети (Фоменко та Шамрай, 2006). Доля Фабрівського «музеуму» склалася не дуже успішно: він був взятий на баланс місцевої чоловічої гімназії.

Але загалом інтерес до старожитностей у Катеринославі не зник, сформовано кілька приватних колекцій, серед яких, безумовно, найбільшим, найрізноманітнішим і науково класифікованим було зібрання Олександра Миколайовича Поля, почесного громадянина Катеринослава, котрий у 1887 р. відкрив у місті перший приватний музей, який розміщувався в 4-х кімнатах його будинку на Соборній площі. У каталозі музею О. М. Поля серед речей, придбаних у Єгипті, зазначено олов'яний Сфінкс, що сидить, з тілом левиці і жіночою головою в перуці (період Птолемеїв, 305 — 30 рр. до н. е.) (*Каталог Катеринославського областного музею имени А.Н. Поля, 1916*).

Імовірно, саме в колекції О. М. Поля перебувала статуя фараона Рамзеса VI, виконана в кращих традиціях єгипетської монументальної скульптури. Ця статуя зображує молодого фараона, котрий стоїть на колінах і здійснює узливання богів Амону. Ієрогліфічні написи на основі й опорному стовпі містять титулатуру Рамзеса VI. Статуя виконана із пісковика фіванським майстром і походить із Фів, датується XIII ст. до н. е. і належить до пам'яток XX династії (правління Рамзесидів). Це третя у світі із відомих науці цілих статуй з титулами Рамзеса VI (дві зберігаються в Каїрському музеї). Рамзес VI увійшов в історію як фараон-узурпатор статуй своїх найближчих попередників — Рамзесів IV і V. Дослідження текстів і написів засвідчило, що дніпровська статуя узурпована, отже, виникає запитання щодо ідентифікації зображення та реконструкції царського імені (Рамзес III? Рамзес IV? Рамзес V?). Найімовірнішим кандидатом для ідентифікації є Рамзес V, проте питання ускладнюється тим, що науці невідомо жодного його портрета. У будь-якому випадку ми маємо справу з рідкісною іконографічною пам'яткою періоду Нового Царства (*Берлев, Ходжап, Шамрай, 2009*).

Після смерті О. М. Поля в 1890 р. громадськість міста ініціювала створення губернського музею його імені. Завдяки клопотанню і зусиллям Катеринославського наукового товариства, губернського земства, міської управи, діячів освіти та представників дворянства Обласний музей ім. О. М. Поля урочисто відкрито 6 травня 1902 р. Поступово його експозицію доповнили предмети першого «громадського музею», приватного музею О. Поля, надходження від інших власників колекцій. Певна кількість речей — окремі придбання від фізичних осіб (Ф. І. Петров, 1905 р., і Б. М. Коломійцев, 1912 р.). Посаду директора музею ім. О. М. Поля запропонували Д. І. Яворницькому, на той час приват-доценту Московського університету.

У 1893 р. уряд Єгипту вирішив подарувати різним європейським державам, зокрема і Російській імперії, частину старожитностей зі схованки, виявленої в місцевості Дейр ель-Бахрі в 1891 р. У 1894 р. в

Одеський порт доставлено 6 великих ящиків, у яких зберігались 5 саркофагів і близько 45 дрібних предметів. Через неможливість розмістити в музеї всі ці пам'ятки, їх розподілили по університетських центрах Росії, в Одесі залишився зовнішній саркофаг співачки бога Амона, Неситауджаахет і кілька фігурок богині Ушебті.

У 1917–1923 рр. приватними колекціями, предметами з дворянських будинків, земських установ поповнювався Катеринославський музей (на той час — Народний музей Катеринославщини; у 1927–1932 рр. — Дніпропетровський краєвий історико-археологічний музей, а в 1940 р., після смерті Д. І. Яворницького — Дніпропетровський історичний музей імені Д. І. Яворницького). Так, у 1919 р. до музею з приватної колекції В. Я. Левенсона надійшли виконані з вапняку монументальна храмова статуя бога Хора (у вигляді сокола) періоду Нового Царства (друга пол. XVI — поч. XI ст. до н. е.) та статуя Сфінкса періоду правління Птолемеїв, 305 — 30 рр. до н. е.

Під час Другої світової війни Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького зазнав значних втрат. Евакуйовані на схід музейні предмети були майже всі втрачені, а решту, яка залишилась у місті, вивезли німці. Краща ситуація спостерігалась в Одесі, але й там були втрати, оскільки з 9 ушебті на сьогодні збереглися тільки 3.

З 1960-х рр. музейне зібрання єгипетських пам'яток Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького поповнювалося нечисленними надходженнями, пов'язаними з розкопками, які проводив відділ археології. Це речі античного імпорту — прикраси з блакитного єгипетського фаянсу. У складі колекції (90 одиниць зберігання) — речі похоронного культу, амулети, кругла скульптура (бюст фараона I тис. до н. е.), різні статуетки тварин (собаки, шакала, бика) і забальзована мумія крокодилчика. Найдавнішим артефактом є давньоєгипетська дерев'яна статуетка слуги періоду Середнього царства. Вона датується кінцем III тис. до н. е.

Серед предметів похоронного культу безумовний інтерес становлять дві вапнякові канопи (судини для зберігання нутроців померлого), які датуються I тис. до н. е. — Кебексенуф, виготовлена у формі сокола, у ньому зберігався кишечник (розпис, шліфування) і павіан Гапі — легені (різьблення, розпис). Це так звані «фальшиві» канопи, що мають кругову борозну, яка імітує край кришки справжньої канопи. Подібна фальсифікація — справа рук самих давніх єгиптян, котрі впродовж тривалого часу вдосконалювали техніку бальзамування і навчилися обробляти органи таким чином, щоб «безболісно» повертати їх до тіла. Таким чином, необхідність каноп як ємностей для нутроців зникла. Вони залишилися обов'язковим ритуальним атрибутом, але вже як обереги для захисту

бога канопи. Зазначений технологічний ривок відбувся в Третньому перехідному періоді (1075–664 рр. до н. е., XXI–XXV династії). У колекції цього музею налічуються 8 одиниць амулетів-скарабевів. При зовнішній подібності всі ці скарабеві різного часу і з різними написами та зображеннями на зворотному боці (животику). Зазвичай на скарабеях записували імена фараонів, богів і зображували змію, павіана, сокола. На одному з скарабевів з світло-коричневого фаянсу записано ім'я фараона Аменхотепа III «Неб-Маат-Ра» (правив у XIV ст. до н.е.) (Фоменко та Шамрай, 2006).

Найбільша колекція єгипетських старожитностей в Україні, що налічує близько 800 артефактів, належить Одеському археологічному музеєві. У її складі дерев'яний і кам'яний саркофаги, похоронний інвентар, кам'яні плити, фрагменти папірусів з ієрогліфами (*Одеський археологічний музей АН УРСР, 1983*).

Висновок. Загалом українські музейні колекції єгипетських пам'яток, зокрема Півдня України, незважаючи на неповноту і нечисленність, є повноцінним історичним матеріалом та зберігають чудові свідчення культури Стародавнього Єгипту.

Кожен з артефактів, які зберігаються в Україні, є важливим і потребує бережного ставлення та охорони, а також вивчення і долучення до наукового обігу, адже може виявитися ключовим для будь-якого єгиптологічного дослідження. Саме тому надзвичайно важливо скласти каталоги пам'яток, що перебувають на території України, позаяк вони мають не тільки локальне, а й всесвітнє значення.

Перспективи подальших досліджень. У наступних публікаціях буде розглянуто специфіку комплектування єгипетських колекцій музеїв Києва та Полтави.

Список посилань

- Берлев, О. Д., Ходжаш, С. И., Шамрай, Г. Ф. (2009). Статуя с именами Рамсеса VI. *Вестник древней истории, 1*, 6–73.
- Доконт, Н. Г. (1965). *Древнеегипетские памятники в Одесском государственном археологическом музее. Вестник древней истории, 2*, 208–212.
- Каталог Екатеринославского областного музея имени А. Н. Поля (1916). Екатеринбург: Типография губернского правления.
- Латышева, Л. П. (1963). *К истории египетской коллекции Одесского Археологического музея. Краткие сообщения о полевых археологических исследованиях ОГАМ, 123–199. Одесса.*
- Одеський археологічний музей АН УРСР* (1983). Київ: Наукова думка.
- Романова, О. О. (2003). Історія розвитку єгиптологічних досліджень в Україні. *Східний світ, 4*, 82–87.
- Романова, О. О. (2010). Проект Інституту сходознавства ім. А. Кримського НАН України щодо дослідження пам'яток Стародавнього Єгипту в музеях

України. Пам'ятки східного походження в архівах та музейних збірках України: збірник наукових статей. с. 113–124.

- Тарасенко, Н. А. (2018). Фрагменты древнеегипетской Книги Мертвых в Украине. *Стародавнє Причорномор'я. Випуск XII*, с. 517–524. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.
- Тураев, Б. А. (1900). Описание египетских памятников в русских музеях и собраниях. *Записки Восточного отделения (Императорского) Русского археологического общества, XII*, 179–217. Санкт-Петербург.
- Фоменко, І. А. та Шамрай, Г. Ф. (2006) (автори-упорядники). *Єгипетські старожитності в колекції Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького*. Каталог. Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС.

References

- Berlev, O. D., Khodzhash, S. I., Shamrai, G. F. (2009). Statue with the names of Ramses VI. *Bulletin of the Ancient History*, 1, 6–73. [In Russian].
- Dokont, N. G. (1965). Ancient Egyptian historical artifacts in the Odessa State Archaeological Museum. *Bulletin of the Ancient History*, 2, 208–212. [In Russian].
- Catalogue of A. N. Pol Yekaterinoslav Regional Museum* (1916). Yekaterinoslav: Typography of the provincial government. [In Russian].
- Latysheva, L. P. (1963). History of the Egyptian collection of the Odessa Archaeological Museum. *Brief communications on the field archaeological research of the Odesa Archaeological Society*, 123–199. Odesa. [In Russian].
- Odesa Archeological Museum of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR* (1983). Kyiv: Naukova Dumka. [In Russian].
- Romanova, O. A. (2003). History of development of Egyptian studies in Ukraine. *Eastern World*, 4, 82–87. [In Ukrainian].
- Romanova, O. O. (2010). Project of A. Krymskyi Institute of Oriental Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine on the study of ancient Egyptian historical artifacts in museums of Ukraine. *Oriental historical artifacts in the archives and museum collections in Ukraine: a collection of scientific articles*. p. 113–124. [In Ukrainian].
- Tarasenko, N. A. (2018). Fragments of the ancient Egyptian Book of the Dead in Ukraine. *The old town of Prichornomor*. Issue XII, p. 517–524. Odesa: Odesa I. I. Mechnikov National University. [In Russian].
- Turaev, B. A. (1900). Description of Egyptian historical artifacts in Russian museums and collections. *Notes of the Eastern Branch (Imperial) of the Russian Archaeological Society*, XII, 179–217. St. Petersburg. [In Russian].
- Fomenko, I. A. and Shamrai, G. F. (2006) (authors-compilers). *Egyptian antiquities in the collection of Dmytro Yavornytsky National Historical Museum of Dnipro*. Catalogue. Dnipropetrovsk: ART PRESS. [In Ukrainian].

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ ДЛЯ НАУКОВИХ ЗБІРНИКІВ ТА УМОВИ ЇХ ОПУБЛІКУВАННЯ

Статті, які подаються до публікації в збірнику, приймаються українською та англійською мовами, готуються автором у двох форматах: надрукований на принтері текст і текстовий файл у форматі «.doc», «.rtf» на електронному носіїві (USB-накопичувач «флешка») або надсилаються електронною поштою.

Зміст має відповідати профілю збірника.

Рукопис подається в 1 примірнику, надрукованому на папері з однієї сторони аркуша (формат А4).

Обсяг статті зі списком літератури має становити 0,5 друк. арк., тобто 12 стор. тексту, надрукованого через 1,5 інтервали. Розмір шрифту — 14. Шрифт «Times». Береги по 20 мм.

У текстовому файлі таблиці та формули виконуються інструментами MS Word. Схеми, графіки, ілюстрації тощо — у форматі сторінки А5. Ілюстрації подаються також окремими файлами у форматах «.jpg» або «.tif», з роздільною здатністю не нижче 300 dpi. У збірнику публікуються монохромні ілюстрації, кольорові рисунки — на сайті.

На першій сторінці статті зазначають **індекс УДК**, **e-mail-адресу**, обов'язково **номер ORCID** (по лівому краю), **ініціали та прізвище автора** в називному відмінку (з нового рядка по правому краю), **науковий ступінь, учене звання, посаду, повну назву організації**, де працює автор, **місто**. Для статей, написаних **українською мовою**, на наступних рядках — назву статті, анотацію, ключові слова *цією мовою*. Далі надають відомості про автора, назву статті, анотацію й ключові слова *російською та англійською мовами*. **Анотації українською та російською мовами** обсягом по 800–900 знаків за змістом мають бути ідентичними. **Анотація англійською мовою** обсягом **1800–2300** знаків надається згідно з вимогами наукометричних систем як структурований реферат, містить такі елементи: актуальність теми, мету, методологію, результати, новизну, практичне значення, висновки. До **англомовних статей** надається **анотація українською мовою** обсягом **1800–2300** знаків разом з ключовими словами.

Основний текст статті повинен мати такі необхідні елементи: постановку проблеми, аналіз останніх досліджень та публікацій, мету статті, виклад основного матеріалу дослідження, висновки, перспективи подальших досліджень. Заголовки підрозділів статті виділяються жирним шрифтом.

Прикінцевий список посилань має бути оформлений відповідно до міжнародного стандарту **APA Style**. Список може містити тільки назви

праць, на які посилається автор. Рекомендовані списки, переліки тощо можуть бути оформлені як додаток (значні за обсягом) чи згадуватися в зносках як уточнення. Назви праць у прикінцевому списку впорядковуються за абеткою. Блок **references** наводиться після списку посилань для введення публікацій до наукового обігу та їх коректного індексування наукометричними системами. З цією метою список посилань перекладається англійською мовою, цитування також слід оформити за міжнародними стандартами.

Статті підлягають редагуванню.

На кожну статтю має бути рецензія, завірена печаткою установи, де працює автор або рецензент статті. Подані до редколегії збірника статті обов'язково рецензуються редакційною колегією та зовнішніми незалежними експертами.

Рукопис авторові не повертається. Умови опублікування платні. Якщо автор не дотримуватиме хоча б одного правила оформлення, стаття не публікуватиметься.

Додаткова інформація розміщена на веб-сайті збірника:

<http://v-khsac.in.ua>

ISSN 2410-5333

Наукове видання
Scientific edition

Вісник Харківської державної академії культури
Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture

Серія: Соціальні комунікації
Series: Social Communications

Збірник наукових праць
Scientific Journal

Випуск 53
Issue 53

Редактори:
Л. Ф. Торбовська
А. А. Троян
І. К. Без'язична

Дизайн обкладинки
І. Р. Акмен

Комп'ютерна верстка
І. Г. Колесник

Підписано до друку 01.10.2018 р. Формат 60x84/16.
Гарнітура «Times». Папір для мн. ап.
Ум. друк. арк. 15,57. Обл.-вид. арк. 16,1. Наклад 500 пр. Зам. №

Адреса редакції і видавця:
ХДАК, Україна, 61057, м. Харків, Бурсацький узвіз, 4

Віддруковано в ТОВ «Тім Пабліш Груп»
Україна, 61124, м. Харків, пр. Гагаріна, 129